

Ніна Міляновська

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

5

СЛОВНИЧОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Антите́за (з грецької мови — *суперечність*) — протиставлення; зіставлення протилежних образів, думок. За допомогою антитези підкреслюють контраст, різку протилежність образів, характерів, явищ, понять, подій тощо. Для створення або підкреслення антитези часто використовують слова-антоніми.

Вірш — це невеликий поетичний твір, який зазвичай має **риму** і **ритм** та вирізняється особливою образністю. Вірші переважно називають **поезією** або **лірикою**. В них життєві явища, картини природи, вчинки людей змальовуються через почуття, переживання і роздуми.

Герой / героїня літературного твору (або *персона́ж*) — дійова особа художнього твору з яскраво окресленим характером. Причому *героями / героїнями*, або *персонажами*, у творі можуть бути не лише люди, а й предмети і навіть явища.

Розрізняють *головних, другорядних та епізодичних* героїв / героїнь твору.

Головний герой / головна героїня перебуває в центрі уваги і стає головним учасником / головною учасницею подій. Вони найповніше схарактеризовані, також їхні імена нерідко використовують у назві твору (наприклад, «Пеппі Довгапанчоха», «Чарлі і шоколадна фабрика»).

Діалог (з грецької мови — *бесіда, розмова між двома особами*) — мова двох або кількох персонажів.

Епітет (з грецької мови — *при́кладка, прізвисько, додаток*) — це образне означення особи, предмета, явища.

Ідея художнього твору — основна думка про зображені у творі життєві явища, події та характери.

Казка (від «казати», «розказувати») — розповідний твір про вигадані, а часто й фантастичні події.

Компози́ція (від латинського *compositio* — *поєднання, склад*) — будова художнього твору, певна послідовність і взаємозв'язок усіх його частин.

Мета́фора (з грецької мови — *перенесення*) — це слово чи словосполучення, ужите в переносному значенні. Метафора розкриває сутність і особливість одних явищ через інші, ґрунтуючись на подібності їхніх властивостей і ознак.

Оповідання — невеликий розповідний твір, у якому описано одну чи кілька подій життя людини.

Здебільшого оповідання притаманна невелика кількість дійових осіб та їх скупа характеристика.

Оригінал (з латинської мови — *первісний*) — це текст літературного твору, опублікований тією мовою, якою його написали автор / авторка. Відповідно мову, якою автор / авторка написали літературний твір, називають *мовою оригіналу*.

Переклад художнього твору — це відтворення змісту та форми літературного твору, написаного однією мовою, за допомогою засобів іншої мови.

Пейзаж (з французької мови — *місцевість, країна*) — опис природи (наприклад, лісу, моря, гір). Однак, крім природи, пейзажі також можуть зображувати краєвиди сіл, міст тощо. Пейзажі підкреслюють переживання героїв / героїнь твору, викликають певний настрій у читачів і читачок.

Повість — розповідний твір, який вважають проміжним жанром між оповіданням і романом. На відміну від оповідання, повісті притаманні ширше охоплення подій життя головних героїв і героїнь, більша кількість персонажів та їх повніша характеристика.

Порівняння — це зображення істоти, предмета чи явища на основі зіставлення з іншими істотами, предметами чи явищами.

Портрет (з французької мови — *зображення людини*) — опис у художньому творі зовнішнього вигляду, рухів, виразу обличчя людини, її одягу, особливостей поведінки.

Роман — великий розповідний твір, який змальовує широке коло подій та охоплює долі багатьох дійових осіб.

Сюжет (з французької мови — *зміст*) — це подія або сукупність подій, зображених у творі.

Тема художнього твору — це коло подій та явищ, які зображуються у творі й стали основою авторської оповіді. Тобто **темою** твору є те, про що він написаний. У великих художніх творах виділяється, зазвичай, не одна, а кілька взаємопов'язаних тем.

Фольклор (з англійської мови — *народна мудрість, народне знання*) — усна народна творчість.

Фантастика (з грецької мови — мистецтво уявляти) — щось вигадане, нереальне і малоімовірне. Також фантастикою називають художні твори, в яких зображено нереальні образи і події, які насправді не існують. Фантастичні образи і події нерідко змальовані, наприклад, у фольклорних і літературних казках.

Ніна Міляновська

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

**Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

**Тернопіль
Астон
2022**

УДК 821 (100)(076.3)
М 60

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08. 02. 2022 № 140)

Методичне забезпечення у вільному доступі
знаходиться за посиланням <https://cutt.ly/BXMVPHI>

Міляновська Н. Р.

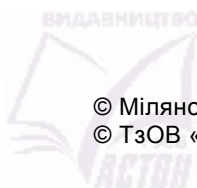
М60 Зарубіжна література : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. — Тернопіль : Астон, 2022. — 288 с. : іл.

ISBN 978-966-308-849-5

Підручник підготовлено відповідно до модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти» (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудницька Н., Турянця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795). Змістове наповнення підручника враховує вікові особливості учнівства та сприятиме досягненню очікуваних результатів навчання, передбачених модельною програмою.

УДК 821 (100)(076.3)

ISBN 978-966-308-849-5

© Міляновська Н. Р., 2022
© ТзОВ «Видавництво Астон», 2022

ЗМІСТ

Передмова	5
-----------------	---

РОЛЬ КНИЖКИ У ТРЕТЬОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ

Читання в цифрову добу	7
------------------------------	---

«Зарубіжна література» — новий навчальний предмет ..	8
--	---

ФОЛЬКЛОР	10
-----------------------	----

СКАРБНИЦЯ НАРОДНИХ КАЗОК

Теорія літератури. Сюжет. Мандрівний сюжет	14
--	----

РІЗНОВИДИ НАРОДНИХ КАЗОК	16
---------------------------------------	----

Казки про тварин	16
------------------------	----

Чарівні казки	18
---------------------	----

Побутові казки	19
----------------------	----

Давньоіндійська збірка казок «Панчатантра»	22
---	----

Фарбований шакал	23
------------------------	----

Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик	27
---------------------------------------	----

Момотаро, або Хлопчик-персик (<i>твір за вибором</i>)	30
---	----

Пензлик Маляна	34
----------------------	----

Червоний ліхтарик (<i>твір за вибором</i>)	39
--	----

Збірка арабських казок «Тисяча і одна ніч»	40
---	----

Подорожі Синдбада-мореплавця (перша подорож)	43
--	----

Якоб та Вільгельм Грімм	50
-------------------------------	----

Пані Метелиця	52
---------------------	----

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ СВІТУ

Ганс Крістіан Андерсен	60
------------------------------	----

Снігова королева	63
------------------------	----

Теорія літератури. Тема та ідея твору	78
---	----

Оскар Вайлд	82
-------------------	----

Хлопчик-Зірка	83
---------------------	----

Роальд Дал	102
------------------	-----

Чарлі і шоколадна фабрика	104
---------------------------------	-----

Астрід Ліндгрен Пеппі Довгапанчоха (<i>твір за вибором</i>)	133
---	-----

СЛУХАЄМО ГОЛОСИ ПРИРОДИ

<i>Теорія літератури. Вірші</i>	134
Йоганн Вольфганг Гете	134
Нічна пісня мандрівника	135
<i>Теорія літератури. Пейзаж</i>	135
<i>Теорія літератури. Оригінал і переклад</i>	137
Генріх Гейне Задзвени із глибини... (<i>твір за вибором</i>) ..	139
Джон Кітс Про коника та цвіркуна (<i>твір за вибором</i>)	139
Джозеф Редьярд Кіплінг	140
Книга джунглів (вибрані розділи).....	141
<i>Теорія літератури.</i>	
<i>Герой/героїня літературного твору</i>	162
Ернест Сетон-Томпсон	165
<i>Теорія літератури. Оповідання</i>	166
Лобо — володар Курумпо	167

СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ

Льюїс Керролл	184
Аліса в Країні Див (вибрані розділи)	186
<i>Теорія літератури. Фантастика</i>	205
Ернст Теодор Амадей Гофман	
Лускунчик і Мишачий король (<i>твір за вибором</i>)	208
Елеонор Портер	209
Поліанна (вибрані розділи)	210
<i>Теорія літератури. Портрет</i>	234
<i>Теорія літератури. Оповідання. Повість. Роман</i> ...	236

У ВИРІ ЗАХОПЛИВИХ ПРИГОД

Марк Твен	238
Пригоди Тома Соєра (вибрані розділи)	239
Туве Янссон	269
Капелюх Чарівника	271
Пауль Маар Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу (<i>твір за вибором</i>)	287
Словничок	форзац 1
Повторення вивченого за рік	форзац 2

ПЕРЕДМОВА

Підручник «Зарубіжна література. 5 клас» укладено відповідно до модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти» (авт.: Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудніцька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795).

До підручника увійшов передбачений програмою теоретичний матеріал, а також тексти художніх творів, які супроводжено статтями про життя і творчість авторів та авторок.

Підручник також містить рубрики *Теорія літератури* і *Для тих, хто хоче знати більше*. У них викладено матеріал з теорії літератури в обсязі, передбаченому навчальною програмою для 5 класу, а також запропоновано цікаву додаткову інформацію.

До кожного твору подано запитання й завдання, які передбачають закріплення і повторення вивченого матеріалу, стимулюють інтелектуальну та творчу діяльність учнів і учениць, розвивають їхні мовлення та уяву. Запитання і завдання зазвичай розподілені за підрозділами: *Готуємося до роботи з текстами*; *Працюємо над змістом твору*; *Міркуємо самотійно*; *Узагальнюємо та підсумовуємо*; *Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше*; *Застосовуємо теоретичні поняття*.

Окремо дібрано запитання та завдання у рубриках:

Що спитав у нас Згадайко? для повторення вивченого

Завдання від Фантазерчика для розвитку уяви і фантазії

Потіште Знаюсю своїми знаннями! для контролю знань

У підручнику використано ілюстрації до літературних творів, виконані у різних мистецьких стилях і техніках. Таке представлення допоможе п'ятикласникам і п'ятикласницям розширити кругозір в образотворчому мистецтві, ознайомитися з роботами художників і художниць з різних куточків світу та з різних історичних епох.

Роль книжки в III тисячолітті

Усі ми з раннього дитинства знаємо, що таке книжка. Нам подобалося гортати її яскраві сторінки, розглядати ілюстрації та вдивлятися в дивні чорні позначки — літери. Нас зачаровували події, а також герої та героїні, про яких читали нам дорослі. І ми хотіли якнайшвидше навчитися складати букви у слова і читати!

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте, якою була ваша перша дитяча книжечка.
2. Поміркуйте, для чого нам усім потрібне читання.
3. Назвіть ситуації, у яких сучасній людині стає у пригоді вміння читати.
4. Доведіть, що вміння читати вкрай потрібне для навчання.

У світі існує величезна кількість книжок найрізноманітнішої тематики. Щодня ви читаете переважно навчальні книги, зокрема підручники, посібники, довідники й енциклопедії, тобто *навчальну* та *довідкову літературу*.

Слово *література* походить від латинського *litteratura* і означає буквене письмо (*littera* — буква).

У широкому розумінні літературою називають сукупність писаних і друкованих творів, які містять інформацію з різних сфер людської діяльності та мають суспільне значення.

Також ви багато читаете *художніх творів* (казок, оповідань, легенд, байок, поезій тощо), тобто *художню літературу*. Художня література відрізняється від наукової,

довідкової, навчальної чи іншої нехудожньої літератури тим, що належить до **словесного виду мистецтва** і **неможлива без творчості**.

У художній літературі письменники і письменниці по-слуговуються **фантазією**, описують **уявні** події та часто створюють вигадані світи. Інші види літератури опираються лише на реальні факти.

Запитання від Фантазерчика

1. Чому в **науковій літературі** (наприклад, на медичну чи будівельну тематику) не можна вигадувати якісь факти?
2. Уявіть, що могло б статися, якби ми вигадували наукові факти і дослідження.
3. Чому поширення фейкових новин є злочином?
4. А як **вигадка** і **фантазія** допомагає письменникам і письменницям у створенні **художньої літератури**?
5. У чому відмінність між фантазуванням і обманом?

І художня, і нехудожня література дарують найрізноманітніші знання, збагачують словниковий запас, розвивають уяву і пам'ять. Однак художня література виховує в нас співчутливість, розуміння вчинків інших людей, допомагає стати кращими.

Художні твори надзвичайно важливі як у житті кожної людини, так і в історії світової культури. В них відобразився розвиток цивілізації, традиції різних народів. У художніх текстах автори й авторки висловлюють чимало глибоких і повчальних думок, цікавих ідей і незвичайних поглядів на світ, людину і життя.

У художніх книжках ми знаходимо відповіді, як треба чинити у складних ситуаціях, як ставитися до певних життєвих обставин і як навчитися будувати стосунки з іншими людьми.

Читання в цифрову добу

Як вам відомо з уроків інформатики, у світі існує величезна кількість способів зберігання інформації: різьблення на корі дерева і камені, тиснення на воскових та глиняних

дощечках, письмо на папірусі, намагнічення стрічки або комп'ютерного диску тощо.

Сучасний світ користується переважно паперовими й електронними носіями інформації. Так само зарубіжну літературу ми з вами вивчатимемо з *паперових* та *електронних носіїв*.

ПЕРЕВАГИ ПАПЕРОВИХ ТА ЕЛЕКТРОННИХ КНИЖОК

«Зарубіжна література» — новий навчальний предмет

Цьогоріч ви починаєте вивчати новий предмет «*Зарубіжна література*». На уроках української літератури ви ознайомитеся з творами українських письменників і письменниць. На уроках зарубіжної літератури читатимете твори авторів і авторок, які жили чи живуть за межами нашої країни і представляють культуру інших народів.

Зарубіжна література включає в себе сукупність художніх текстів, створених *різними* мовами у *різних* краї-

нах представниками *різних* націй у *різні* історичні періоди (від початку людської цивілізації до наших днів).

І зарубіжна, і українська література входять до скарбниці світової літератури.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте художні твори, які ви вивчали на уроках літературного читання.
2. Про що розповідалося в цих творах?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Доведіть, що без читання ви не можете прожити жодного дня.
2. Про що ви любите читати найбільше?
3. Порівняйте особливості **художньої** і **навчальної (або наукової)** літератури.
4. Доведіть, що **художня література** збагачує нас знаннями, розвиває уяву. Назвіть свої улюблені **художні твори**.
5. Прокоментуйте переваги паперових та електронних книжок і додайте свої міркування.

Завдання від Фантазерчика.

Вчимося користуватися бібліотекою самостійно

1. Уявіть, що ви прийшли у бібліотеку. Поміркуйте, яку художню книжку ви хотіли б узяти прочитати.
2. Складіть у зошиті 5 речень з описом творів **художньої літератури**, які вам подобаються найбільше.
3. Об'єднайтеся в пари і придумайте діалог у бібліотеці з проханням знайти для вас потрібну книжку.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

З уроків **інформатики** ви знаєте, що величезна кількість інформації міститься в мережі Інтернет. Однак не вся ця інформація корисна.

Чимало сайтів небезпечні для вас і ваших рідних або мають образливий зміст.

Тому ви маєте знати, які інтернет-ресурси є перевіреними і надійними для використання.

Готуючись до уроків зарубіжної літератури, ви можете користуватися рекомендованими для учнів і учениць електронними ресурсами. На сайтах розміщені тексти художніх творів та цікава довідкова інформація з літератури. До рекомендованих електронних ресурсів, зокрема, належать:

Повторіть зі Згадайком основні правила безпеки в інтернеті

1. Погодити з батьками або ж із рідними чи близькими графік і правила користування інтернетом.
2. Не розміщувати образливі дописи, нікому не шкодити.
3. Не розповсюджувати особисту інформацію (адресу, номер телефону, паролі).
4. Нікому не надсилати свої фотографії та фотографії рідних і друзів без їхньої згоди.
5. У будь-якій непевній ситуації звертатися за порадою до батьків і рідних.

Слово **фольклор** (folk-lore) походить з англійської мови і в перекладі означає **народна мудрість, народне знання**. Фольклор є видом народного (колективного) словесного мистецтва.

Як ви знаєте, фольклорні твори почали виникати у прадавні часи, коли писемність лише народжувалася. Тривалий час їх не записували, і вони створювалися та існували тільки в усній формі. Тому фольклор ще називають усною народною (або колективною) творчістю.

Лише з сімнадцятого століття учені-фольклористи різних країн почали цілеспрямовано збирати, записувати і досліджувати фольклор. Проте чимало фольклорних творів і досі зберігаються в пам'яті народу і передаються усно.

Фольклорні твори впродовж багатьох століть довільно перероблялися і доповнювалися під час виконання, завдяки чому з'явилися найрізноманітніші сюжети та безліч їхніх варіантів.

ФОЛЬКЛОРНИЙ ТВІР

У фольклорних творах різних країн — у *піснях, легендах, казках* — є чимало спільних тем і образів. Це пояснюється тим, що для різних народів були однаково важливими теми дружби, гідності, щастя, кохання, здоров'я, багатства тощо.

Фольклору кожного народу притаманні *особливі риси, сюжети і герої/героїні*. Усе це зумовлено побутом¹ народу, його історією, особливостями праці та території, де він проживає.

У фольклорних творах відобразилося буденне життя народу, його мрії, уявлення про добро та зло, втілюється його багатовіковий досвід. Фольклор надзвичайно різноманітний. Він включає в себе великі жанри (пісні, думи, казки,

¹ *Побут* — повсякденне життя; сукупність традицій і звичаїв певного народу.

легенди, балади, билини тощо) і малі жанри (анекдоти, прислів'я, приказки, загадки, примовки тощо).

Особливу групу народної творчості становлять **малі дитячі жанри**. Твори цих жанрів фольклору виконують дорослі для дітей або ж самі діти. Серед них — **забавлянки, лічилки, віршики, скоромовки, страшилки, дражнилки, дитячі пісеньки**. Наприклад:

Пічці — поліно,
Корові — сіно,
Трава — телятку,
Вода — ягнятку.

(Дагестанська дитяча пісенька)

Тосі, тосі, тосі —
Свині у горосі.
А хто буде виганяти —
Дістане по носі.

(Українська забавлянка)

Дженні черевик згубила,
Довго плакала, тужила.
А мірошник віднайшов
І на борошно змолів.

(Англійський дитячий віршик)

Ішов Жан на місток,
У руці тримав ціпок,
Кучері в волоссі —
Бульбашка у носі!

(Французька дражnilка)

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що означає слово **фольклор**?
2. Поясніть, які твори називають **народними**.
3. Розкажіть про фольклорні твори, з якими ви ознайомилися в початковій школі: **прислів'я, приказки, лічилки, загадки** тощо.
4. Назвіть **дитячі жанри фольклору**. Наведіть приклади з українського фольклору.
5. На прикладі відомих вам творів дитячих жанрів поясніть способи їх передавання «з уст в уста» та «збереження в народній пам'яті».
6. Опрацюйте і прокоментуйте таблицю «Фольклорний твір», у якій указано основні особливості **фольклору** (народної творчості)

Завдання від Фантазерчика.

Уявіть себе вченими, які досліджують фольклор

1. Фольклористи вважають, що **забавлянка** «Сорока-ворона» існує у фольклорі всіх слов'янських народів. Згадайте і запишіть у зошит той текст «Сороки-ворони», який знаєте ви.

2. З'ясуйте, чи в усіх учнів і учениць класу записаний однаковий текст забавлянки «Сорока-ворона».
3. Якщо в текстах забавлянки є відмінності, то чим їх можна пояснити?
4. На вашу думку, для дітей якого віку була створена ця забавлянка? Згадайте, які рухи супроводжують текст забавлянки «Сорока-ворона».
5. Від кого ви навчилися цієї забавлянки? А кого навчили ви?
6. Розкажіть, у яких ситуаціях і для чого діти використовують *лічилки*. Як справжні фольклористи / фольклористки, запишіть у зошит свою улюблену лічилку.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

В жартівливих висловах — *скоромовках* — спеціально добирають слова, що важко поєднуються за своєю вимовою. Вони легко сплутуються під час швидкого промовляння і цим викликають у нас сміх.

Англійські скоромовки

A black cat sat on a mat and ate a fat rat. What a black cat! (Чорний кіт сів на килимок і з'їв жирного щура. Який чудовий чорний кіт!)

If white chalk chalks on a black blackboard, will black chalk chalk on a white black board? (Якщо біла крейда крейдує по чорній дошці, то чи крейдуватиме чорна крейда на білій дошці?)

Німецькі скоромовки

Schwarze Schwäne schwammen stromabwärts Schweden entgegen. (Чорні лебеді плавали вниз за течією до Швеції.)

Fischers Fritz fischt frische Fische, Frische Fische fischt Fischers Fritz. (Рибалка Фріц ловить свіжу рибу, свіжу рибу ловить рибалка Фріц.)

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Поясніть особливості фольклорного жанру *скоромовка*.
2. Розкажіть, за якими правилами складені скоромовки.
3. Наведіть приклади *українських скоромовок*.
4. Запишіть текст своєї улюбленої скоромовки в зошит.
5. Спробуйте визначити *рекордсменів* і *рекордсменок класу* — хто зможе повторити скоромовку тричі і більше разів, не сплутавши слова.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте свої улюблені **народні казки**. Про що в них розповідається?
2. Розкажіть про ваших улюблених героїв чи героїнь фольклорних казок.

Найулюбленішими народними творами дорослих і дітей здавна є **казки**. **Народна казка** (від слова «казати», «розказувати») — це фольклорний розповідний твір про вигадані події та пригоди.

Народні, або фольклорні, казки надзвичайно популярні в усьому світі і є одним із найдавніших жанрів усної народної творчості. В казках зображується протистояння добра і зла, правди і несправедливості.

Народні казки постійно передалися і переносились оповідачами та оповідачками із країни до країни, мандруючи таким чином світом.

Оповідачі та оповідачки нерідко пристосовували події, описані в чужоземних казках, до особливостей життя свого народу. Так в усній народній творчості різних країн з'явилося багато подібних сюжетів.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. СЮЖЕТ. МАНДРІВНИЙ СЮЖЕТ

Сюжет — це подія або сукупність подій, які зображені у творі. Слово **сюжет** походить із французької мови — *sujet* — і в перекладі означає **тема, зміст**. Вивчаючи фольклорні та літе-

ратурні твори різних народів, дослідники й дослідниці виявляють подібні або запозичені сюжети, які вони називають *мандрівними сюжетами*.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Зазвичай виокремлюють такі частини народної казки: *зачин, основна частина і кінцівка*.

Народна казка		
зачин	основна частина	кінцівка

Зачином називають вступну частину казок, у якій вказано дійових осіб: «Жила собі вдова...»; «Були собі дід і баба...»; «Жили-були в тундрі два побратими — Сонце і Ворон...».

У зачинах часто йдеться про час і місце дії. Проте *час дії* в казці невизначений: «Жив собі *колись* зелений лис...» (Узбекистан); «*Колись давно*, ще в ті часи, коли бліх підковували дев'яносто дев'ятьма віками¹ заліза, а вони так стрибали, що спиною діставали неба, жили собі дід і баба, а дітей у них не було...» (Молдова).

В зачині зазвичай невизначеним залишається й *місце дії*, яке може вказуватися так: «за сімома морями...»; «*десь* на білому світі...»; «далеко-далеко, *там*, де сонце спати лягає...».

В *основній частині* народних казок описано події, що розвиваються швидко і напружено. Тут часто трапляються повтори епізодів.

Здебільшого ці повтори бувають *триразовими*.

Число *три* дуже поширене у фольклорі (три сестри, три роки, три битви). Крім того, нерідко трапляються числа, які діляться на три (шести- і дванадцятиголові змії, дев'ять скринь).

¹ Ві́ко, або око — у давнину міра маси, приблизно 1200 грамів.

Кінцівки, тобто заключні частини, у казках надзвичайно різноманітні. Крім завершення оповіді, кінцівка може містити традиційні заключні слова оповідача чи оповідачки: «З неба впало три яблука: одне — мені, друге — тому, хто казку розповідав, а третє — тому, хто слухав» (Азербайджан); «Щастя — тут, горе — там, солодких снів і вам, і нам» (Грузія); «Якби і ми з вами там були, солодко попоїли б і всмак попили» (Німеччина); «Цим і закінчилася казка. А якщо не віриш — плати талер¹» (Німеччина); «І я на тому весіллі був. А потім — сів на кобилицю й розповів вам небилицю» (Молдова).

ОСНОВНІ РІЗНОВИДИ НАРОДНИХ КАЗОК

Народні казки традиційно поділяють на три основні групи: *казки про тварин*, *чарівні та побутові*.

Історія виникнення *казок про тварин* сягає тих часів, коли наші пращури вірили, що звірі є богами і що люди ведуть свій родовід від якоїсь тварини. Ця віра відобрази-

¹ Талер — старовинна німецька срібна монета.

лася в давніх оповідах, у яких звірі поводитися, як люди: могли розмовляти, відчувати, думати, чинити добре або погано.

З плином часу віра в магичні можливості звірів втрачалася. Відтоді давні оповіді почали сприйматися як повчальні оповідання, казки, у яких під виглядом звірів зображалися люди.

Герої і героїні казок про тварин **втілюють певні людські риси**: лисиця — хитрість, заєць — боягузтво, лев — пиху, осел — недоумкуватість, шакал — підступність, віл — працьовитість тощо.

Ілюстрація до англійської народної казки про тварин «Троє поросят»

Проте не завжди одна й та сама тварина в різних народів наділена однаковими рисами. Наприклад, кіт у фольклорних творах одних країн може бути лінивим і дурним, а в інших — розумним і хитрим.

У казках певного народу діють характерні для тієї місцевості звірі. Наприклад, героями австралійських казок про тварин є крокодили і кенгуру; казок африканського континенту — леопарди і слони; казок народів Півночі — моржі та білі ведмеді. Проте поряд із тваринами дійовими особами таких казок можуть бути також люди і рослини.

У казках про звірів відобразилися людські стосунки, тому ці казки зазвичай **повчальні**.

За допомогою образів звірів у казках народ висміює вади людської вдачі, застерігає від негідних учинків, показує, як не можна чинити зі своїми ближніми.

У цих фольклорних творах часто використовуються **пісеньки**: наприклад, в англійській казці «Троє поросят» («Не страшний нам сірий вовк...»); в українській казці

«Колобок» («Я від баби втік...»). А висловлювання героїв і героїнь часто стають *прислів'ями* та *приказками*: «Найкраща дружба з тигром — привітатися здалеку і піти далі» («Удавано хворий тигр», туркменська казка); «Краще бути малим, та розумним, ніж великим, та дурним» («Пан та мураха», інгуська казка); «Ввічливість ще ніколи нікому не зашкодила» («Чемний кролик», мексиканська казка).

Чарівні казки виникли пізніше, ніж казки про тварин. Вчені вважають, що джерелом чарівних казок є давні оповіді, магічні обряди, вірування людей у силу надзвичайних істот та магічних предметів, які могли б допомогти людині у скруті. У чарівних казках знайшли втілення мрії про швидке долаття великих відстаней, польоти, порятунок від загарбників, полегшення праці тощо.

Ілюстрація до арабської чарівної казки «Аладдін і чарівна лампа»

Головні герої і героїні чарівних казок наділені найкращими рисами: сміливістю, працьовитістю, цілеспрямованістю, відданістю, вродою.

У казках традиційно перед ними ставиться надзвичайно важке завдання, виконати яке допомагають **чарівні помічники або помічниці**. Ними можуть бути чарівні істоти (фея, джин, лісовик, Об'їдайло, Обпивайло, Вернигора), звірі (орел, ведмідь, вовк, кінь).

Також героям і героїням часто стають у пригоді **чарівні предмети** — чоботи-скороходи, шапка-невидимка, перс-

тень-талісман, жива й мертва вода, чарівна паличка, лампа, пензлик та багато інших.

Ворогами героїв і героїнь чарівних казок можуть бути як люди (наприклад, мачуха та її злі дочки), так і фантастичні істоти (Змій, людоджер, джин, дев¹, вешапі², Коцїй, Баба Яга).

Вони наділені найгіршими рисами: жорстокістю, жадібністю, заздрістю, підступністю.

У чарівних казках протистояння між добром і злом особливо гостре. Головні герої і героїні чарівних казок виконують важкі завдання і обов'язково перемагають у боротьбі з лихими силами. Наприкінці чарівної казки переможця чи переможницю чекає винагорода.

Побутові казки (або соціально-побутові) виникли пізніше, ніж інші групи казок, й, очевидно, походять від чарівних казок чи смішних оповідок.

На відміну від чарівних, у побутових казках немає фантастичних подій та чудесних перетворень. У побутових, як і в чарівних казках, герої і героїні перемагають своїх недоброзичливців. Проте втіленням ворожих сил зла в цих фольклорних творах є не фантастичні істоти, а люди: жадібний падишах, несправедливий суддя, жорстокий пан.

У побутових казках зображені *побут народу, його праця, гострі проблеми повсякденного життя*. У центрі уваги може бути несправедливий суд, вигідне одруження, тяжкі заробітки, погане ставлення пана до робітника чи робітниці, сімейні чвари тощо. У них нерідко зображується протистояння між членами родини, багатими і бідними, лінивими і роботящими, розумними і дурними.

¹ Дев у фольклорі іранських народів — злий дух, велетень із потворним обличчям та руками і ногами, вкритими шерстю.

² Вешапі у грузинському фольклорі — крилатий дракон.

Головні герої і героїні побутових казок — звичайні люди, які опинилися у скруті (кмітливий селянин, мудра жінка, працьовитий наймит).

Зі складного становища вони виходять завдяки своїм особистим якостям, а не чарівній сторонній допомозі.

Ці казки звеличують працьовитість, щирість і кмітливість; засуджують несправедливе ставлення людини до людини і висміюють найгірші її вади: ледарство, пияцтво, сварливість, пліткарство, скупість, брехливість, злодійкуватість.

Саме побутові казки найглибше відображають життя народу, його національний характер, мову та гумор.

Ілюстрація до африканської побутової казки «Гарна дружина»

1? ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

1. Поясніть, які твори ми називаємо **фольклорними казками**.
2. Згадайте, які **фольклорні казки** ви вивчали в початкових класах.

Застосовуємо теоретичні поняття

3. Назвіть **частини** фольклорної казки.
4. Про що йдеться у **зачині**, **основній частині** та **кінцівці** казки?
5. Назвіть **основні групи** фольклорних казок.
6. Назвіть особливості **казок про тварин**.
7. Розкажіть про особливості чарівних казок. Чому ця група казок отримала таку назву?
8. Які **чарівні предмети** стають у пригоді героям і героїням **чарівних казок**?
9. Із ким герої і героїні **чарівних казок** вступають у протиборство?
10. Назвіть відмінності між **чарівними** і **побутовими казками**.

11. Хто найчастіше буває героями **побутових казок**? Завдяки чому головний герой чи героїня долає труднощі, що виникли в його / її житті?

 Міркуємо самотійно

12. Поясніть, чому в побутових казках немає **фантастики**.

13. Згадайте і наведіть приклади **казок про тварин, чарівних і побутових казок** з українського фольклору.

14. Перепишіть у зошит табличку, подану у статті **«Народні казки»**. У відповідні колонки таблички впишіть назви відомих вам народних казок.

15. Визначте за малюнками, до яких груп належать проілюстровані казки. Відповідь обґрунтуйте, використовуючи максимальну кількість помічених ознак.

16. Запитання для допитливих: які саме казки проілюстровано?

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Англійська народна казка **«Розумна жінка»** є прикладом **побутової казки**. Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/jTNkzBn> або QR-кодом і прочитайте текст твору. Знайдіть ознаки **побутової казки**.

Дайте відповіді на запитання, розміщені після тексту.

Потіште Знаю́сю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/iYyAORF> і виберіть правильну відповідь у тестах.

Давньоіндійська збірка казок «Панчатантра»

Одна з найдавніших збірок казок — давньоіндійська книжка під назвою «*Панча-та́нтра*». Її назву перекладають як «П'ять кошків життєвської мудрості» або «П'ять в'язанок книжок».

На жаль, про історію збірки відомо дуже мало, у вчених навіть немає відомостей, коли вона виникла. Дослідники і дослідниці вважають, що книжка могла з'явитися в період *від першого століття до нашої ери до п'ятого століття нашої ери*.

Також людство втратило початковий варіант давньоіндійської збірки, а нам відомі тільки її переклади.

У вступі до цієї книжки розповідається легенда про те, як один індійський цар Амара́шакті попросив мудреця Вішнуша́рману зайнятися вихованням і просвітою його трьох нерозумних синів.

Мудрець погодився виконати прохання царя і вже за пів року підготував царевичів до сумлінного виконання обов'язків державних діячів. Для цього він уклав «Панчатантру» як своєрідний підручник, що навчає мудрості за допомогою казок. У вступі йдеться, що саме завдяки цій повчальній книжці царевичі порозумнішали.

До «Панчатантри» увійшло чимало *народних казок, байок, оповідок, легенд*, у яких містяться мудрі поради і застереження. Вони викривають підлість і невдячність, жорстокість і пихатість, оспівують благородство, розум і вміння співчувати. Збірка «Панчатантра» навчає всіх: і правителів, і міністрів, і землеробів, і ремісників, даючи настанову справедливо чинити з ближніми.

Вчені вважають, що «Панчатантра» упродовж багатьох століть постійно змінювалася. Перекладачі та упорядники вводили у збірку нові казки і оповідки, а вже відомі — пе-

реробляли або й взагалі вилучали. Тому виникло багато версій «Панчатантри», серед яких дослідники і дослідниці й досі намагаються визначити той початковий варіант книжки, з якого виникли всі наступні.

Давньоіндійську збірку казок, героями якої стали звірі, перекладено понад двісті разів шістдесятьма мовами. Образи та сюжети «Панчатантри» можна зустріти в багатьох творах зарубіжної і рідної літератур.

Готуємося до роботи з текстами

1. Що означає слово **панчатантра**?
2. Що вам відомо про історію давньоіндійської книги «Панчатантра»?
3. Як ви гадаєте, чому збірку «Панчатантра» вважають результатом **народної творчості**?

ФАРБОВАНІЙ ШАКАЛ

(давньоіндійська народна казка)

В одній лісистій країні жив шакал на ім'я Чандарава. От якось, знемагаючи від голоду, він прибіг до міста, аби чимось поживитися. Міські собаки помітили його, страшенно завалували¹, погналися за ним і почали шарпати за боки гострими зубами.

Рятуючи своє життя, він, геть покусаний, забіг по дорозі в будинок фарбаря, де стояв великий чан, повний синьої фарби. Ховаючись від переслідувачів, шакал ускочив туди і зробився такий синій, що собаки його не впізнали й порозбігалися. А шакал Чандарава подався до лісу. Він був несхожий сам на себе, бо ж синя фарба надала йому зовсім іншої масті.

Побачивши цього дивного звіра із синьою, як у Шиви² шиєю, всі лісові жителі — леви, тигри, пантери, вовки та

¹ *Валувати* (про собак) — невгамовно гавкати.

² *Шива* — бог-руйнівник, один із трьох головних богів Індії. Його шия стала синьою після того, як він випив зміїну отруту, рятуючи світ від загибелі. В сучасній Індії Шиві присвячено багато храмів.

інші хижаки, — сповнені неймовірного страху, кинулися врозтіч.

Чандарава збагнув, що вони перебувають у полоні страху, тож сказав: «О звірі, вам нема чого боятися! Сам верховний бог Брахман, створивши мене сьогодні, звелів: «Я проголошую тебе раджею¹ над усіма звірами, і хай титулом твоїм буде раджа Какудрума. От я сюди й прибув».

По цих словах леви, тигри та інші тварини заволали до нього: «Повелівай, володарю!» Тоді він надав левові чину головного радника, тигру — постільника, пантері доручив охороняти скриньку з жуйкою, а вовка поставив вартовим

біля входу. З родичами своїми — шакалами — він навіть розмови не заводив, а просто вигнав їх у шию, от і все. Леви та інші звірі, промишляючи полюванням, всю здобич приносили йому, а він з висоти своєї царської влади розподіляв її поміж підлеглими.

Одного разу, прибувши на зібрання ради, фарбований шакал почув, що десь у далині страшенно завиває зграя шакалів. У нього від щастя навіть шерсть настовбурчилась, а в очах заблискотіли сльози радості. Не в змозі стриматися, він схопився і сам почав голосно вити. Здивовані звірі вмиль усе второпали і засоромлено похнюпили голови. Оговтавшись, загомоніли: «Ну й надурив же нас пройдисвіт. Це ж усього-на-всього нікчемний шакал, якого слід розшматувати!»

Той з переляку хотів було тікати, але не встиг: леви та його підручні роздерли шакалика на шматочки.

За перекладом І. Серебрякова і Т. Іваненко

¹ Раджа — князівський титул у сучасній Індії; у Давній Індії — цар.

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/aWXWyBG> або QR-кодом і подивіться мультфільм «**Фарбований шакал**» (The blue jackal). Мобілізуйте свої знання з англійської мови і перекладіть текст казки на українську.

1? ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Перекажіть зміст давньоіндійської казки «**Фарбований шакал**».
2. Розкажіть, як змінилося життя шакала **Чандарави** відтоді, як він потрапив у будинок фарбаря й ускочив у чан з фарбою.
3. Хто такий **раджа Какудрума**?
4. Чому шакал захотів стати повелителем звірів, а не їхнім лікарем чи вчителем?
5. Поміркуйте, чому він вигнав шакалів із лісу.
6. Які принизливі обов'язки виконували звірі під час володарювання шакала Чандарави?
7. Чому звірі так жорстоко помстилися фарбованому шакалові?

Міркуємо самотійно

8. Якими рисами наділено у казці **шакала Чандараву**?
9. Як ви гадаєте, чи було справедливим його правління? Чому?
10. Як змінилося ставлення звірів до шакала лише завдяки кольору його хутра?
11. Поміркуйте, чому часто ми більшу увагу звертаємо на зовнішній вигляд людини, ніж на її душевні якості. Чи справедливо це? Чому?
12. «**Панчатантра**» була створена як збірка повчальних історій для царевичів. То чого ж навчає казка «Фарбований шакал»?

Застосовуємо теоретичні поняття

13. Чому **фольклорний** твір «Фарбований шакал» ми називаємо **казкою**?
14. Які незвичайні події зображено в казці? Чи можливо, щоб вони трапилися в реальному житті?
15. Доведіть, що твір «Фарбований шакал» належить до групи **казок про тварин**.
16. Утіленням яких людських рис став фарбований шакал?

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/pYyAFT0> і виберіть правильну відповідь у тестах.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте літературну казку українського письменника **Івана Франка «Фарбований лис»**.
2. В літературознавстві існують дослідження про те, що Іван Франко написав казку «Фарбований лис» під впливом **«Панчатантри»**. Доведіть правильність цих досліджень.
3. Прокоментуйте ілюстрації до казки І. Франка «Фарбований лис».
4. Чому у **лиса** жалюгідний вигляд на першій ілюстрації і самовдоволенний — на другій?
5. На вашу думку, що відчуває лис Микита на третій ілюстрації?
6. Як художник через **пози** і **міміку** передав настрій тварини?
7. Що спільного в поведінці **раджі Какудрума** та звіра **Гостромисла**?
8. Якими **рисами вдачі** наділені ці герої в народній казці і казці Івана Франка?
9. Зробіть висновок про вплив **фольклору** на **літературу**.
10. Згадайте вивчені в початкових класах **байки**. Що спільного в **казок про тварин** та **байок**?
11. Обґрунтуйте висновок про те, що жанр байки походить від **фольклорних казок про тварин**.

Лис Микита. Ілюстрації українського художника Олега Кіналя

ІССУМБОСІ, АБО ХЛОПЧИК-МІЗИНЧИК

(японська народна казка)

Давно колись жили собі чоловік і жінка, та не було в них дітей. А тому ходили вони щодня у храм молити богів, щоб ті послали їм хоч би малюсінького хлопчика.

І от одного дня знайшовся в них синок завбільшки з мізинчик.

— Ой, яка гарненька дитина! — раділа мати.

— Скоро підросте і нам допомагатиме! — тішився батько.

Батько й мати назвали сина Іссумбосі, тобто Хлопчик-Мізинчик, і берегли його як зіницю ока. Хлоп'я було розумне, та от біда — нітрохи не росло. Минув час, і от надумав Іссумбосі вибитися в люди, впав навколішки перед батьками і просить:

— Будь ласка, відпустіть мене у столицю.

Спочатку батько й мати не знали, що й відповісти, але згадали, який він у них розумний, і погодилися з його проханням. Хлопчик зробив собі меч із голки, що дала мати, і вранці всі троє подалися на берег річки.

— До побачення! — гукнув Іссумбосі й поплив униз за водою у чайній чашці, веслуючи паличками для їжі хасі.

Через кілька днів добрався він до столиці, переповненої людьми, каретами і кіньми.

— Оце так столиця! — промовив хлопчик, прошмигуючи між ногами у людей. Невдовзі його увагу привернув величезний будинок.

— Дозвольте увійти! Дозвольте увійти! — гукнув Іссумбосі щосили, стоячи на ганку.

За якийсь час двері відчинились, і на порозі з'явився ошатно вдягнений вельможа.

— Дозвольте увійти! — так само голосно повторив Іссумбосі.

— Цікаво, хто це говорить? — спантеличений вельможа оглянувся навколо.

— Я тут! Я тут!

Іссумбосі вибрався з гета¹ і затупцяв ногами.

— Ого, який дивовижний чоловічок! — вельможа посадив Іссумбосі на долоню.

— Мене звати Іссумбосі. Я хотів би стати вашим слугою, — мовив хлопчик.

— Гаразд, я беру тебе на службу.

Вельможі відразу сподобався цей маленький, але жвавий хлопчик.

Іссумбосі був працьовитий і кмітливий, а тому в домі всі його любили. Та найбільше припав він до серця дочці багатого вельможі.

Одного разу Іссумбосі супроводжував її до храму. Дівчина боялася, щоб на хлопця не наступили ногою, і посадила його за пояс свого кімоно. Коли ж вони поверталися додому, в темній вуличці на них раптом напали два оні — сильні і жорстокі чудовиська-людожери з бичачими рогами і тигрячими іклами.

— Стривайте! Я вам покажу!

Іссумбосі вискочив з-за пояса дівчини і замахнувся мечем-голкою.

— Ха-ха-ха! Що це за дрібнота? — зареготав один із напасників і, схопивши Іссумбосі лапою, кинув його собі в пащу.

Хлопчик був маленький, тож міг вільно бігати в животі чудовиська і колоти його мечем.

— Ой, болить! Ой, болить! —

¹ Гета — традиційне японське дерев'яне взуття (дерев'яні сандалі).

заволяло чудовисько і, виплюнувши хлопчика з пащі, дре-
менувало світ за очі. Тоді Іссумбосі стрибнув на обличчя дру-
гого чудовиська і виколов йому око.

— Ой, рятуйте! Ой, рятуйте! — затуливши обличчя ла-
пами, заволав другий напасник і накивав п'ятами.

Коли Іссумбосі отямився, то побачив перед собою на
землі маленький чарівний молоток — скарб чудовиськ.

Дочка вельможі махнула цим молотком і промовила:

— Іссумбосі, стань великим!

І тоді сталося чудо: Іссумбосі почав рости і за мить пе-
ретворився на вродливого юнака.

Кажуть, що незабаром після того Іссумбосі оженився з
дочкою вельможі, викликав до столиці своїх батьків і всі
вони зажили разом у добрі та в щасті.

Переклад із японської Івана Дзюба, ілюстрації Олени Антимонові

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Назвіть героїв і героїнь японської народної казки **«Іссумбосі, або Хлопчик-Мізичик»**.
2. Як Іссумбосі потрапив на службу до багатого вельможі? Якби він соромився і боявся, чи взяли б його на службу?
3. За що дочка вельможі покохала хлопця?
4. Яке нелегке випробування пройшов Хлопчик-Мізичик?
5. Яке **чарівне перетворення** сталося з Іссумбосі наприкінці казки?

Міркуємо самостійно

6. Якими рисами вдачі наділено головного героя?
7. Зробіть висновок, завдяки чому Іссумбосі заслужив своє казкове щастя і став великою людиною.
8. Як у казці **протиставлено** маленький зріст Іссумбосі і його мужні вчинки?
9. Чого навчає нас казка **«Іссумбосі, або Хлопчик-Мізичик»**?
10. Визначте **головну думку** казки.

Застосовуємо теоретичні поняття

11. Визначте **зачин** і **кінцівку** казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізичик».

12. Доведіть, що японська народна казка «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізінчик» належить до групи **чарівних казок**.
13. Які **фантастичні події** і **чарівні предмети** зображено в казці?
14. Порівняйте **сюжети** японської народної казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізінчик» і української народної казки «Хлопчик-Мізінчик». Знайдіть спільні та відмінні риси.

Завдання від Фантазерчика.

Уявіть себе художником-ілюстратором

1. Намалюйте **портрет** головного героя японської народної казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізінчик».
2. На які **рис**и **вдачі Іссумбосі** ви звернете особливу увагу?

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/dYyABe6> і виберіть правильну відповідь у тестах.

ТВІР ЗА ВИБОРОМ

МОМОТАРО, АБО ХЛОПЧИК-ПЕРСИК

(японська народна казка)

Давно колись жили собі дід і баба. От одного дня дід і каже:

— Чуєш стара? Я б так хотів, щоб у нас були діти!..

— Авжеж, старий, це була б невимовна радість! — відповідає баба. Зітхнули вони і взялися до роботи: дід пішов збирати хмиз у гори, а баба — прати білизну в річці.

Пере вона білизну, пере, коли дивиться — злегка погойдуючись, пливе річкою великий-великий персик.

«Мабуть, дуже смачний!» — подумала баба і, виловивши персик з води, понесла додому.

Прийшов дід увечері з хмизом.

— Гарний персик, чудовий!

— То, може, покуштуємо? — запитала баба і взялася різати персик ножом.

Та раптом сталося чудо — щойно торкнулася вона персика, як щось закричало: «Ой, болить!» — і з персика вистрибнув опецькуватий хлопчик.

— Ото несподіванка! — вигукнув дід.

Це, певно, боги нам його послали! — зраділа баба.

Дід і баба назвали хлопчика Момотаро, тобто Хлопчик-Персик.

Момотаро ріс як на дріжджах: з'їсть одну чашку рису — стає вищим, з'їсть другу — стає ще вищим. По недовгім часі він перетворився у прегарного юнака.

Одного дня впав Момотаро на коліна перед дідом і бабою та й каже: — Я вирушаю підкоряти Острів Чудовиськ. Спечіть мені, будь ласка, найбільших у Японії просяних коржів.

— Ну що ж, щасливої тобі дороги! Тільки пильнуйся!

Баба спекла хлопцеві найбільших у Японії смачних коржів, а дід подарував йому хустину — зав'язувати голову, щоб піт не стікав на чоло, шаровари і меч.

На околиці села Момотаро зупинив собака й спитав:

— Момотаро, куди це ти вирудився?

— Підкоряти Острів Чудовиськ.

— Тоді і я піду з тобою. Тільки дай мені найбільшого в Японії просяного коржа.

— Гаразд, будь моїм слугою, — сказав Момотаро, вийняв з торби просяного коржа і дав собаці.

Тепер вони йшли вдвох.

У передгір'ї зустрівся їм фазан.

— Момотаро, дай і мені просяного коржа, — попросив він.

— Гаразд, бери коржа і будь моїм слугою!

Коли Момотаро з двома слугами опинився глибоко в горах, трапилася їм по дорозі мавпа.

— Момотаро, і я хочу стати твоїм слугою!

— Гаразд, ось тобі корж!

Нарешті добулися вони вчотирьох до Острова Чудовиськ.

Перед великою чорною брамою стояв вартовий — червоношкіре чудовисько.

Фазан злетів у повітря і видзьобав йому око. А тим часом мавпа перестрибнула через браму і відсунула засув.

— Я — найсміливіший у Японії Момотаро! Чудовиська, приготуйтеся до бою! — піднявши меч, закричав Момотаро і вбіг у двір.

— Рятуйте! — заверещав вартовий і, затуляючи око лапою, побіг до своїх.

— Що це за Момотаро?! Ану забирайся геть! — закричали чудовиська, вистромивши уперед залізні списи.

Та фазан кинувся дзьобати їм очі своїм довгим дзьобом, мавпа — дряпати обличчя кігтями, а собака — кусати за ноги.

— Ой, болить!.. Рятуйте!.. — волали переможені чудовиська, їхній вожак упав навколішки перед Момотаро і заблагав:

— Прошу тебе, не вкорочуй нам життя! Віднині ми перестанемо чинити людям зло. А за це віддамо тобі всі скарби.

— Гаразд, нехай буде по-твоєму, — погодився Момотаро. Чудовиська навантажили візок скарбами, і троє слуг Момотаро притягли його в село.

— А таки наш Момотаро найсміливіший у Японії! — раділи дід і баба, плескаючи в долоні.

Переклад із японської Івана Дзюба, ілюстрація Елени Паггер

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/WWXWomr> або QR-кодом і подивіться мультфільм «Момотаро». Що означає ім'я головного героя? Доведіть, що Момотаро і його друзі діяли як одна команда.

Працюємо над змістом твору

1. Перекажіть зміст японської народної казки **«Момотаро, або Хлопчик-Персик»**.
2. Розкажіть про мрію **діда і баби**.
3. У який чарівний спосіб здійснилася їхня мрія?
4. Що особливого було в **Момотаро**? Чим герой народної казки відрізнявся від звичайних дітей?
5. З якою метою юнак залишив рідну домівку?
6. Як звірі допомогли Момотаро здолати чудовиськ, які чинили людям зло.

Міркуємо самотійно

7. Як у **японській народній казці** зображено **боротьбу добра і зла**?
8. Доведіть, що сама **природа** допомогла Момотаро здолати чудовиськ.
9. Якби Момотаро був скупим і байдужим до звірів, чи отримав би він, на вашу думку, їхню підтримку? Чому?
10. Що свідчить про неабияку мужність і рішучість юнака?

Застосовуємо теоретичні поняття

11. Які **чарівні події** відбуваються в народній казці «Момотаро, або Хлопчик-Персик»?
12. Поясніть, чому твір «Момотаро, або Хлопчик-Персик» називають **казкою**.
13. Наведіть приклади **фантастики** в тексті.
14. Визначте у казці **зачин** і прочитайте його. Порівняйте із зачином у казці «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик».
15. Знайдіть у японській казці «Момотаро, або Хлопчик-Персик» приклад поширеного у фольклорі **числа три**.

Завдання від Фантазерчика

1. Герой казки **Момотаро** доволі популярний у Японії. Його вважають взірцем для дітей — він добрий, сміливий, щиро любить своїх батьків і дбає про них. Спробуйте пофантазувати і вигадати нові пригоди **Момотаро** та його друзів.
2. Складіть коротку розповідь про випробування, які змогли подолати юнак і його друзі-звірі.
3. Не забудьте у своїй розповіді використати елементи **чарівної казки**: чарівні предмети і чарівних помічників чи помічниць!

ПЕНЗЛИК МАЛЯНА

(китайська народна казка)

Жив колись бідний хлопець на ім'я Малян. Із самого малечку він мріяв про те, щоб навчитися малювати. Та от біда: не було в нього за що купити пензлика. Якось дове-

лося йому йти повз школу. За-
зирнув він у відчинене вікно і
побачив, як учитель малює
картину. Зайшов хлопець у
клас і попросив учителя хоч
на деякий час дати йому пенз-
лика. Учитель здивовано ви-
тріщив на нього очі, а потім
як гаркне:

— Злидар! Малювати, бач-
те, йому захотілося. Ану геть
звідси! — і вигнав Маляна зі
школи.

«Хіба коли бідний, то й
малювати не дозволяється?» —
обурився хлопець, і

йому ще дужче захотілося навчитися малювати. Бувало
збирає хмиз у горах, візьме гілку і давай на піску пташок
малювати. А то піде на річку, вмочить пальця у воду і тут,
просто на камені, рибок малює.

З часом Малян навчився добре малювати, а пензлика в
нього все не було. А як же він хотів його мати! Приснило-
ся йому якось, що підходить до нього сивобородий дідусь і
дарує йому вимріяного пензлика.

— Це чарівний пензлик, — сказав дідусь, — тож будь
обережний із ним, бо може статися лихо.

Від радощів хлопець аж прокинувся. Що за диво! В ру-
ці він справді тримав пензлика. Схопився Малян й одразу
заходився малювати птаха. Та щойно закінчив він роботу,
як птах змахнув крилами та й полетів.

Відтоді Малян цілісінькі дні просиджував дома і малював бідним селянам всілякий реманент¹: у кого плуга немає — тому плуга, кому мотика потрібна — тому мотику.

Незабаром чутка про ці Малянові витівки докотилася й до місцевого поміщика. Той звелів своїм служникам схопити хлопця і привести до маєтку, щоб Малян малював лише для нього одного.

Вислухавши зухвалі вимоги поміщика, Малян відповів, що він не буде малювати. І хоч як на нього кричали, хоч чим погрожували, та він не відступав від свого. Розгніваний поміщик наказав відвести хлопця до стайні і замкнути там. Нехай померзне ночами, поголодує, може, тоді слухняніший стане.

Саме тоді було дуже холодно, а жорстокий поміщик аж три доби не випускав хлопця, сподіваючись, що за цей час він або помре від голоду чи холоду, або погодиться на його умови. Та коли на четвертий день він пішов подивитися на Маляна, то був украй здивований: хлопець сидів біля грубки і їв коржики.

Злющий, мов сто чортів, поміщик загукав на своїх служників і наказав їм убити хлопця, а його чарівний пензлик принести до поміщицьких покоїв. Служники відчинили двері стайні, а там нікого немає, лише бамбукова драбина стоїть під стіною. Зрозуміли вони, що Малян намалював драбину, виліз на горище і втік.

Так воно й справді було. Вибравшись із поміщицького обійстя, Малян намалював на кам'яному мурі огорожі поміщицької садиби баского біло-

¹ Реманент — знаряддя та інструменти, необхідні для праці.

гривого коня, сів на нього верхи і помчав геть. Та через деякий час за спиною почулося тупотіння кінських копит. Це поміщик зі служниками кинувся наздоганяти його.

Малян хутко намалював своїм пензликом лук та стріли. Коли переслідувачі наблизилися — пролетіла стріла, і поміщик повалився з коня на землю. А хлопець тим часом пришпорив свого білогривого і зумів утекти.

Після цієї неприємності довелося Маляну залишити рідне село і переселитись у далеке місто. Там він жив тим, що продавав людям свої картини. А щоб його не викрили, ніколи не домальовував їх до кінця, тож птахи та звірі на картинах ніколи не оживали.

Одного разу Малян намалював журавля. Лише ока у птаха не було. Та зовсім несподівано для хлопця з кінця пензлика зірвалася краплина туші і впала саме туди, де мало бути око. Журавель раптом змахнув крилами й полетів.

Усе містечко заговорило про цю дивовижну подію. Дійшли чутки й до самого імператорського двору. Імператор наказав своїм вельможам розшукати хлопця і привести до нього.

Малян знав, що імператор гнобить людей, стягає з них непосильні податки, тому, як і всі селяни, ненавидів його. Тож, коли імператор наказав Малянові намалювати дракона¹, хлопець намалював йому жабу, а замість фенікса² — общипану курку.

Бридка жаба та гола курка почали бігати та стрибати по залах палацу та скрізь паскудити. Імператора охопила

¹ Дракон у китайській міфології — це повелитель грози, водної стихії. У Китаї дракон — символ імператора.

² Фенікс (у китайській міфології Фенхуан) — міфічна цар-птаха, повелителька вітрів. У Китаї птаха фенікс — символ імператриці.

злість. Він гукнув своїм охоронцям, щоб ті відібрали у хлопця пензлика, а самого неслуха кинули до в'язниці.

Зрадів імператор, заволодівши чарівним пензликом, і заходився сам малювати. Спочатку намалював купу золота. Проте йому здалося, що цього мало. Намалював ще одну, потім ще й ще... Та раптом усе золото перетворилося у каміння.

Зазнавши невдачі, імператор намалював золоту цеглину. Але цеглина здалася йому маленькою. Припасував він поряд іще одну. Потім ще й ще... Нараз довгий ланцюг золотих цеглин перетворився на величезного удава. Той роззявив величезного криваво-червоного рота і кинувся на імператора. Добре, що варта встигла його захистити.

Довелося імператорові випустити Маляна. Навіть нагороду хлопцеві пообіцяв, якщо той малюватиме лише для нього. Малян згодився, аби тільки пензлика повернули.

«Нехай гори малює... Ні, ні. В горах страшні звірі водяться. Хай краще море», — думав імператор.

Малян провів кілька разів пензликом, і на папері перед очима у самого імператора заграло синє-синє море. А поміж хвилями риби плавають.

Імператор був задоволений і зажадав ще й корабля на морі мати. За мить на воді гойдався великий корабель. Імператор, його дружина, принци та принцеси і всі царедворці посідали на корабель.

Корабель відплив від берега. Проте імператорові здалося, що корабель пливе надто повільно. Він наказав хлопцеві, щоб той ще пензликом вітер намалював. Малян замахав пензликом: хвилі стали вищими, корабель почав перевалюватися з боку на бік.

— Досить вітру! Досить! — злякано закричав імператор.

А Малян все махав та махав пензликом. Вітер дужчав, хвилі здіймалися вище. Нарешті море заревло і перекинуло корабель. Імператор та всі його попутники пішли на дно.

Переказ із китайської Івана Чирка, ілюстрації Джоела Стюарта

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть про заповітну мрію **Маляна**.
2. Що свідчить про цілеспрямованість хлопця у прагненні малювати?
3. Як до рук Маляна потрапив омріяний пензлик?
4. Як Малян своїм мистецтвом допомагав людям?
5. Із якою метою поміщик наказав схопити Маляна? Як ви гадаєте, чому поміщик зажадав, щоб художник малював тільки для нього?
6. Що свідчить про жорстокість поміщика?
7. Як хлопець зміг врятуватися від нього?
8. Як імператор дізнався про незвичайного художника?

Міркуємо самотійно

9. Що хотів намалювати імператор, заволодівши пензликом? Як цей епізод характеризує імператора?
10. Із якою метою малював Малян, а з якою — імператор?
11. Які риси характеру засуджує ця казка?
12. Чому мистецтво Маляна викликає повагу?
13. Які риси Малянової вдачі ви хотіли б виховати у собі?
14. Як у казці «Пензлик Маляна» зображено боротьбу добра і зла? Хто з героїв на боці добра, а хто — на боці зла?
15. Як за допомогою мистецтва Малян зміг перемогти зло?

Застосовуємо теоретичні поняття

16. Доведіть, що пензлик у цій казці є **чарівним предметом**.
17. Хто став **чарівним помічником** для Маляна?
18. Якби хлопець не був цілеспрямованим і не вчився малювати, чи подарував би йому сивобородий дідусь пензлика?
19. Визначте, до якої **групи казок** належить китайська народна казка «Пензлик Маляна». Відповідь обґрунтуйте.
20. Які чарівні події відбувалися в казці «Пензлик Маляна»?

Завдання від Фантазерчика.

Уявіть себе Маляном, який володіє чарівним пензликом

1. Поміркуйте, **що** або **кого** вам хотілося б намалювати чарівним пензликом і зробити у такий спосіб реальним (живим).
2. Прокоментуйте свій вибір.

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/BWXWwMB> або QR-кодом і подивіться мультфільм «Чарівний пензлик» (The magic paintbrush), створений на основі китайської народної казки «Пензлик Маляна».

Порівняйте сюжет казки і мультфільму.

Розкажіть, як у мультфільмі розкривається особливий талант головного героя. Якби Малян не вчився малювати і погано володів чарівним пензликом, що могло б статися?

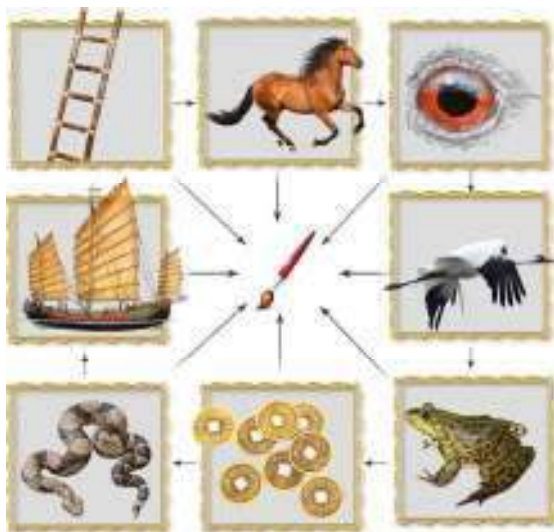
Доведіть, що мистецтво дарує хлопцеві неймовірне відчуття щастя.

Кросенс

Розв'яжіть запропоновану головоломку, укладену за сюжетом китайської народної казки «**Пензлик Маляна**».

Прокоментуйте кожен із малюнків кросенса. Які епізоди казки «Пензлик Маляна» вони ілюструють?

Що об'єднує всі зображення з пензликом?

Потіште Знання своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/rYyA0Aq> і виберіть правильну відповідь у тестах.

ТВІР ЗА ВИБОРОМ

ЧЕРВОНИЙ ЛІХТАРИК

(китайська народна казка)

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/HTMSPRE> або QR-кодом і прочитайте казку. Дайте відповіді на запитання та опрацюйте завдання, розміщені після тексту казки.

Збірка арабських казок «Тисяча і одна ніч»

«Тисяча і одна¹ ніч» — це збірка казок, легенд, оповідок та повчальних історій. Вона є однією з найвизначніших пам'яток **арабського фольклору**. Хоча збірку називають арабською, проте до її складу ввійшли казки багатьох наро-

дів Сходу: індійські, перські, арабські, іранські.

Тривалий час казки «Тисяча і однієї ночі» існували на Сході лише в усних переказах і рідкісних рукописах.

Зміст збірки упорядники впродовж століть постійно змінювали: одні казки включали, інші — вилучали. Відомо, що основу сучасної збірки становить її письмовий переклад перською мовою, здійснений приблизно в дев'ятому столітті. Проте й після цього збірка зазнавала змін аж до шістнадцятого століття.

Сучасна збірка «Тисяча і одна ніч» налічує понад чотириста казок та оповідок. Усі вони об'єднані однією казковою оповіддю-рамкою, героїня якої — вродлива і розумна дівчина **Шагзада**. Вона «прочитала багато книг» і щονочі розважає казками жорстокого перського правителя — султана Шагріяра, якого мучить безсоння.

Тисячу й одну ніч дівчина розповідала султанові казки. Серед них були й сім оповідей про **Синдбада-мореплавця**. Головний герой цих казок, потрапляючи у складні обставини, ніколи не опускає руки, а виявляє неабияку хоробрість, винахідливість і шляхетність.

Учені вважають, що цикл про Синдбада народився в середовищі арабських моряків, які вели морську торгівлю з Індією та африканськими країнами. Казки про Синдбада

¹ Тисяча і одна — це число на Сході, яке не мало конкретного значення і означало «надзвичайно багато».

присвячені морським пригодам, також в них ми знайдемо опис морського та купецького побуту тих часів.

Читачі і читачки Європи змогли познайомитися з книгою «Тисяча і одна ніч» лише в сімнадцятому столітті. Відтоді її багато перекладали й видавали різними мовами. Перший український переклад деяких казок із «Тисячі і однієї ночі» з'явився в 1891 році.

Перше україномовне видання збірки вийшло друком у 1895–1900 роках у Німеччині.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ...

Історія султана Шагріяра і Шагразида

На початку книги «Тисяча і одна ніч» розповідається про те, що одного разу перський султан Шагріяр викрив свою дружину у зраді й наказав стратити її. Відтоді, охоплений гнівом і жагою помсти, султан щонаочі одружувався з іншою дівчиною, а на світанку видавав наказ позбавити її життя.

Так тривало три роки, аж доки в місті не залишилося жодної дівчини: усі або загинули, або втекли, сподіваючись уникнути жакливної карі.

Ось тоді дружиною правителя Шагріяра і стала красуня Шагразида, старша дочка візира¹. Вона прагнула повернути спокій у царство і тому вмовила батька віддати її заміж за султана.

Розумна і начитана Шагразида знайшла спосіб втихомирити жорстокість султана і врятувати собі життя. Дівчині дозволялось говорити лише до сходу сонця, тож впродовж тисячі й однієї безсонної ночі вона розповідала султанові казки, втихомирюючи у такий спосіб його люті і зачаровуючи своїм красномовством. А вранці, з появою першого променя сонця, мудра Шагразида замовкала, обірвавши свою розповідь на найцікавішому епізоді.

¹ Візір — титул міністрів у мусульманських країнах.

Ілюстрація до казки
«Килим принца Хусейна», яка
входить до збірки арабських казок
«Тисяча і одна ніч»

Жорстокого Шагріяра настільки захоплювали чарівливі оповіді Шагразади, що він не міг стратити її, не дізнавшись, чим закінчилася казка.

По закінченні тисячі й однієї ночі розчулений султан оголосив, що переконався у благородстві душі своєї дружини Шагразади, помилював її і став з нею жити у щасті й злагоді.

Так розумна Шагразада завдяки власному таланту оповідачки не лише зуміла зберегти життя собі та іншим дівчатам, а й стала коханою дружиною султана і матір'ю його трьох синів.

А ми завдяки непересічному таланту Шагразади отримали в подарунок казки, які вона розповідала впродовж тисячі й однієї ночі...

1? ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з твором

1. Що вам відомо про збірку арабських казок «Тисяча і одна ніч»?
2. Розкажіть про будову збірки арабських казок.
3. Чому ця збірка має назву «Тисяча і одна ніч»?
4. Хто така **Шагразада** і як вона стала рятівницею перського царства?
5. Доведіть, що мистецтво розповідати казки може вирішити долю багатьох людей.
6. На прикладі казок про **Маляна** і **Шагразadu** зробіть висновок про особливу силу мистецтва.

ПОДОРОЖІ СИНДБАДА-МОРЕПЛАВЦЯ

У казках про Синдбада Шагразада розповідає султанові про те, як багатий багдадський¹ купець Синдбад-мореплавець знайомиться зі своїм бідним тезкою Синдбадом-носієм. Вони потоваришували, і Синдбад-мореплавець став запрошувати Синдбада-носія до себе в гості. Щоразу, коли Синдбад-носій приходив, Синдбад-мореплавець розповідав про свої подорожі, сповнені небезпечних пригод. Коли ж гість ішов додому, Синдбад-мореплавець щедро наділяв його коштовностями, що здобув у мандрах.

Перша подорож

— Батько мій був купцем, мав великі гроші і незліченні багатства. Помер він, коли я був малим хлопчиком, і залишив мені гроші, землі та села. Коли я підріс, то став жити розкішним і безтурботним життям. Я гарно вдягався, солодко їв, розважався з друзями й думав, що довіку буду багатий.

Отак жив я довгенько, а потім наче враз прокинувся — мені проясніло в голові, і розум повернувся до мене. Але було вже пізно: всі гроші я розтринькав, і становище моє змінилося. І часто я згадував прислів'я, що чув колись од батька: «Є на світі три речі, кращі за три інші: день смерті кращий від дня народження, жива собака краща за мертвого лева, могила краща, ніж бідність».

Тоді зібрав я все, що лишилося в мене з меблів та одягу, й продав. Розпродав і свої землі. Вторинував за все три тисячі дир'гемів² і з цими грішми надумав я вирушити в подорож до чужих країв.

Отож накупив я різних товарів і всього, що могло б знадобитися мені в мандрівці, сів на корабель і разом з іншими купцями поплив до міста Басри³.

Потім ми пливли морем чимало днів і ночей. Ми проминали острів за островом і нарешті пристали до одного, схожого на райський сад.

¹ *Багдад* — місто, засноване в 762 році, столиця сучасного Іраку.

² *Дир'гем* — срібна монета.

³ *Басра* — місто в Іраку, морський порт.

Там ми кинули якір, і всі, хто був на кораблі, зійшли на берег. Ми продавали, купували й обмінювали товари.

Потім деякі купці порозкладали на березі багаття й заходилися готувати вечерю або прати, а деякі подались оглядати острів, і я пішов з ними.

Згодом ми повернулися й сіли вечеряти, а повечерявши, звеселіли й завели пісень. Раптом ми почули голос капітана:

— Мирні мандрівники, мерщій вертайтеся на корабель! Кидайте все й біжіть, поки не загинули! Острів, до

якого ми пристали, зовсім не острів! Це величезна рибина, що лежить посеред моря. На неї нанесло піску, вона стала схожа на острів, із давніх-давен на ній ростуть дерева і трави. Проте, коли ви розклали вогонь, рибина відчула жар і заворушилася. Вона може пірнути в морську безодню! Тоді всі ви потонете! Рятуйтеся, поки живі!

Почувши ці слова, купці й мандрівники побігли до корабля, покинувши на березі всі свої пожитки. Дехто встиг зійти на корабель, дехто не встиг. Рибина пірнула в море з усім, що на ній було, і ревучі хвилі зійшлися на тому місці, де вона лежала.

Я був серед тих, хто залишився на рибині. Але доля змилювалася наді мною. Я побачив на воді здоровенні дерев'яні ночви¹, в яких купці прали одягу, і вчепився в них. Потім виліз на ночви, сів на них верхи й почав гребти ногами, наче веслами, і хвилі гралися зі мною, кидаючи ночви то праворуч, то ліворуч. А капітан підняв вітрила й

¹ Ночви — довгаста посудина для купання та прання білизни.

поплив із тими, хто встиг піднятися на корабель, не звертаючи уваги на тих, хто потопав. Я дивився вслід кораблю, аж поки він зник у далині, і тільки тоді збагнув — порятунку немає...

Спустилася ніч, потім настав день, потім знову запала ніч. Я плив на ночвах, і хвилі допомагали мені, і нарешті ночви прибило до острова з крутими берегами, на якому росли високі дерева, а гілля їхнє звисало над водою.

Я схопився рукою за гілку й, ледве не загинувши, вдерся на берег. На острові росли плодові дерева і було чимало джерел із чистою водою, і я вгамував голод і спрагу.

Отак я перебув кілька днів і ночей, аж поки душа моя ожила, мужність повернулася до мене, а руки мої знову налилися силою. Я почав думати, що робити далі, і ходив понад берегом, придивляючись до всього.

Ідучи якимось берегом, я помітив: вдалині щось ворухнеться. Що це — дикий звір чи якась морська тварина?

Я рушив туди. Наблизившись, я побачив, що то — величезний кінь; він був прив'язаний на самому березі моря. Коли я підступився до нього, кінь заіржав так гучно, що я злякався і хотів повернути назад — аж раптом з-під землі з'явився якийсь чоловік і гукнув до мене:

— Хто ти, звідкіля прийшов і як тут опинився?

— О пане, я чужоземець,— відповів я. — Миплили на кораблі, а потім причалили до острова, але то був не острів, а рибина, і вона пірнула в море, і ми стали тонути, але я вгледів на воді дерев'яні ночви й виліз на них і довго плив, аж поки хвилі викинули мене на цей острів.

Вислухавши мене, чоловік схопив мою руку й сказав:

— Ходімо зі мною!

Ми спустилися в якесь підземелля, а потім увійшли до просторої зали. Посадовивши мене посеред зали, чоловік приніс мені попоїсти. Я був голодний і їв, доки наївся досхочу, і душа моя спочила. Чоловік знову почав розпитувати про мої пригоди, і коли я розповів усе, що зі мною сталося, він дуже здивувався.

Скінчивши свою розповідь, я вигукнув:

— Благаю, не будь зі мною суворий! Я розповів тобі про себе геть усе! А тепер скажи мені, що ти за один і чому сидиш у цій залі під землею? І навіщо ти прив'язав свого коня на березі?

— Я — один із конюхів царя аль-Міграджана, — відповів чоловік. — Тобі пощастило, що ти зустрів мене. І я врятую твоє життя й допоможу тобі вернутись до рідного краю.

Я побажав конюхові добра й подякував за ласку. Тут надійшли інші конюхи. Побачивши мене, вони почали розпитувати, хто я є і звідки взявся. Я розповів і їм про свої пригоди. Підсівши ближче, конюхи розклали харч і заходилися їсти, запросивши мене розділити з ними трапезу, і я прийняв запрошення. Потім вони підвелися і посідали верхи на коней, і я теж сів на коня.

Їхали ми довго і нарешті прибули до столиці царя аль-Міграджана. Конюхи зайшли до царя, розповіли про мене, і цар побажав зі мною познайомитись. Мене припровадили в палац і привели до царя.

Вислухавши мене, цар, до краю вражений, мовив:

— Сину мій, присягаюся Аллахом, тобі дісталось більше, ніж порятунк. І якби доля не судила тобі довго жити, ти б не врятувався від небезпеки!.. Тепер ти житимеш у мене.

Аль-Міграджан виявив до мене ласку і повагу і наблизив мене до себе. Він наставив мене писарем у га'вані¹ й

¹ Га'вань — захищені від вітру та течій прибережні води, які використовують для стоянки і ремонту суден.

наказав переписувати всі кораблі, які причалюватимуть до берега.

Я працював сумлінно, і цар був ласкавим до мене й ретельно мною опікувався. По недовгій часі я домогся честі стати одним із його придворних.

У царя аль-Міграджана було багато островів. Я оглянув острови і все, що на них було. Якось зупинився на березі, тримаючи в руках свій ціпок. Раптом до острова підплив великий корабель; на ньому було багато купців. Корабель зайшов у гавань, згорнув вітрила й причалив до берега. І коли все було перенесено, я спитав у капітана:

— Чи не залишилось у тебе на кораблі ще чогось?

І той відповів:

— Так, у мене є ще товари в трюмі, але власник цих товарів потонув біля одного з островів. Ми хочемо їх продати, а гроші повернути родині купця. Він жив в оселі миру — славному місті Багдаді.

— А як звали того купця? — спитав я.

Капітан відповів:

— Його звали Синдбад-мореплавець.

І тоді я пильно глянув на капітана і, впізнавши його, вигукнув:

— О капітане, я власник товарів, про які ти кажеш, — це я! Це я — Синдбад-мореплавець!

І я розповів капітанові все, що зі мною трапилося — відколи ми вирушили з Багдада аж до того дня, коли рибина-острів пірнула в морську безодню. І тоді капітан та купці повірили мені, впізнали мене й привітали зі щасливим порятунком. А потім віддали всі мої товари, і я побачив, що на них написане моє ім'я і що нічого з них не пропало.

Вибравши найдорожчі та найгарніші товари, я попросив матросів, щоб ті понесли їх у царський палац. Я розповів цареві, що в його гавань зайшов той самий корабель, на якому я плив, і додав, що дарую йому найкращі мої товари — вони-бо так і лежали в трюмі.

Аль-Міграджан зчудувався, але повірив, що я кажу щиру правду, виявив мені велику честь і подарував багато різних речей — дорогих і красивих.

Решту товарів я продав і вторгував чималі гроші, а на них накупив інших товарів. І коли купці зібралися плисти додому, я повантажив ці товари на корабель, а тоді

пішов до царя, подякував йому за ласку й попросив дозволу вирушити до рідного краю, і цар відпустив мене. Отак скінчилася моя перша подорож. [...]

Переклад з арабської Євгена Микитенка, ілюстрації Рашин Харіє

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Як минуло дитинство і юність **Синдбада**? Чому для нього настали важкі часи?
2. Що зробив Синдбад, щоб не розоритися остаточно?
3. У яку небезпеку потрапили купці на острові-горі?
4. Як капітан корабля пояснив причину того, що рибина пірнула в морську безодню?
5. Розкажіть про порятунок Синдбада.
6. Як поставилися до Синдбада в царстві аль-Міграджана?
7. Як купець Синдбад знову повернувся на батьківщину, у рідний Багдад?

Міркуємо самотійно

8. На вашу думку, яке реальне явище природи описане в епізоді з велетенською рибиною?
9. З яких причин купець міг загинути під час своєї **першої подорожі**?
10. Як склалася б доля Синдбада, якби його розумом оволоділи розпач і байдужість до власного майбутнього?
11. Назвіть риси характеру, які допомогли **Синдбадові** уникнути банкрутства і вижити у складних обставинах.

12. На прикладі історії купця Синдбада поясніть, чому в бізнесі завжди важлива чесність.
13. Доведіть, що доля багдадських купців була важкою і сповненою небезпек.

Застосовуємо теоретичні поняття

14. Чому оповіді про Синдбада ми називаємо **казками**?
15. Назвіть **фантастичну істоту**, описану в казці про Синдбада.
16. Які події, зображені в казках про Синдбада-мореплавця, могли відбутися насправді, а які — лише в **казці**?

Завдання від Фантазерчика

1. На вашу думку, що могло статися із Синдбадом, якби у царстві аль-Міграджана з ним повелися негостинно?
2. Сформулюйте основні правила гостинності до іноземців та іноземок, які потрапили у скрутні обставини.
3. Запишіть **правила гостинності** в зошит.

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/2WXQ7Pa> або QR-кодом і подивіться мультфільм «**Синдбад. Перша подорож**». Знайдіть відмінності між казкою і мультфільмом.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте, що таке **сюжет**.
2. Який стосунок до сюжету казки про **Синдбада** мають запропоновані нижче зображення?
3. Визначте правильний порядок малюнків.

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/wYyA3F7> і виберіть правильну відповідь у тестах.

Якоб (1785–1863) та Вільгельм (1786–1859) Грімм

Брати Грімм увійшли в історію світової літератури як **збирачі та дослідники німецького фольклору**¹. Вони вивчали народну культуру, поезію, казки, легенди та історичні оповіді.

Батько Якоба і Вільгельма — Філіп Грімм — був адвокатом, людиною доброю й освіченою. Він зумів прищепити синам щиру любов до рідного краю. Однак найбільший вплив на освіту хлопчиків мала бездітна батькова сестра Юліана Шліммер. Вона навчала своїх племінників і виховувала в них повагу до звичаїв німецького народу, його культури та релігії.

Саме *«люба тітонька Шліммер»* відкрила для братів фантастичний світ німецької народної казки.

За сімейною традицією Якоб і Вільгельм вступили на юридичний факультет. Однак під впливом улюбленого професора юнаки зацікавилися дослідженням народної творчості.

Захоплення фольклористикою не зникло у братів Грімм і після закінчення університету. Якоб і Вільгельм бачили своєю метою збереження багатовікової фольклорної спадщини. Вони знаходили оповідачів і записували їхні казки та легенди. У 1812 році в Берліні була надрукована перша

¹ Науку, що вивчає фольклор, називають *фольклористикою*. А тих, хто збирає і досліджує фольклор, — *фольклористами/фольклористками*.

збірка фольклорних казок, записаних і впорядкованих Якобом і Вільгельмом.

У пошуках оповідачів казок їм допомагали друзі й рідні, зокрема сестра Лотта Грімм. А молодший брат Людвіг Грімм, який був талановитим художником, створив ілюстрації для оформлення збірки.

Якоб і Вільгельм усе життя багато і наполегливо працювали. Вони обіймали посади бібліотекарів, були професорами університету, членами Пруської академії наук. Брати стали авторами багатьох наукових праць, дослідниками німецької мови, упорядниками видань давньонімецького фольклору і першого словника німецької мови.

Німецькі фольклористи записали **понад двісті казкових сюжетів!** Їхня копітка праця врятувала чимало народних творів від забуття. А читачі та читачки усього світу і досі захоплюються багатством уяви німецького народу.

У німецьких казках, опублікованих Якобом і Вільгельмом Грімм, перед нами постають фантастичні персонажі й неймовірні пригоди, мрії народу, його уявлення про справедливість, сподівання на винагороду за розум, чесність та працьовитість.

Збірки німецьких народних казок мали неабияку популярність і перевидавалися величезну кількість разів. До їх складу увійшли *«Бре́менські музики»*, *«Вовк і семеро козенят»*, *«Рапунцель»*, *«Казка про рибалку та його жінку»*, *«Хлопчик-мізинчик»*, *«Білосніжка»*, *«Пані Метелиця»* та багато-багато інших донині популярних казок.

Отже, не забуваймо, що ці твори німецького фольклору стали всесвітньо відомими завдяки самовідданій праці **фольклористів Якоба і Вільгельма Грімм**.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстами

1. Що вам відомо про діяльність **Якоба і Вільгельма Грімм**?

2. Поясніть, хто такі **фольклористи / фольклористки** і як ви уявляєте собі їхню роботу.
3. Якби 200 років тому брати Грімм не почали записувати і видавати німецькі народні казки, що ми могли б втратити?
4. Зробіть висновок, у чому особливе значення діяльності Якоба і Вільгельма Грімм як **збирачів німецького фольклору**.
5. Назвіть відомі вам **народні казки** з виданих братами Грімм збірок.

ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ

(німецька народна казка)

Жила на світі одна вдова, і мала вона дві доньки. Одна з них, падчерка¹, була гарна й роботяща, а друга, рідна, — гидка й лінива. Та вдова любила більше рідну доньку, хоч та була гидка й лінива. Падчерка мусила виконувати всю хатню роботу, була попелюшкою в домі. Бідна дівчина щодня сиділа на шляху біля криниці й прядла доти, поки їй нитка прорізала пальці до крові.

Одного разу вона так порізала ниткою пальці, що кров'ю залило весь починок². Вона схилилася над криницею, щоб вимити починок, а він вислизнув з рук і впав у криницю.

Гірко заплакала дівчина й побігла до мачухи та розказала про таке нещастя. А мачуха почала її лаяти на всі заставки і нарешті сказала:

— Уміла вкинути починок, то зараз же лізь і дістань його.

Пішла бідна дівчина до криниці, не знаючи, що й робити. Із великого жалю й страху стрибнула в криницю і знепритомніла.

А коли опритомніла, то побачила, що лежить на чудовій луці. Ясно світило сонце, і тисячі розмаїтих квітів цвіли навколо неї. Вона пішла цією лукою і набрела на піч, у якій було повно хліба. Хліб почав гукати до неї:

¹ Падчерка (або падчїрка, пасербиця) — нерідна дочка.

² Почїнок — пряжа (нитка), намотана на веретено. Веретено — ручне знаряддя для прядіння у вигляді палички, на яку й намотували нитку.

— Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!

Дівчина підійшла до печі й лопатою повитягала весь хліб. А потім пішла собі далі. Ось приходить вона до яблуні, а на ній аж рясніє від яблук. Яблуня просить її:

— Ох, обтруси мене! Яблука мої давно вже достигли.

Дівчина струсила яблуню, і яблука градом посипалися на землю. Вона трусила до-ти, поки жодного яблука не лишилося на яблуні. Тоді згорнула яблука на купу і пішла далі.

Нарешті дійшла до невеличкої хатини, з якої у віконце визирала стара баба. У неї стирчали такі великі зуби, що дівчинка хотіла тікати. Але стара гукнула їй услід:

— А чого ти боїшся, люба дитино? Залишайся в мене, і якщо впораєшся з хатньою роботою, то й тобі добре буде. Найкраще дбай про постіль, стели якнайстаранніше та добре вибивай подушки, щоб пір'я летіло, — тоді на світі йтиме сніг, бо я ж — пані Метелиця.

Як почула дівчина такі ласкаві слова, їй відлягло від серця, вона залишилась у бабусі й негайно стала до роботи. Дівчина в усьому догоджала старій, збивала її подушки так сильно, що аж пір'я летіло, наче сніжинки, і тому жилося їй у старої дуже добре. Вона ніколи не чула від неї лихого слова і щодня їла смажене і пряжене.

Пробула дівчина якийсь час у старої та й засумувала, а чого їй бракує, то спочатку й сама не знала. Нарешті здогадалася, що нудьгує за домівкою, і хоча тут було їй у тисячу разів краще, проте її тягло до рідної хати.

Нарешті вона сказала до старої:

— Взяла мене туга за рідним краєм, і хоч мені у вас дуже добре, проте довше я тут zostаватися не можу, мені треба вернутися до своїх.

Пані Метелиця сказала:

— Мені подобається, що тебе тягне додому. І за те, що ти вірно мені служила, я сама тебе виведу нагору.

Вона взяла її за руку і провела до великої брами. Брама відчинилася, і тільки-но дівчина ступила на поріг, линув золотий дощ, і все золото приставало до неї, аж нарешті вся вона вкрилася золотом.

— Це тобі за те, що ти в усьому була старанною, — сказала стара і віддала їй також і починок, що впав у колодязь.

Тоді брама замкнулась, і дівчина опинилася вгорі, біля своєї хати.

А щойно вона увійшла в двір, півень злетів на ця́мри-ну¹ і заспівав:

Кукуріку, кукуріку!
Наша дівчина іде,
на ній золота без ліку.

Увійшла дівчина до хати, а мачуха і сестра, побачивши на ній золото, зраділи, не знають, де й посадити.

Дівчина розповіла про все, що з нею трапилось, і коли мачуха почула, як падчерка дослужилася до такого великого багатства, то аж загорілася бажанням добути таке щастя і своїй рідній гидкій та ледачій доньці.

Отож пішла ледарка до криниці, сіла та й пряде, а щоб починок був у крові, вколола собі пальця, всунувши руку в густий терен. А потім кинула починок у колодязь й сама стрибнула туди.

Вона опинилася, як і сестра, на чудовій луці й пішла тією самою стежкою. Дійшовши до печі й почувши, як хліб кричить: «Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже

¹ *Ця́мрина* — верхня частина колодязя, складена зазвичай із дерев'яних колод.

давно спікся!» — вона відповіла: «Тільки мені й охоти бруднитися біля тебе!» — і пішла далі.

Незабаром дійшла вона до яблуні й, почувши, як та кричить: «Ох, обтруси мене, обтруси, мої яблука давно вже достигли!» — відповіла: «От не мала роботи! Ще якесь яблуко на голову мені впаде!» — і пішла далі.

Прийшовши до хатини пані Метелиці, вона не злякалася її зубів, бо вже чула про них, і відразу найнялася до неї.

Першого дня вона дуже старалася, слухалася пані Метелицю, коли та їй загадувала роботу, бо в неї тільки й думки було, що про золото, яке стара їй подарує, але другого дня почала лінуватися, третього ще більше — навіть уставати вранці не захотіла. Вона і постелі пані Метелиці не постелила як слід, і подушок не позбивала, щоб аж пір'я летіло.

Це скоро набридло старій, і вона сказала дівчині, що її служба скінчилася. Ледащиця дуже зраділа, гадаючи, що тепер на неї лине золотий дощ.

А пані Метелиця привела її до брами, і щойно дівчина ступила на поріг, як на неї перекинувся великий казан смоли.

— Оце тобі твій заробіток, — сказала пані Метелиця і замкнула ворота.

І прийшла ледащиця додому, вся вкрита смолою, а півень, побачивши її, злетів на цямрину і загорлав:

Кукуріку, кукуріку!
Наша ледащиця йде,
що брудна буде довіку!

І справді, смола так пристала до ледащиці, що не відмилася, скільки вона жила на світі.

Переклад із німецької Сидора Сакидона

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть, яким було життя **падчерки** з **мачухою** та **сестрою**.
2. Знайдіть на початку твору, як схарактеризовані **рідна** і **нерідна доньки**.
3. Розкажіть, як падчерка опинилася в чарівному підземному світі. Що незвичайного, на ваш погляд, там відбувалося?
4. Як характеризує падчерку зустріч із піччю та яблуною?
5. Розкажіть про зустріч падчерки і **пані Метелиці**. Що злякало дівчину?
6. Опишіть **зовнішність** бабусі. Чи відповідає зовнішній вигляд пані Метелиці її душевним якостям?
7. Поясніть, чому бабусю називали **пані Метелиця**.
8. Порівняйте життя падчерки в мачухи та в пані Метелиці.
9. Чому падчерка попросилася додому? Знайдіть і прочитайте рядки, у яких вона пояснює своє рішення. Як цей епізод характеризує дівчину?
10. Як бабуся винагородила роботящу дівчину?
11. Навіщо **ледащиця** стрибнула у криницю?
12. Порівняйте поведінку **мачушиної доньки** та падчерки в підземному світі. Як характеризують ці вчинки обох дівчат?
13. За що і як пані Метелиця винагородила свою нову помічницю? Доведіть справедливість бабусі щодо дівчат.

Узагальнюємо та підсумовуємо

14. Кому із сестер жилося краще в рідному домі? На яке ставлення заслуговувала вдома **падчерка**? А **ледащиця**?
15. Уособленням яких рис став образ **рідної доньки**? А **падчерки**? А **мачухи**?
16. Які риси людської вдачі в казці **схвалюються**, а які **засуджуються**?
17. Доведіть, що в казці «Пані Метелиця» перемогла **справедливість**.
18. Визначте **головну думку** казки «Пані Метелиця».

Міркуємо самотійно

19. Як ви гадаєте, чому в одній хаті вирости такі різні за характером дівчата? Як, на вашу думку, потрібно було виховувати дівчат?
20. Згадайте українську народну казку **«Дідова дочка та бабина дочка»**. Що в цій казці є спільного з німецькою казкою «Пані Метелиця»?
21. Поміркуйте, як у казці «Пані Метелиця» пояснюється зміна пір року.
22. Складіть порівняльну **таблицю** образів падчерки і мачушиної дочки.

Застосовуємо теоретичні поняття

23. Згадайте відомі вам **групи фольклорних казок**.

24. Доведіть, що казка «Пані Метелиця» належить до групи **чарівних казок**.
25. Які події в казці можна назвати **фантастичними**? Чому?
26. Назвіть **чарівні предмети**, які трапляються в казці. Якби криниця була звичайною, яка доля спіткала б падчерку?
27. Яка **чарівна істота** допомогла падчерці виконати мачушине завдання?
28. Поясніть, чому казка «Пані Метелиця» належить до **народних казок**.
29. Запишіть у зошит речення у правильному варіанті: «**Брати Грімм** — **автори / збирачі німецьких народних казок**».

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/DYyA7CT> і виберіть правильну відповідь у тестах.

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/VWXWse1> або QR-кодом і подивіться дитячий художній фільм «**Пані Метелиця**». Як ставляться довколишні до головної героїні фільму. Що свідчить про її добру вдачу? Як, на вашу думку, складеться подальша доля героїнь казки «Пані Метелиця»?

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте назви казок, до яких створено ілюстрації.
2. Які епізоди ілюструють запропоновані малюнки?

Що спитав у нас Згадайко?

1. Що означає слово **фольклор**?
2. Які твори називають **фольклорними**?
3. Згадайте назви фольклорних казок, з якими ви ознайомилися в попередньому розділі.

Літературна, або авторська, казка має дуже багато спільних рис із **фольклорною**. У ній ідеться про вигадані події та пригоди, діють фантастичні істоти, звірі і предмети наділені людськими рисами, описані чарівні перетворення, зображена боротьба добра і зла.

Фольклор, як і художня література, є видом словесного мистецтва. Початково саме фольклор став основою для розвитку літератури.

Проте *літературні казки*, на відміну від фольклорних, створюються та існують у *письмовому* або *друкованому* вигляді (рукописи, книжки, публікації в журналах, на електронних носіях тощо). Після прочитання вони можуть бути переказані читачами і читачками.

Фольклорні ж казки спочатку побутують лише в *усних* переказах, а вже пізніше — ймовірно, навіть через багато століть — можуть бути записані й видані **фольклористами** або **фольклористками**.

Кожна літературна казка, як і будь-який літературний твір, має конкретного **автора** (письменника або письменницю), тому ці казки ще називають **авторськими**. Натомість автором фольклорного твору є народ. У народних казок є безліч авторів-оповідачів або ж авторок-оповідачок, і всі вони можуть додати до оповіді щось своє. Літературний твір, навпаки, не можна суттєво змінювати.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР

МАЄ КОНКРЕТНОГО АВТОРА /КОНКРЕТНУ АВТОРКУ	●
МАЄ ПИСЬМЕННИКА/ПИСЬМЕННИЦЮ І ЧИТАЧА/ЧИТАЧКУ	●
СТВОРЮЄТЬСЯ У ПИСЬМОВОМУ АБО ДРУКОВАНОМУ ВИГЛЯДІ	●
ІСНУЄ В РУКОПИСНОМУ АБО ДРУКОВАНОМУ ВИГЛЯДІ	●
НЕ МОЖЕ СУТТЕВО ЗМІНЮВАТИСЯ	●
НЕ МАЄ ВАРІАНТІВ	●

ФОЛЬКЛОРНИЙ ТВІР

НЕ МАЄ КОНКРЕТНОГО АВТОРА/КОНКРЕТНОЇ АВТОРКИ, АВТОР — НАРОД	●
МАЄ ОПОВІДАЧА/ОПОВІДАЧКУ І СЛУХАЧА/СЛУХАЧКУ	●
СТВОРЮЄТЬСЯ УСНО ТА ПЕРЕДАЄТЬСЯ УСНО — ІЗ УСТ В УСТА	●
ІСНУЄ В УСНІЙ ФОРМІ, АЛЕ МОЖЕ БУТИ ЗАПИСАНИЙ ТА ОПУБЛІКОВАНИЙ	●
МОЖЕ ЗМІНЮВАТИСЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ	●
МОЖЕ МАТИ ВАРІАНТИ	●

Фольклорні казки мають спільні теми, близькі сюжети, подібних персонажів. У них часто трапляються однакові елементи оповіді: зачини («Були собі...», «В одному царстві...»), кінцівки («...І жили вони довго й щасливо»), сталі словосполучення («за синіми морями», «за високими горами»), постійні характеристики («ясне сонечко», «лисичка-сестричка», «вовчисько-сірий хвостисько») тощо.

У літературних казках письменники і письменниці нерідко використовують фольклорні елементи (триразові повтори, фантастичні істоти, чарівні помічники, чарівні предмети тощо). Однак вони зазвичай намагаються відійти від традиції, знайти оригінальний авторський стиль.

До жанру казки зверталось чимало всесвітньо відомих письменників. Серед них — *Шарль Перро́, Олександр Пуш-*

кін, *Вільгельм Гауф*, *Ернест Теодор Амадей Гофман*, *Ганс Крістіан Андерсен* та багато інших. Вони створювали казки для дітей і дорослих, намагаючись за допомогою *фантастики* розбудити найкращі якості людської душі.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Застосовуємо теоретичні поняття

1. Поясніть відмінність між **фольклорним** і **літературним твором**.
2. Згадайте, які художні твори ви вивчали на уроках літературного читання. Назвіть їхніх авторів і авторок.
3. Які твори ми називаємо **авторськими** (літературними).

Ганс Крістіан Андерсен (1805–1875)

Ганс Крістіан Андерсен створив понад 150 казок, які були перекладені більш ніж на 100 мов і принесли авторові світову славу.

Геніальний казкар народився в Данії у портовому містечку Оденсе. Він був єдиною дитиною у вбогій родині шевця і пралі, тож відвідував школу для бідних, де давали лише початкові знання.

Однак батько Ганса мріяв бачити свого єдиного сина людиною високоосвіченою. Він читав хлопчику книжки, розповідав казки. До речі, серед улюблених книг родини Андерсенів була й арабська збірка *«Тисяча і одна ніч»*.

Однією з найбільших мрій дитинства Андерсена був театр. Ганс навіть улаштував удома лялькові вистави, для

яких власноруч створював декорації, костюми і сам складав п'єси.

Невдовзі сім'ю спіткало горе — батько пішов на війну, з якої повернувся хворою людиною. Незабаром він помер від отриманих ран.

15-річний Ганс вирішив, що настав час дорослішати і з мізерною сумою грошей поїхав до Копенгагена, столиці Данії. Залишаючи рідне місто, він впевнено заявив матері, що обов'язково прославиться.

Худорлявий дивакуватий підліток сподівався стати відомим актором, балетним танцівником або ж навіть автором п'єс. І невідомо, як склалося б життя Ганса, якби він не зміг вразити директора Королівського театру своєю жагою творчості. У театрі над ним зглянулися, взяли під опіку і навіть на деякий час дали невеличкі ролі.

Однак Ганс потерпав від злиднів і не мав жодного шансу досягти успіху через свою неосвіченість. Співчуваючи малограмотному мрійливому юнаку, рада директорів театру звернулася до самого короля Данії із проханням дозволити Гансу навчатися в гімназії та призначити йому стипендію.

Важко уявити всі приниження та образи, що їх зазнав у гімназії довготелесий і незграбний юнак. Йому довелося навчатися із другокласниками, молодшими від нього на шість років! Та Ганс витримав усі випробування і вперто йшов до мети. Закінчивши гімназію, він продовжив здобувати освіту в університеті.

Після завершення університету Ганс багато подорожує Європою, знайомиться з видатними діячами літератури, пише романи, вірші, п'єси для театру. За кордоном до нього приходить слава письменника, проте в маленькій Данії до нього продовжують ставитися лише як до дивакуватого сина бідного шевця.

Ганс Крістіан Андерсен видав кілька збірок казок, у яких одні казки були обробками народних («Кресало», «Принцеса на горошині», «Дикі лебеді» тощо), інші — ви-

твором бурхливої уяви письменника («Дюймовочка», «Русалонька»).

Завдяки казкам мрія Андерсена здійснилася — вони принесли йому популярність і на батьківщині письменника — у Данії.

Ілюстрація до казки
Г.К. Андерсена «Русалонька»

У 1867 році сина шевця та пралі було обрано почесним громадянином рідного міста Уденсе. Казкар Ганс Крістіан Андерсен був нагороджений орденами в Данії, Норвегії, Німеччині та Пруссії.

Казки Г. К. Андерсена не схожі на інші авторські казки. У них розповідається про надзвичайні події як про щось звичне, повсякденне. У цих добрих та щирих творах письменник не ставив собі за мету когось повчати. Казкові персонажі Андерсена (русалоньки, тролі, феї) опиняються

в колі людських проблем, а непримітні речі стають дійовими особами (табакерка, іграшка, голка). **Казкове і повсякденне** у творах Андерсена чарівним чином переплітаються з вишуканою простотою.

1? ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстом твору

1. Уважно прочитайте статтю підручника про життя і літературну діяльність **Ганса Крістіана Андерсена**.
2. Що вас найбільше вразило в долі геніального данського письменника?
3. Які **казки** Ганса Крістіана Андерсена вам відомі?
4. Назвіть імена персонажів казок Ганса Крістіана Андерсена, які вам запам'яталися найбільше.

СНІГОВА КОРОЛЕВА

(скорочено)

Оповідання перше, у якому йдеться про дзеркало та скалки

...Жив один лютий чорт. Він був дуже лютий, він був сам сатана! Якось він був у дуже хорошому настрої, тому що зробив собі дивне дзеркало. Це дзеркало мало незвичайну властивість — все хороше і прекрасне зменшувалося в ньому до неможливого, а все негідне і погане виступало чіткіше і здавалося ще гіршим. Чудові краєвиди виглядали в ньому вареним шпинатом, а найкращі люди — потворами.

— Це надзвичайно весело! — сказав чорт.

Коли людині спало на думку щось хороше, у дзеркалі з'являлася жахлива гримаса, і сатана реготав, радіючи з цієї майстерної вигадки.

Усі, хто відвідував школу чорта, — а в нього була своя, чортівська школа, — розповідали скрізь про дзеркало як про якесь диво.

Вони всюди бігали з цим дзеркалом, і, нарешті, не залишилося жодної країни, жодної людини, що не відбилися б спотвореними в дзеркалі. Тоді учні чорта захотіли полетіти на небо і там повеселитися. Чим вище вони підносилися, тим більше дзеркало кривилося; вони ледве тримали його. Вони підносилися вище та вище, і раптом дзеркало так затремтіло від жахливої гримаси, що вирвалося з рук, упало на землю і розбилося на тисячу мільйонів, більйонів і ще більше скалок.

І ці скалки зробили ще більше нещастя, ніж саме дзеркало. Деякі з них, завбільшки як піщинка, літали скрізь по світу і, якщо потрапляли в око людині, там і залишалися. Людина з такою скалкою в очах бачила все навиворіт або тільки погане, бо кожна скалочка мала ту ж силу, що й ціле дзеркало.

Деяким людям крихітна скалочка дзеркала потрапляла в серце — і це було найжахливіше: серце перетворювалося

на маленьку крижинку. Одні скалки були такі великі, що їх можна було вставляти у вікна, але крізь ці шибки не варто було дивитись на своїх друзів. Інші скалки ішли на окуляри, і біда була тій людині, яка надягала їх, щоб краще бачити і мати правильну думку про те, що є перед очима. Чорт сміявся так, що от-от міг луснути, і радів, наче його приємно лоскотали.

А по світу літало ще багато скалок дзеркала.

Слухаймо ж далі!

Оповідання друге. Хлопчик та дівчинка

У великому місті, де так багато людей та будинків, що не вистачає місця, аби кожен міг відгородити собі невеличкий садок і тому задовольняється лише кімнатними квітами в горщиках,— жило двоє маленьких дітей. Вони не

були братом і сестрою, та любили одне одного, як брат і сестра; їхні батьки жили в мансардах¹ суміжних будинків. Там, де майже сходилися дахи обох будинків і між дахами йшли дощові ринви, визирали маленькі віконечка. Ступнувши з якого-небудь віконечка на ринву, можна було опинитися коло вікна сусідів. Батьки мали великі дерев'яні ящики, і в них росла зелень для страв та кущики троянд.

Батьки часто дозволяли хлопчикові й дівчинці ходити в гості одне до одного по даху і сидіти на маленькій лавочці під трояндами. Там вони так чудово гралися!

Узимку ці розваги припинялися. Вікна зовсім замерзали; але тоді діти нагрівали мідні гроші коло печі й прикладали до замерзлих вікон, відразу з'являлося чудове ві-

¹ Мансарда — житлове приміщення на горищі під схилом даху.

конечко, таке кругле-кругле, і звідти визирало миле, ласкаве очко. Це виглядали зі своїх вікон маленькі хлопчик і дівчинка. Хлопчика звали Кай, дівчинку — Герда. Улітку вони могли одним стрибком опинитися в гостях одне в одного, а взимку треба було спочатку спуститися на багато-багато східців униз, а потім зійти на стільки ж східців угору. А надворі мела метелиця.

— Це білі бджілки рояться! — сказала стара бабуса.

— А в них також є своя Снігова королева? — питав хлопчик, бо він знав, що у справжніх бджіл є одна головна бджола.

— Є і в них! — відповіла бабуса. — Вона літає там, де найгустіше сніжинок. Вона більша від усіх і ніколи не лишається на землі, а відлітає на чорну хмару. Ночами пролітає вона вулицями міста і заглядає у вікна, вони від того вкриваються крижаними візерунками.

— А може Снігова королева зайти сюди? — спитала дівчинка.

— Нехай спробує! — сказав хлопчик. — Я її посаджу в теплу піч, і вона розтане!

Але бабуса погладила його по голові й почала розповідати щось інше. Увечері, коли Кай був удома, він виліз на стілець коло вікна і подививсь крізь маленьку дірочку в шибці. За вікном літали сніжинки, і одна з них, найбільша, упала на краєчок ящика для квітів. Сніжинка раптом почала рости все більше і більше і стала нарешті молодою жінкою, закутаною в найтонший білий серпанок, зітканий з мільйонів зірчастих сніжинок.

Жінка була така прекрасна та ніжна, але з криги, зі сліпучої, іскристої криги. І все-таки жива!.. Очі блищали, як дві ясні зірки, але не було в них ні спокою, ні тепла. Вона кивнула хлопчикові й поманила його рукою. Хлопчик злякався і зіскочив зі стільця; ніби велика птиця майнула надворі повз вікно.

...Незабаром прийшла весна — сонце світило, зелень витикалася із землі, ластівки мостили гнізда, і діти сиділи

знову в своєму маленькому садку на даху високо над усіма поверхами.

Троянди цвіли цього літа чудово, як ніколи! Діти тримали одне одного за руки, цілували троянди, дивилися на сонечко. Які стояли прекрасні літні дні, як добре було під кущами ароматних троянд!

Кай і Герда сиділи і розглядали книжку з малюнками — звірами та пташками. Великий годинник на башті пробив п'ять разів.

— Ай! — раптом скрикнув хлопчик. — Мене щось кольнуло в серце і щось упало в око!

Дівчинка обняла його; він кліпав очима. Ні, нічого не було видно в оці.

— Я думаю, вже випало! — сказав він.

Але в тому й річ, що ні, не випало. То були скалочки, які відскочили від дзеркала, чарівного дзеркала сатани. Ми пам'ятаємо, що все велике й хороше здавалося в ньому нікчемним і гидким, а все зле і погане — ще чіткішим. Бідний Кай! Скалочки потрапили в саме серце. Воно мусило перетворитися в крижинку.

— Чого ти плачеш? — спитав він. — Ти тепер така негарна! Зі мною нічого не трапилося! Фу! — закричав він. — Цю троянду точить черв'як! Дивись! А ця зовсім крива! Ні, справді, це погані троянди. — І він, штовхнувши ногою ящики, вирвав обидві троянди.

— Кай, що ти робиш? — закричала дівчинка.

А він, побачивши її переляк, вирвав ще одну, стрибнув у своє вікно і втік від маленької милої Герди.

З того дня, коли вона приносила книжки з малюнками, він їй казав, що це годиться лише для немовлят. Розповідала що-небудь бабуся — він присікувався до кожного слова. А незабаром Кай навчився передражнювати і ходу, й мову всіх сусідів. Усе, що було в них нехорошого, усі їхні хиби він умів виставити напоказ.

А причиною цьому були скалки дзеркала, що потрапили йому в око і в серце. Він дражнив навіть маленьку Герду.

ду, яка любила його від щирого серця. Його розваги зробилися цілком інші, ніж раніше.

Якось узимку, коли випав сніг, він прийшов до Герди у великих рукавицях із санками на спині й гукнув Герді в саме вухо:

— Мені дозволили кататися на великому майдані! — і втік.

Там, на майдані, найхоробріші хлопчики прив'язували свої санки до селянських саней і таким чином могли проїхати досить далеко. Було дуже весело. У розпалі розваг на майдані з'явилися великі сани, пофарбовані в білий колір. У них сиділа людина в хутряній білій шапці, закутана в білу хутряну шубу.

Сани об'їхали двічі навколо майдану. Кай швидко прив'язав до них свої санки і поїхав. Великі сани мчали все швидше, а потім завернули з майдану в провулок. Людина в санях повернулася і дружньо кивнула Каю, ніби знайомому. Кай кілька разів хотів відв'язати свої санки, але людина в шубі все кивала йому дружньо, і він їхав далі.

Ось вони виїхали за міську браму. Сніг повалив раптом ще дужче. Стало зовсім темно, хлопчик не бачив навіть своєї простягнутої руки. Він хотів скинути мотузок, яким зачепився за великі сани, але його санчата ніби приросли до них і вихором летіли далі й далі.

Кай голосно закричав — ніхто не почув його. А сніг падав, і сани мчали, поринаючи в замети. Раптом великі сани зупинилися, і людина в сніговій шапці та шубі встала. Шуба й шапка на ній були зі снігу — це була жінка висока, струнка, сліпучо-біла. Це була Снігова королева.

— Ми добре покаталися! — сказала вона. — Але ти зовсім замерз. Залазь у мою шубу!

І вона посадила хлопчика до себе в сани і загорнула своєю шубою. Кай ніби опустився в сніговий замет.

— Ти все ще мерзнеш? — спитала вона і поцілувала його в лоб. О, поцілунок її був холодніший за кригу! Він пройняв Кая наскрізь, аж до серця, а воно ж і без того було наполовину крижаним. Йому здалося, що от-от він умре. Та тільки одну мить — далі, навпаки, стало легше, Кай перестав мерзнути.

— Мої санки! Не забудь моїх санок! — було перше, про що він подумав і крикнув. Снігова королева ще раз поцілувала Кая, і він забув і Герду, і бабусю, і всіх удома.

— Ну, більше я тебе не цілуватиму, — сказала вона, — бо інакше ти умреш.

Кай глянув на неї. Вона була така прекрасна! Розумнішого, чарівнішого обличчя він не міг собі уявити. Тепер вона не здавалася йому крижаною, як тоді, коли з'явилася за вікном і кивала йому. Тепер вже все в ній здавалось довершеністю. Він зовсім не боявся її...

Раптом Снігова королева злетіла з ним на чорну хмару. Буря вила і стогнала, ніби співала старовинні пісні. Вони летіли над лісами та озерами, над морем і землею. Над ними літали з криком чорні ворони, а високо вгорі світив місяць, великий та ясний.

На нього дивився Кай усю довгу-довгу зимову ніч. Удень він спав коло ніг Снігової королеви.

Оповідання третє. Садок жінки, яка знала чари

Що ж трапилося з маленькою Гердою, коли Кай не повернувся? І де він подівся? Ніхто не знав цього. Хлопчики розповідали тільки, що бачили, як він прив'язав санки до великих розкішних саней, які потім завернули в провулок і виїхали за браму міста.

Багато сліз було пролито за ним. Гірко й довго плакала Герда. Нарешті, вирішили, що Кай помер; може, потонув у

річці, що протікала неподалік міста. Та ось прийшла весна з теплим сонячним промінням.

— Я взую свої нові червоні черевички, — сказала Герда якось уранці, — і піду до річки спитати про Кая.

Було дуже рано. Вона поцілувала бабусю, яка ще спала, і побігла сама-самісінька за місто, прямо до річки.

— Це правда, що ти взяла мого маленького товариша? Я подарую тобі мої червоні черевички, якщо ти віддаси мені його.

І дівчинці здалося, що хвилі якось дивно кивають їй. Тоді вона скинула свої червоні черевички, найдорожчу річ, яка в неї була, і кинула їх у річку. Але черевички впали якраз коло берега, і хвилі відразу винесли їх на землю. Річка ніби не хотіла брати у дівчинки її найдорожчу річ, бо не могла повернути їй Кая. А дівчинка подумала, що кинула черевички не досить далеко, влізла в човен, який гойдався в комишах, стала на краєчок корми і знову кинула черевички у воду.

Човен не був прив'язаний і відштовхнувся від берега. Дівчинка хотіла швидше вистрибнути на землю, але човен відійшов уже далеко від берега і швидко поплив за течією. Герда дуже перелякалася, почала плакати і кричати, але ніхто, крім горобців, не чув її.

Човен плив за водою далі й далі. Герда сиділа смирно, її червоні черевички пливи за човном. Обидва береги ріки були дуже красиві. Цвіли чудові квіти, стояли високі розлогі дерева.

«Може, річка несе мене до маленького Кая!» — подумала Герда, повеселішала і довго милувалася гарними зеленими берегами. Аж ось вона припливла до великого вишневого садка, у якому стояла маленька хатинка під солом'яною стріхою з дивними червоними і блакитними віконцями. Човен підплив трохи не до самого берега.

З хатинки вийшла, спираючись на костур, бабуся у великому солом'яному капелюсі, на якому були намальовані дивні квіти.

— Ах, бідна маленька дитинка! — сказала стара. — Як це ти потрапила на таку велику річку і запливла так далеко?

Із цими словами бабуса зайшла у воду, зачепила костуром човен, притягла його до берега і висадила Герду. Герда дуже зраділа, що, нарешті, опинилася на землі, хоча трішки й побоювалася старої.

— Ну, ходімо, розкажеш мені, хто ти така і як сюди дісталась! — сказала бабуса.

Герда почала про все їй розповідати, а бабуса похитувала головою. От дівчинка спитала бабусю, чи не бачила вона Кая. Та відповіла, що він ще не проходив тут, але, напевне, йтиме, отож дівчинці нема чого сумувати — хай краще покуштує вишень та подивиться на квіти в саду, вони кращі, ніж намальовані в книжках з малюнками. Бабуса взяла Герду за руку, повела до себе в хатинку і замкнула двері на ключ. На столі стояла корзина зі стиглими вишнями,

і Герда могла їсти їх досхочу. Поки вона їла, бабуса розчісувала їй волосся золотим гребінцем.

— Давно вже я хотіла мати таку милу маленьку дівчинку! — сказала бабуса. — Ото побачиш, як добре ми заживемо з тобою.

І чим довше вона чесала кучері дівчинці, тим більше забувала Герда свого названого братика Кая. Стара жінка вміла чарувати. Але вона не була лихою чарівницею. Вона чарувала тільки трошки, для розваги, а зараз їй дуже захотілося лишити Герду в себе. Тому вона пішла в садок, торкнулася своїм костуром усіх троянд, і ті, як стояли розквітлі й пишні, так і опустилися глибоко-глибоко в землю, і сліду від них не стало. Бабуса боялася, що Герда,

побачивши троянди, згадає про свої, а потім про Кая і втече від неї.

Зробивши свою справу, бабуся повела Герду в квітник. Які пахощі, яка розкіш! Герда стрибала від задоволення і гралась між квітів, поки сонце не сіло за високими вишневими деревами. Тоді бабуся поклала її в гарненьке ліжечко з червоними шовковими подушками, набитими блакитними фіалками. Дівчинка заснула, і їй снилися чудові сні.

Другого дня Герді знову дозволили гратися серед квітів на сонечку. Так минуло багато днів. Герда знала кожну квіточку, та хоч їх було й багато, їй все-таки здавалося, що якоїсь не вистачає. Але якої?

Одного ранку вона сиділа і розглядала солом'яний капелюх бабусі, на якому були намальовані квіти. Найкращою серед них була троянда, — бабуся забула її стерти, коли загнала інші живі троянди під землю. От що значить неуважність.

— Як, тут нема троянд? — скрикнула Герда і побігла шукати їх по клумбах.

Шукала, шукала і не знайшла жодної!

Тоді дівчинка сіла на землю й заплакала. Теплі сльози впали якраз на те місце, де ріс раніше один з кущів троянд. Як тільки сльози змочили землю — умить з неї виріс кущ, такий же свіжий, як і раніше.

Герда обняла його, поцілувала троянди і раптом згадала про ті чудові троянди, що цвіли у неї вдома, а разом з ними і про Кая.

— Ой, як я забарилася! — сказала дівчинка. — Адже мені треба шукати Кая! Чи не знаєте ви, де він? — спитала вона у троянд. — Чи ви вірите, що він умер?

— Він не вмер! — сказали троянди. — Адже ми були під землею, куди йдуть усі померлі, але Кая між ними нема.

— Дякую вам! — сказала маленька Герда і побігла на кінець садка. Разів зо три вона озирнулася, але ніхто не гнався за нею. Нарешті дівчинка втомилася, сіла на камені й поглянула навкруги: літо вже минуло, настала пізня

осінь, а в чарівному садку бабусі, де завжди сяяло сонце і цвіли квіти, цього й не було помітно.

— Ой, як же я забарилася! Уже осінь надворі. Ні, спочивати не можна! — сказала маленька Герда і знову вирушила в дорогу.

Ой, як втомилися і боліли її маленькі ніжки! Як холодно та вогко було навколо! Листя падало одне за одним. Лише терен стояв, укритий терпкими ягодами! Яким же сірим, сумним здавався цілий світ!

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Що вам відомо про **чарівне дзеркало**? Які властивості воно мало?
2. Яку небезпеку для людей таїли скалочки, на які розбилося дзеркало?
3. Чи знаєте ви дорослих і дітей, котрі *«бачать усе навиворіт або тільки саме погане»*? Що, на вашу думку, означає приказка *«Дивитися на все крізь криве дзеркало»*?
4. Розкажіть про життя **Кая** та **Герди** в мансарді.
5. Що розповіла дітям бабуся про **Снігову королеву**?
6. Яка пригода трапилася з Каєм одного зимового вечора біля вікна? Як ви гадаєте, чому Снігова королева прилітала саме до його вікна?
7. Знайдіть у тексті (*оповідання друге*) і прочитайте **опис зовнішності** Снігової королеви. Що злякало хлопчика в образі прекрасної жінки?
8. Який висновок про характер Снігової королеви можна зробити, прочитавши опис? Що, на вашу думку, означає вислів *«холодна краса»*?
9. Розкажіть, як змінився характер хлопчика після того, як скалочки потрапили до його ока і серця? Як ці зміни позначилися на дружбі Кая і Герди?
10. Чи часто хлопці та дівчата поведуться так, ніби в їхнє око та серце влучили скалочки чарівного дзеркала?
11. Розкажіть, як хлопчик потрапив до **Снігової королеви**.
12. Що вчинила маленька **Герда** після того, як пропав її названий брат?
13. Як дівчинка потрапила до **бабусі**, яка жила в хатинці біля садка?
14. Чому Герда, як і Кай, забула свій дім? Поміркуйте, чому бабуся заховала від Герди саме **троянди**, а не якісь інші квіти?
15. Як ви гадаєте, чому бабуся захотіла залишити дівчинку в себе? Що спільного і відмінного в образах **бабусі** та **Снігової королеви**?

Оповідання четверте. Принц і принцеса

Герді знову довелося сісти перепочити. На сніг проти неї стрибнув великий ворон. Він довго-довго дивився на дівчинку, киваючи їй головою, і, нарешті, заговорив:

— Кра-кра! Дррррастуй!

Він, бажаючи дівчинці добра, спитав її, куди це вона бреде по світу сама-самісінька. Герда розповіла воронові про своє життя і спитала, чи не бачив він Кая. Ворон замислено похитав головою і сказав:

— Можливо! Можливо!.. Я гадаю, що це був Кай. Але тепер він, напевне, забув тебе зі своєю принцесою.

— Хіба він живе у принцеси? — спитала Герда.

— У цій країні, де ми зараз з тобою сидимо, є принцеса, така розумна, що й сказати не можна. Вона прочитала всі газети на світі! Нещодавно сиділа вона на своєму троні, а це, між іншим, не так уже приємно, і почала наспівувати пісеньку: «Чом мені не вийти заміж?» «А й насправді», — подумала вона і вирішила вийти заміж. Але вона хотіла мати чоловіка, який зумів би підтримати розмову, коли з ним заговорять, а не такого, що вміє тільки пишатися, бо це дуже нудно. От барабаном скликали придворних дам і оголосили бажання принцеси.

— Ти можеш вірити кожному моєму слову, — додав ворон, — у мене є наречена, вона гуляє по всьому палацу і все мені розповідає.

Його наречена, звичайно, була теж ворона.

— Наступного дня в газетах було оголошено, що кожен молодий чоловік приємної зовнішності може з'явитися в палац і поговорити з принцесою. Того, хто буде триматися цілком вільно, як удома, і буде найкрасномовніший з усіх, принцеса візьме собі за чоловіка.

— Народ юрбою ринув до палацу. Тиснява, штовхани-на! Але ні в кого нічого не вийшло ні першого, ані другого дня. На вулиці всі говорили дуже добре, а тільки-но ступали на поріг палацу, як одразу їх огортав страх. От і стоять тоді перед троном, де сидить принцеса, і не можуть нічого вимовити. А принцесі же зовсім не те було потрібно! Справді, ніби їх всіх обпоювали дурманом! А як тільки вони виходили за ворота, знову могли розмовляти...

— Ну, а маленький Кай? Коли ж він прийшов? — спитала Герда.

— Чекай, чекай! Тепер ми саме дійшли до нього. Це було на третій день. З'явився невеличкий чоловік, ні в кареті, ні верхи, а просто прийшов пішки, і в самий палац! Його очі блищали, як твої. Волосся в нього було довге, але одягнений він був бідно.

— Це Кай! — зраділа Герда. — Так, я знайшла його! — і вона заплескала в долоні.

— Можливо, — мовив ворон. — Зайшовши в палац і побачивши гвардію у сріблі, він анітрошки не збентежився. Його чоботи гучно рипіли, та це його не турбувало.

— Це, напевне, Кай! — скрикнула Герда. — Я знаю, у нього були нові чоботи. Я сама чула, як вони рипіли.

— Зовсім сміливо підійшов він до принцеси, яка сиділа на перлині завбільшки з веретено, — продовжував ворон.

— Це все, напевне, було дуже страшно, — сказала Герда. — А Кай, він сподобався принцесі?

— Він з нею розмовляв так гарно, тримався вільно і дуже мило. Він заявив, що прийшов не сватати, а тільки послухати мудрі розмови принцеси. Ну, і от вона йому сподобалася, і він їй теж.

— Так, це був Кай! — сказала Герда. — Він такий розумний, знає усі чотири дії арифметики, навіть з дробами. Ах, проведи ж мене швидше до палацу!

— Це легко сказати! — відповів ворон. — Ти думаєш, що тебе так просто пустять у палац? Аякже, таким маленьким дівчаткам, як ти, не дозволяють туди й заходити.

— Мене пустять! — мовила Герда. — Якби Кай почув, що я тут, він одразу прибіг би за мною. [...]

Увечері ворон повів Герду в палац, де їм у пошуках Кая повинна була допомогти його наречена.

Вони пішли садом, довгими алеями, де падало пожовкле листя одне за одним. Коли всі вогні в палаці погасли, ворон провів дівчинку в маленькі напіввідчинені двері.

О, як билося серце Герди від страху і палкого бажання побачити Кая! Дівчинка ніби збиралася зробити щось лихе, а вона ж тільки хотіла дізнатися, чи живий її маленький Кай. Так, він повинен бути тут! Герда так жваво уявляла собі його розумні очі, довге волосся, усмішку... Як зрадіє він тепер, коли побачить її, почує, який довгий шлях пройшла вона ради нього, дізнається, як сумували за ним усі рідні... Ах, вона відчувала і радість, і страх!

Та ось вони вже на сходах. На шафі горіла лампа, а на підлозі сиділа ручна ворона й озиралася на всі боки. Герда вклонилася їй, як учила робити її бабуся.

— Мій наречений розповів мені про вас стільки хорошого! — сказала ручна ворона. — Чи не можете ви взяти лампу, а я піду вперед? Ми підемо прямо і нікого тут не зустрінемо.

— А мені здається, хтось іде за нами! — сказала Герда, і в ту ж хвилину повз неї пролетіли якісь тіні: коні з розпущеними гривами і тонкими ногами, мисливці, дами та кавалери верхи.

— Це сни! — сказала ручна ворона. — Тим краще для нас, — зручніше буде роздивитися сонних...

Зали були одна за одну розкішніші — просто можна було осліпнути. Нарешті вони дійшли до опочивальні. Стеля її нагадувала верхів'я величезної пальми з коштовним кришталевим листям. Із середини стелі спускалася товста золота стеблина, на якій висіли два ліжка, що мали форму лілії. Одне було біле, і в ньому спала принцеса, друге — червоне, і в ньому Герда сподівалася знайти Кая.

Дівчинка злегка одгорнула одну з червоних пелюсток і побачила темно-русяву потилицю.

О, це був Кай! Вона вигукнула його ім'я і піднесла лампу до його обличчя. Сни з шумом полетіли геть, хлопець прокинувся і повернув голову.

О! Це був не маленький Кай!

Принц був схожий на нього лише з потилиці. З пелюсток білої лілії визирнула принцеса і спитала, що трапилося. Маленька Герда заплакала і розповіла свою історію і все, що зробили для неї ворони.

— Ох, маленька бідолашко! — мовили принц і принцеса. [...]

Наступного дня Герду одягли з голови до ніг в оксамит та шовк і пропонували залишитися в палаці й жити з ними, але вона попросила лише маленькі санки з конем і пару чобітків. Дівчинка хотіла знову їхати в далекий світ розшукувати Кая.

Їй дали і чобітки, і муфту, і чудове платтячко, а коли вона попрощалася з усіма, до воріт під'їхала карета з чистого золота. Принц і принцеса посадили її в карету і побажали щасливої дороги. У кареті було повно пряників і кренделів, а в сидінні росли фрукти і горіхи.

— Прощай! Прощай! — кричали принц і принцеса.

Це була тяжка розлука. Ворон злетів на дерево і махав своїми чорними крилами доти, доки карета, блискуча, як сонце, зникла з очей.

Оповідання п'яте. Маленька розбійниця

Вони їхали темним лісом, але карета світила, наче ліхтар, і засліпила очі розбійникам.

— Золото! Золото! — закричали вони, кинулись на карету, схопили коней і витягли з карети Герду.

— Яка ситенька, яка маленька! — сказала стара розбійниця з довгою колючою бородою і волохатими бровами, що насунулись на очі. — Жирненька, як молоденький баранчик! Яка ж це вона на смак!

І вона витягла гострий блискучий ніж.

Це було жахливо!

— Ай! — закричала вона раптом, її вкусила за вухо власна донька, що сиділа у неї за спиною і була така свавільна та дика, просто страх!

— Ах ти, жахливе дівчисько! — закричала мати.

— Вона гратиметься зі мною, — сказала маленька розбійниця, — і віддасть мені муфту, гарне платтячко, і спатиме зі мною в моєму ліжку.

І дівчинка знову так вкусила матір за вухо, що та підстрибнула і закрутилася на одному місці.

— Я хочу сісти в карету! — закричала маленька розбійниця і одразу здійснила своє бажання, тому що була дуже розпечена і вперта. Вона і Герда сіли в карету і помчали вглиб лісу по пнях та камінні. Маленька розбійниця була така на зріст, як Герда, але дужча за неї, ширша в плечах і смаглява. Очі в неї були чорні, вони дивилися якимось сумно. Вона обняла Герду за стан і сказала:

— Вони не вб'ють тебе, поки я на тебе не розсерджуся. Ти принцеса?

— Ні, — сказала Герда і розповіла про все, що їй довелося пережити і як вона любить маленького Кая. Маленька розбійниця подивилася зовсім серйозно на неї, злегка кивнула головою і мовила:

— Вони не вб'ють тебе, навіть коли я розсерджуся на тебе, — я краще сама вб'ю тебе!

І вона витерла сльози Герді, а потім сховала обидві руки в її гарненьку муфточку, м'яку та теплу.

От карета зупинилася. Вони в'їхали на подвір'я розбійницького замку. Він весь згори донизу потріскався, гайвороння вилітало з великих щілин. Посеред величезної зали, з напівзруйнованими закуреними стінами та кам'яною підлогою, палав вогонь. Над вогнем кипів у величезному казані суп, а на рожнах смажилися зайці та кролики.

— Ти спатимеш цю ніч зі мною, коло моїх маленьких звіряток! — сказала розбійницька дівчинка.

Дівчаток нагодували і напоїли, і вони пішли у свій кутток, де лежала солома, вкрита килимами. Вище над ними сиділо більше сотні голубів.

— Вони всі мої! — сказала маленька розбійниця і схопила швидко одного. — Поцілуй його! — гукнула вона, сунувши голуба Герді в саме обличчя. — А ось тут сидять лісові пустуни! — продовжувала вона, показуючи на двох голубів, що сиділи у невеличкій заглибині стіни, за дерев'яними ґратами. — Їх треба тримати замкненими, а то враз полетять. А от мій любий дідуганчик «Бе», — і дівчинка потягла за роги прив'язаного до стіни північного оленя в блискучому мідному нашійнику. — Його теж треба тримати на прив'язі, бо втече. Щовечора я лоскочу його під шиєю гострим ножем, — він дуже цього боїться.

І маленька розбійниця витягла з розколини в стіні довгий ніж і провела ним по шиї оленя. Бідна тварина почала брикатися, а дівчинка зареготала і потягла Герду до постелі.

— Хіба ти спиш із ножем? — спитала її Герда з острахом.

— Завжди! — відповіла маленька розбійниця. — Хто знає, що може трапитися. Але розкажи мені ще про маленького Кая і про те, як ти мандрувала по світу...

Переклад з данської Оксани Іваненко, ілюстрації Владислава Єрка

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/5OVWuh4> або QR-кодом і прочитайте продовження. З'ясуйте, які перешкоди довелося долати Герді у своїх пошуках. Дізнайтеся, чи знайшла вона свого названого братика і як це відбулося.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ТЕМА ТА ІДЕЯ ТВОРУ

Слово *тема* походить із грецької мови та означає «те, що лежить в основі».

Темою художнього твору називають коло подій, які зображені у творі й стали основою авторської оповіді. Тобто *темою* твору є те, про що він написаний.

У великих художніх творах виділяється, зазвичай, не одна, а кілька взаємопов'язаних тем.

Ідеєю художнього твору називають *головну думку* про зображені у творі життєві явища, події та характери. Ідея художнього твору нерозривно пов'язана з його темою.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть про зустріч маленької Герди з **вороном**. Чому дівчинка захотіла потрапити до палацу принцеси?
2. Від імені **принца** або **принцеси** розкажіть, як відбулося їхнє знайомство з Гердою. Поміркуйте, що в цьому епізоді видається вам смішним, а що — сумним? Чому?
3. Як Герда потрапила до рук розбійників? Хто врятував їй життя?
4. Як **маленька розбійниця** допомогла Герді в пошуках Кая? Поміркуйте, які риси характеру притаманні маленькій розбійниці.
5. Чому **фінка** відмовилася дати Герді чарівного напою, щоб збільшити її силу? Як ви розумієте слова фінки «Сила — в її серці»?
6. Знайдіть у тексті і прочитайте **опис замку Снігової королеви**. Чому, на вашу думку, у ньому незатишно?
7. Опишіть, яким став **Кай** у палаці Снігової королеви. Прокоментуйте цитату: «Він сидів на одному місці такий блідий, непорушний, ніби неживий».
8. Як змінився **Кай** після того, як Герда знайшла названого братика і своїми слізьми розтопила кригу його серця?
9. Як ви гадаєте, що сталося б із хлопчиком, якби Герда не пішла його шукати?

Узагальнюємо та підсумовуємо

10. Схарактеризуйте образ **Герди**. Якими рисами наділений цей образ?
11. Порівняйте образи **Герди** і **Снігової королеви**. У чому полягає могутність Снігової королеви? А Герди?
12. Визначте **головну думку** казки Г. К. Андерсена «Снігова королева». Чого навчає нас цей твір?
13. Доведіть, що вірна дружба Герди здолала всі перепони і допомогла повернути Кая додому.

Міркуємо самотійно

14. Що, на вашу думку, символізують у казці **гарячі сльози** Герди?
15. Доберіть слова, які найкраще характеризують вдачу Герди. Запишіть риси вдачі Герди, які вам найбільше подобаються.

16. Казкар називає **палац Снігової королеви** «незатишним і пустинним». Поміркуйте, чому вона забрала до себе Кая.
17. Що Снігова королева хотіла подарувати хлопчикові? А Герда? Як ви гадаєте, що Каєві було потрібніше?
18. Уявіть себе в палаці Снігової королеви й **опишіть** свої відчуття. На місці Кая що ви обрали б: владу і холодну самотність чи тепло почуттів? Чому?
19. Прокоментуйте слова Герди: «Які хороші бувають люди і звірі!» Назвіть усіх **героїв і героїнь твору**, які допомогли Герді у пошуках її названого братика.

Застосовуємо теоретичні поняття

20. Пригадайте, які твори ми називаємо **казками**.
21. Доведіть, що твір данського письменника Ганса Крістіана Андерсена «Снігова королева» є **літературною казкою**.
22. Поясніть, яким чином у казці «Снігова королева» поєднується **буденне і фантастичне**.
23. Визначте **тему** та **ідею** казки Г. К. Андерсена «Снігова королева».

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/tEczctf> або QR-кодом і подивіться мультфільм. Зверніть увагу на образ Снігової королеви. Прокоментуйте кольори, які використали художники і художниці, зображуючи царство Снігової королеви. Як у мультфільмі дівчинка **Герда** протиставляється **Сніговій королеві**?

Завдання від Фантазерчика

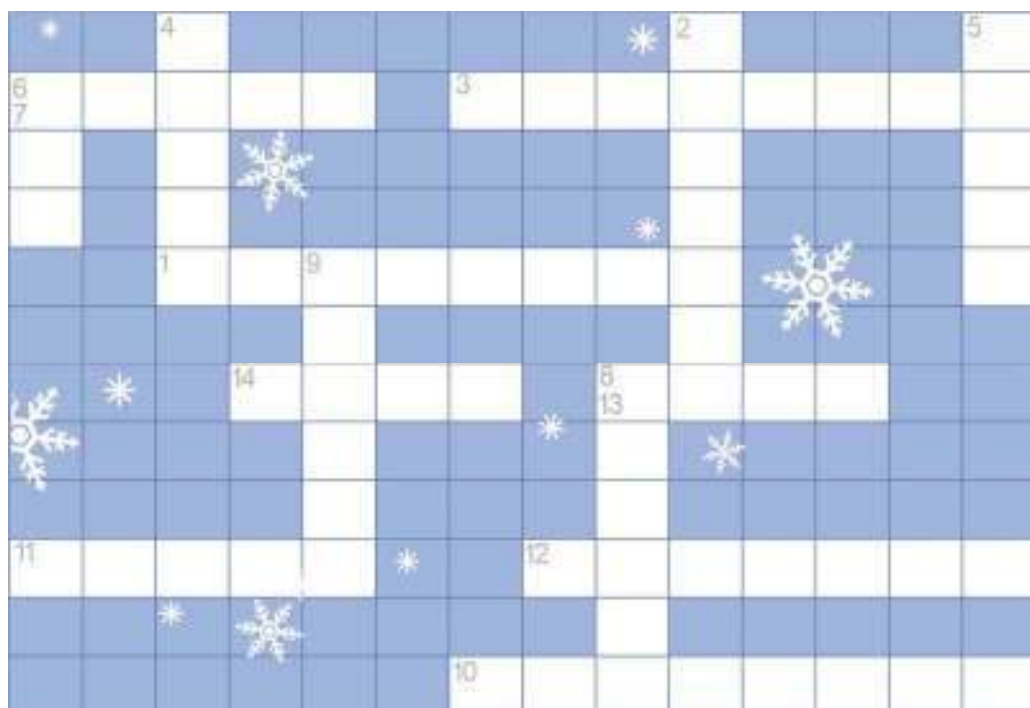
1. Уявіть, яким було життя **Снігової королеви** до того, як вона викрала Кая.
2. Від імені Снігової королеви розкажіть про її життя в холодних краях на Північному полюсі.
3. Якою, на вашу думку, могла бути її найзаповітніша мрія?

Що спитав у нас Згадайко?

1. Яка небезпечна подія трапилася із Каєм під час катання на санчатах?
2. Згадайте, які правила поведінки на вулиці порушив Кай.
3. Як потрібно поводитися в громадських місцях з незнайомцями / незнайомками, аби вас не викрала Снігова королева чи хтось інший?
4. Згадайте, що ви знаєте про казку Ганса Крістіана Андерсена «Снігова королева», і розв'яжіть кросворд:

1. Прізвище всесвітньо відомого данського казкаря.
2. Ця гарна квітка росла на мансарді в ящику.
3. Його поверхня може давати відображення людей і предметів.
4. Ім'я головної героїні казки «Снігова королева».
5. Птах, який знав усі новини в палаці принцеси.
6. Велика тварина з гіллястими рогами, яка знала, де знаходиться Лапландія.
7. У цей орган зору потрапила чарівна скалка.
8. Вид транспорту, на якому літала та їздила Снігова королева.
9. Щирі товариські взаємини, які характеризуються довірою і готовністю допомогти.
10. Вона подарувала золоту карету і теплий одяг Герді.
11. Предмет одягу, який маленька розбійниця замінила на рукавиці.
12. Їх Снігова королева хотіла подарувати разом з усім світом.
13. Ними головна героїня розтопила кригу в серці Кая.
14. Верхній теплий одяг Снігової королеви.

Завдання від Фантазерчика

1. Назвіть **героїв і героїнь казки** Ганса Крістіана Андерсена. Уявіть, як вони могли б виглядати, і намалуйте їх.
3. Розкажіть, у якій послідовності вони з'являються у творі і яка їхня роль у пошуках Кая.

Оскар Вайлд (1854–1900)

Талановитий ірландський письменник народився в місті Дублін і отримав традиційно довге для тих часів ім'я *Оскар Фінгал О'Флаєрти Уїлс Вайлд*.

Батьки Оскара були одними із найосвіченіших людей в Ірландії і виховували сина у творчій атмосфері.

Батько Оскара — відомий ірландський хірург — заснував безкоштовну клініку для бідних. Водночас він захоплювався ірландською археологією, був авторитетним фольклористом та автором етнографічних¹ досліджень. Мати письменника безмежно любила своїх трьох дітей (двох синів і молодшу доньку) і завжди підтримувала їх. Вона була надзвичайно яскравою жінкою, писала поезії, займалася перекладами, збирала ірландський фольклор. У будинку Вайлдів влаштовувалися поетичні вечори, які відвідували талановиті особистості.

Найбільшою дитячою втратою для Оскара стала смерть його улюбленої сестри Ізоли, яка була молодшою від нього на три роки. Дівчинка померла від несподіваної хвороби в десятирічному віці, і брат присвятив їй зворушливий вірш.

Оскар Вайлд здобув чудову освіту в найкращих навчальних закладах Англії і був нагороджений медаллю за успіхи в навчанні. Під час перебування в коледжі юнак зробив перші літературні спроби, видав поетичну збірку та отримав літературну премію за вірш.

Згодом Оскар Вайлд став надзвичайно модним письменником. Сучасники зачитувалися його творами, прагну-

¹ *Етнографія* — історична наука, що вивчає побут та культуру народів світу.

ли поспілкуватися з ним. Його ідеї справді вирізнялися оригінальністю. Наприклад, Вайлд відстоював думку, що митець не повинен зображувати у своїх творах потворне, його уваги варте лише прекрасне.

Проте сам Оскар Вайлд, який високо цінував талант *Ганса Крістіана Андерсена*, у своїх казках не залишив поза увагою складні проблеми людського життя. Про це свідчить поява двох збірок чарівних казок «Щасливий принц» (1888 рік) та «Гранатовий будиночок» (1891 рік). В основу творів Вайлда лягли сюжети давніх народних ірландських легенд, які розповідала йому мати.

Обидві збірки Оскар Вайлд написав для двох своїх синів, однак зауважував, що його казки будуть корисними і для дорослої читацької публіки.

До збірки «*Гранатовий будиночок*» увійшла казка «*Хлопчик-Зірка*», у якій автор засуджує пихатість, жорстокість і бездушність. Як і в інших казках збірки, письменник велику увагу приділяє зміні внутрішнього світу людини, її душевному переродженню.

Тільки милосердя повертає красу головному герою, який зміг побороти в собі зло.

ХЛОПЧИК-ЗІРКА

(скорочено)

Якось двоє бідних Лісорубів верталися додому, продираючись через великий сосновий ліс. Була зимова ніч, стояв пекучий мороз. Сніг товстою ковдрою покривав землю й гілля дерев, і коли Лісоруби продиралися крізь хащі, навкруги, потріскуючи, ламались перемерзлі галузки, а коли вони підійшли до Гірського Водоспаду, то побачили, що він нерухомо завис, бо його поцілувала Крижана королева.

[...] А двоє Лісорубів усе йшли та йшли, сердито похуюючи на задерев'янілі пальці та шурхаючи своїми здоровенними, підбитими залізом чобітьми по зледенілому снігу. Якось їм здалося, що вони заблукали, і їх охопив великий жах, бо вони знали, яка жорстока Крижана королева з ти-

ми, що засинають у її обіймах. Але вони помолилися Святому Мартінові, під чийм заступництвом перебувають усі мандрівники, і зрештою вийшли на узлісся і звідти побачили внизу долину й вогні рідного села.

Вони дуже зраділи, що небезпека минула, і голосно за-сміялись. Але, посміявшись, вони знову посмутніли, бо згадали свої злидні, і один з них сказав другому:

— І чого це ми так зраділи? Життя гарне тільки для багатих, а не для таких, як ми з тобою. Краще б ми замерзли в лісі або дикі звірі нас порозривали.

Але поки вони отак нарікали на свою злиденну долю, трапилося щось дуже дивне: прекрасна, надзвичайно яскрава зірка впала з неба. Вона ковзнула небосхилом поміж іншими зірками, і коли вражені Лісоруби повели за нею очима, їм здалося, ніби вона впала зразу ж за кущами верболозу, за овечим загonom, лише за кільканадцять кроків від них.

— Ого! То неабиякий шмат золота, треба його знайти! — разом вигукнули вони й кинулися до того місця — так захотілося їм золота.

Та один з них біг швидше за товариша, продерся крізь верболіз... І що ж він побачив? На білому снігу справді сяяла золотом якась річ. Лісоруб підбіг, нагнувся, взяв ту річ і побачив, що тримає згорнутий плащ із золотої тканини, дивовижно вишитий зірками. І він крикнув товаришеві, що знайшов скарб, а коли той теж підбіг, вони почали розгортати плащ, щоб поділитися золотом. Та ба! У складках плаща вони не

знайшли ні золота, ні срібла, ні взагалі будь-якого скарбу, а тільки мале дитинча, яке лежало і спало... І тоді один Лісоруб сказав другому:

— Оце немає нам щастя, бо хіба принесе щастя бідному дитина? Покиньмо її краще тут: адже ми люди бідні, дітей у нас і своїх досить, і не можемо ми відривати їм кусень хліба від рота, щоб дати чужому.

Але товариш його відповів:

— Ні, то було б лихе діло — залишити дитину, щоб вона замерзала тут на снігу, і хоч я бідар, як і ти, і ротів у мене своїх повно вдома, я все ж візьму його до себе, — якось виростимо удвох із дружиною.

І він обережно взяв дитинча на руки, вкутає його в плащ, щоб не замерзло на лютomu холоді, і почвалає з горба в село, а товариш його, ідучи поруч, усе дивувався подумки з такої його дурості та м'якосердя.

[...] Коли дружина відчинила двері й побачила, що її чоловік вернувся живий-здоровий, вона обняла його, поцілувала, допомогла зняти з плечей важку в'язку хмизу і запросила до хати. Але він сказав їй:

— Я знайшов щось у лісі і приніс тобі, щоб ти подбала про нього, — і не переступив порога.

— Що ж це таке? — вигукнула дружина. — Покажи хутчіє, бо хата в нас гола, і нам стільки всього треба.

І тоді він розгорнув плащ і показав їй дитинча.

— Ох, чоловіче добрий! — промимрила вона. — Та хіба в нас своїх дітей мало, що ти надумав принести до хати ще й підкидька? А може, воно принесе нам нещастя? Та й як же нам виглядати його?

— Ні, ти послухай, це ж не звичайне дитя, а Дитя-Зірка, — заперечив чоловік і розповів дружині дивну історію про те, як він знайшов дитину. Але це її не заспокоїло, і вона стала кричати:

— Своїм дітям он не вистачає хліба, а ти хочеш годувати ще й чуже? А хто потурбується про нас?

— Ну, жінко, та Бог навіть про горобців турбується і дає їм харч.

— А мало їх гине взимку з голоду? — спитала дружина.

І чоловік нічого не відповів, але й не переступив поріг.

А тут із лісу потяг пекучий вітер і залетів крізь відчинені двері до хати; дружина здригнулась і сказала чоловікові:

— Може, ти зачиниш двері? Вітер завіває в хату, і я вже змерзла.

— А хіба не вічний холод у тій хаті, де люди з кам'яними серцями? — запитав чоловік. Але дружина не відповіла ні слова.

Та через деякий час вона глянула на чоловіка, і очі її були повні сліз. Тоді він швидко увійшов до хати і поклав їй дитя на руки. А вона поцілувала його й поклала на ліжечко поруч із найменшою своєю дитиною. А вранці наступного дня Лісоруб узяв дивовижний золотий плащ і заховав його у велику скриню, а дружина зняла з шиї дитини бурштинове намисто і теж поклала в скриню.

Отож Дитя-Зірка росло й виховувалося вкупі з дітьми Лісоруба, їло і пило з ними за одним столом і гралося разом з ними. І з року в рік хлопчик гарнішав і гарнішав, а жителі села тільки дивувалися його красі, тому що всі вони були смуглолиці й чорняві, а цей мав личко біле й ніжне і золоті кучері — як пелюстки нарциса, і губи — як пелюстки червоної троянди, і очі — як фіалки, що дивляться в чисту воду струмка.

Проте ця врода обернулася йому на шкоду, бо виростав він гордий, себелюбний і жорстокий. Дітьми Лісоруба і всіма іншими сільськими дітьми він гордував, бо ж вони, мовляв, низького походження, а він — шляхетного роду, адже походить від Зірки. І він попихав дітьми й називав їх своїми слугами. Він не тільки не мав співчуття до нужденних, сліпих, калік і всіх скривджених долею, а ще й кидав у них камінцями та проганяв на шлях. І жоден жебрак не наважувався вдруге заходити в те село просити милостиню.

Хлопець був ніби заворожений своєю казковою вродою і насміхався, й глузував з нещасних та безпомічних. Себе ж любив, і часто влітку, коли стояли тихі сонячні дні, він

лежав у священниковому садку біля кринички і посміхався собі з утіхи, милуючись своєю вродою.

Не раз, було, Лісоруб і його дружина дорікали йому, кажучи:

— Ми ж не вчинили з тобою так, як ти чиниш із тими, що zostалися на світі, мов билинка в полі, і ні до кого їм прихилитись. І чому ти такий жорстокий з тими, що потребують співчуття?

Та Хлопчик-Зірка не слухав їх, він тільки стояв понуро та посміхався зневажливо, а потім знову біг до своїх ровесників і верховодив ними. А ті в усьому слухалися його, бо він був гарний, прудконогий, умів танцювати, співати й грати на сопілці. І хоч би куди вів їх Хлопчик-Зірка, вони стрімголов бігли за ним, і хоч би що наказував робити, вони все покірливо робили. І коли він виколював кротові очі гострим шпичаком з очерету, вони реготали, а коли жбурляв камінцями на прокаженого, вони реготали теж. Так він верховодив ними в усьому, і вони стали такі ж немилосердні, як і він.

І от якось проходила селом одна бідна жебрачка. Її одіж була саме лахміття, а з босих ніг, зраних об гостре каміння шляху, сочилася кров, жаль було дивитися на ту страдницю. Вона сіла під каштаном перепочити. Та її побачив Хлопчик-Зірка і сказав своїм товаришам:

— Гляньте! Он під гарним зеленим каштаном сидить брудна старчиха. Ходімо проженемо її звідти, бо на неї гидко дивитися.

І він підійшов до жебрачки ближче і став кидати в неї камінцями та насміхатися, і вона з жахом дивилася на нього і не могла відвести погляду. І коли це побачив Лісоруб, то підбіг і став дорікати йому:

— У тебе й справді кам'яне серце, і не маєш ти милосердя, бо що поганого заподіяла тобі ця сердешна жінка, що ти знущаєшся з неї?

А Хлопчик-Зірка весь спаленів від гніву, тупнув ногою і сказав:

— А хто ти такий, щоб питати мене, чому я так роблю? Я тобі не син і не повинен коритися тобі.

— То правда, що не син,— відповів Лісоруб,— але ж я тебе пожалів, коли знайшов у лісі.

Коли старчиха почула ці слова, вона скрикнула і зомліла. Тоді Лісоруб підняв її і відніс до своєї хати, а його дружина почала клопотатися коло неї. І коли та жінка опритомніла, вони подали їй їсти й пити. Проте жінка не схотіла ні їсти, ні пити, а тільки спитала Лісоруба:

— Чи правду ти сказав, що знайшов цього хлопця в лісі? І відтоді минуло десять років, чи не так?

І Лісоруб відповів:

— Так, я знайшов його в лісі, і це справді було десять років тому.

— А які речі були при ньому тоді, як ти його знайшов? — вигукнула жінка.— Чи не було в нього часом на шиї бурштинового намиста? І чи не був він закутаний у золотий плащ із вигибуваними зірками?

— Саме так,— відповів Лісоруб. І він витяг плащ та бурштинове намисто зі скрині, де вони лежали, й показав їх жінці. І коли вона побачила ці речі, то заплакала з радощів і сказала:

— Це він, мій синочок. Благаю вас, покличте його негайно, бо я обійшла весь світ, шукаючи його.

І Лісоруб з дружиною вийшли надвір, і гукнули Хлопчика-Зірку:

— Іди до хати, там на тебе чекає твоя мати.

І Хлопчик-Зірка, сповнений великою радістю, убіг до хати. Та коли побачив ту, що чекала на нього в хаті, він презирливо зареготав: — Ну, а де ж та моя мати? Я тут не бачу нікого, крім цієї брудної старчихи.

— Я — твоя мати, — відповіла йому жінка.

— Ти збожеволіла! — гнівно вигукнув Хлопчик-Зірка.— Ніякий я тобі не син, бо ти — бридка старчиха в лахмітті. Тож тікай звідси, і щоб я більше не бачив твого бридкого обличчя!

— Не кажи так, адже ти й справді мій синочок! — вигукнула вона і, впавши на коліна, простягла до нього руки. — Грабіжники викрали тебе в мене й кинули в лісі на сніг, щоб ти замерз, — плачучи, промовляла вона. — Але я тебе зразу впізнала, щойно побачила тебе, і впізнала ті речі, що були тоді з тобою: золотий плащ та бурштинове намисто. І я благаю тебе: ходімо зі мною, бо я, шукаючи тебе, обійшла весь світ. Ходімо зі мною, мій сину, бо я потребую твоєї любові.

Та Хлопчик-Зірка навіть не ворухнувся: він наглухо закрив своє серце, щоб її нарікання не проникли туди, і в тиші, що запала, чути було тільки, як схлипує бідна жінка. Нарешті Хлопчик-Зірка заговорив, і голос його звучав безжально й презирливо:

— Якщо це правда, що ти моя мати, — сказав він, — то краще б ти не приходила сюди й не ганьбила мене, адже я гадав, що моєю матір'ю була Зірка, а не якась старчиха, як ти кажеш мені. Тому забирайся звідси геть, щоб я тебе більш ніколи не бачив.

— Ой, синочку мій! — скрикнула жінка.— Невже ти й не поцілуєш мене на прощання? Я ж стільки натерпілася мук, доки відшукала тебе!

— Нізащо, — відповів Хлопчик-Зірка, — адже на тебе навіть бридко глянути, і я радніше поцілую гадюку чи жабу-ропуху, ніж тебе.

Тоді жінка встала і поплентала, обливаючись гіркими сльозами, до лісу, а Хлопчик-Зірка, побачивши, що вона пішла, зрадів і побіг гратися зі своїми товаришами.

Та тієї ж миті, як ті побачили його, вони стали глузувати з нього, кажучи:

— Та ж ти бридкий, як ропуха, і відразливий, як гадюка! Тікай звідси геть, бо нам гидко гратися разом із такою потворою, як ти. — І вони прогнали його.

Хлопчик-Зірка промовив сам до себе:

— Що це вони кажуть? Ану піду я до кринички й погляну на себе в воду, і вона скаже мені, що я гарний.

І він пішов до кринички і глянув у воду, але що ж він побачив! Обличчям він став схожий на жабу, а тіло його вкрилось лускою, як у гадюки. І він кинувся обличчям у траву і заридав, а потім сказав собі:

— Це мені кара за мій гріх. Адже я відмовився від рідної матері й прогнав її геть, я посоромився її і вчинив жорстоко. Тепер я піду й шукатиму її по всьому світу і не знатиму спочинку доти, доки не знайду її.

І він побіг до лісу, гукаючи матір, щоб вернулась, але нізвідки не чув відповіді. Цілий день він ходив і гукав по лісу, а коли зайшло сонце, ліг спати на купу листя, і всі пташки та звірі повтікали від нього, бо пам'ятали його жорстокість. І він спав один-однісінький, тільки ропуха збоку лупала на нього очима та гадюка повільно проповзла біля нього.

А вранці він прокинувся, зірвав кілька кислих ягід з дерева, з'їв їх і пішов далі лісом, умиваючись гіркими сльозами. І кого тільки зустрічав дорогою, всіх запитував, чи не бачили його матері. Він запитав Крота:

— Ти риєш нори під землею. Скажи мені, чи не бачив ти там моєї матері?

А Кріт йому відповів:

— Ти виколов мені очі. Як же я можу бачити?

Тоді він запитав у пташки-Коноплянки:

— Ти літаєш понад самими вершечками найвищих дерев і можеш бачити весь світ. Скажи, чи не бачила ти моєї матері?

А Коноплянка відповіла йому:

— Як же я можу літати, коли ти заради втіхи підрізає мені крила?

І малу Білочку, що самотою жила в дуплі ялини, він спитав:

— Скажи, де моя матір?

А Білочка відповіла:

— Ти вбив мою матір. Шукаєш свою, щоб і її вбити?

І Хлопчик-Зірка заплакав і став просити пробачення у всіх божих створінь та все йшов і йшов далі лісом, шукаючи тієї старчихи.

А на третій день, пройшовши весь ліс, він вибрів на узлісся і спустився в долину. І коли він проходив селами, діти дражнили його й кидали в нього камінцями, а селяни, боячись, щоб від нього не пішла на зерно яка зараза, не пускали його навіть до клуні ночувати, наказуючи наймитам гнати його геть, і не було жодної людини, яка б зглянулася на нього.

Не доводилося йому ні від кого чути й про бідну старчиху, свою матір, хоч не раз, бувало, йому ввижалося, ніби то вона пішла поперед нього битим шляхом, і він кидався доганяти й гукав її, до крові збиваючи свої босі ноги об гостре каміння. Але він ніколи не міг наздогнати її, а люди, які жили при шляху, казали йому, що їм ніколи не доводилося бачити таку чи схожу на неї жінку і ще й потішалися з його горя.

Отак три роки блукав він по світу і ніде ніколи не зустрів ні любові, ні доброзичливості, ані милосердя; увесь світ повівся з ним так само жорстоко, як він чинив у дні своєї гордині.

І от одного разу надвечір підійшов до брами міста, що лежало на березі річки за міцним муром, і хоч він ледве волік натруджені ноги, а все ж вирішив зайти в місто. Проте вояки, що стояли перед брамою на чатах, схрестили свої алебарди і грубо гукнули йому:

— Що тобі треба в нашому місті?

— Я шукаю свою матір, — відповів він, — і благаю вас: пустіть мене до міста, бо, може, вона саме тут.

Та вояки тільки взяли його на глузи, а один з них закричав:

— Слово честі, твоя мати не дуже зрадіє, коли побачить тебе, адже ти гидкіший від ропухи з болота чи від гадюки, яка повзає в баговинні. Йди геть звідси! Геть же! Твоєї матері нема в нашому місті.

А другий, той, що тримав жовтий прапор у руці, запитав його:

— А хто твоя мати і чому ти розшукуєш її?

— Моя мати так само, як і я, просить хліба, а я завдав їй страшної образи, тож благаю вас: пропустіть мене, щоб я міг випросити в неї пробачення, якщо вона живе в цьому місті.

Але вони не захотіли пропустити його і почали колоти своїми списами. І коли він, плачучи, повернув назад до брами, підійшов чоловік в обладунку, прикрашеному золотими квітами, і в шоломі з крилатим левом замість гребеня і запитав у варти, хто це просив дозволу зайти до міста. І вони відповіли йому:

— То якийсь жебрак і син жебрачки, і ми його прогнали геть.

— І дарма, — засміявся той, — а ми продамо цю потвору в рабство, і ціна за нього буде така: вартість келиха солодкого вина.

А в цей час мимо йшов якийсь страшний і лихий з лиця дідуган, і, почувши ці слова, сказав:

— Я заплачу за нього цю ціну. — І, заплативши гроші, взяв Хлопчика-Зірку за руку й повів його до міста.

Вони пройшли багато вулиць і підійшли, нарешті, до хвіртки в стіні, затіненій деревом. Дідуган торкнувся хвіртки своїм перснем, і хвіртка відчинилася, і вони спусти-

лися по п'яти бронзових східцях до саду, де цвіли чорні маки.

Тут дідуган витяг із свого тюрбана мережаний шовковий шарф, зав'язав ним очі Хлопчикові-Зірці й повів його кудись, підштовхуючи поперед себе. А коли він зняв пов'язку з його очей, Хлопчик-Зірка побачив, що опинився в підземній в'язниці, яка освітлювалася ліхтарем, почепленим на гаку.

І дідуган поклав перед ним на дощечці скибку цвілого хліба й сказав: «Їж», — і поставив кухлик із солонуватою водою і сказав: «Пий». І вийшов, замкнувши за собою двері й закріпивши їх залізним ланцюгом.

Наступного ранку дідуган, що був насправді найпідступнішим із чаклунів Лівії і навчився свого мистецтва в іншого чаклуна, який жив на березі Нілу, увійшов до в'язниці, глянув похмуро і сказав:

— У тім лісі, що неподалік від брами цього міста Гяурів, сховано три золоті монети: з білого золота, з жовтого золота і з червоного золота. Сьогодні ти мусиш принести мені монету з білого золота, а коли не принесеш, одержиш сто канчуків по спині. Гляди ж принеси біле золото, а то погано тобі буде, бо ти — мій раб. — І він знову запнув Хлопчикові-Зірці очі мережаним шовковим шарфом і вивів його з будинку в сад, де росли чорні маки, і, примусивши піднятись на п'ять бронзових східців, відчинив хвіртку своїм перснем і виштовхнув його на вулицю.

І Хлопчик-Зірка вийшов з міста й підійшов до лісу, про який казав йому Чаклун. Та мало втіхи зазнав він у тому лісі, бо хоч би де він ступив, скрізь перед ним уставали ба-тоги шипшини з колючими шпичаками, і вогнем обпікала жалка кропива, і будяки кололи його своїми гострими, як кинджали, колючками. До того ж, він ніде не міг знайти монету з білого золота, про яку говорив йому Чаклун, хоч і шукав її від ранку до заходу сонця. А коли стало заходити сонце, він повернув додому, вмиваючись гіркими слізьми, бо знав, яка на нього чекає кара.

Та коли він виходив на узлісся, з хащів до нього долинув крик — здавалося, хтось кличе на допомогу. Забувши про своє горе, він побіг на той крик і побачив Зайченя, що потрапило в пастку мисливця. І Хлопчик-Зірка зглянувся на бідне Зайченя і звільнив його, промовивши:

— Сам я всього-на-всього раб, але тобі я подарую волю.

А Зайченя відповіло йому так:

— Ти й справді подарував мені волю, а от чим я тобі за це віддячу?

І Хлопчик-Зірка сказав йому:

— Я шукаю монету з білого золота, але ніде не можу її знайти, і коли я не принесу її моєму господарю, він мене дуже битиме.

— Іди за мною, — сказало йому Зайченя, — і я заведу тебе туди, куди тобі треба, бо я знаю, де захована ця монета і навіщо.

Тоді Хлопчик-Зірка пішов за Зайченям і — о радість! В дуплі великого дуба побачив монету з білого золота, яку він шукав. Сповнений безмежної радості, він схопив монету і сказав Зайченяті:

— За послугу, яку я тобі зробив, ти мені віддячив у багато разів більшою, і за мою добрість відплатив ти мені сторицею.

— Ні, — відповіло Зайченя, — як ти вчинив зі мною, так я вчинив з тобою, — і швидко поскакало геть, а Хлопчик-Зірка пішов до міста.

Тепер слід сказати, що біля міської брами сидів прокажений. Його обличчя закривав сірий полотняний каптур, і його очі палали в прорізах, мов жарини, і коли він помітив Хлопчика-Зірку, що підходив до брами, він ударив у свою дерев'яну миску, гукнувши йому так:

— Дай мені монетку, а то я помру з голоду. Адже мене вигнали з міста і ніхто не змилюється наді мною.

— Як жаль! — вигукнув Хлопчик-Зірка. — У мене тільки одна монета в гаманці, і коли я не принесу її моєму господарю, він мене страшно битиме, бо я його раб.

Та прокажений благав його доти, доки Хлопчик-Зірка змилювався над ним і віддав йому монету з білого золота. А коли він прийшов до будинку Чаклуна, той впустив його в сад, і запитав:

— Ти приніс монету з білого золота?

— Ні, не приніс, — відповів Хлопчик-Зірка.

Тоді Чаклун побив його і поставив перед ним порожню дощечку й сказав: «Їж», — а потім поставив порожнього кухлика й сказав: «Пий», — і знову кинув його в підземелля. А вранці Чаклун прийшов і сказав:

— Якщо сьогодні ти не принесеш мені монети із жовтого золота, то навіки залишишся моїм рабом і одержиш триста канчуків по спині.

І пішов Хлопчик-Зірка до лісу і цілісінький день шукав монету із жовтого золота, проте ніде не міг її знайти. А коли стало заходити сонце, він сів на землю й заплакав, і коли він плакав, прибігло до нього те саме Зайчєня, яке Хлопчик визволив із пастки. І запитало його Зайчєня:

— Чого ти плачеш? І що ти шукаєш у лісі?

І відповів йому Хлопчик-Зірка:

— Я шукаю монету із жовтого золота, яка десь тут захована, і коли я її не знайду, мій господар поб'є мене і я навіки зостанусь у рабстві.

— Іди за мною, — сказало Зайчєня і побігло лісом, аж доки прибігло до озерця. А на дні цього озерця лежала монета із жовтого золота.

— Як я тобі віддячу за це? — сказав Хлопчик-Зірка. — Це ж удруге ти виручаєш мене з біди.

— Ну то й що, зате ти перший зглянувся на мене, — сказало Зайчєня і швидко побігло геть.

А Хлопчик-Зірка взяв монету і пішов назад до міста.

Але прокажений знову побачив його, упав на коліна й закричав:

— Дай мені монету, бо я помру з голоду.

І Хлопчик-Зірка відповів йому:

— У мене тільки одна монета із жовтого золота, і якщо я не принесу її моєму господарю, він поб'є мене і я залишусь навіки в рабстві.

Але прокажений так благав, що Хлопчик-Зірка пожалів його й віддав йому монету із жовтого золота.

А коли він підійшов до Чаклуна, той запитав:

— Ти приніс монету із жовтого золота?

— Ні, не приніс, — відповів Хлопчик-Зірка.

Тоді Чаклун накинувся на нього, і побив його, і закував його в кайдани, і знову кинув до підземелля. А наступного дня вранці Чаклун прийшов до нього і сказав:

— Якщо ти сьогодні принесеш мені монету із червоного золота, я відпущу тебе на волю, а якщо не принесеш, я тебе вб'ю.

І пішов Хлопчик-Зірка до лісу, і цілісінький день шукав монету із червоного золота, проте ніде не міг її знайти. А надвечір він сів на землю й заплакав, і коли він плакав, прибігло Зайченя і сказало йому:

— Монета із червоного золота, яку ти шукаєш, лежить у печері, що позаду тебе. Тож не плач, а радій.

— Як же я тобі віддячу за це? — вигукнув Хлопчик-Зірка. — Гай, гай! Це ти ж втретє виручаєш мене.

— Але ти перший зглянувся на мене, — відповіло йому Зайченя і швидко побігло собі геть.

А Хлопчик-Зірка зайшов у печеру і в найдальшому кутку її побачив монету із червоного золота. Він поклав її у свій гаманець і вирушив хутчій до міста. А прокажений, побачивши його, закричав, благаючи:

— Віддай мені монету з червоного золота, а то я помру!

І Хлопчик-Зірка знову пожалів його й віддав йому монету, сказавши:

— Твоя біда гірша, ніж моя. — Але серце його стисло-ся з туги, бо він знав, яка лиха доля на нього чекає.

Та диво дивне! Коли він проходив міську браму, вартіві вклонилися йому з великою шанобою і промовили:

— Який гарний наш володар!

А натовп городян ішов за ним слідом і гукав:

— Та нема за нього вродливішого в усьому світі!

Заплакав тоді Хлопчик-Зірка і сказав сам до себе:

— Це вони потішаються з моєї жалюгідності.

Але навколо нього зібралося так багато люду, що він заблукав і прийшов на широку площу, де стояв королівський палац. І ворота палацу відчинилися, і назустріч Хлопчикові-Зірці поспішили священнослужителі та найбільші вельможі міста, і сказали, вклонившись йому:

— Ти наш володар, на якого ми давно чекаємо, і син нашого короля.

А Хлопчик-Зірка їм відповів:

— Я не королівський син, а син бідної жебрачки. І як ви можете казати, що я вродливий, коли я знаю, що на мене гидко глянути?

Тоді той, чий обладунок був прикрашений золотими квітами і на чийому шоломі замість гребеня був крилатий лев, підняв перед ним свого щита і крикнув:

— Чому мій повелитель не вірить, що він гарний?

І Хлопчик-Зірка глянув у щит. І що ж він побачив? Його обличчя знову було гарне, як колись, і вся його колишня врода знову повернулася до нього, тільки в очах він побачив щось нове, чого раніше ніколи в них не бачив. А священнослужителі та найбільші вельможі впали перед ним на коліна й сказали:

— Було давнє пророцтво, що цього дня прийде до нас той, хто має владарювати над нами. Тож хай володар наш візьме цю корону і цей скіпетр і стане нашим королем, справедливим і милосердним.

Але Хлопчик-Зірка відповів їм:

— Я не гідний бути вашим королем, бо я зрікся матері і я доти не матиму спокою, доки не знайду її і не випрошу в неї пробачення. Тож відпустіть мене, бо я мушу далі йти по світу.

І по цих словах він відвернувся і глянув на вулицю, що вела до міської брами, і — леле! Серед людей, що товпилися довкола сторожі, він побачив жебрачку, яка була його матір'ю, а поруч неї стояв той самий прокажений, що сидів був перед міською брамою.

Крик радощів зірвався з його вуст, і він побіг до жебрачки, і, впавши перед нею навколішки, обцілював рани на її ногах і омив їх своїми слізьми.

Він низько схилив голову, аж до пилуки і, ридаючи так, що, здавалося, його серце ось-ось розірветься з болю, промовив такі слова:

— Мати моя! Я зрікся тебе в дні своєї гордині. Не відштовхни мене в годину мого смирення! Я ненавидів тебе. Даруй же мені любов. Я був відцурався тебе. Прийми ж своє дитя...

Проте жебрачка не відповіла йому й слова.

І він простер руки до прокаженого й припав до його ніг, кажучи:

— Тричі виявляв я до тебе милосердя. Ублагай же мою матір заговорити до мене.

Але прокажений не відповів йому й слова.

І він знову зарідав і сказав:

— Мати моя! Несила мені більше терпіти ці страждання. Даруй мені своє прощення і дозволь вернутися назад до лісу.

І жебрачка поклала руку йому на голову й промовила:

— Устань!

І прокажений поклав руку йому на голову й теж сказав:

— Устань!

І він підвівся, глянув і — о диво з див! Перед ним були Король і Королева.

І Королева сказала йому:

— Ось твій батько, якого ти пожалів у біді.

А Король сказав:

— Ось твоя мати, чиї ноги ти омив своїми слізьми.

І вони обняли й поцілували його, і повели в палац та вбрали в дорогі шати, і наділи йому корону на голову та дали в руки йому скіпетр, і став він правити містом. І він був милосердний і справедливий до всіх. Він прогнав геть лихого Чаклуна, а Лісорубові та його дружині послав багато дорогих подарунків, а дітей його зробив вельможами. Нікому не дозволяв він поводитися жорстоко з птахами й звірами і вчив усіх любові, добра та милосердя. І в його державі панували мир і достаток.

Та правив він недовго. Надто багато зазнав він горя і надто тяжкі пройшов випробування — тож через три роки він помер. А після нього прийшов лихий володар.

Переклад з англійської Ілька Корунця, ілюстрації Дениса Гордєєва

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть, як **Лісоруби** знайшли хлопчика.
2. Що свідчить про добре серце бідного **Лісоруба**, який приніс знайдене в лісі дитя додому?

3. Як поставилася до знахідки дружина Лісоруба? Як ви розумієте слова чоловіка: *«Хіба не вічний холод у тій хаті, де люди з кам'яними серцями?»*
4. Яким ріс **Хлопчик-Зірка**? Яким був вплив Хлопчика-Зірки на дітей? Знайдіть у тексті підтвердження своєї думки.
5. Чому хлопчик з погордою ставився до інших дітей?
6. Розкажіть про зустріч Хлопчика-Зірки із **жебрачкою**. Чому син відчув розчарування, почувши розповідь матері?
7. Знайдіть у тексті, як змінилася **зовнішність** Хлопчика-Зірки після зустрічі з матір'ю.
8. Як ви гадаєте, чому хлопчик перетворився саме на потворного жебрака?
9. Розкажіть про пошуки хлопчиком жебрачки.
10. Як ставилися до нього люди? Прокоментуйте цитату: *«Увесь світ повіє з ним так само жорстоко, як він чинив у дні своєї гордині»*.
11. Чому **звірі** відмовлялися допомогти Хлопчикові-Зірці?
12. Як хлопчик потрапив у рабство? Які завдання ставив йому господар?
13. З яких вчинків хлопчика стає зрозуміло, що він справді виправляється і долає свої ганебні вади?
14. Розкажіть, як Хлопчик-Зірка знайшов своїх батьків і заслужив їхнє прощення.
15. *«Колишня врода знову повернулася до нього, тільки в очах він побачив щось нове, чого раніше ніколи в них не бачив»*. Як ви гадаєте, що незвичайного побачив хлопчик у своїх очах?

Міркуємо самотійно

16. Визначте **ключові епізоди** у казці «Хлопчик-Зірка». Намалюйте ілюстрацію до одного із них.
17. Простежте, як упродовж твору змінювався **характер** Хлопчика-Зірки?
18. Доберіть слова для характеристики героя на початку твору і в кінці.
19. Прокоментуйте думку: *«Мати, яка втратила любов дитини, відчувається жебрачкою, а мати, яка відчуває любов дитини, відчувається королевою»*.
20. Лісорубова донька сказала Хлопчику-Зірці: *«Чи ж то найбільше горе — втратити вроду?»* А яка, на вашу думку, втрата є найбільшим горем?
21. Які риси вдачі засуджуються в казці?
22. Доведіть, що і діти повинні бути підтримкою для своїх дорослих батьків.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

23. Порівняйте життя у нерідних батьків Хлопчика-Зірки та **падчерки** з казки **«Пані Метелиця»**. У чому полягає відмінність?
24. Доберіть **прислів'я**, які стосувалися б **головної думки** казки.

25. Прочитайте останній абзац «Хлопчика-Зірки». Чим, на вашу думку, кінцівка казки **Оскара Вайлда** відрізняється від кінцівок **народних казок**?

Застосовуємо теоретичні поняття

26. Чому казку «Хлопчик-Зірка» ми називаємо **літературною**, або авторською, казкою?

27. Які елементи **народної казки** використав у своєму творі Оскар Вайлд?

28. Знайдіть у казці «Хлопчик-Зірка» приклади **триразової дії**.

29. Як у творі розкривається **ідея боротьби добра і зла**?

Завдання від Фантазерчика

1. Чим вас вразив фінал казки **Оскара Вайлда** «Хлопчик-Зірка»? Придумайте власне закінчення твору. Запишіть його у зошиті.
2. Уявіть себе журналістом / журналісткою. Запишіть зі своїми батьками, рідними чи близькими коротеньке **інтерв'ю** на 5 речень. Нехай вони розкажуть, якою вони хочуть бачити свою дитину, її душевні якості, а також хай розкажуть про свої стосунки з вами.
3. Прокоментуйте, як пов'язані наведені зображення з подіями казки:

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Перегляньте ілюстрації української художниці **Дарії Ракової**, скориставшись QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/cEl6N5x>.

Які епізоди казки **Оскара Вайлда** «Хлопчик-Зірка» вони, на вашу думку, ілюструють? Розкажіть про почуття, які викликають у вас ці художні роботи.

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/pYySwQ8> і виберіть правильну відповідь у тестах.

Роальд Дал
(1916–1990)

Роальд Дал — син норвезьких емігрантів, який став одним із найпопулярніших письменників як Великої Британії, так і всього світу.

Батьки назвали хлопчика на честь свого співвітчизника — полярного дослідника *Ру́ала А́мундсена*. Видатний мандрівник став для норвежців національною гордістю:

Руал Амудсен був першим в історії людства, хто досяг і Північного, і Південного полюсів планети.

Коли хлопчику виповнилося чотири роки, він втратив сестричку, а за кілька місяців і батька. Мати, виконуючи волю покійного чоловіка, вирішила дати своєму сину англійську освіту. Навчаючись у різних школах, Роальд ріс високим і спортивним хлопчиком, він добре плавав, грав у футбол та займався іншими видами спорту, був капітаном однієї з шкільних команд. Роальд дуже любив читати, а особливо захоплювався творами *Редьярда Кіплінга*.

Однак про шкільні роки в Роальда залишилися найжачливіші спогади. Він та інші діти потерпали від надто суворих порядків англійських навчальних закладів і дикунської жорстокості старшокласників.

Після закінчення коледжу Роальд Дал, як і його видатний земляк Руал Амудсен, пустився в мандри. Він перетнув Атлантичний океан і в якості фотографа взяв участь в експедиції за Полярне коло.

Із початком Другої світової війни, у 1939 році, Дал вступив до Королівських Повітряних Сил і став військовим льотчиком-винищувачем. Він неодноразово брав участь у повітряних боях, збивав нацистські літаки, продемонструвавши неабияку мужність і розум.

Але через поранення, внаслідок якого Роальд мало не втратив зір, у 1942 році його визнали непридатним для служби в армії. Дала відрядили з дипломатичною місією до Америки як військового спеціаліста.

У США Роальд Дал почав писати оповідання про війну. Він прагнув розповісти мирній Америці про війну Британії проти нацистської Німеччини, спонукаючи американців допомогти Європі в боротьбі з гітлерівською агресією.

Спочатку Роальд Дал писав твори тільки для дорослої читацької аудиторії. Проте, ставши батьком п'ятих малюків, він почав вигадувати для них різні історії. Роальд не мав наміру публікувати їх, однак сім'я письменника змогла його надрукувати ці твори. Так, зокрема, з'явилася *повість-казка «Чарлі і шоколадна фабрика»*.

У своїх книжках Роальд Дал не *ідеалізує*¹ ані дітей, ані дорослих, використовує несподівані фінали і навіть чорний гумор. У фантастичній повісті *«Чарлі і шоколадна фабрика»*, виданій у 1964 році, відобразилися спогади Роальда Дала про радісні моменти дитинства.

Кондитерська компанія «Кедбері» час від часу безкоштовно роздавала школярам коробки із шоколадними цукерками. Такі акції виробник солодоців влаштовував для вивчення уподобань юних споживачів.

Маленький Роальд був у захопленні від цих «солодких тестувань» нової продукції. Він навіть якийсь час хотів працювати на шоколадній фабриці у відділі винаходів. Хлопчик мріяв винайти такий смачний шоколад, який би вразив самого містера Кедбері — власника шоколадної компанії.

Роальд Дал видав чимало книжок і став одним із найпопулярніших дитячих письменників у світі, заснував благодійний фонд допомоги хворим дітям, а його ім'ям назвали астероїд, відкритий у 1980 році.

¹ *Ідеалізувати* — зображувати когось або щось кращим, досконалішим, ніж є насправді.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Роальд Дал був не тільки відомим в усьому світі письменником, а й сценаристом фільмів та серіалів. За його сценаріями визначні американські режисери зняли біля двадцяти фільмів. Також Роальд Дал був співавтором медичних розробок, які допомагали людям після важких травм.

Біографи описують трагічну подію в родині Роальда Дала. Його старша донька, семирічна Олівія, у 1962 році заразилася кором під час спалаху хвороби в школі. Тоді ще не існувало вакцини від кору, яка могла би захистити і врятувати життя багатьох дітей. Дівчинка Олівія хворіла недовго — за кілька днів почала марити, знепритомніла і померла в лікарні.

Батьки були шоковані раптовою втратою дитини, їхньому горю не було меж. А коли від цього захворювання вчені винайшли вакцину, Роальд Дал став завзято пропагувати вакцинацію від кору. Він присвятив Олівії твір *«Великий і Добрий Велетень»* і написав книгу *«Кір — небезпечна хвороба»*, закликаючи батьків проводити щеплення своїх дітей, аби не втратити їх, як він втратив свою милу донечку Олівію.

ЧАРЛІ І ШОКОЛАДНА ФАБРИКА

(скорочено)

Розділ 1. А ось і Чарлі

Ці двоє старезних людей — батько й мати pana Бакета. Їх звати дідунь Джо та бабуса Джозефіна. А ці двоє старезних людей — батько й мати пані Бакет. Їх звати дідусь Джордж та бабуня Джорджина.

Це — пан Бакет. Це — пані Бакет. Пан та пані Бакети мають синопка, якого звати Чарлі Бакет.

Це — Чарлі.

Добрий вам день. І вам добрий день. І вам.

Він радий вас бачити.

Уся їхня родина — шестеро дорослих (полічіть) і малий Чарлі Бакет — мешкає в дерев'яній хатинці на краю великого міста.

Хатинка аж ніяк не була розрахована на стількох людей, і жилося їм там страшенно незручно. Мала вона всього дві кімнатки й однісіньке ліжко. Ліжко віддали чотирьом стареньким, бо вони ж такі кволі й утомлені. Такі втомлені, що ніколи й не злазили з ліжка.

Дідунь Джо та бабуся Джозефіна лежали з одного кінця, а дідусь Джордж та бабуня Джорджина — з другого.

Пан і пані Бакети спали з малим Чарлі Бакетом в іншій кімнатці, на матрацах на підлозі. Влітку це ще було сяк-так, а от узимку, коли по підлозі цілісіньку ніч віяли крижані протяги, ставало нестерпно.

Вони й не мріяли купити кращу хату чи хоч би ще одне ліжко, бо були дуже вбогі. З усієї родини роботу мав тільки пан Бакет. Він працював на фабриці зубної пасти, де цілий день сидів на лаві, накручуючи кришечки на тюбики з пастою. Але за накручування кришечок багато не платять, і бідолашний пан Бакет ніколи не заробляв стільки, щоб купити бодай половину потрібних для такої великої родини речей. Грошей не вистачало навіть на харчі. На сніданок вони їли хліб з маргарином, на обід — варену картоплю з капустою, а на вечерю — капустняк.

Чарлі було найгірше. І хоч батько з матір'ю часто за обідом чи вечерею віддавали йому свої порції, та хлопцеві все одно було мало, бо він ріс. Чарлі страшенно кортіло чогось ситнішого й смачнішого за капусту з капустняком. А понад усе він хотів... ШОКОЛАДУ.

Йдучи вранці до школи, Чарлі бачив у вітринах крамничок цілі стоси величезних шоколадних плиток. Він зупинявся й дивився на них, притискаючись носом до скла і стікаючи слиною.

Щодня він бачив, як інші дітлахи виймали з кишень шоколадні цукерки й пожадливо їх поглинали, і це, звичайно, була для нього велика мука.

Чарлі Бакет міг відчутти смак шоколаду єдиний раз на рік, у свій день народження. Уся родина заощаджувала для цього гроші і, коли наставав знаменний день, Чарлі з самісінького чудесного ранку дарували невеличку шоколадну плиточку. Кілька наступних днів не смів до неї навіть торкатися — тільки дивився. Коли ж урешті не витримував, то віддирав з куточка *манюсінський* шматочок паперової обгортки, щоб визирнув *манюсінський* шматочок шоколаду, а тоді відкушував звідти *манюсінську* крихточку — аби тільки відчутти цей чудесний солодкий смак, що поволі розтікався по язичці. Отак Чарлі примудрявся розтягти десятицентову плиточку шоколаду більш як на місяць.

Але я ще не сказав вам про одне лихо, що мучило малого шоколадолюба Чарлі понад *усе*. Гіршої муки годі було уявити:

У цьому місті, майже біля самої хатинки, де мешкав Чарлі, стояла **ВЕЛИЧЕЗНА ШОКОЛАДНА ФАБРИКА!**

Ви собі уявіть! І то була не якась там звичайна шоколадна фабрика. То була найбільша й найвідоміша в цілому світі фабрика! Називалася вона «ВОНКА», а власником її був містер Віллі Вонка, найкращий за всі часи виробник і винахідник шоколадних цукерок.

Двічі на день, ідучи до школи й повертаючись додому, малий Чарлі Бакет мусив проминати фабричну браму. І щоразу він дуже-дуже сповільнював крок, задирав носа й на повні груди вдихав неповторний шоколадний запах, що огортав його звідусіль. Ох, як же йому подобався цей запах! І як же він прагнув потрапити на фабрику й побачити, що ж там усередині.

Розділ 2. Фабрика містера Віллі Вонка

Вечорами, досьорбавши водянистий капустак, Чарлі завжди заходив у кімнатку до дідусів і бабусь, щоб послухати їхні розповіді, а потім побажати їм на добраніч.

Усі старенькі мали за дев'яносто років. Вони любили цього хлопчика. Чарлі був їхньою єдиною в житті радістю,

і вони цілісінькими днями чекали його вечірніх відвідин. Незрідка заходили й батьки Чарлі, ставали біля дверей і теж слухали розповіді стареньких. Отак щовечора на півгодини ця кімната сповнювалася щастям.

Якось увечері, коли Чарлі зайшов до дідусів з бабусями, він запитав:

— А чи *справді* шоколадна фабрика «Вонка» найбільша в світі?

— *Чи справді?* — здивувалися водночас усі четверо. — Аякже! Святий Боже, невже ти не знаєш? Та вона *в п'ятдесят разів* більша за будь-яку іншу фабрику!

— А чи справді містер Віллі Вонка найуміліший на світі виробник шоколаду?

— Любий хлопчику, — сказав дідунь Джо, вмощуючись на подушці вище, — та світ не бачив такого *дивовижного, фантастичного, неймовірного* виробника шоколаду, як містер Віллі Вонка!

Старенькі поволі закивали й підтвердили всі втрюх:

— *Щира* правда. *Правдивіше* не буває.

А дідунь Джо додав:

— Ти хочеш сказати, що я *не розповідав* тобі про містера Віллі Вонку та його фабрику?

— Ніколи, — відповів малий Чарлі.

— О Господи всемогутній! Не знаю, що це зі мною сталося! Сідай отут на ліжку й уважно слухай.

Дідунь Джо був з усіх чотирьох найстарший. Мав дев'яносто шість з гаком, а це дуже похилий вік. Як і всі старезні люди, він був слабкий та кволий і цілий день майже не розмовляв.

Зате вечорами, коли в кімнату заходив любий онук, дідунь якимось дивом ніби знову молодшав. Утома й кволість його покидали, він ставав веселий і енергійний, мов юнак.

— Ой, що то за людина, містер Віллі Вонка! — вигукнув дідунь Джо. — Чи знаєш ти, скажімо, що він сам винайшов понад двісті нових сортів шоколадних цукерок,

кожен вид з інакшою начинкою, кожен солодший і смачніший за вироби всіх інших кондитерських фабрик!

— Свята правда! — підтвердила бабуся Джозефіна. — А ще він розсилає їх у всі кінці світу! Це ж так, дідуню Джо?

— Так, дорогенька, так. І всім королям та президентам світу. Але він виробляє не тільки шоколадні цукерки. Де там! Він має про запас деякі просто *фантастичні винаходи*, цей містер Віллі Вонка! Чи знаєш ти, що він придумав, як виготовляти шоколадне морозиво, щоб воно годинами не тануло без холодильника?

— Та це ж неможливо! — витріщився на дідуня Чарлі.

— Авжеж, неможливо! Але містер Віллі Вонка це зробив!

— Саме так! — погодилися всі інші. — Містер Вонка це зробив.

— Окрім того, — вів далі дідунь Джо, — пан Віллі Вонка вміє виготовляти зефір, що має смак фіалок, і чудові карамельки, які, поки їх смочеш, кожні десять секунд міняють колір, і малесенькі пір'їсті льодянички. Він може зробити жуйку, яка ніколи не втрачає смаку, і цукеркові кульки, які можна роздути до неймовірних розмірів, а тоді проштрикнути шпилькою і проковтнути.

Дідунь Джо стих і поволі провів кінчиком язика по губах. — Ото тільки подумаєш про таке, і вже тече слина, — додав він.

— У мене теж, — зізнався малий Чарлі. [...]

Розділ 4. Таємні працівники

Наступного вечора дідунь Джо повів розповідь далі.

— Розумієш, Чарлі, — сказав він, — ще недавно на фабриці містера Віллі Вонки працювали тисячі працівників. Аж раптом якогось дня містер Вонка мусив попросити їх усіх піти додому й більше не вертатися.

— А чому? — здивувався Чарлі.

— Через шпигунів. Розумієш, усі інші виробники шоколаду стали заздрити, що містер Вонка виробляє такі чудові цукерки, й почали засилати шпигунів, щоб ті повикрадали його таємні рецепти. Містер Віллі Вонка рвав на собі бороду й кричав: «Який жах! Я збанкрутую! Скрізь шпигуни! Я мушу закрити фабрику!» [...] Минали місяці, — вів далі дідунь Джо, — а фабрика все була на замку.

А тоді сталося щось дивовижне. Якось рано-вранці з високих фабричних димарів засоталися тоненькі смужечки білого диму! Мешканці міста зупинялися й дивилися на них. «Що це таке? — гукали вони. — Там хтось розпалив вогонь! Мабуть, містер Вонка знову відкрив фабрику!»

Усі помчали до брами, сподіваючись, що вона відчине-на навстіж, а містер Вонка знову радо зустрічає своїх працівників. Та ба! Величезна залізна брама була замкнена, ланцюг, як і раніше, висів на ній надійно, а самого містера Вонки ніде не було видно.

«Але ж фабрика *працює*! — дивувалися люди. — Послухайте! Чути машини! Вони знову гудуть! А в повітрі пахне шоколадом!»

Дідунь Джо нахилився, торкнув Чарлі за коліно довгим худим пальцем і неголосно сказав:

— Та найдивніше, Чарлі, що у фабричних вікнах рухалися маленькі темні тіні. Люди з вулиці бачили їх за матовими шибками.

— А чиї то були тіні? — миттю зацікавився Чарлі.

— Саме це всі й хотіли знати. «Там повно працівників! — кричали люди. — Але ж ніхто туди не заходив! Брама замкнена! Це якесь божевілля! І ніхто звідти не виходить!» Не було жодного сумніву, — сказав дідунь Джо, — що фабрика запрацювала. Відтоді вона так і працює, ось уже десять років. А шоколадки й цукерки, виготовлені на ній, стають усе смачніші й фантастичніші. Зрозуміло, що тепер, жоден шпигун не може проникнути на фабрику, щоб вивідати рецепт.

— Дідуню, але *хто* ж, — вигукнув Чарлі, — працює на фабриці?

— Чарлі, цього ніхто не знає.

Саме тут до кімнати зайшов батько Чарлі. Він повернувся додому з фабрики зубної пасти і схвильовано розмахував вечірньою газетою.

— Чули новину? — вигукнув він. І підняв газету, щоб було видно величезний заголовок: «НАРЕШТІ ФАБРИКУ «ВОНКА» ВІДКРИЮТЬ ДЛЯ КІЛЬКОХ ЩАСЛИВЦІВ».

Розділ 5. Золоті квитки

— Це означає, що людям дозволять зайти на фабрику?! — вигукнув дідунь Джо. — Ану читай, що там написано — швиденько!

— Гаразд, — сказав пан Бакет, розгладжуючи газету «Вечірній вісник». — Слушайте.

Містер Вонка, геніальний виробник цукерок, якого ніхто не бачив уже десять років, прислав сьогодні таке оголошення:

Я, Віллі Вонка, вирішив дозволити цього року відвідати мою фабрику *п'ятьом* дітям. Майте на увазі — тільки *п'ятьом* і не більше. Цих *п'ятьох* щасливців я скрізь водитиму особисто і дозволю їм побачити всі фабричні таємниці та чари. Наприкінці екскурсії всі вони отримають стільки шоколадок і цукерок, що їм вистачить на все життя! Отож шукайте Золоті квитки! П'ять Золотих квитків було надруковано на золотому папері й заховано під звичайнісінькими обгортками п'яти звичайнісіньких шоколадних батончиків. А п'ятеро щасливців, які знайдуть ці п'ять Золотих квитків, стануть *єдиними* особами, яким дозволять відвідати мою фабрику й побачити, яка вона *тепер* зсередини!

— Та він здурів! — пробурмотіла бабуса Джозефіна.

— Блискучий розум! — вигукнув дідунь Джо. — Просто чарівник! Ви тільки уявіть, що тепер буде! Цілісінький світ почне шукати Золоті квитки! Усі купуватимуть батон-

чики «Вонка», сподіваючись знайти там квиточок! Він продасть шоколадок більше, ніж будь-коли! Яка ж то буде радість знайти квиток! Чарлі, правда, було б *чудесно* — розгорнути батончик і побачити, як усередині виблискує Золотий квиток!

— Ще й як, дідуню. Але на це нема надії, — похнюпився Чарлі. — Я ж отримую тільки одну шоколадку на рік.

Розділ 6. Два перші щасливці

Уже наступного дня знайшли перший Золотий квиток. Щасливцем виявився якийсь Августус Глуп, і на першій сторінці вечірньої газети красувалося його велике фото. На знімку був дев'ятирічний хлопець, такий тілистий, ніби його надули велетенською помпою. З усього його тіла випиналися здоровезні обвислі складки жиру, а лице нагадувало потворну грудку тіста з маленькими смородинками очей, що зажерливо поглядали на світ. «Я *знала*, що Августус знайде Золотого квітка, — сказала його мати журналістам. — Він щодня з'їдає *стільки* шоколадних цукерок, що було б просто неймовірно, якби він його не знайшов».

І ось уже цілу країну, та що там — цілий світ — зненацька охопила лихоманка купувати цукерки. [...] Раптом, саме перед днем народження Чарлі Бакета, газети сповістили, що знайшовся другий Золотий квиток. Цього разу пощастило дівчинці, яку звали Верука Солт і яка жила зі своїми заможними батьками в далекому величезному місті.

І знову вечірня газета пана Бакета опублікувала фото щасливиці. Вона сиділа між сяючими батьками у вітальні їхнього будинку, розмахуючи над головою Золотим квітком, і всміхалася від вуха до вуха.

Веруччин батько, пан Солт, з готовністю пояснив журналістам, як саме було знайдено квиток. «Бачите, — сказав він, — одразу, як доня сказала, що просто *мусить* мати Золотий квиток, я пішов у місто й почав купувати всі шоколадні батончики «Вонка» — всі, які бачив. Купував

їх, мабуть, *тисячами*. *Сотнями* тисяч! Тоді вантажив у фургони й відправляв на власну фабрику. Мій, розумієте, бізнес — це горішки, і в мене працює майже сотня жінок, які луцять горішки, щоб їх потім смажити й підсолювати. Цілими днями ці жінки сидять і луцять горішки. Тож я їм сказав: «Дівчата, тепер, замість луцтити горішки, здирайте обгортки з цих дурних батончиків!» Вони так і робили. Зранку до вечора кожнісінька моя робітниця зривала з батончиків обгортки.

Та минуло три дні — і все дарма. Це було жахіття! Моя Веручечка з кожним днем сумнішала й сумнішала і, коли я вертався додому, кричала на мене: «*Де мій Золотий квиток?! Я хочу Золотий квиток!*» Вона годинами лежала на підлозі, хвицяла ногами й страшенно лементувала. І раптом... на четвертий день увечері одна моя робітниця закричала: «Я знайшла! Золотий квиток!» Я побіг додому й віддав його моїй любій Веруці, і ось вона знову усміхнена, а вся наша родина знову щаслива».

— Дідуню, мені здається, що батько дівчинки зробив не дуже чесно, — пробурмотів Чарлі.

— Він її розбещує, — відповів дідунь Джо. — А коли дитину так панькати, то нічого доброго не вийде. Запам'ятай, Чарлі, мої слова.

— Іди спати, синку, — озвалася мати Чарлі. — Завтра твій день народження, не забувай. Я сподіваюся, що ти встанеш раненько, щоб розгорнути дарунок.

— Батончик «Вонка»! — зрадів Чарлі. — Це буде батончик «Вонка»? Ох, як було б чудово, якби я знайшов там третій Золотий квиток!

— Завтра, як отримаєш дарунок, заходь сюди, — просив дідунь Джо. — Тоді ми всі побачимо, як ти знімаєш обгортку.

Розділ 7. День народження Чарлі

— З днем народження! — голосно привітали Чарлі четверо стареньких, коли він наступного дня вранці зайшов до них у кімнату.

Чарлі нервово всміхнувся й сів на краєчок ліжка. Обома руками він дуже обережно тримав свій дарунок, свій єдиний дарунок. На обгортці було написано: «Високочудесний зефірмелад Вонки».

Четверо стареньких, по двоє з кожного кінця ліжка, підперлися подушками і з хвилюванням дивилися на солодкий батончик у руках Чарлі. Пан і пані Бакети теж зайшли й зупинилися біля ліжка, дивлячись на Чарлі. У кімнаті запала тиша. Усі тепер чекали, коли Чарлі почне розгортати дарунок.

Чарлі поглянув на батончик. Повільно, з любов'ю, погладжував його пальцями, і блискуча паперова обгортка легенько похрускувала в принишклій кімнаті. А тоді пані Бакет лагідно сказала:

— Не переживай, синку, якщо не знайдеш під обгорткою того, що шукаєш. Не сподівайся, що тобі аж так пощастить.

— Ага, — прошепотів Чарлі. — Я знаю.

— Забудь про всі ті Золоті квитки і поласуй батончиком, — заохотив дідунь Джо. — Чого чекаєш?

Дуже повільно хлопцеві пальці почали відривати малесенький кутик обгортки. Старенькі на ліжку понахилялися вперед, витягуючи худі жилаві шиї. Тоді зненацька, ніби не в змозі стримувати напруження, Чарлі роздер обгортку просто посередині... і йому на коліна впав... світло-коричневий шоколадний батончик.

Там не було й сліду Золотого квитка.

— Ну... от і все! — весело озвався дідунь Джо. — Цього ми й сподівалися.

Чарлі підвів голову. З ліжка на нього уважно дивилися чотири лагідні старі обличчя. Він сумно всміхнувся їм кутиком уст. [...]

Розділ 8. Знайдено ще два Золоті квитки

Того вечора газета пана Бакета повідомила про знахідку не лише третього Золотого квитка, а й четвертого. «СЬОГОДНІ ЗНАЙДЕНО ДВА ЗОЛОТІ КВИТКИ, — волали заголовки. — ЗАЛИШИВСЯ ЛИШ ОДИН».

— Що ж, — сказав дідунь Джо, коли вся родина зібралася після вечері в кімнаті стареньких. — Послухаймо, хто їх знайшов.

«Третій квиток, — прочитав пан Бакет, — третій квиток знайшла панна Віолета Бореґард. Величезне хвилювання панувало в домі Бореґардів, коли наш репортер прибув туди, щоб узяти інтерв'ю в щасливої панночки, люди штовхалися й пхалися, намагаючись підійти хоч трохи ближче до знаменитості. А знаменитість стояла на кріслі у вітальні, шалено махаючи рукою із Золотим квитком, наче зупиняла таксі. Щось усім говорила дуже швидко й дуже голосно, та нелегко було зрозуміти її слова, бо водночас вона так само шалено жувала жуйку.

— Я жую безперестанку, — кричала дівчина, — та коли почула про ті квитки містера Вонки, то відклала жуйку і перейшла на цукерки — мала надію, що мені пощастить. Тепер, зрозуміло, я знову жуватиму. Мама каже, що панночкам таке не личить і що бридко дивитися, коли дівчачі щелепи постійно плямкають, але я не згодна. І хто вона така, до речі, щоб критикувати? Її щелепи, якщо хочете знати, теж плямкають не менше — вона цілими днями на мене кричить.

— Цить, Віолето, — озвалася пані Бореґард з дальнього кутка кімнати, де вона стояла на піаніно, щоб не затовкла юрба.

— Маман, не заводься! — гаркнула панна Бореґард. — Я жую оцей шматочок жуйки уже *три місяці*. Тобто це новий рекорд. Коли я ще не почала жувати на світовий рекорд, то міняла жуйку раз на день. Найчастіше робила це в ліфті, вертаючись зі школи додому. Чому в ліфті? Бо мені подобалося чіпляти липкі пожовані грудочки на ліфтові

кнопки. Тоді до пальця того, хто заходив у ліфт після мене й натискав кнопку, приклеювалася моя стара жуйка. Га-га! Ой, я така рада, що зможу відвідати фабрику містера Вонки. Тим паче, що після цього він дасть мені жуйки на все життя. Класно! Ура!»

— Мерзенне дівчисько, — скривилася бабуся Джозефіна.

— Просто ганьба! — додала бабуня Джорджина. — Вона зі своєю жуйкою обов'язково вплине в халепу, от побачите.

— Тату, а кому ж дістався четвертий квиток?

— Зараз побачимо, — відповів пан Бакет, знову придивляючись до газети. — «Четвертий Золотий квиток, знайшов хлопець Майк Тівн».

— Ще один поганець, хай мені грець, — буркнула бабуся Джозефіна.

«Дім родини Тіві, — почав читати пан Бакет, — коли туди прибув наш кореспондент, теж був заповнений схвильованими гостями, однак щасливого переможця, тобто Майка Тіві, уся ця ситуація, здається, страшенно дратувала. — Ви що — подуріли? Не бачите, що я дивлюся телевизор? — сердито крикнув він. — Не заважайте!

Дев'ятирічний хлопець сидів перед величезним телевизором, не зводячи очей з екрана, й дивився фільм, у якому одна зграя бандитів розстрілювала з автоматів іншу».

— Годі! — втрутилась бабуся Джозефіна. — Не можу цього слухати!

— Я теж, — погодилась бабуня Джорджина. — Невже тепер усі діти так поведуться — як оці шмаркачі, про яких ми щойно почули?

— Звичайно, ні, — усміхнувся пан Бакет. — Хоч деякі, на жаль, так.

— Тепер лишився *один-єдиний квиточок!* — нагадав дідусь Джордж.

— Саме так, — зітхнула бабуня Джорджина. — Я точно знаю, що цей квиток дістанеться якійсь огидній малій почварі, яка його не заслужила!

Розділ 10. Родина починає голодувати

За два наступні тижні стало страшенно холодно. Спочатку пішов сніг. Це сталося цілком несподівано якось уранці, коли Чарлі Бакет саме вдягався йти до школи. Він стояв біля вікна й бачив велетенські сніжинки, що поволі сіялися із замерзлого, сталевого кольору, неба.

Чомусь саме в холодну погоду розбурхується апетит. Усі ми тоді починаємо мріяти про паруючу смаженину, про гарячі яблучні пироги та інші смачні теплі страви. А оскільки всім нам щастить значно більше, ніж ми гадаємо, найчастіше ми отримуємо бажане... Але Чарлі Бакет ніколи не отримував бажаного, бо батьки не мали на це грошей, тож що довше лютувала холоднеча, то нестерпніше мучив його вовчий голод.

А тоді страви стали ще водянистіші.

Причина була в тому, що фабрика зубної пасти, де працював пан Бакет, зненацька збанкрутувала й мусила закритися. Пан Бакет негайно почав шукати іншу роботу. Проте дарма. Врешті-решт заробити кілька пенсів він міг тільки розчищаючи сніг на вулицях. Але цього не вистачало, щоб купити хоч би четвертину харчів, необхідних для сімох душ.

Невдовзі в хатинці почали голодувати. Чарлі Бакет щодня худнув і худнув. Обличчя його стало страшенно блідим і виснаженим.

Потроху він почав непомітно міняти свої звички, заощаджуючи сили. Уранці виходив з хати на десять хвилин раніше, щоб до школи не бігти, а йти помалу. На перерві сидів тихенько й нерухомо в класі, тоді як інші діти гасали на подвір'ї й кидалися сніжками. Тепер він усе робив повільно й обережно, щоб уникнути виснаження.

А одного дня, коли він ішов зі школи, його погляд зненацька впав на якийсь папірець, що лежав у канаві на снігу. Папірець був зеленуватий і щось йому невиразно нагадував. Чарлі зійшов на узбіччя й нахилився. Папірець був притрушений снігом, але Чарлі відразу його впізнав.

Це була одностоларова банкнота!

Він похапцем роззирнувся. Може, її хтось щойно загубив?

Та ні, не може бути, бо вона присипана снігом.

То це буде його долар? Він може його взяти?

Він міцно затис папірець тремтячими пальцями і не зводив з нього очей. У цю мить це означало єдине, одне-однісіньке. Це означало ІЖУ.

Чарлі механічно повернувся й рушив до найближчої крамнички. До неї було якихось десять кроків... І ось що він зробить, зашепотів Чарлі гарячково сам до себе... він купить один запашний солодкий батончик і з'їсть його увесь, до крихти, просто отут, просто зараз... а решту грошей віднесе додому і віддасть мамі.

Розділ 11. Чудо

Чарлі зайшов до крамнички й поклав на прилавок мокру банкноту.

— Один «Високочудесний зефірмелад Вонки», — випалив він, пригадуючи смак батончика, подарованого на день народження.

Чоловік за прилавком був жирний і вгодований. Він відвернувся, сягнув рукою, тоді знову повернувся до Чарлі і дав йому батончик. Чарлі схопив шоколадку, миттю зірвав обгортку і вп'явся в неї зубами. Відкусив великий шматок... тоді другий... о, яка ж то радість запихати в рот величезні кусні чогось солодкого!

— Синку, ти так сильно захотів батончика? — лагідно спитав продавець. Чарлі кивнув, а рота йому аж розпирало шоколадом. Продавець поклав на прилавок здачу. — Їж потроху, — порадив він. — Живіт заболить, якщо ковтати не прожувавши.

Чарлі й далі пожадливо ковтав. Не міг зупинитися. Не минуло й пів хвилини, як батончик зник у горлі. Хлопець ледве дихав, але відчував неймовірне, величезне щастя. Простяг руку по здачу. Тоді завагався. Його очі були на одному рівні з прилавком. Дивилися на маленькі срібні

монетки, що там лежали. Усі десятицентові. Дев'ять штук. Яка різниця, якщо він витратить ще однісіньку...

— Мабуть, — сказав він тихо, — мабуть... я візьму ще один батончик. Такий самий, якщо можна.

— Чому ж не можна? — відповів гладкий продавець. Він знову сягнув собі за спину й дістав з полиці ще один «Високочудесний зефірмелад Вонки». Чарлі взяв, здер обгортку... і *раптом*... з-під обгортки... блиснуло золотим сяйвом. Серце в нього завмерло. [...]

Розділ 12. Що було написано на Золотому квитку

Чарлі ввірвався у двері з криком:

— *Мамо! Мамо! Мамо!*

Пані Бакет була в кімнаті стареньких — занесла їм вечірній суп.

— Мамо! — вигукнув Чарлі, влітаючи до них, мов вихор. — Дивіться! Я його знайшов! Останній Золотий квиток! Він мій! Я знайшов на вулиці гроші і купив дві шоколадки, а в другій був Золотий квиток! **ЦЕ П'ЯТИЙ ЗОЛОТИЙ КВИТОК, МАМО, І Я ЙОГО ЗНАЙШОВ!**

Пані Бакет стояла й дивилася, а четверо стареньких, що сиділи на ліжку з мисками супу на колінах, повипускали з рук ложки і наче попримерзали до подушок.

Секунд з десять у кімнаті панувала мертва тиша. Ніхто не смів заговорити чи поворухнутися. Це була чарівна мить.

Аж тоді, дуже тихо, промовив дідунь Джо:

— Чарлі, ти що — нас дуриш? Чарлі? Ти жартуєш?

— *Та ні!* — вигукнув Чарлі, підбіг до ліжка й показав старенькому великий і осяйний Золотий квиток.

Дідунь Джо нахилився й уважно глянув на квиток, ледь не торкаючись його носом. Усі стежили за ним, чекаючи вироку.

І ось дідунь Джо з блаженною усмішкою на вустах, підняв голову і глянув просто на Чарлі. Він рвучко здійняв угору руки й закричав:

— Урааааааааа! — Дідуган, що мав дев'яносто шість з половиною років, що вже двадцять років не вставав з ліжка, хвацько зістрибнув у піжамі на підлогу й переможно затанцював. — Урааааааа! — горлав він. — Хай живе Чарлі! Гіп-гіп, ура!

Тієї ж миті до хатини увійшов пан Бакет. Він змерз і втомився — і це було помітно. Цілісінький день пан Бакет розгрібав на вулицях сніг.

— Ого! — здивувався він. — Що це тут діється?

Йому швиденько все розповіли.

— Дай-но глянути, Чарлі, — сказав пан Бакет, падаючи на стілець і простягаючи руку. Чарлі підійшов до нього з безцінним документом. Він був надзвичайно гарний, цей Золотий квиток, зроблений, як здавалося, зі щирого золота завтовшки з аркуш паперу. З одного боку, надруковане якимось хитрим способом чорними-пречорними літерами, було саме запрошення — від містера Вонки.

Пан Бакет підніс Золотий квиток до самісіньких очей. Кілька разів глибоко вдихнувши, пан Бакет прокашлявся й сказав:

— Слухайте:

«Містер Віллі Вонка вітає тебе, щасливого власника Золотого квитка! Попереду в тебе багато чудових несподіванок! А поки що запрошую тебе відвідати мою фабрику й цілісінький день побути моїм гостем. Я, Віллі Вонка, сам водитиму тебе по фабриці, покажу все, що там можна побачити, а потім, коли настане пора повертатися, за тобою їхатиме до самого дому ціла колона величезних вантажівок. Ці вантажівки, я обіцяю, будуть заповнені чудовими солодощами, яких тобі й твоїм рідним вистачить на багато років.

Якщо ж колись припаси закінчатися, то досить звернутися на фабрику й показати цей Золотий квиток — і я з радістю дам тобі всього, що ти забажаєш.

Та це аж ніяк не найцікавіше з того, що станеться в день твого візиту. Я готую й інші, ще фантастичніші несподіванки для тебе та для всіх власників Золотих квитків. А тепер вислухай мої вказівки: для відвідин я вибрав перший день *лютого*. Саме цього дня ти маєш підійти до фабричної брами рівно о десятій ранку. Не запізнився! І ще ти маєш право взяти з собою одного чи двох родичів, які пильнували б, щоб ти не наробив якої шкоди. І останнє — не забудь цей квиток, інакше тебе не впустять. Підпис: Віллі Вонка».

— Перший день лютого! — вигукнула пані Бакет. — Та це ж завтра!

— Дуже вчасно! — крикнув дідунь Джо. — Не можна гаяти ні секунди. негайно починай готуватися!

— Не треба так хвилюватися, дідуню, — втрутилася пані Бакет. — І не лякайте бідного Чарлі. Нам усім треба заспокоїтися. Спочатку треба вирішити, хто піде на фабрику разом з Чарлі.

— *Я піду!* — закричав дідунь Джо і знову зірвався з ліжка. [...]

Розділ 13. Настав щасливий день

Уранці щасливого дня яскраво сяяло сонечко, однак земля й досі була вкрита снігом і стояв лютий холод.

Перед брамою фабрики «Вонка» зібрався величезний натовп, що хотів бачити п'ятьох щасливих власників квитків. Панувало неймовірне збудження. Наближалася десята ранку. Юрба галасувала і штовхалася, а поліцаї, зчепивши руки, намагалися відтиснути її від брами.

Просто перед воротами, ретельно загороджені від натовпу поліцаями, стояли п'ятеро знаменитих дітей, разом з дорослими, що їх привели. Серед усіх височіла кістлява постать дідуся Джо, що стояв мовчки і міцно тримав за руку малого Чарлі Бакета. [...]

Десь удалині годинник на церковній вежі забамкав десяти. Дуже повільно, голосно скрегочучи іржавими завісами, залізні ворота фабрики почали відчинятися.

Юрба завмерла. Діти перестали стрибати. Усі втупилися в ворота.

— *Ось він!* — вигукнув хтось із натовпу. — *Це ж він!*

Розділ 14. Містер Віллі Вонка

За відчиненими фабричними воротами стояв сам містер Вонка. І що то був за дивовижний чоловік!

На голові він мав чорний циліндр. Одягнений був у фрак з розкішного темно-фіолетового оксамиту. Штани мав темно-зелені. Рукавички — перламутрово-сірі. А в руці тримав елегантну тростину з золотою бамбулькою. З його підборіддя стирчала акуратна чорна цапина борідка. А очі — очі він мав невимовно ясні. Здавалося, що вони весь час іскряться й мерехтять. Усе його лице освітлював радісний усміх.

Зненацька він кумедно затанцював на снігу, широко розвів руки, всміхнувся п'ятьом дітлахам, що скупчилися біля воріт, і вигукнув:

— Вітаю вас, мої маленькі друзі! Запрошую на фабрику! — Голос його звучав чисто, мов флейта. — Підходьте по одному, — покликав він, — разом з батьками. Показуйте квиток і називайтеся.

Чарлі зиркнув через плече й побачив, як великі залізні ворота за спиною повільно зачинялися. Юрба за ними й далі штовхалася й галасувала. І ось ворота з гуркотом зачинилися і зовнішній світ пропав з виду.

— Осюди! — вигукнув містер Вонка, дрібочучи попереду всіх. — У ці великі червоні двері, прошу! Правильно! Там гарно й тепло!

Чарлі Бакет опинився в довжелезному коридорі, що безкінечно тягнувся хтозна-куди. Коридор був такий широкий, що легко проїхав би автомобіль. Стіни були блідо-рожеві, а освітлення — м'яке й затишне.

— Як гарно й тепло! — прошепотів Чарлі.

— Точно. А який чудовий запах! — відгукнувся дідунь Джо, втягуючи ніздрями повітря. Здавалося, у цьому повітрі змішалися всі найкращі пахощі світу — аромат смаженої кави, плавленого шоколаду, м'яти, фіалок, товчених горішків, карамелі та лимонної шкірки...

— Скоріше! — підганяв містер Вонка. — Ворушіться! Ми сьогодні *нічого* не встигнемо, якщо ви будете такі мляві!

Незабаром він звернув з головного коридору праворуч, у коридор трохи вужчий. Тоді повернув ліворуч. Тоді знову ліворуч. Тоді праворуч. Тоді ліворуч. Тоді праворуч. Тоді праворуч. Тоді ліворуч.

— Чарлі, тільки не відпусти моєї руки, — прошепотів дідунь Джо.

— Зверніть увагу, що всі коридори ведуть униз! — гукнув містер Вонка. — Зараз ми спустимося під землю! Усі найважливіші цехи моєї фабрики розташовані під землею!

— А чому? — здивувався хтось.

— Бо нагорі для них зовсім не було б місця! — пояснив містер Вонка. — Ви побачите, які це велетенські цехи! Більші за футбольні поля! Жодна будівля у світі не змогла б їх умістити? А от унизу, під землею, місця повно. Жодних обмежень — копай, скільки хочеш.

Коридори знижувалися дедалі крутіше.

І раптом містер Вонка зупинився. Перед ним сяяли блискучі металеві двері. На дверях великими літерами було написано: «ШОКОЛАДНИЙ ЦЕХ».

Розділ 15. Шоколадний цех

— Дуже важливий цех! — вигукнув містер Вонка, витяг з кишені в'язку ключів і застромив одного з них у замкову щілину. — Це мозковий центр усієї фабрики, серце всього бізнесу!

Містер Вонка відчинив двері. П'ятеро дітей і дев'ятеро дорослих проштовхалися в них, і яка ж дивовижна картина виникла в них перед очима!

Вони стояли посеред чудової долини. Обабіч простягалися зелені луки, а поміж них текла велика коричнева ріка.

Ба більше, посеред ріки шумів велетенський водоспад — вода стікала з стрімкої скелі, закручувалася щільними пластами, а тоді з розмаху верглася в бурхливий вир, що клекотів піною та бризками.

— От! — вигукнув містер Вонка, показуючи золотою бамбулькою тростини на коричневу річку. — Це *все* шоколад! Кожна краплинка цієї ріки — з гарячого рідкого шоколаду *Най-най-най-вищої* якості. Чи ж не дивовижно? А погляньте на труби! Вони засмоктують шоколад і розносять його по всіх фабричних цехах, скрізь, куди потрібно! Тисячі літрів щогодини, любі дітки! Тисячі й тисячі літрів!

Діти та їхні батьки не могли з подиву промовити й слова. Вони були приголомшені. Ошелешені. Вражені й розгублені. Їх цілковито збила з пантелику ця вся грандіозність. Вони просто стояли й дивилися.

— Цей водоспад *надзвичайно* важливий! — вів далі містер Вонка. — Він змішує шоколад! Розбовтує його! Колотить і збиває! А як вам мої дерева? — вигукнув він. — А мої гарненькі кущики? Правда, гарні? І зрозуміло, що *все це* їстівне! Усе з чогось іншого й смачного! Травичку, на якій ви стоїте, любі малята, зроблено з нового сорту м'якої м'ятної цукрової вати, яку я недавно винайшов!

Раптом повітря задзвеніло від вереску. Верещала Верука Солт. Вона вказувала на протилежний берег річки.

— *Дивіться!* Дивіться туди! — лементувала вона. — Що це таке? Воно рухається! Воно йде! Це маленька *істота!* Маленька людинка!

І тут зненацька закричали всі.

— *Їх двоє!*

— О людоньки, й справді! Більш, як двоє! Два, три, чотири, п'ять!..

— Що вони там роблять?

— Хто вони *такі?*

Діти разом з батьками метнулися до річки, щоб краще роздивитися.

— Це просто *фантастика!* Вони мені по коліна!

Крихітні люди — завбільшки як лялька — зупинилися на тому березі річки й почали розглядати відвідувачів.

— Це ж не можуть бути справжні люди, — засумнівався Чарлі.

— Звісно, що справжні, — заперечив містер Вонка. — Це ж умпа-лумпи.

Розділ 16. Умпа-лумпи

— Умпа-лумпи! — вигукнули всі одночасно. — Умпа-лумпи!

— Імпортовані прямо з Лумпаландії, — гордо пояснив містер Вонка.

— Нема такої країни, — заперечила пані Солт.

— Вибачте, шановна пані, але...

— Містере Вонко, — вигукнула пані Солт. — Я вчителька географії...

— Тоді ви про неї ще довідаєтесь, — сказав містер Вонка. — Ой, яка ж то жахлива країна! Нема там нічого, крім густющих джунглів. Там аж кишить найнебезпечнішими у світі звірюками — роговоглі, снуцвангери і жахливі злісні вангдудлі. Коли я туди примандрував, то виявив, що маленькі умпа-лумпи живуть у хатинках на деревах. Вони мусили жити в цих дерево-хатках, щоб урятуватися від вангдудлів, роговоглів та снуцвангерів. Вони страшенно голодували. Харчувалися зеленою гусінню, а гусінь на смак була огидна. Понад усе їм хотілося бобів какао. Та вони ніде не могли їх роздобути. Какао-боби, —

розповідав містер Вонка, — ростуть на какаоових деревах, і саме з них роблять шоколад. Какао-боби — це і є шоколад. Я на цій фабриці щотижня переробляю мільярди какаоових бобів. Отож коли я довідався, що умпа-лумпи шаліють за цим харчем, то одразу видряпався по дереву в їхнє село і пропхав голову в двері хатки вождя племені. «Послухайте мене, — сказав я, — якби ви всі перебралися в мою країну й жили на моїй фабриці, то мали б какао-бобів скільки захочете! У моїх коморах їх цілі гори! Їжте, скільки влізе! Можу й зарплатню видавати бобами!»

Чоловічок заволав з радості й метнув миску з товченою гусінню у вікно хатинки. — «Домовилися! — вигукнув він. — Перебираймося!»

— Августусе! — крикнула пані Глуп. — Августусе, золотко, не треба такого робити.

Августус Глуп, як ви вже, мабуть, здогадалися, нищечком підкрався до річки і тепер стояв на березі навколішки, з шаленою швидкістю заливаючи собі жменями в рот рідкий гарячий шоколад.

Розділ 17. Августус Глуп вилітає в трубу

Коли містер Вонка побачив, що робить Августус Глуп, то закричав:

— Ой, не треба! Августусе, благаю! Не треба такого робити! Людська рука не повинна торкатися до мого шоколаду!

— Це так чу-до-во! — простогнав Августус, не звертаючи уваги ні на матір, ні на містера Вонку. — От би ще ківшик, щоб добре було пити!

— Авгусь! — закричала пані Глуп.

— Августусе! — закричав пан Глуп.

Але Августус ніби оглух і не чув нічого, крім поклику свого велетенського шлунка. Він витяг шию і по-собачому сьорбав з річки шоколад.

— Обережно, Августусе! — репетував пан Глуп. — Ти дуже низько нахилився! — Пан Глуп мав цілковиту рацію. Бо раптом пролунав пронизливий вереск, а тоді — шу-

бовість! — Августус Глуп упав у річку і миттю зник під коричневою поверхнею.

— Рятуйте його! — замахала парасолькою поблідла пані Глуп. — Він утопиться! Він не вміє плавати! Рятуйте його! Рятуйте!

— Побійся Бога, жінко, — вигукнув пан Глуп, — я не стрибатиму! Це ж мій найкращий костюм!

На поверхню знову вигулькнуло коричневе від шоколаду обличчя Августуса Глупа.

— Рятуйте! Поможіть! — залентував він. — Витягніть мене!

— Та не стій! — крикнула пані Глуп на пана Глупа. — Роби щось!

— Та роблю! — огризнувся пан Глуп, скидаючи піджака й готуючись пірнати в шоколад. Але поки він це робив, нещасного хлопчиська затягувало далі й далі — до отвору однієї з тих велетенських труб, що звисали в річку. Врешті він геть зник з очей, його протягло під поверхнею й потужно засмоктало в трубу.

— Спокійно! — вигукнув містер Вонка. — Спокійно, шановна пані, не хвилюйтеся. Немає жодної небезпеки! Ані найменшої! Августус трохи покатається, та й усе. Йому буде дуже цікаво. А виїде він живий-здоровий, ще хвилю — й побачите.

Містер Вонка обернувся й тричі клацнув пальцями: клац, клац, клац. Миттю невідомо звідки біля нього з'явився умпа-лумпа.

Умпа-лумпа вклонився і усміхнувся, блиснувши гарними білими зубами. Він мав біло-рожеву шкіру, золотисто-каштанове волосся, а зростом сягав містерові Вонці до коліна. Був одягнений у перекинуту через плече накидку з оленячої шкіри.

— Слухай мене! — звернувся до крихітного чоловічка містер Вонка, — відведи пана й пані Глупів у помадковий цех і допоможи їм знайти їхнього сина Августуса. Він щойно вилетів у трубу. [...]

Розділ 18. По шоколадній річці

— Рушаймо далі! — гукнув містер Вонка. — Усі за мною в наступний цех! Продовжимо нашу подорож по річці! А ось і човен! Дивіться!

Над теплою шоколадною рікою здіймався густий серпанок, і з цього серпанку раптом виплив дивовижний рожевий човен. Це був великий весловий човен з високим носом і високою кормою (як у стародавніх вікінгів).

З обох облавків стриміло багато весел, і, коли човен наблизився, то всі, хто стояв на березі, побачили, що за веслами сидять безліч умпа-лумпів — може, з десятків за кожним веслом.

— Це моя особиста яхта! — повідомив містер Вонка, сяючи від задоволення. — Я її видовбав з величезної карамельки! Яка ж вона чудова!

Щойно всі безпечно розмістилися в човні, як умпа-лумпи відштовхнули його від берега й налягли на весла.

— Татку, — заявила Верука Солт, — я хочу такого човна! Купи мені точнісінько такого самого великого рожевого карамельного човна, як у містера Вонки! І ще я хочу багато умпа-лумпів, щоб вони мені веслували, і хочу шоколадну річку, і ще хочу... хочу...

— Вона хоче добрих ляпанців нижче спини, — прошепотів на вухо Чарлі дідунь Джо. Чарлі міцно тримав дідуня за стару кістляву руку. Він аж кипів від хвилювання. Усе побачене було таке чудернацьке — і насамперед сам містер Віллі Вонка!

— Правда, дивовижно? — усміхнувся до Чарлі дідунь Джо.

Чарлі кивнув головою і всміхнувся старому у відповідь.

Раптом містер Вонка, що сидів навпроти Чарлі, понишпорив на дні човна, знайшов великого кухля, занурив у річку й зачерпнув шоколаду.

— Випий, — простяг він кухля Чарлі, — тобі піде на користь. Щоб не померти з голоду. Потім містер Вонка наповнив ще одного кухля й подав дідунові Джо.

— Ви теж, — сказав він, — бо щось ви дуже схожі на скелета. Що таке? Останнім часом удома нічого було їсти?

— Та так, не надто, — знітився дідунь Джо.

Човен линув за течією. Річка вужчала. Попереду був якийсь темний тунель — великий круглий, схожий на величезну трубу — і річка текла прямісінько в цей тунель. І човен теж несло туди!

— Увімкнути світло! — наказав містер Вонка. Спалахнуло світло, осяявши весь тунель, і Чарлі побачив, що вони справді опинились у велетенській трубі, стіни якої вигиналися вгору і були білосніжні й бездоганно чисті. Течія шоколадної річки в цій трубі була дуже стрімка, умпалумпи веслували, мов навіжені, і човен летів з шаленою швидкістю.

— Дивіться, дідуню! — крикнув Чарлі. — Двері в стіні!

Вони проминули жовті двері з написом: «СКЛАД НОМЕР 77 — УСІ СОРТИ БОБІВ — КАКАО-БОБИ, КАВОВІ БОБИ, БОБИ-ВИСОКІ-МОВ-ТОПОЛЯ Й БОБИ-ДУРНІ-НЕМОВ-КВАСОЛЯ».

— *Дурні-немов-квасоля?* — вигукнула Віолета Бореґард.

— Такі, як ти! — відповів містер Вонка. — Нема часу на суперечки! Швидше! — За п'ять секунд попереду з'явилися яскраво-червоні двері, і він зненацька замахав своєю тростиною із золотою бамбулькою й закричав: «Спинити човна!»

Розділ 19. Цех винаходів

Коли містер Вонка крикнув: «Спинити човна!», — умпалумпи шалено завеслували назад. Човен зупинився. Веслярі скерували його до червоних дверей. На дверях був напис: «ЦЕХ ВІНАХОДІВ — СТОРОННІМ ВХІД ЗАБОРОНЕНО». Містер Вонка витяг з кишені ключ, перекинувся через облавок човна і встромив ключ у щілину.

— Це найважливіший цех усієї фабрики! — повідомив він. — Тут готуються, киплять і булькають усі мої найновіші і найтаємніші винаходи! Але послухайте мене! Коли

зайдете, то нічого не займайте! Нічого не торкати, не чіпати й не куштувати! Домовились?

— Так, так! — закричали діти. — Ні до чого й не торкнемось!

— Досі, — сказав містер Вонка, — ще нікому, навіть умпа-лумпам, не дозволялося сюди заходити! — Він відчинив двері і ступив з човна прямо в цех. Четверо дітей з батьками кинулися за ним.

Чарлі Бакет почав розглядати велетенську залу, у якій вони опинилися. Зала нагадувала якусь відьомську кухню! Скрізь кипіли й булькали на величезних плитах металеві казани, а ще свистіли чайники, шипіли каструлі бряжчали й шкварчали дивні залізні апарати, по стінах і по стелі зміїлися труби, і всю залу наповнювали дим, пара та пахощі. [...]

Розділ 20. Велика жуйкова машина

Містер Вонка підвів гостей до велетенської машини, що стояла в самісінькому центрі цеху винаходів. То була справжня гора блискучого металу, яка височіла над дітьми та батьками. З її вершини галузилися сотні тонесеньких скляних трубочок, і всі ці скляні трубочки закручувалися донизу, спліталися в суцільний жмут і нависали над величезною круглою балією завбільшки з ванну.

— Що ж, приступимо! — вигукнув містер Вонка, натискаючи десь збоку на машині три різні кнопки. Наступної миті в її нутрощах загуркотіло, машина загрозливо затряслася, з усіх її шпарин зі свистом пішла пара — і всі раптом побачили, як по сотнях скляних трубочок щось тече,

чвиркаючи у велику балію вниз. А коли балія майже наповнилася, містер Вонка натис іншу кнопку, й одразу з трубочок перестало текти, гуркіт стих, а натомість щось задзижчало, засвистіло, й у величезній балії завирував величезний міксер, змішуючи різнобарвні рідини.

— Дивіться! — сказав містер Вонка. Машина клацнула, і вир перестав вирувати. Усі почули, як машина мовби втягла в себе повітря — і піниста синя суміш з величезної балії почала всмоктуватися назад у нутро машини. І раптом машина могутньо ревнула, наче яке чудовисько, і тієї ж миті у неї збоку вискочила маленька шухлядка (як у торгових автоматах), і в тій шухлядці лежало щось таке дрібне, тонке й сіре

Діти й батьки втупилися в сіру смужечку, що лежала в шухлядці.

— І це *все*? — з відразою скривився Майк Тіві.

— Це все, — відповів містер Вонка. — Хіба ви не знаєте, що це?

Усі мовчали. І тут пролунав схвильований крик Віолети Бореґард — тієї пришепелуватої дівчини, що безперестанно жувала гумку.

— Клянуся жуйкою, це — жуйка! Це ж плиточка жувачки!

— Вгадала! — вигукнув містер Вонка, щосили плескаючи Віолету по спині. — Це плиточка жуйки! Найдивовижнішої, найказковішої, найфантастичнішої жуйки на світі!

Розділ 21. Чао, Віолето

— Ця жуйка, — вів далі містер Вонка, — мій найновіший, найвидатніший, найгеніальніший винахід! Це жувальна гумка, що замінює харчі! Це... це... це... оця крихітна смужечка гумки, що тут лежить, дорівнює повноцінному обіду з трьох страв!

— Що за нісенітниця? — обурився чийсь батько.

— Шановний пане! — вигукнув містер Вонка, — коли я почну цю жуйку продавати, зміниться геть усе! Кінець ку-

хням і куховарству! Смужечка чарівної жувальної гумки «Вонка» — це все, що буде потрібно на сніданок, на обід і на вечерю! Оцей шматок жуйки, який я щойно виготовив, поєднує в собі томатний суп, смажене м'ясо та чорничний пиріг, хоча можна замовити все, чого душа забажає!

— Якщо це жуйка, — вигукнула Віолета Бореґард, — якщо це шматочок гумки, який можна жувати, то це для мене! Містере Вонко, — сказала вона, — давайте вашу чарівну гумку, побачимо, як вона діє.

— Краще не треба, — лагідно порадив містер Вонка. — Розумієш, вона ще не зовсім готова. Ще треба дещо підправити...

— Ой, та ну його! — урвала Віолета і перш, ніж містер Вонка встиг її зупинити, простягла гладку руку, хапнула плиточку жуйки і кинула в рот. І відразу її натреновані щелепи почали клацати, мов обценьки.

— Стій! — крикнув містер Вонка.

— Чудово! — вигукнула Віолета. — Томатний суп! Гарячий, густий і смачний! Я відчуваю, як я його ковтаю!

— Зупинися! — благав містер Вонка. — Жуйка ще неправильна!

— Вона змінюється! — крикнула Віолета, одночасно жуючи й регочучи. — Тепер уже друга страва! Смажене м'ясо! Ніжне й соковите! О, який смак! Запечена картопля теж надзвичайна! Хрустка!..

Переклад з англійської Віктора Морозова, ілюстрації Квентіна Блейка

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/nOVQG5D> або QR-кодом і прочитайте продовження твору. Дізнайтеся, чим закінчилася незвичайна екскурсія підземною кондитерською фабрикою і як змінилася доля Чарлі та його родини.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть про **родину Бакетів** і стосунки між рідними.

2. Які труднощі випали на їхню долю? Чи нарікали вони на життя?
3. Що вам відомо про фабрику **Віллі Вонки**?
4. Яку **лотерею** оголосив власник шоколадної фабрики?
5. Назвіть щасливих володарів і володарок Золотих квитків.
6. Що дивовижного побачили герої та героїні **на фабриці** містера Вонки?
7. Розкажіть історію умпа-луппів.
8. Чому Віллі Вонка вирішив не приймати на роботу мешканців міста?
9. Розкажіть, що сталося з учасниками і учасницями лотереї під час екскурсії. На вашу думку, що було причиною неприємностей, які трапилися з дітьми на фабриці?
10. Який несподіваний подарунок отримав **Чарлі** наприкінці повісті?
11. Як **Віллі Вонка** пояснив своє рішення подарувати Чарлі фабрику?

Міркуємо самотійно

12. Порівняйте життя **Чарлі** із життям інших учасників і учасниць екскурсії.
13. Хлопчик був обділений матеріально, а чи був він обділений любов'ю? Відповідь обґрунтуйте.
14. Чи дотримався **Віллі Вонка** закону щедрості і щирої гостинності? А чи діти дотрималися закону чемних і вдячних гостей? Відповідь обґрунтуйте.
15. Поясніть, що в поведінці учасників і учасниць екскурсії було неприпустимого. А як на екскурсіях та в громадських місцях поведетеся ви?
16. Чому автор називає дітей «огидними малими почварами»? А чи буваєте ви такими почварами?
17. Які вади засуджує автор твору «**Чарлі і шоколадна фабрика**»?
18. Чому до списку вад можна додати сидіння за комп'ютером чи ігри в мобільному телефоні?
19. **Дідунь Джо** сказав про Веруку: «Коли дитину так панькати, то нічого доброго не вийде». Що він мав на увазі?

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

20. Чому твір Роальда Дала «**Чарлі і шоколадна фабрика**» називають **повістю-казкою**?
21. Які елементи **фантастики** є у повісті-казці Роальда Дала?
22. У яких творах ви вже зустрічали дивовижні **підземні світи**?

Застосовуємо теоретичні поняття

23. Доведіть, що **головним героєм** твору є **Чарлі Бакет**.
24. Назвіть **другорядних героїв і героїнь** повісті Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика».
25. Яких дійових осіб повісті можна назвати **епізодичними персонажами**?
26. Назвіть твори, в яких ім'я головного героя чи героїні винесено в **заголовок**.

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

1. Складіть **поради батькам** чотирьох дітей із повісті «Чарлі і шоколадна фабрика». Запишіть їх у зошит.
2. Поміркуйте, які поради дали б своїм батькам, рідним чи близьким ви? А собі? Чому?

Завдання від Фантазерчика

1. Вигадайте найнеймовірніший **рецепт власного десерту**, який ви хотіли б запропонувати фабриці **Віллі Вонки**.
2. Опишіть казкові **складники-інгредієнти** свого солодкого частування.
3. Продумайте особливий **фантастичний дизайн** десерту і намалюйте його.
4. Обов'язково дайте назву своєму кондитерському шедевру.

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/9EWQdcW> або QR-кодом. Прокоментуйте епізод із фільму «Чарлі і шоколадна фабрика».

Які почуття викликають у вас події з даного фрагменту? Поміркуйте, що викликає у вас співчуття, а що — радість.

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/MYySt0b> і виберіть правильну відповідь у тестах.

ТВІР ЗА ВИБОРОМ

Астрід Ліндгрєн (1907–2002) ПЕППІ ДОВГАПАНЧОХА

Увійдіть за посиланням <https://cutt.ly/5UbOdK0> або скористайтесь QR-кодом. Прочитайте біографічну довідку про шведську письменницю **Астрід Ліндгрєн**, а також вибрані розділи з її повісті «**Пеппі Довгапачоха**». Опрацюйте текст твору з допомогою запропонованих запитань і завдань.

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/sEcp7Ni> або QR-кодом і перегляньте фрагменти з мультфільму «**Пеппі Довгапачоха**». Розкажіть, чи так ви собі уявляли героїню твору, її батька, друзів та події, що розгорталися в повісті. Відповідь обґрунтуйте.

СЛУХАЄМО ГОЛОСИ ПРИРОДИ

Що спитав у нас Згадайко?

1. Назвіть **вірші**, які ви вивчали на уроках літературного читання та української літератури.
2. Виразно розкажіть один із віршів напам'ять. На вашу думку, які **почуття** передає цей вірш?

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ВІРШІ

Вірш — це невеликий поетичний твір, який зазвичай має **риму** і **ритм** та вирізняється особливою образністю. Вірші переважно називають **поезією** або **лірикою**. В них життєві явища, картини природи, вчинки людей змальовуються через почуття, переживання і роздуми.

Позаяк вірші мають **ритм**, вони можуть гармонійно поєднуватися з **музикою**, яка теж має ритм.

Йоганн Вольфганг Гете
(1749–1832)

Йо́ганн Во́льфганг Ге́те — геніальний німецький поет. Він був високоосвіченою людиною, щедро обдарованою талантами. Йоганн отримав чудову домашню освіту, вивчав іноземні мови, грав на музичних інструментах і багато читав.

Одним із найбільших дитячих вражень Йоганна стало його навчання з іншими дітьми.

У будинку родини Гете велася реконструкція, тому хлопчик якийсь час відвідував звичайну міську школу.

Навчаючись в університеті, юнак серйозно захопився літературною творчістю, історією та дослідженням німецького фольклору. Тоді ж він видав свої перші збірки поезій.

Сучасники захоплювалися довершеною простотою віршів Й. В. Гете. Німецький поет оспівував красу природи, радість кохання, щирість почуттів. За формою чимало віршів Йоганна Гете нагадують народні пісні.

WANDRERS NACHTLIED

Über allen Gipfeln
Ist Ruh',
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch.
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

НІЧНА ПІСНЯ МАНДРІВНИКА

На всі вершини
Ліг супокій.
Вітрець не лине
В імлі нічній.
Замок пташиний грай.
Не чути шуму бору.
Ти теж спочинеш скоро —
Лиш зачекай.

*Переклад із німецької
Миколи Бажана*

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Зверніть увагу на наголос у слові **супокій**! Слово **супокій** римується зі словом **нічній**, тому в жодному разі не можна змінювати наголос і ламати у вірші **риму** і **ритм**!

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ПЕЙЗАЖ

Пейзажем у літературному творі називають опис природи (наприклад, лісу, моря, гір). Однак, крім природи, пейзажі також можуть зображувати краєвиди сіл, міст тощо.

Слово «**пейзаж**» запозичене із французької мови і перекладається як **місцевість, країна**.

Часто пейзаж у художньому творі відіграє особливу, художню роль. Описи природи можуть бути не лише тлом, на якому розгортаються події твору. Пейзажі підкреслюють переживання героїв і героїнь твору та викликають певний настрій у читацької аудиторії.

Пейзажі у мистецтві допомагають збагнути одвічну красу природи, краще зрозуміти зв'язок людини з нею.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Природа завжди посідала особливе місце в житті та творчості Й. В. Гете. Німецький поет називав природу *живою*, сповненою чистоти і довершеності. Він був переконаний, що мистецтво і природа нероздільні.

Йоганн Гете з юних років дуже любив піші мандрівки, під час яких насолоджувався спогляданням краєвидів. Митець зізнавався, що ці прогулянки дарують йому поетичне натхнення.

Вірш *«Нічна пісня мандрівника»* Йоганн Гете створив у той період свого життя, коли займав високу державну посаду з величезною кількістю обов'язків. І хоча поет був тоді ще молодою та надзвичайно енергійною людиною, ця діяльність сильно його виснажувала, залишаючи мало часу для творчості.

Щоб відпочити від постійного перенапруження і відновити сили, Гете, як завжди, мандрував. Одного разу (6 вересня 1780 року), не бажаючи повертатися в гамірне місто, він заночував у мисливській хатинці на вершині гори.

Довколишній завмерлий нічний *пейзаж* настільки вразив митця, що він записав поетичні рядки олівцем просто на дерев'яній стіні хатинки. *«Нічна пісня мандрівника»* і досі залишається одним із найвідоміших віршів Йоганна Вольфганга Гете. Однак відомий ще один вірш Й. В. Гете з такою самою назвою. Він був написаний раніше — у 1776 році, тому літературознавці називають його *«Нічна пісня мандрівника. 1»*:

Ти, що бачиш горе все
З високості неземної, —
Хто вдвійні тягар несе,
Тим даєш ти пільги вдвоє!
Поки ж ці блукання, поки?
Нащо все це — втіха й біль?
Де він, спокій.
Чи діждусь його відкіль?

Переклад із німецької Григорія Кочура

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ОРИГІНАЛ І ПЕРЕКЛАД

Художні твори, які ми вивчаємо на уроках зарубіжної літератури, знайомлять нас із творчістю митців і мисткинь багатьох країн світу. Зазвичай письменники та письменниці різних національностей пишуть свої твори рідною мовою.

Текст літературного твору, надрукований тією мовою, якою його написав автор/авторка, називають **оригіналом**. Відповідно мова, якою був написаний літературний твір, називають мовою оригіналу.

На жаль, не всі ми добре знаємо іноземні мови, але всі ми можемо прочитати іноземний твір в перекладі на українську. **Перекладом** називають текст літературного твору, перекладений з однієї мови на іншу.

Переклади з однієї мови на іншу здійснюють **перекладачі або перекладачки**. Вони намагаються якомога точніше передати і зміст оригіналу, і його головну думку, і художні образи, і стиль автора/авторки), і засоби виразності. Тому перекладачі та перекладачки повинні не тільки добре знати **мову оригіналу**, а й мати письменницький хист, розуміти культуру інших народів і особливості їхньої національної літератури.

У 5 класі ми знайомимося з творами у перекладі таких відомих українських перекладачів і перекладачок як Максим Рильський, Лариса Боженко, Микола Бажан, Ольга

Сенюк, Микола Лукаш, Оксана Іваненко, Петро Тимочко, Богдана Гора, Микола Терещенко, Іван Дзюб та інші.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Літературний твір може мати більше, ніж один **переклад** з **мови оригіналу**. Різні перекладачі і перекладачки по-різному передають зміст і стиль оригіналу, вкладаючи в переклад своє особисте бачення твору. Ознайомтеся ще з двома перекладами «**Нічної пісні мандрівника**» **Йоганна Вольфганга Гете**.

НІЧНА ПІСНЯ МАНДРІВНИКА

На гірських вершинах
імла,
в лісах, долинах
залягла
тиша: ти не бентеж
птахів — хай німують навколо.
Йди лише — й скоро
спочинеш теж.

*Переклад із німецької
Леоніда Череватенка*

НІЧНА ПІСНЯ ПОДОРОЖНЬОГО

Над горами зорі
Зійшли,
Все замовкло в бору,
Навкруги
Тиша без меж.
Ніч в гаї приспала
пташину, —
Жди ще хвилину
Й спочинеш теж.

*Переклад із німецької
Петра Тимочка*

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Виразно прочитайте вірш «**Нічна пісня мандрівника**».
2. Який **настрій** передано в цьому вірші **Йоганна Вольфганга Гете**?
3. Як, на вашу думку, **темп читання** пов'язаний з настроєм твору?
4. Випишіть у зошит слова, які відповідають змалюваному у вірші **пейзажу**: тиша, бадьорість, сон, ранок, ніч, щебет, кумкання, місяць, зорі, сонце, місто, люди, море, гори, шум, будинки, бір, поле, водоспад, сміх, спокій.
5. Вивчіть напам'ять вірш Й. В. Гете «**Нічна пісня мандрівника**».

Міркуємо самотійно

6. Чи може природа, на вашу думку, відчувати втому?
7. Як відпочиває природа? А людина? Що спільного у їхньому спокої?
8. Поміркуйте, чи отримав герой вірша відпочинок? Відповідь обґрунтуйте.
9. Доведіть, що у вірші відчувається самотність людини і водночас її єдність з природою.
10. Як, на вашу думку, зображує природу **митець / мисткиня**, а як — **науковець / науковиця**?
11. Доведіть, що **мистецтво** (література) природу оспівує, а **наука** — досліджує.

Застосовуємо теоретичні поняття

12. Поясніть, що таке **переклад** і **оригінал**.
13. На прикладі вірша Й. В. Гете поясніть відмінність між ними.
14. Прочитайте і порівняйте різні **переклади** вірша Й. В. Гете «**Нічна пісня мандрівника...**».
15. Чому твір Й. В. Гете називають **пейзажною поезією**?

Завдання від Фантазерчика

1. **Література** передає красу природи **через слово**, а як красу природи можна передати у **живописі**?
2. Уявіть, що ви художник/художниця. Опишіть, що ви зобразили б на **ілюстрації** до вірша Йоганна Гете «**Нічна пісня мандрівника**».
3. За допомогою яких барв ви могли б зобразити нічну тишу і спокій у своєму **пейзажі**?

ТВОРИ ЗА ВИБОРОМ

Генріх Гейне (1797–1856) «ЗАДЗВЕНИ ІЗ ГЛИБИНИ...»

Джон Кітс (1795–1821) ПРО КОНИКА ТА ЦВІРКУНА

Увійдіть за посиланням <https://cutt.ly/kUbl7xG> або скористайтесь QR-кодом. Ознайомтеся з біографічними відомостями про **Генріха Гейне** і **Джона Кітса**. Виразно прочитайте вірші «**Задзвени із глибини...**» і «**Про коника та цвіркуна**».

Опрацюйте тексти поезій з допомогою запропонованих запитань і завдань.

Джозеф Редьярд Кіплінг
(1865–1936)

Джозеф Редьярд Кіплінг народився у 1865 році в місті Бомбей в Індії, яка була колонією Англії. Своє незвичайне ім'я він отримав від назви озера Редьярд, біля якого познайомилися його батьки.

Дитинство Редьярда було, безумовно, щасливим. Будиночок Кіплінгів нагадував палац, а слуги-індійці дуже балували дітей. До речі, першою мовою

хлопчика була хіндустані (мова індусів), а англійською він розмовляв з акцентом.

Освіту Редьярд здобув в Англії. 12-річного хворобливого хлопчика в окулярах, який захоплювався читанням, віддали до заснованої групою офіцерів школи. Як це не дивно, її військовий дух дуже подобався хлопцеві, який зміг довести свою стійкість і витримку у випробуваннях, змусив інших учнів ставитися до нього з повагою.

У 16 років Редьярд повернувся до Індії, де почав працювати в газеті. Кіплінг багато їздив країною, знайомився з побутом і звичаями корінного населення. Його товариші-англійці дивувалися з того, як швидко він міг заприятелювати з місцевими жителями та як охоче вони розповідали йому різні оповідки й перекази. Цими життєвими враженнями Редьярд Кіплінг ділився з читацькою аудиторією в газетних статтях та художніх творах. Вірші та прозові твори принесли молодому автору надзвичайний успіх не тільки в Індії, а й в Англії.

Згодом Кіплінг, молодий, але вже популярний письменник, багато подорожував: відвідав Далекий Схід, Південну Африку, Австралію, Нову Зеландію. Зрештою після тривалого періоду подорожей він оселився у США, де у 1895 ро-

ці написав знамениту «*Книгу джунглів*», у якій з 15-ти частин у 8-ми йдеться про Людське дитинча *Мауглі*.

Ця книга принесла письменникові справжнє визнання. У ній відобразилися давні оповіді місцевих жителів.

Кіплінг розмірковує про місце людини в природі і доходить висновку, що людина потрібна природі. Сама ж природа є основою людської цивілізації, тому ні в якому разі не можна допускати розриву між ними.

Людське дитинча Мауглі, що виросло серед звірів і живе за їхніми законами, стає ніби сполучною ланкою між цими двома світами.

У 1907 році Редьярдові Кіплінгу, відомому англійському письменникові, автору поезій, оповідань, романів, була присуджена надзвичайно престижна Нобелівська премія в галузі літератури.

КНИГА ДЖУНГЛІВ

(вибрані розділи)

Брати Мауглі

На Сіонійські гори спав тихий, задушний вечір. Була вже сьома година, коли Батько Вовк прокинувся після денного спочинку, почухався, позіхнув і розправив лапи. Мати Вовчиця лежала, уткнувшись великою сірою мордою в чотирьох вовченят, що перекидалися коло неї і скаржилися. Вхід до печери був залитий місячним сяйвом.

— Грр! — прогарчав Батько Вовк. — Знову час на лови.

Він уже збирався стрибнути з горба вниз, як раптом маленька тінь з пухнастим хвостом загородила вхід і проверещала:

— Щастя тобі в усьому, о Найсіріший з Вовків! Хай доля пошле щастя твоїм шляхетним діткам і дасть їм міцні та білі зуби, і хай не забувають вони ніколи, що на світі є убогі та голодні!

То був шакал Табакі, Блюдолиз, а вовки індійських лісів зневажають Табакі: він тільки й знає, що нищпорить

скрізь, робить різні капості, розносить плітки та їсть ганчір'я й обрізки шкіри на смітниках коло сіл. Але разом з тим усі вони й бояться Табакі, бо між іншими звірами в Джунглях він найбільше схильний до сказу; і тоді вже він забуває, що сам кожного боявся, бігає лісом і кусає всіх, хто трапиться йому дорогою. Навіть тигр тікає, коли маленький Табакі скаженіє, тому що сказ — найганебніша річ, яка тільки може статися з диким звіром.

— Ну що ж, заходь, пошукай, — похмуро буркнув Батько Вовк. — Але тут нема нічого поживного.

— Для вовка нема, — відповів Табакі, — а для такої нікчемної особи, як я, всяка обгризена кістка — вже справжній бенкет!

Табакі миттю кинувся углиб печери, знайшов там кістку оленя, на якій ще лишилося трохи м'яса, присів і почав розкошувати.

— Дякую вам за смачну страву, — сказав він, оближуючись. — Які ж вродливі ваші шляхетні дітки! Які великі в них очі! Звичайно, звичайно, як же це я забув, адже діти царів — з першого дня дорослі!

Певна річ, Табакі знав, що не слід хвалити дітей у вічі, щоб їх не зурочити, і дуже зрадив, побачивши, що вовки незадоволені його словами. Табакі посидів, радіючи зі своєї капості, а потім єхидно зауважив:

— Шер-Хан, Великий, змінив місце ловів. Наступного місяця він полюватиме в тутешніх горах — так сказав він мені!

Шер-Хан — це тигр, що жив на березі річки Вайнгунги.

— Він не має права! — сердито почав Батько Вовк. — За Законом Джунглів, він не має права міняти місце ловів без завчасного попередження! Він розполошить усю дичину на десять миль навколо, а мені... мені треба ловити у ці дні за двох!

— Недарма Шер-Ханова мати прозвала його Ленгрі (Кульгавим), — спокійно зауважила Мати Вовчиця. — Він змалку шкутильгає на одну лапу і через те вбиває лише

селянську худобу. Люди коло Вайнгунги сердиті на нього. Через нього вони почнуть прочісувати Джунглі. Сам він утече, а от нам з нашими дітьми доведеться перебиратися звідси, коли люди підпалять траву. Дякуємо за це Шер-Ханові!

— Переказати йому вашу подяку? — спитав Табакі.

— Геть звідси! — клацнув зубами Батько Вовк. — Геть! Іди полювати до свого покровителя. Для однієї ночі ти вже накоїв досить лихого.

— Я йду, — спокійно відповів Табакі. — Ви почуєте Шер-Хана внизу, у хащах. Я міг би не завдавати собі клопоту, щоб принести вам цю новину.

Батько Вовк прислухався і з глибини долини, що прилягала до маленької річки, почув сухе, зловісне, монотонне гарчання тигра.

— Дурень! — промовив Батько Вовк. — Нічні лови починати таким галасом! Невже він гадає, що наші олені такі ж, як його гладкі воли з села коло Вайнгунги?

— Тс-с-с!.. Цієї ночі він полює не на вола й не на оленя, — сказала Мати Вовчиця. — Це полювання на Людину!..

Виття тигра перейшло в гарчання, що, здавалося, лунало звідусіль. Це був той звук, який нагонить жах на лісорубів і циган, що ночують просто неба, і примушує їх іноді кидатися в самісіньку пащу тигрові.

— Людина! — промовив Батько Вовк і вицирив свої білі зуби. — Тьху! Хіба мало комах та жаб у болоті, що йому треба їсти Людину, до того ж у наших володіннях!

Закон Джунглів, який ніколи не карає безпідставно, забороняє полювати на Людину. Вбивство Людини викличе

прибуття білих людей з рушницями верхи на слонах і кількох сотень темношкірих людей з барабанами та смолоскипами. І тоді кожен у Джунглях зазнає лиха.

Звірі ж пояснюють між собою цей закон інакше: на їхню думку, Людина — це найслабша і найменш захищена істота, і тому чіпати її «не личить мисливцеві». Вони кажуть також — і це правда, — що той, хто їсть людей, шолудивіє, і в нього випадають зуби.

Гарчання розлягалось все дужче й дужче і нарешті скінчилося громовим «аррр!» тигра, який кидається на здобич. Потім почулося виття Шер-Хана, виття, в якому було мало тигрового.

— Не спіймав, — сказала Мати Вовчиця. — Що ж це таке?

Батько Вовк пробіг кілька кроків уперед і почув дике гарчання й сопіння Шер-Хана, який, мов скажений, метався у заростях.

— У цього дурня тільки й вистачило вміння ускочити в лісорубове багаття та обсмалити собі лапи, — сердито пробурчав Батько Вовк.

— Хтось іде вгору, — зауважила Мати Вовчиця. — Приготуйся!

У кущах щось стиха зашелестіло; Батько Вовк присів на задні ноги і весь підібрався, готуючись до стрибка. Він уже стрибнув, ще навіть не бачачи на кого, а потім зробив неймовірне зусилля, щоб зупинитись.

— Людське дитинча! — вигукнув він, клацнувши зубами. — Дивись!

Просто перед ними, вхопившись за низьку гілочку, стояла гола смаглява дитина, що тільки-но починала ходити, — ніколи ще до вовчого лігва не приходила (та ще вночі!) така слабенька й така ніжна крихітка. Дитина глянула в очі Батькові Вовкові і засміялася.

— Невже це Людське дитинча? — спитала Мати Вовчиця. — Я ще ніколи їх не бачила. Принеси його сюди.

Вовки звикли переносити своїх дітей і можуть, якщо треба, перенести в пащі яйце, не роздушивши його; хоч щелепи Батька Вовка міцно стулилися на спині дитини, він приніс її і поклав поруч зі своїми щенятами, не лишивши на шкірі жодного знаку від зубів, навіть подряпини.

— Яке малесеньке! Воно зовсім голе... і яке сміливе! — ніжно промовила Мати Вовчиця. Дитинча розштовхувало вовченят, протискаючись до теплого боку Вовчиці. — Дивись! Воно їсть разом з іншими! То ось яке Людське дитинча! Скажи мені, чи міг коли-небудь вовк похвалитися тим, що в нього поміж вовченят лежить Людське дитинча?..

— Я чув про щось подібне, але це було не в нашій Зграї, — сказав Батько Вовк. — Воно взагалі без волосся, і я міг би його розчавити, торкнувшись лапою. Воно дивиться просто на мене і зовсім не боїться.

Місячне світло, що сіялося крізь отвір печери, раптом померкло: величезна квадратна голова і плечі Шер-Хана загородили вхід. Табакі, ховаючись позад нього, пищав:

— Владико! Владико, він зайшов сюди!

— Шер-Хан робить нам велику честь, — промовив Батько Вовк, але очі його палали гнівом. — Що потрібно Шер-Ханові?

— Мою здобич. До вас прибилося Людське дитинча, — сказав Шер-Хан. — Його батьки втекли. Віддайте його мені!

Шер-Хан, ускочивши у багаття якогось лісоруба і, обсмаливши лапи, тепер лютився з болю. Але Батько Вовк знав, що вхід у печеру завузький і тигр не пролізе. Усе Шер-Ханове тіло звивалось як у корчах.

— Вовки — Вільне Плем'я! — відповів Батько Вовк. — Вони приймають накази тільки від Ватажка Зграї, а не від якогось смугастого вбивці людської худоби. Людське дитинча належить нам; його вб'ють лише тоді, коли ми самі того захочемо.

— Захочемо, захочемо! Яке мені діло до вашого хотіння! Присягаюся биком, якого я вбив, це вже занадто! Чи довго ще я стоятиму тут, уткнувши носа у ваше собаче лігво, поки ви задовольните мої законні домагання? Це я, Шер-Хан, розмовляю з вами!

Рев тигра, мов грім, заповнив усю печеру. Мати Вовчиця скинула із себе вовчєнат і стрибнула вперед; очі в неї спалахнули, мов дві зелені зірки в пїтьмі. Вона сміливо глянула в розлючені очі Шар-Хана.

— А це я, Ракша (Сатана), відповідаю тобі! Людське дитинча моє! Чуєш ти, Кульгавий, — тільки моє! І його не вб'ють! Воно житиме й бігатиме в нашій Зграї, полюватиме разом з нами. І, зрештою, — стережись, ти, мисливцю на маленьких голих дітей, ти, що ковтаєш жаб та вбиваєш рибу, — воно полюватиме на тебе! А тепер забирайся звідси, бо, присягаюся, ти повернешся до своєї матері, обсмажена скотиною Джунглів, ще кульгавіший, аніж з'явився на світ! Геть!

Батько Вовк здивовано слухав ці слова. Він уже майже забув той час, коли відвоював Матір Вовчицю у чесній бійці з п'ятьма іншими вовками, коли вона ще бігала в Зграї. Шер-Хан не встояв би супроти Матері Вовчиці: він розумів, що вона битиметься на смерть. Тому він з гарчанням витяг голову і, трохи одійшовши, прогарчав:

— Побачимо, що скаже Зграя. Дитинча — моє, і йому не минути моїх зубів, о злодії з кудлатими хвостами!

— Шер-Хан каже діло. Маля треба показати всій Зграї — поважно мовив Батько Вовк. — Ти хочеш лишити його в себе, Мати?

— Лишити у себе?! — важко дихаючи, відповіла Мати Вовчиця. — Воно прийшло до нас само серед ночі, зовсім голе і дуже голодне; але воно не боялося! Цей кульгавий різник убив би його і втік до Вайнгунги, а потім тутешні селяни почали б мститися і вигнали б нас із наших притулків. Лишити його коло себе? Авжеж, лишу! Лежи спокійно, Жабєня. О Мауглі, — бо Мауглі-Жабєням я тебе називаю.

ватиму, — настане час, коли ти почнеш полювати на Шер-Хана, як він полював на тебе.

— Але що скаже наша Зграя? — зауважив Батько Вовк.

Законом Джунглів чітко встановлено, що кожний вовк після одруження може відокремитись од своєї Зграї; але як тільки діти його підростуть і зіпнуться на ноги, він мусить привести їх на Племінну Раду, яка збирається раз на місяць у найсвітлішу ніч, щоб усі вовки могли уважно роздивитися дітей. Після таких оглядин вовченята можуть вільно бігати де завгодно, і ніхто з вовків Зграї не сміє їх чіпати. Ніякої милості тому дорослому вовкові, що вб'є вовченя! Кара — смерть на місці.

Батько Вовк дочекався, коли його діти навчилися бігати, і в ніч Племінних Зборів повів їх, Мауглі і Матір Вовчицю на Склею Ради. Це була вершина горба, усіяна уламками скель, де могло розміститися із сотню вовків.

Акела, великий сизий Самотній Вовк, що керував Зграєю завдяки своїй великій силі та розуму, лежав на Скелі Ватажка; внизу сиділо сорок чи більше вовків найрізноманітнішої масті і зросту, від сивих ветеранів, які могли сам на сам управитися з оленем, до молодих чорних трилітків, які тільки гадали, що можуть це зробити. Самотній Вовк вів Зграю вже багато років. За своєї молодості він двічі потрапляв у вовчу пастку, а одного разу його жорстоко побили і кинули, вважаючи вже мертвим. Отож він з власного досвіду знав вчинки та звичаї людей.

Розмов біля Скелі майже не було. Діти бавилися, перекидалися всередині кола, де сиділи їхні батьки й матері;

дорослі вовки поволі підходили до того чи іншого вовчєня-ти, уважно оглядали його, а потім тихенько поверталися на своє місце. А Акєла кричав зі своєї Скєлі:

— Ви знаєтє Закон! Придивляйтєся уважнїше, о вовки!..

І стурбовані матері підхоплювали заклик:

— Дивітєся уважнїше, о вовки, дивітєся уважнїше!

Нарешті настав час показати всім хлопчика, і шерсть на шиї Матері Вовчиці одразу настовбурчилась. Батько Вовк виштовхнув Мауглі-Жабєня на середину кола, де він сїв і, сміючись, почав бавитись камінцями, що виблискували у місячному сяйві.

Акєла продовжував одноманітний заклик:

— Дивітєся уважнїше!

Глухий рев долинув із-за скєль — то був голос Шер-Хана. Він кричав:

— Дитинча моє! Віддайтє його мені! Навіщо Вільному Племені Людське дитинча?

Акєла навіть оком не моргнув; він тільки промовив:

— Дивітєся уважнїше, о вовки! Яке діло Вільному Племені до будь-чийх наказів, крім Вільного Племені? Дивітєся уважнїше!

З усіх боків чулось приглушенє гарчання, і молодий чотирилітній вовк повторив Акєлі Шер-Хановє запитання:

— Навіщо Вільному Племені Людське дитинча?

Закон Джунглів передбачає, що в тих випадках, коли виникає незгода, чи приймати щєня до Зграї, за нього повинні заступитись принаймні два члєни Зграї, окрім батька та матері.

— Хто виступає за дитинча? — спитав Акєла.

Відповіді не було, і Мати Вовчиця вже приготувалася до бійки; вона знала, що це була б її остання бійка. Тоді єдиний звір іншої породи, допущений на Племінну Раду, — Балу, сонливий бурий ведмідь, який навчав вовчєнят Закону Джунглів, старий Балу, що мав право блукати скрізь, де йому заманєтєся, — звівся й прогарчав:

— Я заступлюся за Людське дитинча! — сказав він. — Людське дитинча не принесе нам ніякої біди. Я кажу правду. Хай воно бігає в Зграї і ввійде до неї разом з іншими. Я сам буду його навчати.

— Потрібен ще один голос, — промовив Акела. — Говорив Балу, а він наставник нашої молоді. Хто ще, крім Балу?

Чорна тінь упала посеред кола. То була Багіра, чорна пантера, вся чорна, як сажа, але з чудовими плямами на хутрі, які вилискували у світлі місяця, мов намальовані. Усі знали Багіру, і ніхто не наважувався ставати їй на дорозі, бо вона була хитра, як Табакі, смілива, як дикий буйвіл, і нестримна, як поранений слон. Але голос у неї був солодший за дикий мед, а шерсть — м'якша за пух.

— О Акело, й ви, Вільне Плем'я! — замурчала вона. — Я не маю права бути на вашій Раді; але за законом Джунглів, коли виникає сумнів щодо нового щеняти і йому загрожує смерть, життя щеняти можна викупити. І Закон нічого не каже про те, хто має, а хто не має права вносити викуп. Чи так я кажу?

— Так! Добре! — закричали молоді вовки, які ніколи не бувають ситі. — Слухайте Багіру! За дитинча можна внести викуп.

— Я знаю, що не маю права тут говорити, але... Убивати голе дитинча — просто ганьба. Крім того, воно може стати вам у пригоді, коли підросте. Балу виступав на його користь. До слів Балу я докладаю бика, і то жирного й тільки що вбитого. Чого ж тут вагатись?

Десятки голосів завили:

— То в чім же річ? Воно все одно помре під час зимових дощів.

— Якої шкоди нам може завдати голе жабеня?

— Хай собі бігає в нашій Зграї!

— Де бик, Багіро? Нехай його приймуть...

І знову Акела завив басовито:

— Дивіться ж уважніше! Уважніше дивіться, о вовки!

А Мауглі грався собі своїми камінцями і не звертав жодної уваги на вовків, які підходили один за одним, щоб роздивитися його. Нарешті всі вони подалися з гори в долину до мертвого бика, лишилися тільки Акела, Багіра, Балу та вовки, які усиновили Мауглі.

Шер-Хан ревів у північній безперестану: він-бо страшенно розлютився, що йому не віддали Мауглі.

— Настане час, коли це голе створіння примусить тебе ревити по-іншому, або я зовсім не знаю людей, — промурчала Багіра.

— Зроблено добру справу, — промовив Акела. — Люди і їхні діти дуже розумні. З часом він може стати нам у пригоді.

— Твоя правда, він стане в пригоді скрутної хвилини, бо ніхто не може увесь вік бути на чолі Зграї, — зауважила Багіра.

— Забери його, — звернувся він до Батька Вовка, — і виховай, щоб він був гідним сином нашого Вільного Племені.

Ось так і прийняли Мауглі до Сіонійської Зграї — ціною забитого бика та доброго слова Балу.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть, як маленький **хлопчик** опинився біля вовчого лігва.
2. Як поставилися до безпорадного малюка вовки?
3. У який період життя ми застасемо **сім'ю вовків**? Чому в цей період для них особливо важливе успішне полювання?
4. У чому полягала небезпека появи **Шер-Хана** у володіннях вовків?
5. Хто такий Шер-Хан? Чому мешканці Джунглів зневажливо відгукуються про цього могутнього хижака?
6. Знайдіть у тексті, як мешканці Джунглів ставляться до полювання на людину. А як, на вашу думку, людина ставиться до полювання на тварин?
7. Через що розгорілася суперечка між **вовками-батьками** і **Шер-Ханом**?

8. Чому **Мати Вовчиця** заступилася за маля? Як вона протиставляє дитинча Шер-Ханові?
9. Чому Мати Вовчиця назвала дитину **Мауглі**?
10. Розкажіть, що непокоїло Матір Вовчицю на **Племінній Раді**.
11. Що вам відомо про ватажка Зграї **Акелу**? Яким, на вашу думку, має бути його ставлення до людей?
12. Чому **Шер-Хан** прийшов до Склі Ради?
13. Хто і як заступився за Людське дитинча? Прочитайте, що сказала **Багіра** на захист Мауглі.
14. Тож скільки коштувало життя Мауглі й батьків-вовків?

Узагальнюємо й підсумовуємо

15. Як ви гадаєте, що могло трапитися з вовками-батьками та дитиною, якби за Мауглі ніхто не вступився на Племінній Раді?
16. Поміркуйте, чому Акела не заперечував проти виховання Людського дитинчати в Сіонській Зграї.
17. Про які **Закони Джунглів** ви дізналися?
18. На конкретних прикладах доведіть, що звірі дотримуються Закону Джунглів. Доведіть, що це добре.

Міркуємо самотійно

19. Що, на вашу думку, сталося б з мешканцями Джунглів, якби вони нехтували Законом?
20. Зробіть висновок, для чого взагалі потрібний Закон.
21. Доведіть, що люди не гірші від тварин і теж мають дотримуватись **законів та правил**.
22. А як часто ви порушуєте **правила поведінки**? Чому, на вашу думку, правила поведінки важливі?

Полювання Каа́

Це було в ті дні, коли Балу навчав Мауглі Закону Джунглів. Великий, поважний, старий бурий ведмідь був дуже задоволений з такого спритного учня, бо вовченята вивчають у Законах Джунглів лише те, що стосується виключно їхньої Зграї, й одразу розбігаються. Але Мауглі, Людському дитинчати, довелося вивчити набагато більше. Іноді Багіра, чорна пантера, гуляючи Джунглями, забігала глянути, що поробляє її улюбленець, як Мауглі відповідає Балу свій щоденний урок.

Хлопчик лазив по деревах майже так само добре, як плавав, а плавав майже так само добре, як бігав. Тому Балу, законовчитель, навчав його тепер усіх Законів лісу й води: як відрізнити суху гілку від здорової, як з пошаною розмовляти з дикими бджолами, коли лізеш до їхнього вулика; що казати Мангу, кажанові, коли ненароком потурбуєш його на гілці вдень; як попереджувати водяних гадюк, перед тим як стрибнути в озеро. Ніхто в Джунглях не

любить, щоб його турбували, і всі вони завжди готові дати гарту непроханому гостеві. Мауглі вивчив також Ловецький Клич Чужинця, який треба голосно повторювати доти, поки одержиш на нього відповідь, — це в тих випадках, коли хтось із мешканців Джунглів полює поза межами своїх володінь. У перекладі цей Клич означає: «Дозвольте мені тут полювати, бо я

голодний». А відповідь звичайно така: «Полюй, але не для забави, а тільки для їжі».

Самі бачите, як багато доводилось Мауглі вчити напам'ять, і він дуже стомлювався, повторюючи те ж саме сотні разів. Одного разу, коли Мауглі одержав від свого вчителя доброго ляща, й, сердитий, втік у ліс, Балу сказав Багірі:

— Людське дитинча повинне вивчити всі Закони Джунглів.

— Але поглянь, яке воно маленьке! — заперечила чорна пантера, що напевно розпестила б Мауглі, коли б виховання доручили їй. — Як може його голова вмістити всі твої довгі речення?

— А хіба є в Джунглях настільки мале створіння, що його не можуть убити? Нема. Ось чому я вчу його всіх наших Законів і б'ю легенько, коли він забуває.

— Добре собі легенько! Хіба ти з твоїми залізними лапами розумієш, що таке легенько? — промурчала Багіра. — Сьогодні в нього все обличчя у синцях від твоїх легеньких дотиків. Соромся!

— Краще нехай я, люблячи, наставлю йому синців, аніж він постраждає коли-небудь через своє неучтво, — запально відповів Балу. — Тепер я вчу дитинча Владичного Слова Джунглів, яке захистить його від птахів, гадюк і всіх чотириногих мисливців, крім його власної Зграї. Хіба це не варте легенького стусана?

— Ну, гаразд, але гляди ж не вбий Людського дитинчати. Це тобі не стовбур, щоб гострити об нього свої тупі пазури! А що то за Владичні Слова? Я хоч і звикла сама допомагати, а не просити допомоги, але мені цікаво було б їх почути. — Багіра, піднявши лапу, з гордістю подивилася на свої сталево-сині, чудово загострені пазури.

— Я покличу Мауглі, і він тобі скаже. Йди сюди, Братику!

— У мене в голові гуде, як у бджолиному дуплі, — відповів згори похмурий голос, і Мауглі, дуже сердитий, сковзнув із дерева. Ставши на землю, він додав: — Я зліз заради Багіри, а зовсім не заради тебе, старий, гладкий Балу!

— А мені байдуже, — сказав Балу, хоч слова хлопця образили його. — Ну, повтори Багірі Владичні Слова Джунглів, яких я навчив тебе.

— Для якого племені? — спитав Мауглі, радіючи, що може відзначитись. — У Джунглях багато мов. Я знаю їх усі!

— Дещо ти знаєш, але далеко-далеко не все. От бачиш, Багіро, від них не сподівайся дяки. Не було ще випадку, щоб хоч одне вовчєня прийшло до Балу подякувати за науку! Ну ти, великий вчений, скажи мені Слово всіх Ловецьких Племен.

— Ми з вами однієї крові — ви і я, — сказав Мауглі, вимовляючи ті слова по-ведмежому, як то звичайно роблять Ловецькі Племена.

— Добре. Тепер — Пташиних.

Мауглі повторив ті самі слова і свиснув шулікою.

— Тепер скажи слово для Зміїного Племені! — попросила Багіра.

У відповідь почулося сичання, яке взагалі неможливо змалювати. А потім Мауглі, радіючи, що так відзначився, підстрибнув, заплескав у долоні, скочив Багірі на спину, перекирвляючи на всі лади Балу.

— Славно, славно! Це варте легеньких стусанів, — ніжно промовив бурий ведмідь. — Настане час, коли ти мене добрим словом згадаєш.

Потім він обернувся до Багіри і почав розповідати їй, як випросив Владичні Слова у Хаті, дикого слона, і як Хаті водив Мауглі до озера, щоб він перейняв там Зміїне Слово від водяної змії, бо сам Балу не міг його вимовити; тепер уже Мауглі убезпечений від усяких випадковостей у Джунглях; ні змія, ні птах, ні звір не скривдять Мауглі.

— Тепер йому нікого боятись! — закінчив Балу.

— Окрім власного племені, — промурмотіла собі під ніс Багіра.

Коли Балу і чорна пантера замовкли, Мауглі загорлав на весь голос:

— У мене буде своя славна Зграя, і я водитиму її по деревах цілими днями. І ми будемо кидати гілля і всяку негідь на старого Балу, — продовжував Мауглі. — Вони мені обіцяли. Ой!

— Ух! — величезна лапа Балу стягла Мауглі з Багіриної спини, і хлопчик побачив, що Балу розлютився.

— Мауглі, — сказав Балу, — ти мав розмову з Бандар-Логами, з Мавпячим Племенем?

Мауглі глянув на Багіру: чи не сердиться й вона? І побачив, що очі пантери світяться, мов два нефрити¹.

— Ти був у Мавпячого Племені — у сірих мавп, що не визнають Закону і їдять усе? Яка ганьба!..

¹ *Нефрит* — прозорий камінь (мінерал) найчастіше ясно-зеленого або білого кольору. Нефриту приписують магичні та лікувальні властивості.

— Коли Балу вдарив мене по голові, — промовив Мауглі, — я втік; сірі мавпи зішли з дерев і пожаліли мене. Нікому іншому не було до мене діла... — Він стиха шморгнув носом.

— Тебе пожаліло Мавпяче Плем'я! — закричав Балу. — О спокій гірського потоку! О прохолода літнього сонця! Ну, далі, далі що було?

— А потім... вони дали мені горіхів і... і взяли мене за руки та й понесли аж на верхівку дерева. Вони казали, що я їм брат по крові, тільки без хвоста, і ще казали, що я коли-небудь стану в них Ватажком...

— У них не буває Ватажка, — відповіла Багіра. — Вони брешуть. Вони завжди брешуть!

— Вони були такі приязні й запрошували, щоб я знову до них прийшов. Чому мене не пускають до мавп? Вони, як і я, стоять на двох ногах! Вони не б'ють мене боляче лапами. Вони бавляться цілими днями. Пустіть мене до них! Бридкий Балу, пусти мене!

— Послухай-но, Людське дитинча! — почав ведмідь, і голос його розлігся, як грім задушливої ночі. — Я навчив тебе Закону Джунглів, спільному для всіх племен, за винятком Мавпячого Племені, що живе на деревах. У них немає Законів. Вони — вигнанці. У них немає навіть власної мови, і вони користуються краденими словами, які підслуховують, сидючи вгорі на гілках і підглядаючи за нами. Наші шляхи різні. Вони живуть без Ватажка. Вони нічого не пам'ятають. Вони чваняться, верзуть дурниці і думають, що вони — велике плем'я, покликане зробити великі діла в Джунглях, а впаде горіх, і їхній настрій одразу змінюється, вони починають реготати й забувають про все на світі. Ніхто в Джунглях з ними не спілкується. Ми не п'ємо там, де п'ють мавпи; ми не полюємо там, де вони полюють; ми не вмираємо там, де вони вмирають! Чи чув ти коли-небудь, щоб я хоч словом згадав Бандар-Логів?

— Ні, — прошепотів Мауглі, бо як тільки Балу скінчив, у лісі запанувала мертва тиша.

— Мешканці Джунглів ніколи про них не думають і не говорять. Їх дуже багато, вони злі, неохайні, безсоромні і бажають, — якщо тільки в них є яке-небудь постійне бажання, — звернути на себе увагу. Але ми не помічаємо їх навіть тоді, коли вони жбурляють нам на голови горіхи і всяке паскудство...

Балу не встиг цього промовити, як згори сипнула ціла злива горіхів та гілок, і вони почули верещання, виття і побачили, як високо між тонкими гілками плигають розлючені мавпи.

— Мавпяче Плем'я заборонене, — сказав Балу, — заборонене для мешканців Джунглів. Пам'ятай про це!

— Заборонене, — додала Багіра. — Але я була певна, що Балу давно вже тебе попередив...

— Я... я... Та мені й на думку не спадало, що він буде бавитися з такою поганню. Бандар-Логи! Тьху!

Знову злива горіхів та гілок посипалась їм на голови. Балу і Багіра швидко подалися геть, захопивши з собою Мауглі.

Все, що Балу сказав про мавп, було чистісінькою правдою. Коли мавпам трапляється побачити хворого вовка, чи пораненого тигра, чи ведмедя, вони його мордують, кидають на звірів горіхи й гілки, аби якось розважитися. Потім вони починають верещати, горланять свої безглузді пісні, кличуть мешканців Джунглів до себе на дерева, хай, мовляв, спробують помірятися з ними силою; або через якусь дурницю починають бійку між собою. Вони весь час збираються обрати собі ватажка, виробити власні закони і звичаї, але ніколи цього не роблять, бо на другий день усе забувають. Жоден звір не може дістатися до них, але, з другого боку, ніхто й не звертає на них уваги. Ось чому вони були такі задоволені, коли Мауглі прийшов до них побавитись.

Все й скінчилось би на цьому, бо вдача Бандар-Логів така, що зацікавити їх надовго ніщо не може, але одній мавпі саянула чудова, як їй здалося, думка, що Мауглі бу-

де надзвичайно корисний їхньому племені, бо він уміє сплітати гілля до купи для захисту од вітру: коли вони його спіймають, то він навчить і їх те робити. І справді, Мауглі часто майстрував іграшкові хатинки з опалого гілля. А мавпи, стежачи за ним з дерев, страшенно захопилися такою грою. Тепер, казали вони, у них неодмінно буде свій ватажок, і вони стануть найрозумнішим племенем Джунглів, таким розумним, що всі заздритимуть їм!

Надумавши це, вони почали дуже тихо пробиратись крізь Джунглі за Балу, Багірою та Мауглі, аж доки ті лягли опівдні спочивати. Мауглі, якому було дуже соромно за свої вчинки, заснув між Багірою і Балу, вирішивши не мати більше справи з Мавпячим Племенем.

Раптом він крізь сон відчув, як чийсь сильні, маленькі руки вхопили його; перед очима промайнули зелені галузки; і Мауглі побачив крізь розгойдані гілки дерев, як Балу підхопився на ноги з таким страшним ревом, що, мабуть, сполошив усі Джунглі, а Багіра, вициривши зуби, стрибнула на дерево. Бандар-Логи радісно заверещали і кинулись на верхні гілки, куди Багіра не могла дістатись. Усі вони кричали:

— Вона звернула на нас увагу! Багіра звернула на нас увагу! Всі Джунглі в захопленні від нашої спритності й винахідливості!..

Дві найсильніші мавпи підхопили Мауглі під руки і пострибали з однієї верхівки дерева на іншу. Мауглі паморочилось у голові, але він мимоволі тішився цим шаленим бігом, хоч його до смерті лякало те, що земля так далеко внизу. За кожним стрибком його так сіпало й підкидало, що, здавалося, з нього душа вилетить...

Спочатку він боявся, що його впустять, потім розсердився, але розуміючи, що про боротьбу нема чого й думати, почав розмірковувати. Перша думка його була — знайти кого-небудь, хто сповістив би про нього Балю й Багіру. Мауглі знав, що його друзі не встигнуть за мавпами, які летіли з неймовірною швидкістю. Але марно було шукати когось внизу, бо він бачив тільки густе листя. Тому Мауглі почав дивитися вгору і побачив далеко в синяві неба шуліку Чіля, який то шугав, то погойдувався на крилах і оглядав Джунглі, шукаючи падла. Чіль помітив, що мавпи щось тягнуть, і спустився нижче, щоб довідатись, чи їстівна та річ. Якраз у цей час мавпи витягли Мауглі на верхівку дерева, і Чіль аж скрикнув від здивування, коли побачив хлопця й почув звернуте до нього Владичнє Слово Шулік: «Ми однієї крові — ти і я!..»

— Запам'ятай мій слід! — кричав Мауглі. — Розкажи Балю з Сіонської Зграї і Багірі зі Скелі Ради!..

— Від кого, брате? — Чіль бачив Мауглі вперше, хоч, звичайно, не раз чув про нього.

— Від Мауглі, Жаби! Запам'ятай мій слі-і-ід!

Чіль кивнув і знявся вгору так високо, що здавався завбільшки з порошину. Там він повиснув на крилах і почав стежити своїми далекозорими очима, де саме нахилялися верхівки дерев од мавп, що несли Мауглі.

— Вони далеко не втечуть, — сказав сам собі Чіль і посміхнувся. — Вони ніколи не доводять до кінця свого діла. Бандар-Логам завжди кортить скуштувати чогось нового, але цього разу вони скущують лиха, бо Балю не любить жартів, а Багіра б'є не самих лише кіз.

Він погойдувався на крилах, підібравши лапи, й чекав.

А в цей час Балю і Багіра нетямилися з гніву та горя. Багіра лазила, як ніколи в житті, але тонке гілля ламалось під її вагою, і вона стрибала на землю, набравши повні пазури кори.

— Чом ти не попередив Людського дитинчати? — рикала вона на бідного Балю, який незграбно намагався бігти

тютюном, сподіваючись наздогнати мавп. — Навіщо було бити його мало не до смерті, коли ти навіть забув попередити про таку небезпеку?

— Швидше! Може, ми ще доженемо їх, — задихався Балу.

— Такою ходою? Ми не наздоженемо навіть пораненої корови! Вчителю Законів, щедрій на стусани дітям, сідай краще та думай! Розробимо план. Тепер не час ганятися за мавпами. Вони можуть кинути його додолу, коли ми будемо їх наздоганяти.

— Аррула! Гуу! Може, вони вже й кинули його, стомившись нести! Хіба можна довіряти Бандар-Логам? Нехай посиплються мені на голову дохлі кажани! Напустіть на мене хмари диких бджіл, хай закусують мене до смерті, бо я найнещасніший з усіх ведмедів! О Мауглі, Мауглі! Чом я не попередив тебе про Мавпяче Плем'я...

— Я аніскілечки не боюсь за Людське дитинча. Мауглі розумний, багато чого навчився, а крім того, у нього такі очі, які наганяють страх на всі Джунглі. Але біда в тому, що він потрапив до Бандар-Логів, а мавпи, мешкаючи на деревах, не бояться нікого з нас...

— Дурень, от я хто! — закричав Балу, підскачівши з землі. — Бандар-Логи, бояться Каа, кам'яного змія. Він лазить не гірше за них. Нічної пори він викрадає молодих мавп. Від одного його імені, вимовленого пошепки, в них холонуть їхні підлі хвости. Ходімо до Каа!

— Що він зробить для нас? Він не нашого племені, без ніг і з такими лихими очима, — сказала Багіра.

— Він дуже старий і дуже хитрий. І він завжди голодний, — промовив Балу з надією в голосі. — Пообіцяй йому багато кіз!..

Балу потерся своїм вилялялим бурим плечем об пантеру, і вони пішли розшукувати Каа, кам'яного пітона.

Каа лежав на гарячому прискалку, вигріваючись на південному сонці й милуючись своєю чудовою новою шкірою, бо останні десять днів він провів на самоті, міняючи

шкіру, і тепер мав справді розкішний вигляд; він згортав тридцять футів свого тіла у фантастичні вузли та звивини й облизував губи, думаючи про наступний обід.

— Він ще не їв, — промовив Балу, полегшено зітхаючи, коли побачив чорну, в коричневих та жовтих плямах, шкіру. — Будь обережна, Багіро! Він завжди трохи недобачає після линяння і нападає раптово.

Каа не був отруйною змією — до отруйних гадюк він ставився з презирством, — але мав страшну силу, і коли вже обвивав кого-небудь своїми величезними кільцями, то марно було сподіватися визволення.

— Щасливого полювання! — закричав Балу, присідаючи на задні лапи. Як і всі змії його породи, Каа був трохи глухуватий. Він про всяк випадок скрутився і ще нижче нахилив голову.

— Щасливого полювання всім нам, — відповів він на привітання. — Ого, Балу! Та ти що тут робиш? Щасливого полювання, Багіро! Чи не принесли ви новини про дичину? Може, десь поблизу є лань або молодий олень. У мені зараз порожньо, як у колодязі, що зовсім висох.

— Ми йдемо на полювання, — недбало відповів Балу. Він знав, що підганяти Каа не слід, бо той занадто довгий.

— Дозвольте й мені приєднатися до вас, — сказав Каа. — Який-небудь зайвий удар нічого не вартий для тебе, Багіро, або для тебе, Балу, а я... я мушу чекати й чекати цілими днями на лісовій стежці і повзати мало не до півночі, щоб спіймати якусь молоденьку мавпу! Ех!.. Вірите, я мало не впав на землю під час останнього полювання. Хвіст мій не щільно обкрутився круг дерева, я посковзнувся, розбуркав Бандар-Логів, і вони облаяли мене непристойними словами.

— Безногим жовтим земляним хробаком, — процідила крізь вуса Багіра, ніби намагаючись щось пригадати.

— Сссс! Невже вони й так мене обзивали? — спитав Каа.

— Щось подібне кричали вони минулої ночі. Вони кажуть навіть, що в тебе повипадали усі зуби, і тепер ти ловиш тільки козенят, бо, мовляв, боїшся цапових рогів, — провадила Багіра солодким голосом.

Змії, а особливо такі, як старий обережний пітон Каа, дуже рідко виявляють свій гнів, однак Балу й Багіра помітили, як тремтіли і роздувались величезні ковтальні м'язи обабіч горлянки Каа.

— Бандар-Логи подалися на нові місця, — промовив пітон. — Коли я сьогодні виповз на сонце, я чув їхні крики на верхівках дерев.

— Ми... от ми і йдемо слідом за Бандар-Логами, — почав був Балу, але слова застрягали йому в горлі: за його пам'яті це вперше мешканець Джунглів зізнався в тому, що його цікавлять мавпи.

— Що ж, певне, не якась там дрібниця примусила двох таких відважних мисливців, безсумнівно, вожаків у Джунглях, бігти слідами Бандар-Логів, — ввічливо сказав Каа.

— Звичайно, — почав Балу. — Я лише старий, а часом і дурний учитель Закону у Сіонійській Зграї, а Багіра...

— Лише Багіра, — перебила його чорна пантера і, зіплюючи рот, ляснула зубами. — Справа от у чому, Каа. Оці крадії горіхів та пальмового листя украли наше Людське дитинча, про яке ти, мабуть, чув...

— Дещо я чув про Людське дитинча, яке нібито прийняла до себе Вовча Зграя, але я не вірив...

*Переклад з англійської Володимира Прокопчука,
ілюстрації Квентіна Гребана*

Чим закінчилася розмова Балу та Багіри з Каа, чи врятували вони від Бандар-Логів свого Братика, а також якою була роль Каа, дізнайтесь, прочитавши продовження. Для цього скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/WOVWOon> або QR-кодом.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ГЕРОЙ / ГЕРОЇНЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ. ПЕРСОНАЖ

Герой/героїня літературного твору (або **персонаж**) — дійова особа художнього твору з яскраво окресленим характером. Причому *героями/героїнями*, або *персонажами*, у творі можуть бути не лише люди, а й тварини, предмети і навіть явища.

Розрізняють *головних, другорядних* та *епізодичних* героїв і героїнь твору.

Головний герой/героїня перебуває в центрі уваги і стає головним учасником/головною учасницею подій. Вони найповніше схарактеризовані, також їхні імена нерідко використовують у назві твору (наприклад, «Чарлі і шоколадна фабрика», «Пеппі Довгапачоха»).

Другорядні персонажі (герої і героїні) своїми діями доповнюють розвиток сюжету. Вони теж можуть бути яскраво змальовані, проте поступаються своїм значенням перед головним героєм/героїнею.

Епізодичні персонажі (герої і героїні) лише деколи з'являються у творі, щоб звернути увагу читача або читачки на окремі епізоди, деталі розвитку сюжету.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть про звірів, які стали вірними друзями **Мауглі**.
2. **Балу** не вчив хлопчика ані мистецтву бою з дикими звірами, ані способам залякування чи прийомам нападу. Чого ж він навчав Мауглі?
3. Доведіть, що Балу хотів виховати Мауглі як друга мешканців Джунглів. А як би хлопчика виховували люди?
4. Як **Балу** і **Багіра** сприйняли знайомство Мауглі з **Бандар-Логамі**?
5. Чим Бандар-Логи відрізняються від інших мешканців Джунглів?
6. Знайдіть у тексті і прочитайте, як автор характеризує мавпяче плем'я.
7. **Бандар-Логи** не вміють підпорядковуватися загальним правилам, люблять, коли на них звертають увагу, не доводять справ до кінця. А чи не нагадують вони своєю поведінкою деяких людей?

8. Розкажіть, чому для хлопчика приятелювання з мавпами було небезпечним? Що, на думку Балу і Багіри, могло трапитися з Мауглі?
9. Доведіть, що Мауглі не розгубився, опинившись у руках мавп.
10. Як звучить **Владичнє Слово Джунглів**, яке може дати захист кожній істоті? Як ви розумієте його зміст?
11. Що зробили Балу і Багіра для порятунку Людського дитинчати?
12. Знайдіть у тексті і прочитайте, як **Балу** в розмові з **Каа** відгукується про свого Братика. Що свідчить про те, що він любить і пишається Мауглі?
13. Розкажіть, як жили мавпи в Холодних Печерах. Чому Мауглі не сподобалося у Бандар-Логів?
14. Як **Багіра**, **Балу** і **Каа** врятували Мауглі від Бандар-Логів?
15. Доведіть, що порятунок Мауглі дався ведмедеві і пантері ціною надзвичайних зусиль.
16. Що свідчить про вміння **Мауглі** визнавати свої помилки і провини? Чому ця риса характеру вважається рідкісною?
17. Як ви розумієте слова Балу, звернені до Мауглі: «Хоробре серце і ввічлива мова далеко поведуть тебе у Джунглях»?

Узагальнюємо й підсумовуємо

18. Наведіть приклади того, що наука вчителя **Законів Джунглів** стала Мауглі у пригоді. Доведіть, що без навчання в Балу хлопчик міг загинути.
19. На прикладі Мауглі поясніть значення вислову «**Отримані знання потрібно вміти застосувати у житті**».
20. Якби Балу і Багіра вирішили, що Мауглі ще надто малий, що йому важко вчитися, що йому потрібно більше бавитися, яка доля спіткала б хлопчика?
21. Поясніть, чому любов до дитини не має обмежуватися лише пестощами. Доведіть, що дорослі повинні готувати дітей до самостійного життя.
22. Про що, на вашу думку, свідчить звертання звірів до хлопчика **Братику**?
23. Як, на вашу думку, **Закон Джунглів** дозволяє різним племенам мирно співіснувати і поважати інтереси інших?
24. Що свідчить про те, що хлопчик став частиною світу Джунглів? Як звірі сприймають слова Мауглі «**Ми з вами однієї крові — ви і я**»?
25. Якби **Владичнє слово** було і в **людей**, що змінилося б у їхньому житті? А в житті вашого **класу**?

Застосовуємо теоретичні поняття

26. Доведіть, що Мауглі — **головний герой** оповідань із «Книги Джунглів» Редьярда Кіплінга.
27. Назвіть **другорядних персонажів** оповідань про Мауглі. Поясніть відмінність між **головним героєм / героїнею** і **другорядними персонажами**.

28. Доведіть, що вовки — **епізодичні персонажі** у творі. Як за допомогою цих персонажів автор передає ставлення звірів до Мауглі?
29. Чим оповідання з **«Книги Джунглів»** Редьярда Кіплінга нагадують нам **казки про тварин**?

Завдання від Фантазерчика

1. Придумайте три запитання до Мауглі. Виберіть когось із однокласників чи однокласниць на роль Мауглі. Проведіть прес-конференцію і поставте йому чи їй свої запитання.
2. Складіть коротку характеристику одного з персонажів твору, не називаючи його / її імені. Зачитайте цю характеристику в класі. Нехай ваші однокласники і однокласниці спробують відгадати, про кого йдеться.

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/PT96x9N> або QR-кодом і перегляньте мультфільм «Книга джунглів», знятий на студії Волта Діснея в 1967 році за мотивами твору Редьярда Кіплінга.

Яким у цьому мультфільмі постає Мауглі та інші персонажі твору? У чому ваше уявлення про життя Мауглі в джунглях збігається з баченням авторів мультфільму, а в чому — ні?

Потіште Знання своїми знаннями!

Заповніть **«Анкету головного героя»** оповідань Редьярда Кіплінга про Мауглі:

1. Ім'я головного героя	9. Його друзі
2. Що означає це ім'я?	10. Він вивчає
3. За походженням він	11. Його вчитель
4. Приблизний вік	12. Його улюблене дозвілля
5. Його батьки	13. Гасло, яке допомагає героєві усюди знайти друзів та вижити у складних обставинах
6. Його брати і сестри	
7. Він мешкає	
8. Його вороги	

Спробуйте заповнити таку саму анкету для себе.
Порівняйте анкету Мауглі зі своєю.

Ернест Сетон-Томпсон

(1860–1946)

Відомий канадський письменник, художник, природознавець **Ернест Сетон-Томпсон** народився в Англії у сім'ї судновласника, в якій виховувалося десятеро синів.

Коли хлопчикові виповнилося шість років, родина емігрувала до Канади. У Канаді батько вирішив стати фермером і купив земельну ділянку, розташовану посеред лісу.

Діти допомагали батькам по господарству. Кожний із малюків мав свою корову, яку повинен був доглядати: поїти, підкладати сіно, чистити ясла. Взимку, коли лютували морози, блаженсько одягнені маленькі фермери потерпали від холоду, відморожуючи собі вуха і носи.

Але саме тут, серед лісів, маленький Ернест познайомився з багатою канадською природою. Хлопчик захоплено слухав розповіді мисливців про надзвичайні пригоди, спостерігав за життям птахів, багато читав, малював тварин і вирізьблював їхні фігурки з дерева.

Згодом сім'я переїхала до міста Торонто, де Ернест закінчив школу і коледж мистецтв. Юнак продовжив мистецьку освіту в Лондоні, Парижі, Нью-Йорку. Він багато подорожував, вивчав фольклор індіанців та ескімосів, але найбільшим його захопленням залишалося вивчення життя тварин. Він не любив великих міст і жив у лісах та преріях, де мав усі умови для природознавчих досліджень.

Це захоплення вилилося в літературну діяльність, яка принесла Ернестові Сетону-Томпсону світову славу **письменника-аніمالіста**¹. Він був одним із перших літерато-

¹ Аніمالіст — митець, який зображує тварин (від лат. *animal* — тварина).

рів, чию увагу привернув світ тварин, їхня поведінка у дикій природі.

Також Е. Сетон-Томпсон був талановитим *художником*: він власноруч ілюстрував деякі свої книжки, яких видав близько 40, його картини мали чималий успіх серед поціновувачів живопису.

Ернест Сетон-Томпсон у своїх творах зображував тварин як істот, які мають почуття і власну гідність. Письменник-аніمالіст, художник, науковець доводив, що людина повинна з повагою ставитися до світу дикої природи.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Зовсім малим *Ернест* побачив у крамниці книжку «*Птахи Канади*» і загорівся бажанням її придбати. Щоб заробити гроші на цю книжку, хлопчик наймався допомагати сусідам, цілий місяць рубав дрова і навіть збирав колекцію комах для англійської мандрівниці.

...У дорослому житті *Ернест Сетон-Томпсон* став засновником організації бойскаутів в Америці і Ліги знавців та захисників лісу.

Письменник, опираючись на досвід індіанців, розробив особливу систему виховання дітей. Згідно з цією системою діти вчилися правильно поводитися в походах, маскуватися, будувати курені і навіть опановували прийоми виживання в умовах дикої природи.

Ернест Сетон-Томпсон стверджував, що людина є невіддільною частиною природи; що знищення довкілля завдає великої шкоди усій нашій планеті.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ОПОВІДАННЯ

Оповідання — невеликий розповідний твір, присвячений одній чи кільком подіям у житті героя/героїні. Описи в оповіданнях стислі або ж їх зовсім нема. Розповідь часто ведеться від особи оповідача/оповідачки.

ЛОБО — ВОЛОДАР КУРУМПО

(скорочено)

I

Куру́мпо — велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, гримкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо, або Володар Лобо¹, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років. Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люті у їхніх господарів.

Старий Лобо — справжній велетенський — був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його нічне виття враз розпізнавали всі тутешні люди. Коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортав неспокій: вони готувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

Зграя Лобо була невеликою. Я не міг зрозуміти чому. Звичаєм навколо такого виняткового в усьому звіра завжди збирається чималий гурт. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, всіх відлякувала його аж надто лиха вдача. Без сумніву одне: протягом останніх років його панування у нього було лише п'ятеро підлеглих, кожен із яких зажив слави своїми величезними розмірами.

¹ Лобо — іспанською мовою «вовк».

Кожен член ватаги мав свою характерну рису. Одного красивого білого вовка мексиканці звали Бланкою¹. Гадали, Бланка — самиця, подруга Лобо. Інший вовк, рудої масті, відзначався нечуваною спритністю. Ходили чутки, буцім він легко наздоганяв прудкогогу антилопу.

Життя вовків тісно перепліталось з життям скотарів, тим-то не дивно, що вони прагнули будь-що і якнайшвидше спекатися зграї. Кожен скотар ладен був віддати чимало молодих бичків за скальп бодай одного вовка з ватаги Лобо.

Тим часом сіроманці насолоджувалися полюванням, зневажаючи всі виверти мисливців. Вони ніби глузували з них, нехтуючи отруєною приманкою, і збирали й далі, принаймні останні п'ять років, данину зі скотарів Курумпо в розмірі однієї корови щодня. Таким чином, здобич зграї становила щонайменше дві тисячі добірних голів.

Застаріле поняття, що вовк завжди голодний і пожирає все поспіль, у даному разі не відповідало дійсності, бо ці свавільники були дорідні, вгодовані, ситі та ще й вередливі до харчу. Вони ніколи не торкалися тварини, що здохла сама або сконала в пошесть, гребуючи навіть тією, що її забив скотар. Свій вибір зупиняли на щойно зарізаній самими гладкій телиці, ласуючи лише найніжнішою частиною. Старою коровою чи бугаєм просто гидували. Відомо також, що вони не любили баранини, однак часто, розважаючись, загризали овець. Якось уночі, в листопаді 1893 року, Бланка і рудий вовк, охочі до таких забав, вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса.

Я міг би множити подібні приклади, розповідаючи про спустошувальні набіги ненажерливої зграї. Щорічні спроби покласти край безчинству сіроманців кінчалися марно: вони безжурно втішалися життям попри всі зусилля своїх ворогів. За голову Лобо було призначено велику нагороду.

¹ Бланка — іспанською мовою «біла».

Навмисно для нього розкидали кругом отруєне м'ясо, але він ніколи не схибив: завжди непомильно розпізнавав приманку.

Лобо боявся лише вогнепальної зброї. Він знав, що всі тутешні чоловіки носять із собою рушниці, тим-то ніколи не нападав на людину й всіляко уникав зустрічі з нею. Непорушним законом для зграї був порятунок втечею, хоч би на якій відстані майнула людська постать. Звичка Лобо дозволяти вовкам жерти лише самими впольовану здобич не раз ставала їм у великій пригоді, а гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі.

Якось один ковбой почув могутній клич старого Лобо. Покрадьки він наблизився до улоговини й побачив, що зграя оточила невелику череду корів. Лобо сидів на пагорбі, а Бланка й решта вовків намагалися відбити від стада телицю, вибрану на обід. Але худоба згуртувалася в коло і виставила до ворога суцільний ліс рогів. Однак оборона не була щільною: кілька передніх корів, настрахані наскоками грізного суперника, рвалися досередини. Саме через цей злам в обороні вовкам вдалося поранити облюбовану телицю. Але вона ще мала силу.

Терпець Лобо урвався, з горла вихопилося глухе виття, він стрімголов помчав на череду. Очманіла від переляку череда сахнулася і розпалася навпіл. Лобо з розгону увірвався в розколину. Корови кинулися врозтіч. Обрана жертва й собі рвонула бігти, але кількома стрибками Лобо наздогнав її, люто вп'явся в горло і, вгрюзаючи в землю лапами, різко спинився. Від могутнього ривка телиця повалилася, задерши ратиці догори. Зграя в лічені хвилини прикінчила нещасну телицю.

Старий ватажок не брав участі в розправі. Він повалив жертву і всім своїм виглядом, здавалося, говорив: «Чому ніхто з вас не зробив так само, а лише марно гаяв час?»

Ковбой з голосним гиканням помчав на вовків, і ті кинулися навтьоки. Ковбой тут-таки посипав зарізану тушу

стрихніном у трьох місцях і подався геть, упевнений, що зграя повернеться по здобич.

Наступного ранку, коли він прийшов поглянути на сподівані трупи, з'ясувалося, що вовки і справді ласували телицею, але перед тим старанно відокремили й викинули геть усі отруєні частини.

Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Щороку винагорода за його голову підвищувалася, аж поки сягнула нечуваної суми — тисячі доларів. За людську голову, голову небезпечного злочинця, призначалася куди менша ціна.

Якось в ущелині Курумпо, приваблений обіцяною винагородою, з'явився техаський мисливець на ім'я Теннерей. Техасець був чудово споряджений для полювання на вовків: найновіші рушниці, добрі коні, зграя собак-вовкодавів. У рідному краї він зі своїми собаками винищив чимало вовків, тим-то не сумнівався: невдовзі відтята голова старого Лобо теліпатиметься на луці його сідла.

Літньої пори, вдосвіта, він вирушив у путь. Незабаром голосний і радісний гавкіт собак сповістив, що вони натрапили на слід. За дві милі від ловця на видноті з'явилася зухвала зграя сіроманців. Почалися запеклі і тривалі гони. Собаки мали догнати вовків і тримати в облозі, доки під'їде ловець та постріляє їх. Це легко зробити на рівнинних просторах Техасу, але тут нові умови вступали в силу. Старий досвідчений ватажок уміло вибирав шлях відступу.

Лобо повів свою зграю до найближчої гірської розколини, перетяв неглибокий струмок і втік від мисливця. Його ватага кинулася врозтіч, а за вовками розбіглися й собаки. Невдовзі вовча зграя з'єдналася. Частина собак лишилася далеко позаду, і вовки, скориставшись чисельною рівновагою, кинулися на переслідувачів і безжально знищили їх.

Увечері, коли Теннерей скликав собак, з'ясувалося, що вціліло тільки шестеро, з яких двоє були жорстоко скалічені. Мисливець зробив іще дві спроби заволодіти скальпом Лобо. Та жодна не увінчалася успіхом. В останній спробі загинув його найкращий кінь, який упав зі скелі й

розбився. Зневірившись в успіху, ловець облишив полювання й подався до рідного штату.

Наступного року з'явилося ще два мисливці. Кожен з них був твердо переконаний, що саме йому пощастить знищити знаменитого вовка. Один сподівався досягти цього за допомогою особливої отрути, розкладаючи приманку новим способом, другий — канадець — теж мав намір ужити отруту, присмачивши її всілякими замовляннями. Канадець свято вірив, що тут не обійшлося без втручання нечистої сили, і він має справу з перевертнем, якого звичайними прийомами не позбутися.

Але всі отруєні хитрі принади, чари й магичні слова були безсилі проти осоружного свавільника. Підупалі духом, мисливці облишили марні спроби здолати Лобо й помандрували полювати до інших країв.

Один фермер, Джо Калон, розповідав мені, до яких тільки хитрощів йому довелося вдаватися, щоб здихатися Лобо. Зухвалий сіроманець анітрохи тим не клопотався, беручи на кпини всі ворожі зусилля.

Ранчо Калона притулилося в мальовничій гірській ущелині. Лобо зі своєю подругою влаштували лігво й вивели дитинчат за якихось тисячу ярдів від будинку. Влітку вони заповзялися знищувати корів, овець і собак, почувуючи себе в безпеці серед кам'янистих урвищ, тим часом Джо сушив собі голову, яким побитом викурити їх звідти або знищити динамітом. Але вони, як і раніше, безкарно грабували скотарів.

«Отам вони жили, — показував мені рукою Калон на урвище. — Я нічим не міг зарадити. Він таки добре попсував мені кров».

II

Я не йняв віри розповідям ковбоїв, аж поки восени 1893 року випала нагода стрітися з сірим пронозою і вивчити його краще, ніж інші.

За кілька років до цих подій я частенько полював на вовків. Тим-то, коли мій давній друг — фермер із Курум-

по — запросив приїхати до нього і спробувати покласти край розбійницьким нападам сірої зграї, я погодився, радіючи можливості познайомитися з її ватажком.

Аби ліпше вивчити місцевість, я багато їздив верхи. Часом мій проводир показував на кістяк тієї чи іншої тварини й говорив: «Це його робота».

Я зрозумів: шкода й думки вполювати Лобо в горах верхи на коні.

Лишалось єдине — капкани й отрута. Та нам бракувало достатньої кількості капканів, тим-то я вдався до отрути. Не описуватиму з усіма подробицями десятки хитроумдроців, на які я пускався, щоб обвести «вовка-перевертня». Годі було знайти таку суміш стрихніну, миш'яку, синильної кислоти, якої б я не випробував як отруту для Лобо. Годі було знайти такий сорт м'яса, якого б не підкинув цьому лиходію для приманки. Минали дні, а мої зусилля йшли нанівець. Старий пройдисвіт був хитріший.

Наведу один приклад, що свідчить про його надзвичайну кмітливість. За порадою досвідченого мисливця, я розтопив трохи сиру з жиром свіжозарізанної молоді телиці. Вариво навмисно готував у порцеляновій посудині, м'ясо різав кістяним ножом, щоб не відгонило металом. Коли суміш захолола, я розрізав її на шматочки, поробив у ко-

жному дірки, куди позасовував велику дозу стрихніну й ціаністого калію в капсулах, з яких не проникав запах, і позатикав отвори сиром. Пильнуючи всіх правил, я працював у рукавичках, змочених у теплій крові телиці, уникаючи й дихати на принаду. Потім уклав приманку у вимашчений кров'ю мішок і погнав коня. За собою тяг на мотузці печінку й нирки забитої тварини. Миль через десять заходився розкидати шматки отруєного м'яса, уникаючи торкатися до них руками.

В понеділок надвечір луна докотила басовите виття володаря краю. Один ковбой стурбовано сказав:

— Це він. Тепер побачимо, що буде.

На світанку мені нетерпеливилось взнати результати нашого маневру. Невдовзі я натрапив на свіжі сліди зграї сірих грабіжників. З-поміж усіх помітно виділявся відбиток Лобо. Відомо, що розмір сліду звичайного вовка — чотири з половиною дюйми¹, відбиток лапи старого ватажка сягав п'яти з половиною дюймів. Згодом я дізнався, що він важив сто п'ятдесят фунтів². Тим-то його сліди, хоч би як густо поцятковані іншими, легко відрізнити.

Згряя винюшкала принаду, яку я тягнув на мотузці, і погнала по сліду. Я переконався, що Лобо наблизився до першого шматка, обнюхав його і проковтнув. Я не міг стримати радості, що нуртувала в мені.

— Нарешті він упіймався! — вигукнув я. — Скоро побачу його труп.

Я погнав коня і не відводив погляду від велетенських вовчих відбитків на закуреному шляху. Сліди вивели мене до місця, де я кинув другу приманку. Вона також зникла. Все в мені співало від радості. Я був певен, що він таки упіймався, а може, ще хтось із його зграї.

Але широкий слід його лап не зникав. Я піднімався на стременах, роззирався довкіл, та ніде не бачив мертвого вовка. Я поїхав далі слідами і помітив, що зникла третя

¹ Дюйм — міра довжини. 1 дюйм дорівнює 2,54 см.

² Фунт — міра ваги. 1 фунт дорівнює 454 г.

принада, а сліди сірого поганця вели до четвертої. Тут-таки я переконався, що він не ковтнув жодної принади, а ніс усі в пащі. Поскладав їх на купу і обгидив, висловивши таким чином зухвале презирство до моїх хитрощів. Після цього він подався геть, ведучи за собою свою зграю, про яку так дбайливо піклувався.

Наведений приклад — один із багатьох, які переконали мене, що отрутою такого розбишаки не здолаєш. Я терпляче чекав, доки надішлють потрібну кількість капканів, а тим часом винищував койотів.

Якось мені довелося стати свідком ще одного випадку, який виявив диявольську хитрість старого пройди.

Сіра зграя, охоча до розваг, різала овець, навіть не ласуючи їхнім м'ясом. Овець випасали в отарі від тисячі до п'яти тисяч голів. На ніч їх заганяли в затишне місце. З кожного боку отари на чатах стояв вівчар. Вівця — така дурноголова істота, що будь-яка дрібниця змушує її тікати наосліп. Але вівці — тварини стадні, тож їхньою непохитною звичкою йти за ватажком уміло користуються вівчарі, запускаючи в отару кілька цапів. Вівці беззастережно визнають розумову перевагу бородатих родичів і під час нічної тривоги гуртуються навколо них.

Одного разу вночі наприкінці листопада двох вівчарів збудив раптовий напад вовчої зграї. Вівці за звичкою скупчилися навколо цапів. Не дурні, не боягузи, бородані хоробро залишалися на посту. Але мов на біду керував тим нападом не звичайний сіроманець. Як і вівчарі, старий вовкулака достоту знав, що моральна сила отари — цапи. Він проскочив по спинах овець до їхніх бородатих ватажків і миттю загриз їх. Перелякані на смерть вівці кинулися врозтіч.

Тижнями по тому мене стрічали й розпитували стурбовані пастухи, чи не бачив я часом овець із тавром «ОТО». Майже завжди мені доводилося відповідати:

— Авжеж. Я натрапив на п'ять чи шість трупів біля Діамантового струмка. — Або: — Ні, але Хуан Мейра два

дні тому бачив понад двадцять щойно зарізаних вовчою зграєю овець на Кедровій горі.

Нарешті прибули довгождані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити.

Наступного дня, коли я поїхав оглянути капкани, тут-таки натрапив на сліди Лобо, що в'юнилися від одного пристрою до іншого. Сліди розповіли історію його нічних походеньок.

Він шастав у темряві і, хоч капкани були ретельно замасковані, відразу викрив перший з них. Лобо наказав зграї зупинитися, а сам заходився розгрібати землю навколо, доки розкопав і капкан, і ланцюг, і колоду. Лобо перебігав від капкана до капкана і з кожним проробляв те саме. Невдовзі я помітив: старий проноза спинявся і збочував щоразу, помічаючи на дорозі якийсь підозрілий предмет.

Тоді у мене визрів новий план. Я розташував капкани у формі літери «Н». Замаскував їх уздовж обох боків стежки, а один поставив, мов поперечку для літери, посередині. Спливали дні. Я визнав, що вкотре мене спіткала невдача.

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно. Як він здогадався — не знаю. Лобо не збочив ні на дюйм уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожную лапу в свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегородом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами заходився загрибати землю так, що камінняччя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Точнісінько так само він робив і в інших випадках. Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схибив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи мої головоломки. І досі чинив би він спустошливі набіги, якби глибока прихильність до подруги не занастила його, поповнивши іменем сіроманця довгий список героїв, що були нездолан-

ні наодинці й загинули через необережність друга, якому сліпо довіряли.

III

Я не раз помічав, що у зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг збагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

— Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Отже, Бланка — справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям.

Це наштовхнуло мене на новий план. Я зарізав телицю, прилаштував кілька помітних капканів біля її туші. По тому відтяв їй голову, яку вовки вважають за нікчемну покидь, і поклав її трохи збоку. Біля неї поставив два могутніх капкани, добре вивітрених, без людського запаху. Працюючи, я щедро облив свіжою кров'ю руки, взуття, всі інструменти. Кругом обляпав землю кров'ю. Надійно замаскувавши капкани, я замів над ними землю шкурою вбитого койота, а його лапою зробив густе мереживо слідів. Голову телиці поклав так, щоб між нею та чагарями залишався вузький прохід. У ньому я поставив два найкращих капкани, притуливши їх до самої голови.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожнє.

Огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легко-

важно підійшов понюхати голову, що лежала осторонь, і потрапив у сталеві лабети.

Ми подалися слідами і за милю побачили цього горопашного вовка — Бланку. Завваживши людей, вовчиця наддала бігу, але голова телиці, що важила понад п'ятдесят фунтів, добряче їй заважала. Однак Бланка сильно випередила мого помічника, який ішов пішки. Ми перехопили її поблизу скелястого узгір'я: голова телиці міцно застрягла рогами між камінням.

Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красивої вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-сірого відтінку.

Вона обернулася і завила, її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки; ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися.

Невдовзі сталася неминуча трагедія. Кожен із нас накинув на шию приреченій тварині ласо і погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися і знерухоміли. Ми поскакали додому, волочучи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливе завивання. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати: страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому. Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час.

Надвечір Лобо став наближатися до нашої ущелини: його виття чимраз ближчало. Як разюче воно змінилося! Войовничий клич воїна-звитяжця, хижу лютість і нескореність заступили відчай і глибокий сум.

Лише проти ночі він знайшов місце, де сконала Бланка: протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його

скорботи хололо на серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо мого друга. Що гнало його — жадоба помсти чи сподівання знайти там Бланку — не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічиїх слідів. Він знавісніло гасав навколо ранчо, втративши страх. Я чекав на це і понаставляв по всьому пасовиську багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат.

Я був переконаний, що Лобо ганятиме довкіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчити з ним, перш ніж він угамується і назавжди покине ці місця. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив вовчицю і не скористався нею як живою приманкою, — тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав з усього краю капкани — сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток — і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб по закінченні роботи знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. Я вдавався до всіляких хитрощів і вживав усіх пересторог, аби забезпечити успіх.

Пізно ввечері я повернувся додому. Вночі мені чувся голос Лобо, але я не був того певен. Назавтра згуслі вечірні

сутінки не дали мені об'їхати всієї північної частини ущелини і довідатися щось про старого ватажка. За вечерею один із ковбоїв сказав:

— Уранці худоба в Північній ущелині чогось страшенно ревла. Може, в капкан упіймалася якась звірина?

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця. Іще здалеку я побачив велику сіру тінь, що при моїй появі підвелася з землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лещатами.

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи кинувся вперед і потрапив у пастку. Чотири капкани намертво стиснули у своїх сталевих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба збиралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилився. Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів, Лобо був безсилий проти них.

Він скреготав могутніми іклами, кусаючи ненависні ланцюги, а коли я спробував торкнутися до нього рушницею, схопив її зубами і залишив на ній глибокі прим'ятини. Очі звіра потемніли від люті й ненависті, щелепи грізно клацали, але мене й коня, що тремтів від страху, годі було дістати. Лобо сильно виснажився від голоду й втрати крові і невдовзі знесилено впав на землю.

Щось схоже на жалість ворухнулося у мене в грудях:

— Старий невгамовний свавільнику! Герою незліченних спустошливих набігів! — сказав я, звертаючись до ньо-

го. — За хвилину ти станеш купою мертвечини. Так буде справедливо!

Ласо¹ майнуло в нього над головою. Але ватажка не так легко було обдурити. Перш ніж петля зашморгнулася в нього на шиї, він на льоту схопив її зубами, легко перекусив і кинув від себе.

Звісно, я мав напихвати рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкіру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоєм і новим ласо. Ми кинули вовку цурпалок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистали в повітрі й упали йому на шию. Я гукнув до свого помічника:

— Стривай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пащу товсту палицю, пообсндовували щелепи міцним мотузаччям і прив'язали до палиці. Таким чином ми убезпечили себе від грізного звіра.

Лобо вгамувався і байдуже позирав на нас, наче хотів сказати: «Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..»

Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка коневі на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Погляд його линув у далечінь, обіймав колишні володіння, де щасливилося йому та його грізній зграї.

Ми їхали поволі і незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, сталевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги. Тут я вперше ретельно оглянув вовка і переконався, що не можна сліпо вірити народним переказам. На шиї в Лобо не було золотого ошийника, а на плечах — перевернутого хреста, який би свідчив про таємну спілку з дияволом. За-

¹ Ласо — сплетена з ременів довга мотузка з петлею на кінці.

те на боці в нього я помітив широкий рубець — слід від ікла Джуни — ватажка зграї вовкодавів Теннера, який вона залишила, перш ніж Лобо загриз її.

Я поставив перед ним воду і м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, в прерії, широкі й безкраї. Він не здригнувся й тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився в далину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не с хотів.

Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрібний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один з ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

— Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом.

Переклад з англійської Лариси Боженко, ілюстрації Вадима Горбатова

Працюємо над змістом твору

1. Що ми дізнаємося з оповідання **Ернеста Сетона-Томпсона** про Лобо і його зграю?
2. Чому скотарі прагнули будь-що знищити невеличку **зграю Лобо**? Чим вона відрізнялася від інших вовчих зграй?
3. Що свідчить про те, що **Лобо** справжній ватажок, який уміло керує своєю зграєю?
4. Доведіть, що **мисливець** ставився до Лобо не лише як до небезпечного хижака, а й як до сильного та розумного суперника.
5. Яке «слабке місце» виявив мисливець у зграї Лобо?
6. Розкажіть про те, як була впіймана **Бланка**.
7. Поміркуйте, через що загинула вовчиця.
8. Що свідчить про вірність **Лобо** своїй подрузі?
9. Як **мисливцеві** вдалося упіймати розумного ватажка зграї? Як ви гадаєте, чи зумів би він це зробити, якби Бланка не порушувала закони зграї?
10. Розкажіть про поведінку **Лобо** в полоні. Чому він більше не кликав свою зграю на допомогу?

Міркуємо самостійно

11. Яке значення мали **правила** в житті вовчої зграї і якими стали наслідки порушення цих правил? Порівняйте значення **правил** і **законів** в житті зграї Лобо і в оповіданнях про Мауглі.
12. Прокоментуйте **назву** оповідання Ернеста Сетона-Томпсона **«Лобо — володар Курумпо»**.
13. Схарактеризуйте образ вовка **Лобо**.
14. Виберіть зі списку **5 слів**, які **характеризують Лобо**, і випишіть їх у зошит: *лякливий, скупий, свободолюбний, розумний, грайливий, лінивий, зухвалий, маленький, сліпий, велетенський, веселий, відданий, білий, могутній, беззахисний, догідливий, сумирний, неповороткий*.
15. Яке ставлення у нас до вовка на початку твору? А яке — у кінці?
16. Які почуття викликають учинки ковбоїв?
17. Як ви гадаєте, чому автор так детально описує приготування пасток на вовків?
18. Що дає підстави стверджувати, що автор намагається викликати у нас співчуття до тварин?
19. Придумайте заголовки до кожного розділу твору.

Застосовуємо теоретичні поняття

20. Які літературні твори ми називаємо **оповіданнями**?
21. Доведіть, що твір **Ернеста Сетона-Томпсона «Лобо — володар Курумпо»** — це оповідання.
22. Хто **головний герой** оповідання. Яких персонажів твору можна назвати **другорядними** та **епізодичними**?
23. Спробуйте одним реченням розповісти, про що йдеться в оповіданні «Лобо — володар Курумпо». Сформулюйте **тему** твору.
24. Яка **головна думка** твору про Лобо і його зграю? Сформулюйте **ідею** оповідання.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

25. Що спільного, а що відмінного між **оповіданням про Лобо** та **народними казками про тварин**?
26. Порівняйте особливості зображення звірів у **«Книзі джунглів»** та в оповіданні **«Лобо»**. В якому із творів автор використав елементи **фантастики**?
27. Чому оповідання «Лобо — володар Курумпо» ми називаємо **літературним твором**?

Що спитав у нас Згадайко?

1. З якими **творами про природу і тварин** ви вже познайомилися на уроках зарубіжної літератури. Назвіть їх.
2. Згадайте твори, у яких тварини взаємодіють із людьми.

Завдання від Фантазерчика

1. Якщо ви маєте домашню тварину, опишіть її зовнішній вигляд, вдачу і звички.
2. Розкажіть, чи піклуєтеся ви про свого улюбленця. На вашу думку, які взаємини склалися між вами?

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/hYySpuK> і виберіть правильну відповідь у тестах.

Льюїс Керролл
(1832–1898)

Льюїс Керролл, всесвітньо відомий англійський письменник, наділений неабияким почуттям гумору і фантазією. Його справжнє ім'я — **Чарльз Лютвідж Доджсон**, а основною сферою його діяльності завжди була математика.

Чарльз був сином сільського священника і мав сімох сестер і трьох братів. Бурхлива уява хлопчика допомагала йому вигадувати ігри для родинного дозвілля. У сім'ї Доджсонів любили літературні забави, гру в слова і театральні вистави. І досі зберігається домашній ляльковий театр, який власноруч зробив одинадцятирічний Чарльз.

Хлопець мав неабиякі математичні здібності, це і визначило його подальшу професію. Літературою майбутній письменник захопився ще навчаючись у коледжі, де почав писати вірші та оповідання. Коли Чарльзу виповнилося 22 роки, його твори все частіше стали з'являтися у відомих англійських виданнях.

Згодом вже як професор математики він став автором солідних наукових праць та логічних задач. Причому свої наукові видання Чарльз підписував справжнім прізвищем, а літературні твори — псевдонімом *Льюїс Керролл*.

Сучасники відзначали, що в товаристві колег Доджсон, який змалечку мав порушення мовлення (заїкання), був сором'язливим і вирізнявся надзвичайною стриманістю. Проте уся його скутість миттєво зникала, коли він опинявся серед дітей. З ними Чарльз ходив на прогулянки, до театру; вигадував для них ігри, оповідання та вірші. Сучасники жартували, що в душі професора, мабуть, живуть дві різні людини.

У 1865 році Льюїс Керролл видав книгу, сповнену смішних нісенітниць, — *«Аліса в Країні Див»*. Головною героїнею твору стала його маленька подруга — десятилітня *Аліса Лідделл*, одна з доньок викладача Оксфордського коледжу, в якому працював сам Керролл.

А вже у 1871 році була надрукована наступна повість-казка *«Крізь дзеркало і що там побачила Аліса, або Аліса в Задзеркаллі»*.

У цих *казках-сновидіннях* письменник із невимушеною дитячою вигадливістю зображує дивні й водночас кумедні пригоди Аліси. Льюїс Керролл у химерний спосіб поєднав у книжці і фольклорних персонажів, і казкові елементи, і логічні ігри.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Повість-казка «Аліса в Країні Див» виникла під час прогулянок річкою у човні та на пікніках. Письменник задля розваги розповідав Алісі Лідделл та її двом сестричкам історію про дивні казкові пригоди семилітньої дівчинки.

Дітям настільки сподобалася оповідь із безліччю нісенітниць, що вони вмовили *Льюїса Керролла* записати її. Автор не тільки записав казку в зошит, а й власноруч її проілюстрував.

Після публікації книжка Льюїса Керролла *«Аліса в Країні Див»* стала надзвичайно популярною як серед дітей, так і серед дорослих. Її перевидавали щороку, перекладали на 174 мови і визнали однією із найвідоміших англійських казок у світі.

Королева Великої Британії Вікторія, прочитавши «Алісу...», висловила бажання ознайомитися й з іншими творами відомого письменника. Яким же було здивування королеви, коли їй принесли наукові праці з математики та логіки.

До речі, деякі слова, що їх Льюїс Керролл вигадав для віршиків у казці *«Аліса в Країні Див»*, з часом внесли до словника англійської мови.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Прочитайте біографію **Льюїса Керролла** і назвіть два найцікавіші факти, які ви дізналися про англійського письменника.
2. Розкажіть історію створення повісті-казки *«Аліса в Країні Див»*.
3. Хто така **Аліса** і чому Льюїс Керролл зазначив її ім'я в назві повісті-казки *«Аліса в Країні Див»*?
4. Поясніть, як ви розумієте значення слова **нісенітниця**. Доберіть до слова **нісенітниця** **синоніми**.

АЛІСА В КРАЇНІ ДИВ

(вибрані розділи)

Розділ перший. Униз і вглиб кролячою норкою

Аліса тяжко занудьгувала, сидячи на березі без діла. Разів зо два зазирнула вона до книжки, яку читала її сестра, але не знайшла там ні малюнків, ні розмов.

— Чого варта книжка без малюнків та розмов? — зітхнула Аліса.

Вона сиділа й думала (наскільки це можливо у спеку, коли туманіє голова й злипаються повіки), піти чи не піти нарвати квіток — це ж бо така втіха сплести собі з них віночок... Аж тут повз неї промайнув Кролик — білий, з рожевими очима. Диво, звісно, невелике, як не дивина було й почути, що Кролик бубонить собі під ніс:

— Ой лишенько, лишенько, як я забарився!

(Згадуючи про це опісля, вона подумала, що мала б таки здивуватися, але тієї миті все видавалося цілком зви-

чайним.) Та коли Кролик раптом добув із нагрудної кишенки годинника й, зиркнувши на нього, поспішив далі, Аліса схопилася на ноги: зроду-віку ще не траплявся їй Кролик із нагрудною кишенькою та ще й при годиннику.

Аж тремтячи з цікавості, вона кинулася за ним навздогін — і, на щастя, ще встигла помітити, як він гулькнув у велику кролячу нору під живоплотом. Аліса з розгону пірнула слідом за Кроликом, навіть не подумавши, як буде звідти вибиратися.

Якусь часину кроляча нора йшла рівненько, немов тунель, а тоді зненацька урвалася — так зненацька, аж Аліса й незчулась, як жухнула навсторч у якийсь глибоченний колодязь. Чи то колодязь був просто таки бездонний, а чи так повільно вона падала, але дорогою їй не бракувало часу роззирнутися і поміркувати, що ж буде далі. [...]

Коли це враз — гу-гуп! — і вона опинилася на купі хмизу й сухого листя: політ закінчено!

Аліса нітрохи не забила і швиденько схопилася на ноги. Підвела голову догори — там усе тонуло в темряві; зате попереду виднів ще один довгий коридор, і в ньому

миготіла, швидко віддаляючись, постать Білого Кролика. Гаятись не можна було й хвилини — Аліса як вітер помчала за ним і ще встигла почути, як він проказав, звертаючи за ріг:

— Ох, бідні мої вушка! Мої вусики! Як же я запізнююсь!

Здавалося, він був зовсім близько, та коли Аліса й собі звернула за ріг, за Кроликом і слід пропав, а вона опинилася в довгому низькому коридорі, освітленому рядочком підвішених до стелі ламп.

Довкола було багато дверей, але всі позамикані. Аліса пройшла коридором з одного боку, вернулася з протилеж-

ного (дорогою вона торгала¹ усі двері поспіль), і тепер сумно брела серединою, розмірковуючи, як же їй звідси вибратися.

Раптом Аліса наштовхнулася на маленький триногий столик, весь із суцільного скла. На ньому не було нічого,

окрім крихітного золотого ключика, й Алісі відразу спало на думку, що це, мабуть, ключ від котрихось дверей. Та ба! Чи то замки були завеликі, а чи ключик замалий — у кожному разі він не підходив до жодних дверей. Однак за другим обходом вона раптом нагледіла маленьку завісочку, якої не помітила спершу, а за нею — дверцята заввишки з п'ятнадцяти дюймів². Вона засунула золотого ключика в замок і — о, радість! — він підійшов!

Дверцята відчинилися у вузенький прохід, мало що більший за мишачу нору. Аліса стала навколішки й угледіла в глибині небаченої краси сад. І так їй закортіло вибратися з цього темного коридору між оті барвисті квітники та прохолодні водограї! Проте у дверцята не пролазила навіть її голова³.

Збагнувши, що біля дверцят вона нічого не вистоїть, Аліса повернулася до столика — не без надії знайти там якогось іншого ключа чи бодай інструкцію для тих, хто хоче скластися, як підзорна труба.

Цього разу на столику вона вгледіла маленьку пляшечку («Раніше її точно не було», — подумала Аліса) з прив'я-

¹ Торгати — різко смикати, шарпати.

² Один дюйм дорівнює 2,54 см.

³ Уважають, що автор описав гарний церковний сад, у якому сестричкам Лідделл було заборонено гуляти. Дівчатка лише могли милуватися ним через хвірточку.

заним до шийки папірцем, де гарними великими літерами було видрукувано: «ВИПІЙ МЕНЕ». Коли тобі пропонують «Випий мене» — це, звісно, чудово, але мудра маленька Аліса не збиралася діяти зопалу.

— Ні, — сказала вона собі, — спочатку я гляну, чи нема тут де напису «Отрута».

Проте на цій пляшечці такого напису не було, тож Аліса таки відважилася з неї надсorbнути. Виявилося, що це доволі смачно (як пиріг з вишнями, заварний крем, ананас, смажена індичка, іриски й гарячі грінки разом узяті), й Аліса хильцем спорожнила пляшечку.

— Цікаве відчуття! — мовила Аліса. — Здається, я стягуюсь, як підзорна труба.

І справді: тепер вона заледве сягала десяти дюймів і аж проясніла на думку, що такий зріст дасть їй нарешті змогу пройти крізь дверцята в той чарівний садок.

— Чого доброго, ще зйду нанівець, як свічка, — сказала собі Аліса. — Цікаво, як би я тоді виглядала?

І вона спробувала бодай уявити, як світить свічка після того, коли згорить дотла, бо досі, наскільки вона пам'ятає, такого бачити їй не траплялося.

Упевнившись, що з нею нічого більше не діється, вона вирішила мерщій податися до саду. Бідна Аліса!.. Біля дверцят вона похопилася, що забула золотого ключика, а коли вернула до столика, то зрозуміла, що тепер до ключика їй не дотягтися.

Вона виразно бачила його знизу крізь скло і навіть пробувала вилізти вгору по ніжці, але ніжка була заслизька. Натомившись від марних зусиль, бідолашка сіла й заплакала.

Аж ось її погляд упав на невеличку скляну скриньку під столом: вона відкрила її й побачила там малесеньке тістечко, на якому красувалися викладені смородинками слова: «З'ЇЖ МЕНЕ».

— А що ж, і з'їм! — промовила Аліса. — І коли від того побільшаю, то дістану ключа, а здрібнію ще дужче, то

просунуся під дверцятами. Так чи інак, а в садок я потраплю однаково. [...]

Розділ п'ятий. Що порадила Гусінь

— Ой, мало не забула — мені ж треба трохи підрос-ти! — мовила Аліса, знеможено спершись на квітку жовтцю і обмахуючись одним з листочків. — Ану лиш поміркуймо, як його зробити?.. Гадаю, треба чогось випити або з'їсти. Але *чого саме?*

І справді, **ЧОГО?** Аліса оглянула всі довколишні квітки й стеблинки, але не завважила нічого такого, що надавалося б до їжі чи до пиття.

Поблизу ріс великий гриб, трохи більший за саму Алісу, і, коли вона обстежила його скрізь — і знизу, і згори, і справа, і зліва, їй спало на думку, що непогано було б також дослідити його і зверху.

Зіп'явшись навшпиньки, Аліса зиркнула поверх гриба і зненацька зустрілася очима з велетенською блакитною Гусінню. Згорнувши руки на грудях, Гусінь сиділа на шапинці й статечно курила довгу кальянову люльку, не звертаючи жодної уваги на те, що діється довкола.

Якусь часину Гусінь і Аліса мовчки дивилися одна на одну. Нарешті Гусінь вийняла люльку з рота й озвалася млосним оспалим голосом:

— Ти хто?

Що й казати, не вельми підбадьорливий початок розмови!

— Я?.. Я, пані, й сама вже не знаю... — ледь зніяковіла Аліса. — Знаю хіба, ким була сьогодні зранку, але відтоді я, по-моєму, кілька разів мінялася.

— Що ти хочеш цим сказати? — суворо запитала Гусінь. — Ти при своєму глузді?

— Боюсь, пані, що при *чужому*, — відказала Аліса. — Бачте, я — не зовсім я...

— Не бачу, — сказала Гусінь.

— Боюся, пані, я не зумію висловитися ясніше, — щонайчемніше відповіла Аліса. — Я й сама не все розумію: стільки перетворень за один день будь-кого зіб'ють з пантелику.

— Ба ні! — заперечила Гусінь.

— Може, ви зараз так і не думаєте, — сказала Аліса. — Та коли вам прийде пора обертатися на лялечку (а це, ви знаєте, неминуче), а тоді на метелика, то вам, напевно, буде якось трохи дивно...

— Аж ніяк! — сказала Гусінь.

— Ну, можливо, у вас інші відчуття, — припустила Аліса. — Але я твердо знаю, що почувалася б дуже дивно.

— Ти! — зневажливо кинула Гусінь. — А ти хто така?

Це знов повернуло їх до початку розмови! Алісу трохи дратувала манера Гусені вести розмову. Випроставшись, вона поважно промовила:

— Гадаю, спершу *вам* годилося б сказати, хто ви така?

— Чому? — запитала Гусінь.

Питання загнало Алісу в глухий кут. Вона марно шукала якогось переконливого пояснення, а що Гусінь, з усього видно, була в лихому гуморі, то Аліса обернулася й пішла геть.

— Вернися! — гукнула Гусінь. — Я маю сказати щось важливе.

Це вже був добрий знак, і Аліса повернулася.

— Май терпець! — сказала Гусінь.

— Оце й усе? — спитала Аліса, ледь тамуючи гнів.

— Ні, — відказала Гусінь.

Аліса вирішила трохи потерпіти: робити й так нічого, а раптом Гусінь повідомить щось варте того, щоб його слухати. [...]

Запала хвилинка мовчанка. Гусениця озвалася перша.

— Тобі який зріст потрібен? — спитала вона.

— Ох, байдуже який, — покvapливо сказала Аліса. — Просто, знаєте, всі оті переміни, дуже прикрі...

— *Не знаю*, — сказала Гусінь.

Аліса промовчала: зроду-віку їй ніхто стільки не перечив, і вона відчула, що втрачає терпець.

— А *цим* ти задоволена? — поцікавилася Гусінь.

— Якщо ваша ласка, пані, — сказала Аліса, — то я б не проти трішки підрости. Три дюйми — такий *нікудишний* зріст!

— Ба ні, це зріст *хочкудишний* — вигукнула Гусінь і стала дибки¹.

— Але я до нього не звикла, — жалібно сказала бідолашна Аліса.

— З часом звикнеш, — сказала Гусінь і знов запахкала люлькою.

Аліса терпляче ждала, поки вона зволить озватися. Невдовзі Гусінь вийняла з рота люльку, раз чи два позіхнула, стріпнулася усім тілом і стала сповзати з гриба.

— Один край зробить тебе вищою, а другий — нижчою, — кинула вона Алісі на прощання.

«Один край *чого?*.. Другий край *чого?*» — спантеличено подумала Аліса.

— Гриба, — відповіла Гусінь достоту так, наче запитання прозвучало вголос, і за мить зчезла в траві. [...]

Розділ шостий. Порося та перець

[...] У просторій кухні дим стояв аж під саму стелю. Посередині на триногому дзиглику сиділа Герцогиня й чукикала немовля; кухарка схилилася над вогнищем і помішувала щось у величезному казані — з усього видно, юшку.

— Їхня юшка явно переперчена! — сказала Аліса сама до себе, чхаючи за кожним словом. Навіть їхнє повітря — і те було переперчене. Чхала навіть Герцогиня; що ж до не-

¹ Мається на увазі, що довжина синьої Гусені теж дорівнює трьом дюймам.

мовляти, то воно без угаву ревло і чхало, чхало і ревло. Не чхали в кухні лише двоє: кухарка та дебелий, з усмішкою від вуха до вуха, кіт, який сидів на припічку.

— Чи не сказали б ви мені ласкаво, — трохи боязко спитала Аліса, бо не була цілком певна, чи годилося їй озиватися першою, — чому ваш кіт такий дурносміх?

— Бо він — чеширський!¹ — пояснила Герцогиня. — Ох ти ж поросся!

Останнє слово пролунало так зненацька і з такою нестямною люттю, що Аліса аж підскочила. Проте вона зараз же збагнула, що це стосується не її, а немовляти, і, набравшись духу, повела далі:

— А я й не знала, що чеширські коти вміють сміятися.

— Коти із графства Чешир сміються на весь шир, — сказала Герцогиня. — Майже всі.

— Я таких котів ще не бачила, — чомно мовила Аліса, рада-радісінька, що розмова налагодилася.

— Ти ще багато чого не бачила, — сказала Герцогиня.

Алісі не дуже сподобався тон цього зауваження, і вона подумала, що не завадило б перевести розмову на щось інше. Поки вона підшукувала тему, кухарка зняла з вогню казан і заходилася шпурляти чим попало в Герцогиню та немовля. Першими полетіли кочерга зі щипцями, за ними градом посипалися блюдця, тарілки й полумиски, та Герцогиня і бровою не повела, хоч дещо в неї й поцілило; а немовля й доти ревма ревло, тож зрозуміти, болить йому від ударів чи ні, було неможливо.

— Ой, що ви робите? Схаменіться! Благаю! — кричала Аліса, підстрибуючи зі страху. — Ой, просто в ніс! Бідний носик! [...]

— Тримай! — крикнула раптом Герцогиня до Аліси і швиргонула в неї немовлям. — Можеш трохи поняньчити, як маєш охоту! Мені пора збиратися до Королеви на крокет!

¹ За часів Льюїса Керролла казали: «Посміхається, як чеширський кіт». Походження цієї приказки невідоме.

І вона хутко вийшла.

— Якщо його звідси не забрати, — подумала Аліса, — то вони напевне його приб'ють, — як не нині, то завтра. Було б злочинно його покинути, правда ж?

Останні слова вона проказала вголос, і маля рохнуло їй у відповідь.

— Якщо ти, золотко, збираєшся перекинутися поросям, — поважно мовила Аліса, — я не буду з тобою панькатися. Закарбуй це собі на носі!

Немовля знову схлипнуло (а чи зрохнуло — важко було сказати), й Аліса якийсь час несла його мовчки.

Вона вже починала хвилюватися — ото буде клопіт із цим чудом удома! — коли це раптом воно знову рохнуло, та так виразно, що Аліса не без тривоги ще раз глянула йому в обличчя.

Так, цього разу помилитися було годі: перед нею було найсправжнісіньке порося! Носитися з ним далі було безглуздо. Вона опустила порося на землю і велими втішилась, коли воно спокійнісінько потрюхикало собі в хащу.

— З нього виросла б страх яка бридка дитина, — подумала Аліса. — А як порося, по-моєму, воно досить симпатичне.

І вона стала пригадувати деяких знайомих їй дітей, з яких могли б вийти незгірші поросята («Аби лиш знаття, як міняти їхню подобу», — подумала вона), і раптом здригнулася з несподіванки: за кілька кроків від неї на гілляці сидів Чеширський Кіт. Кіт натомість лише усміхнувся.

«На вигляд наче добродушний, — подумала Аліса, — але які в нього пазурі та зуби!.. Варто з ним триматися шанобливо».

— Мурчику-Чеширчику, — непевно почала вона, не знаючи, чи сподобається йому таке звертання. Кіт знову всміхнувся, тільки ширше.

«Ніби сподобалося», — подумала Аліса, й повела далі:

— Чи не були б ви такі ласкаві сказати, як мені звідси вибратися?

— Залежить, куди йти, — відказав Кіт.

— Власне, мені однаково, куди йти... — почала Аліса.

— Тоді й однаково, яким шляхом, — зауважив Кіт.

—... аби лиш *кудись* дійти, — докінчила Аліса.

— О, кудись та дійдеш, — сказав Кіт. — Треба тільки достатньо пройти.

Цьому годі було заперечити, тож Аліса спитала децю інше:

— А які тут люди проживають?

— Он там, — Кіт махнув правою лапою, — живе Капелюшник, — а отам (він махнув лівою) — Шалений Заєць. — Завітай до кого хочеш: у них обох не всі вдома¹.

— Але я з такими не товаришую, — зауважила Аліса.

— Іншої ради нема, — сказав Кіт. — У нас у всіх не всі вдома. У мене не всі вдома. У тебе не всі вдома.

— Хто сказав, що у мене не всі вдома? — запитала Аліса.

— Якщо у тебе всі вдома, — сказав Кіт, — то чого ти тут?

Аліса вважала, що це ще ніякий не доказ, проте не стала сперечатися, а лише спитала:

— А хто сказав, що у вас не всі вдома?

— Почнімо з собаки, — мовив Кіт. — Як гадаєш, у собаки всі вдома?

— Мабуть, так, — сказала Аліса.

¹ В Англії відомі приказки «*mad as a hatter*», (божевільний, як капелюшник) і «*mad as a March hare*» (шалений, як березневий заєць). Із цих приказок Льюїс Керролл і запозичив своїх персонажів. Капелюшники у ті часи й справді часто божеволіли. Отруєння ртуттю, яку вони використовували, обробляючи фетр, спричинювало галюцинації.

— А тепер — дивися, — вів далі Кіт. — Собака спересердя гарчить, а з утіхи меле хвостом. А я мелю хвостом — спересердя, а від радощів гарчу. Отже, у мене не всі вдома.

— Я називаю це мурчанням, а не гарчанням, — зауважила Аліса.

— Називай як хочеш, — відказав Кіт. — Чи граєш ти сьогодні в крокет у Королеви?

— Я б залюбки, — відповіла Аліса, — тільки мене ще не запрошено.

— Побачимося там, — кинув Кіт і щез із очей.

Аліса не дуже й здивувалася: вона вже почала звикати до всяких чудес. Вона стояла й дивилася на ту гілку, де щойно сидів Кіт, коли це раптом він вигулькнув знову.

— Між іншим, що сталося з немовлям? — поцікавився Кіт. — Ледь не забув спитати.

— Воно перекинулося в порося, — відповіла Аліса.

— Я так і думав, — сказав Кіт і знову щез.

Аліса трохи почекала — ану ж він з'явиться ще раз, — а тоді подалася в той бік, де, як було їй сказано, мешкав Шалений Заєць.

Тут вона звела очі й знову побачила Кота.

— Як ти сказала? — спитав Кіт. — У порося чи в карася?

— Я сказала «в порося», — відповіла Аліса. — І чи могли б ви надалі з'являтися й зникати не так швидко: від цього йде обертом голова.

— Гаразд, — сказав Кіт, і став зникати шматками: спочатку пропав кінчик хвоста, а насамкінець — усміх, що ще якийсь час висів у повітрі.

— Гай-гай! — подумала Аліса. — Котів без усмішки я, звичайно, зустрічала, але усмішку без кота!.. Це найбільша дивовижа в моєму житті! [...]

Розділ сьомий. Божевільне чаювання

Перед будинком, під деревом, був виставлений стіл, за яким пили чай Шалений Заєць та Капелюшник. Між ними спав як убитий Сонько-Гризун¹, правлячи їм за подушку. Заєць із Капелюшником спиралися на нього ліктями і перемовлялись через його голову.

«Страх незручно для Сонька, — подумала Аліса. — Але, якщо він спить, то, мабуть, йому байдуже».

Стіл був великий, але всі троє тислися з одного його краю.

— Нема місця! Нема місця! — загукали вони, помітивши Алісу.

— Місця скільки завгодно! — обурилася Аліса й сіла у велике крісло кінець столу.

— Скуштуй вина, — люб'язно запропонував Шалений Заєць.

Аліса кинула оком по столу, але, крім чаю, нічого не побачила.

— Не бачу тут ніякого вина, — сказала Аліса.

— А ніякого й нема, — знизав плечима Шалений Заєць.

— Тоді не вельми грічно мені його пропонувати! — мовила Аліса.

— Так само, як і сідати за стіл без запрошення, — сказав Заєць.

— А я не знала, що його накрыто тільки для вас, — відказала Аліса. — Тут далеко більше, ніж три чашки.

— Тобі слід постригтися, — сказав Капелюшник.

(Він уже давненько пас її цікавими очима й ось нарешті озвався.)

— А вам слід навчитися не зачіпати приватних тем, — із притиском мовила Аліса. — Це дуже нечемно!

¹ Англійська «сонна миша» — гризун, що живе на дереві. Він радше нагадує маленьку білку, аніж мишу. Ці тваринки — нічні, тож сплять удень.

Капелюшник витріщив на неї очі, але сказав ось що:

— Чим крук схожий на капшук¹?

«Ну, тепер буде веселіше! — подумала Аліса. — Люблю загадки!»

— Думаю, я розлущу ваш горішок, — промовила вона вголос.

— Ти думаєш, що зумієш знайти відповідь: ти це хотіла сказати? — мовив Шалений Заєць.

— Саме це, — відповіла Аліса.

— Тоді думай, що кажеш, — мовив Заєць.

— Я завжди думаю! — покvapливо сказала Аліса. — Принаймні... принаймні кажу, що думаю... Зрештою, це одне й те саме!

— Аніскілечки! — скрикнув Капелюшник. — Ти ще скажи, ніби: «я бачу, що їм» і «я їм, що бачу» — одне й те саме.

— Ти ще скажи, — докинув Шалений Заєць, — ніби «я люблю те, що маю» і «я маю те, що люблю» — одне й те саме!

— Ти ще скажи, — підпрясся Сонько із заплющеними, мов у сновиди, очима, що «я дихаю, коли сплю» і «я сплю, коли дихаю» — одне й те саме!

— Щодо тебе, друзяко, то це й справді одне й те саме, — зауважив Капелюшник, і на тому розмова урвалася.

Якусь часину товариство сиділо мовчки, й Аліса намагалася пригадати все з тієї дециці, яку знала про круків та капшуків.

Капелюшник перший порушив мовчанку.

— Яке сьогодні число? — звернувся він до Аліси, добувши з кишені годинника. Він дивився на нього тривожними очима, тоді струснув ним і приклав до вуха.

— Четверте, — хвильку подумавши, мовила Аліса.

— На два дні відстає, — зітхнув Капелюшник, і додав, світлячи лихими очима на Шаленого Зайця:

¹ *Капшук* — невеличка торбинка, яка затягується шнурівкою.

— Я ж тебе застерігав: масло не годиться для годинників.

— Але ж то було масло *найвищого* ґатунку, — сумирно відповів той.

— Так, але в нього могли потрапити крихти, — буркнув Капелюшник. — Додумався — мастити кухонним ножем!

Шалений Заєць узяв годинника й похмуро вп'явся в нього очима, тоді вмочив його у свій чай і глянув ще раз, після чого не знайшов нічого кращого, як повторити:

— Але ж масло було *найвищого* ґатунку!

— Який кумедний годинник, — зауважила Аліса, що з цікавістю зазірала Зайцеві через плече. — Показує дні, але не показує годин!

— Ну то й що? — промимрив Капелюшник. — Може, *твій* годинник показує роки?

— Певне, що ні, — жваво відказала Аліса. — А все тому, що рік триває дуже довго.

— Отак і *мій*, — сказав Капелюшник.

Аліса розгубилася. Капелюшникові слова, здавалосьь, були позбавлені будь-якого глузду, хоча вона добре розчула кожне слово.

— Я не зовсім вас розумію, — сказала вона якомога чемніше.

— Сонько знову спить, — зауважив Капелюшник і хлюпнув йому на ніс гарячого чаю. Сонько нетерпляче труснув головою й озвався, не розплющуючи очей:

— Звичайно, звичайно, те самісіньке хотів сказати і я!

— Ну, як там загадка? Ще не відгадала? — запитав Капелюшник.

— Здаюся! — сказала Аліса. — І яка ж відповідь?

— Уявлення не маю, — сказав Капелюшник.

— Я так само, — озвався Шалений Заєць.

Аліса стомлено зітхнула:

— І треба ж було вбити стільки часу на загадку, яка не має відповіді!

— Якби ти знала Час так, як я, — насупився Капелюшник, — ти б цього не казала, бо Він — *живий*.

— Не розумію, — сказала Аліса.

— Ще б пак! — зневажливо тріпнув головою Капелюшник. — Ти ж, мабуть, із Часом ніколи й словом не перекинулася!

— Здається, ні... — обережно відповіла Аліса. — Знаю лише, що іноді неправильно його вживаю, коли пишу завдання з мови.

— Ага! Тоді все ясно! — сказав Капелюшник. З Часом треба поводитися правильно! Бач якби ти з ним дружила, він робив би з годинником усе, що захочеш. Ось, припустімо, зараз дев'ята ранку — якраз час початку уроків, а ти береш і шепочеш Часові одне слівце — і стрілки я-ак забігають!.. Пів на другу, час обідати.

— Хотів би я, щоб настав час обіду, — зітхнув Шалений Заєць.

— Звісно, це було б чудово, — задумливо мовила Аліса, — тільки до того часу я ще, мабуть не встигну зголодніти.

— Мабуть, — погодився Капелюшник. — Але його можна затримати на половині другої й тримати скільки завгодно.

— Так і *ви* робите? — запитала Аліса.

Капелюшник скрушно похитав головою.

— Аби ж то... Ми з Часом розбили глека ще в березні, якраз перед тим, коли *оцей* добродій (він показав чайною ложечкою на Шаленого Зайця) ошалів, — на великому королівському концерті. Я мав співати:

Іди, іди, борщику,
Зварю тобі дощику
В олив'янім горщику...

- Знаєш цю пісню?
— Та наче щось таке чула, — відповіла Аліса.
— Там є ще продовження, — і Капелюшник заспівав:

Мені каша, тобі дощ,
Щоб періщив густий борщ!
Іди, іди, борщику...

Тут Сонько стрепенувся і крізь сон заспівав: «Іди-іди-іди-іди-іди...»

Він співав так довго, аж решті *чаєпивців* довелося його вщипнути, аби він перестав.

— Ну так от, — повів далі Капелюшник, — доспівую я перший куплет, коли це Королева як підскочить та як за-репетує: «Це марнування Часу! Він убиває Час! Відтяти йому голову!»

— Яке дикунство! — вигукнула Аліса.

— І відтоді, — тоскно додав Капелюшник, — Час для мене пальцем об палець не хоче вдарити! Відтоді у нас завжди шоста година.

Нараз Алісу осяяв здогад.

— І через те стіл накритий до чаю¹? — спитала вона.

— Атож, саме через те, — зітхнув Капелюшник. — У нас завжди пора чаю, нам навіть ніколи помити посуд.

— Виходить, ви просто пересуваєтесь по колу? — спитала Аліса.

— Достеменно так, — відповів Капелюшник. — Вип'ємо чашку і пересідаємо до другої.

— А що ви робите, коли доходите до того місця, звідки починали? — ризикнула спитати Аліса.

— Давайте міняти тему! — втрутився, позіхаючи, Шалений Заєць. — Це вже починає набридати. Нехай панянка розкаже нам казку.

— Боюсь, я не знаю жодної, — збентежилася Аліса. [...]

¹ Йдеться про англійський звичай пити чай о певній годині дня.

Розділ восьмий. Королевин крокет

[...] Першими з'явилися десятеро вояків із піками. Усі вони були плоскогруді й прямокутні, з руками й ногами по краєчках. За ними — в колоні по двоє — крокувало десятеро челядників, розцяцькованих з голови до п'ят бубнами. Далі, побравшись за руки, з веселим підскоком ішли парами королівські діти; їх теж було десятеро, і всі — в чирвових серцях.

За дітьми виступали гості, здебільшого королі й королеви, і серед них Аліса впізнала Білого Кролика. За гостями йшов Чирвовий Валет: на червоній оксамитній подушці він ніс королівську корону. А замикали всю цю пишну процесію КОРОЛЬ і КОРОЛЕВА СЕРДЕЦЬ.

Аліса завагалася: чи не слід і їй упасти ниць, але не пригадувала, щоб хтось колись казав про таке правило під час процесій.

«Та й хто тоді буде на них дивитися, — подумала вона, — коли всі лежатимуть долілиць?»

Тож вона стояла на місці й чекала. Коли процесія порівнялася з Алісою, всі зупинилися і прикипіли до неї очима.

— Хто це? — грізно спитала Королева. Чирвовий Валет, до якого вона звернулася, лише осміхнувся і вклонився у відповідь. — Ідіот! — тріпнула головою Королева, і звернулася до Аліси: — Як тебе звати, дитино?

— Аліса, ваша величносте, — відказала Аліса, а про себе додала:

«Зрештою всі вони тільки колода карт. Нічого їх боятися». [...]

— У крокет граєте?

— Граю! — гукнула Аліса.

— То гайда з нами! — ревнула Королева.

Й Аліса, чия цікавість була розпалена до краю, пристала до процесії.

— М...м...м... Ох же гарний день сьогодні! — озався збоку неслівливий голос: поруч неї дріботів Білий Кролик і зазірав їй в обличчя.

— Дуже гарний, — притакнула Аліса. — Герцогині не бачили?

— Т-с-с-с!.. — оглядаючись через плече, занепокоївся Кролик.

Він звівся навшпиньки і шепнув Алісі у вухо:

— Її засуджено до страти.

— За віщо? — поцікавилася Аліса. — Якась змова? Шкода?

— Вам шкода? — нашорошився Кролик.

— Ба ні! — сказала Аліса. — Зовсім не шкода. Я спитала: «За віщо?»

— Вона нам'яла Королеві вуха, — промовив Кролик.

Аліса пирснула сміхом.

— Т-с! Т-с! Королева почує!.. — злякано зашепотів він. — Герцогиня, бачте, спізналася, і Королева сказала...

— Усім на свої місця! — крикнула Королева громовим голосом, і всі підлеглі кинулися врзнобіч, спотикаючись і

наштовхуючись одне на одного. За хвилину-другу метушня, одначе, вщухла, і гра почалася.

Аліса подумала, що зроду-віку ще не бачила такого дивного крокетного майданчика — він був увесь у горбиках та рівчаках; замість куль тут котили живих їжаків; за молотки правили живі фламінго, а вояки, постававши навкарачки, вдавали ворітця.

Орудувати своїм фламінго виявилось для Аліси найбільшою морокою. Тільки-но вона випросувала птахові шию і замірялася

ударити ним по їжакові, як фламінго тут-таки вигинався назад і зазірав їй у вічі з таким здивованим виразом, що годі було стримати сміх. А коли вона знову нагинала йому голову і збиралася почати все наново, виявлялося, що їжак

за той час розкрутився і тишком-нишком драпає геть. Незабаром Аліса дійшла висновку, що це не гра, а мука. Крокетисти били всі разом, не дожидajući черги, і весь час сперечалися за їжаків. Невдовзі Королева вже гасала скрізь, як навіжена, тупотіла ногами й репетувала:

— Відтяти йому голову!.. Відтяти їй голову...

Аліса захвилювалася: досі, правда, сутички з Королевою у неї не було, але вона могла спалахнути першої-ліпшої хвилини.

«Що тоді зі мною буде? — думала вона. — Тут так люблять зносити голови, — аж дивно, що взагалі ще хтось уцілів!»

Вона почала роззиратися довкола, прикидаючи, кудю б непомітно втекти, і раптом угледіла в повітрі якусь дивовижу. Спершу Аліса вкрай розгубилася, але, придивившись пильніше, збагнула, що то — усміх.

— Чеширський Кіт! — зраділа вона. — Хоч буде з ким порозмовляти!

— Як ся маєте? — запитав Кіт, тільки-но рот проступив йому так виразно, що вже було чим говорити.

Аліса зачекала, поки з'являться очі, й кивнула. За мить зринула ціла голова; Аліса випустила з рук свого фламінго й почала ділитися враженнями, рада-радісінька, що знайшовся слухач.

Кіт вочевидь вирішив, що голови цілком вистачить, і далі з'являтися не став.

— Я б не сказала, що це чесна гра, — почала нарікати Аліса. — І всі вони так жахливо сваряться, що не чують самих себе. Правил, по-моєму, ніяких. До того ж ви не уявляєте, як важко грати, коли всі кулі й молотки — живі.

— А як тобі подобається Королева? — запитав Кіт, стихивши голос.

— А ніяк, вона так страшенно... (тут Аліса помітила, що Королева стоїть у неї за спиною, наслухаючи)... так страшенно вправно грає, що не треба великого розуму, аби вгадати, хто переможе.

Королева всміхнулася і відійшла...

Переклад Валентина Корнієнка в редакції Івана Малковича, переклад віршів Миколи Лукаша та Валентина Корнієнка в редакції Івана Малковича

Як ілюстрації використано кадри з фільму «Аліса в Країні Чудес» (2010 рік) та комп'ютерну графіку художника Шу Мізогучі (Shu Mizoguchi)

Які ще пригоди очікують Алісу в Країні Див, а також як вона опинилася в королівському суді, ви дізнаєтесь, коли прочитаете продовження повісті-казки. Для цього скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/bOVWBHy>.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ФАНТАСТИКА

«*Фантастика*» в перекладі з грецької мови означає «*мистецтво уявляти*». Словом *фантастика* називають щось *вигадане, нереальне і малоімовірне*.

Фантастичними називають образи і події, які насправді не існують. Такі образи і події зображують у багатьох жанрах фольклору та літератури (наприклад, у казках).

1? ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Як **Аліса** потрапила в кролячу нору?
2. Які химерні пригоди трапилися з дівчинкою в Країні Див?
3. За допомогою чого Аліса могла зменшуватися або збільшуватися в Країні Див?
4. Перекажіть події з розділу «Порося та перець». Які зміни відбулися з немовлям? Прокоментуйте цитату: «*Аліса стала пригадувати деяких знайомих їй дітей, з яких могли б вийти незгірші поросята*».
5. Як дівчинка познайомилася з **Чеширським Котом**? Що було дивного в його поведженні?

6. Наведіть приклади нісенітниць у **божевільному чаюванні**. Запишіть їх у зошит.
7. Чому Час образився на Капелюшника і які це мало наслідки для нього і Шаленого Зайця?
8. Як ви розумієте вислів «Вбивати Час», а як його розуміють учасники чаювання?
9. Чим вам запам'яталася **Королева Сердець**? Чи хотіли б ви бути її підданцями? Чому?
10. Знайдіть у тексті приклади **загадок, прислів'їв, приказок, дитячих віршиків і пісенок**.
11. Яка сьогодні календарна дата? А тепер визначте, що повинен показувати годинник Капелюшника. Запишіть у зошиті місяць і число «по-капелюшницькому».

Міркуємо самотійно

12. Поміркуйте, завдяки яким рисам вдачі Аліса потрапила в казковий світ.
13. Які **казкові перетворення** сталися з головною героїнею казки?
14. Які звички допомогли дівчинці поладнати з мешканцями Країни Див?
15. Назвіть **персонажів** із твору **Льюїса Керролла**, які вам найбільше запам'яталися. Схарактеризуйте їх.
16. Намалюйте у зошиті, що залишав на прощання Чеширський Кіт, коли повільно «зникав шматками».

Застосовуємо теоретичні поняття

17. Які риси **фольклорної казки** запозичив Льюїс Керролл для свого літературного твору?
18. Чому твір «Аліса в Країні Див» належить до **літературної казки**?
19. Поміркуйте, чому казку про **Алісу** називають **казкою-сновидінням**.
20. Назвіть **головних і другорядних персонажів** твору.
21. Які **фантастичні події** трапилися у творі Льюїса Керролла?
22. Назвіть **фантастичних персонажів**, яких дівчинка зустріла в Країні Див.
23. Запишіть у робочому зошиті продовження:

Чеширський (хто?)	Сонько (хто?)
Гусінь (яка?)	Заєць (який?)
Білий (хто?)	Королева (чого?)

24. Розв'яжіть кросенс, укладений за сюжетом казки англійського письменника Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див». Прокоментуйте кожен із малюнків. Які епізоди казки вони ілюструють? Запишіть у зошиті, в якому порядку **відповідно до сюжету** треба розташувати картинки.

Перегляньте мультфільм **«Alice in Wonderland»**, знятий на студії Волта Діснея у 1951 році за мотивами творів **Льюїса Керролла** (<https://cutt.ly/DTK9iRC>).

Яким у цьому мультфільмі постає **Аліса** та інші персонажі твору? У чому ваше уявлення про Країну Див збігається з баченням авторів мультфільму, а в чому — ні?

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте, якими зображуються підземні світи у народній казці **«Пані Метелиця»** та повісті Роальда Дала **«Чарлі і шоколадна фабрика»**.
2. Порівняйте підземні світи у згаданих творах і в літературній казці **Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див»**. Визначте, що у них спільного та чим вони відрізняються.

Завдання від Фантазерчика

Льюїс Керролл дуже любив різні жартівливі **ігри «в слова»**. Спробуйте зіграти разом із письменником за вигаданими ним кумедними правилами.

1. Розшифруйте **цитати** з казки «Аліса в Країні Див», переставляючи перші склади слів. Запишіть у робочому зошиті розшифровані **цитати**.

Зирліса акнула гриверх поба і зунацька знестрілася вечима з олетенською гукитною бласінню.

**Відліса Акрила склявеличку нену поньку й скрибачила тіслесеньке матечко, на краму якосувалися смокладені виродинками слова:
«М'ІЖ ЗЕНЕ».**

2. Доберіть власні **цитати** з казки «Аліса в Країні Див» і зашифруйте їх. Запропонуйте однокласникам та однокласницям розшифрувати ваші цитати.

3. Утворіть нові слова, змінюючи лише одну літеру:

Зразок: **пень** – **день**; **книга** – **крига** – **крила**

смішити –

казка – – **пачка** – – **нічка** – – **різка**.

Запишіть у зошит слова і доберіть до них пари або створіть ланцюжки.

4. Доберіть **рими** до слів: **вушка**, **читати**, **мило**. Запропонуйте свої слова і доберіть до них рими.

5. Вигадайте **смішні рими** за зразком:

миць-фиць, хмисько-брисько, каляка-маляка тощо.

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/pYySfpm> і виберіть правильну відповідь у тестах.

ТВІР ЗА ВИБОРОМ

Ернст Теодор Амадей Гофман (1776–1822)

ЛУСКУНЧИК І МИШАЧИЙ КОРОЛЬ

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/6U6Tqc2> або QR-кодом і прочитайте біографічну довідку про **Ернста Гофмана**, а також вибрані розділи з повісті-казки **«Лускунчик і Мишачий король»**. Опрацюйте текст твору з допомогою запропонованих запитань і завдань.

Елеонор Портер (1868–1920)

Елеонор Портер — відома американська письменниця кінця ХХ століття. В дитинстві вона займалася музикою, навчалася в консерваторії і мріяла стати співачкою.

Після одруження Елеонор захопилася літературною творчістю. Вона стала авторкою багатьох оповідань і романів.

Найвідоміший твір Елеонор Портер — *роман «Поліанна»*. У ньому розповідається про дівчинку-сироту, яку взяла на виховання рідна тітка.

Диво-дитина у важких життєвих ситуаціях уміла бачити навіть найменшу крапельку втіхи і називала це *«грою у радість»*.

Усі ми часом потрапляємо у складні обставини, але не завжди вміємо гідно на них реагувати і бути підтримкою рідним. Нова мешканка маленького американського містечка власним прикладом показала усім, що ніколи не можна впадати у відчай.

Поліанна — головна героїня роману — зуміла довести, що потрібно залишатися щирими і добрими до світу, і світ завжди відповість взаємністю. Книжка була опублікована в 1913 році й настільки припала читачам і читачкам до душі, що вони по всій країні почали створювати клуби, у яких вчилися *«гратися в радість»*.

Американці засипали письменницю морем листів, у яких просили написати книжку про подальшу долю дівчинки. Прислухавшись до бажань своїх шанувальників, Елеонор Портер невдовзі надрукувала роман-продовження *«Юність Поліанни»*.

Можливо, Елеонор Портер і далі писала б про дівчину, яка вчила і дорослих, і дітей дарувати одне одному радість,

та, на жаль, письменниця померла в 51 рік. Однак оповіді про Поліанну не завершилися. Наступні книжки про життя дівчини створювали вже інші письменниці.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Оптимізм — це позитивний погляд на життя, впевненість у кращому майбутньому.

Слово *оптимізм* походить з латинської мови і означає «найкращий». Антонімом до нього є слово *песимізм*, що означає «найгірший». **Песимісти** просякнуті безнадією і схильністю в усьому бачити лише погане. Оптимісти ж переконані, що кожна людина наділена хорошими рисами; що можна знайти вихід із будь-якого складного становища; а все, що відбувається у нашому житті, відбувається тільки на краще; що у світі добра більше, ніж зла.

ПОЛІАННА

(вибрані розділи)

Одного червневого ранку міс Полі Гаррінгтон віддала наказ служниці Ненсі піти на горище і прибрати невелику комірчину. Міс Полі очікувала приїзду небоги — одинадцятирічної доньки своєї покійної сестри Дженні.

Дженні вийшла заміж за бідного священника, якого кохала, в той час як її заможні батьки хотіли, щоб дочка пов'язала життя з місцевим багатієм, що сватався до неї.

Через цей нерівний шлюб родина порвала з Дженні всі зв'язки, і молода родина виїхала з міста. Їхнє життя було дуже бідним і складним, їхні діти помирали одне за одним, вижила лише маленька донечка Поліанна.

Після смерті матері дівчинкою опікувався батько, а коли помер і він, місцева церковна громада написала листа міс Полі Гаррінгтон з проханням забрати небогу на виховання.

Міс Полі, яка після смерті батьків жила сама у величезному будинку, ідея опікуватися небогою не дуже подобалася, але з почуття обов'язку вона дала згоду на приїзд дівчинки. Незважаючи на те, що міс Полі Гаррінгтон вдавала із себе втомлену життям постаршу жінку, насправді їй було лише сорок років і ще якихось п'ятнадцять років тому вона була палко закохана в чоловіка, що й досі жив у цьому ж містечку. Однак із невідомих для загалу причин у неї сталася сварка з коханим і відтоді характер міс Полі зіпсувався.

Приїзд Поліанни

У належний час прийшла телеграма, у якій повідомлялося, що Поліанна приїде в Белдінгсвіл двадцять п'ятого червня. Прочитавши телеграму, міс Полі насупилася й піднялася сходами на горище.

Тут стояло дбайливо застелене ліжечко, два стільці зі спинками, вмивальниця, комод без дзеркала і невеличкий столик. Ні штор на мансардних вікнах, ні картин на голих стінах. Сонце цілий день розжарювало крівлю, і в кімнатці через це було, як у грубці.

Міс Полі поправила стілець, вийшла з кімнати і спустилася в кухню.

— Ненсі, — почала вона з порога, — Моя небога приїде завтра о четвертій. Обов'язково зустрінь її на станції. Тімоті відвезе тебе екіпажем. У телеграмі написано: «Світле волосся, бавовняна суkenка в червону клітинку і брилик». Це все, що мені відомо, але тобі цього має вистачити.

— Так, мем. А... А ви?

Міс Полі зауважила, як Ненсі запнулася, і різко відповіла:

— Ні, я не поїду. У цьому немає потреби. Це все.

Вона повернулася і вийшла.

Наступного дня Тімоті та Ненсі виїхали в маленькому екіпажі зустрічати гостю. Тімоті був сином старого Тома. Ненсі не зронила майже ні слова дорогою до станції, а там одразу побігла чекати на потяг.

Подумки Ненсі повторювала: «Світле волосся, суkenка в червону клітинку, брилик». Їй намагалась уявити, яка ж вона, ця Поліанна.

Невдовзі Ненсі побачила її: худорлява дівчинка в суkenці у червону клітинку, брилику і з двома грубенькими світло-жовтими косами, що звисали на спині. Миле веснянкувате личко поверталось то ліворуч, то праворуч, видивляючись когось.

Дівчинка залишилася на пероні вже зовсім сама, коли Ненсі нарешті підійшла.

— Ви — міс Поліанна? — пробелькотала вона. І вже наступної миті ледь не задихнулась у тісних обіймах двох ручок у картатих рукавах.

— О, я така рада, рада бачити вас! — прокричала дівчинка їй біля вуха. — Звичайно ж, я — Поліанна, і я така рада, що ви зустріли мене!

— Ви... сподівалися на це? — ошелешено перепитала Ненсі, гублячись у здогадах, як Поліанна могла довідатися про її існування та ще й хотіти, щоб саме вона зустрічала дівчинку.

— Звичайно, я всю дорогу намагалася уявити, яка ви з себе, — вигукнула дівчинка, пританцьовуючи навшпиньках і обдивляючись розгублену Ненсі з ніг до голови. — Це прекрасно, що ви — саме така.

Ненсі полегшено зітхнула, коли до них підійшов Тімоті. Слова Поліанни зовсім збили її з пантелику.

— Це — Тімоті, — бовкнула вона. — У вас є валіза?

— Так, звичайно, — поважно кивнула Поліанна. — До того ж нова. Її мені купила Жіноча допомога. Звичайно, їм більше хотілося придбати червоний килимок для церкви, але все-таки купили мені валізку.

Нарешті рушили: валізу примостили позаду, а Поліанна зручно втиснулася поміж Тімоті та Ненсі. Доки лаштувалися їхати додому, дівчинка не вгавала й сипала запитаннями, аж Ненсі, відповідаючи, вибилася з сил.

— Ой, як гарно! Це далеко? Добре, якби далеко! Я так люблю їздити! — не вгавала Поліанна, щойно екіпаж рушив. — Яка чудова вулиця! Я знала, що тут буде гарно. Татко мені розповідав...

Ненсі нерішуче глянула на неї й помітила, як підборіддячко їй затремтіло, а на очі набігли сльози. Однак за мить Поліанна опанувала себе:

— Татко мені все переповів. А ще... я мала пояснити відразу... чому я приїхала не в чорній сукні, а в червону клітинку. Вона сказала, що ви можете не повірити, але серед останніх пожертвуваних у місію речей просто не виявилось чорної сукні. — Поліанна перевела подих, і Ненсі, затинаючись, встигла вставити:

— Не хвилюйся, все буде гаразд...

— Я така рада, що ви теж так думаєте, — кивнула Поліанна, знову втамувавши клубок у горлі. — Адже коли ти в чорному, важче радіти.

— Радіти?! — сторопіло перепитала Ненсі.

— Так, адже татко пішов на небо, і зараз він там разом з мамою. Він казав, що я повинна радіти. Але іноді це так важко, навіть у сукенці в червону клітинку, тому що... він мені дуже потрібен тут. У мами та всіх інших там є Бог і янголи, а в мене тут нікого не лишилося, крім Жіночої допомоги. Але тепер все буде простіше, бо у мене є ви, тітонько Полі!

У Ненсі болюче співчуття до цієї горопашної дитини раптом перемінилося на справжнісінький жах.

— Поліанно любенька, ви глибоко помиляєтеся, — пробеленділа вона. — Я — всього-на-всього Ненсі. Я не ваша тітонька Полі.

— Ви — не тітонька Полі? — прошепотіла, затинаючись, дівчинка.

— Ні, я лише Ненсі. Я й гадки не мала, що ви переплутаєте мене з нею. Ми — зовсім не схожі. Я — Ненсі, служниця. Я виконую всю домашню роботу, за винятком прання та прасування великих речей.

— А сама тітонька Полі — вона існує? — допитувалася Поліанна.

— От у цьому ти можеш не сумніватися, — запевнив її Тімоті. [...]

Кімнатчина на горищі

Міс Полі Гаррінгтон не підвелася назустріч своїй небозі. Щоправда, коли Ненсі й дівчинка з'явилися на порозі вітальні, вона відірвала очі від книжки і простягла дівчинці руку з таким виглядом, начебто кожен її довгий холодний палець був уособленням почуття обов'язку.

— Здрастуй, Поліанно. Я... — більше вона нічого не встигла сказати. Поліанна достоту перелетіла через кімнату і опинилася на твердих колінах шокованої міс Полі.

— О, тітонько Полі, тітонько Полі! Якби ви знали, як я вдячна вам за те, що ви дозволили мені жити у вас, — схлипувала вона. — Якби ви знали, як це чудово, що у мене тепер є ви, і Ненсі, і всі-всі! Адже ще зовсім недавно у мене була тільки Жіноча допомога!

— Можливо... хоча й не маю честі бути знайомою з цією Жіночою допомогою, — холодно відповіла міс Полі, намагаючись звільнитися від чіпких маленьких пальчиків і перевівши похмурий погляд на Ненсі.

— Ненсі, спасибі. Можеш іти. Поліанно, зроби ласку, підведись і стань як слід. Я ще не встигла роздивитися тебе до пуття.

Поліанна схопилася на рівні ноги і нервово розсміялася.

— Ой, звичайно, але, по правді, нема на що дивитися через ці веснянки. Ой, і я ще маю пояснити, чому я приїхала в сукенці в червону клітинку. Я вже розповідала Ненсі, що татко мені казав...

— Мене зовсім не цікавить, що говорив тобі твій батько, — різко урвала її міс Полі. — У тебе ж є валіза?

— Так, звичайно, тітонько Полі. Правда, моїх речей там не так багато. Серед останніх місіонерських пожертв майже не було вбрання для таких маленьких дівчаток, як я. Але я привезла з собою усі татові книжки. Місис Байт вважала, що я...

— Поліанно, — знов урвала їй міс Полі, — я хочу, щоб ти відразу засвоїла одну річ. Мені не цікаво слухати про твого батька.

Поліанна затремтіла, і їй заперло віддих.

— Чому, тітонько Полі? Ви ж не маєте на увазі... — вона запнулася.

— Зараз ми підемо нагору до твоєї кімнати... Іди за мною, Поліанно.

Поліанна мовчки повернулася і покірно вийшла з кімнати слідом за тіткою. Їй на очі набігли сльози, однак підборіддя було гордо підняте.

«Зрештою, це навіть на краще, що вона не хоче говорити про тата, — думала Поліанна. — Мені буде легше, якщо я не говоритиму про нього. Може, саме тому вона так і сказала». Поліанна змахнула сльози і почала охочіше розглядатися довкола. Наразі вона підіймалася сходами. Крізь відчинені двері позаду вона встигла помітити килими у м'яких тонах та меблі, обшиті атласом.

— Ой, тітонько Полі, тітонько Полі, — захоплено видихнула вона. — Який прекрасний будинок! Ви, напевне, дуже щасливі, що такі багаті!

— Поліанно! — репетнула міс Полі, стоячи нагорі біля сходів. — Твої слова мене вкрай дивують!

— Але чому? Хіба це не так? — щиро здивувалася Поліанна.

— Звичайно ні, Поліанно! Сподіваюся, я ще не втратила голову, щоб гріховно пишатися Господніми дарами, тим більше багатством!

Ніжки Поліанни весело дріботіли позаду тітки, її великі блакитні очі теж захоплено роздивлялися усе довкола. Але найбільше вона прагнула вгадати, за якими з цих чарівних дверей чекає на неї її власна кімната — мила, прекрасна кімната, повна фіранок, килимків та картин... Тут тітка рвучко відкрила двері й ступила на інші сходи.

Тут не було нічого цікавого. Голі стіни обабіч. У кінці сходів — сутінки до найдальших закутків, де дах спускався майже до підлоги і де громадилося безліч ящиків та скринь. До того ж тут було спекотно й душно. Поліанна побачила, як тітонька відчинила двері праворуч.

— Це — твоя кімната. Я бачу, твоя валіза уже тут. Ключ у тебе?

Поліанна кивнула. В очах їй майнув переляк. Міс Полі спохмурніла.

— Коли я тебе про щось запитую, Поліанно, то я хочу, щоб ти мені відповідала голосно, а не просто хитала головою.

— Так, тітонько Полі.

— Дякую. Так краще. Сподіваюся, тут у тебе є все, що тобі потрібно, — додала вона, задоволено оглянувши чисті

рушники та глечик з водою. Вечеря о шостій, — і вона хутко почала спускатися сходами.

Поліанна обвела широко відкритими очима голі стіни, голу підлогу, голі вікна.

Наступної миті вона подалася до валізки, впала поруч з нею на коліна і затулила обличчя руками. Такою її застала Ненсі.

— Ну, годі, моє бідолашне ягнятко, — заспокоювала вона, опускаючись на підлогу і пригортаючи дівчинку. — Я знала, що вона вас доведе.

Поліанна похитала головою.

— Ні, Ненсі, це я сама дуже погана і зла, страшенно зла, — хлипала вона. — Я все ніяк не можу змиритися з тим, що мій татко Богу та янголам потрібен більше, ніж мені.

— Ну, давайте мерщій ключ, відкриємо валізку й дістанемо суkenки.

Поліанна, все ще схлипуючи, дістала ключа.

— Тут не так уже й багато речей, — нерішуче сказала вона.

— Тим швидше ми їх повиймаємо, — заспокоїла її Ненсі.

Обличчя Поліанни раптом осяяла усмішка.

— Ай справді! Я повинна радіти, що у мене так мало речей! — вигукнула вона. Ненсі витріщила очі.

— Чом би й... ні, — невпевнено відповіла вона. Мотор-на Ненсі хутенько розпакували книжки, латану білизну і кілька вбогих суkenок. Поліанна, вже сяючи усмішкою, літала по кімнаті, розвішуючи суkenки в шафі, складаючи книжки на столі та ховаючи білизну в шухляди.

— Ну ось, тепер це... це просто чудова кімната. Ге ж, Ненсі?

Ненсі не відповіла. А Поліанна зупинилася біля комода і пильно подивилася на голу стіну, де мало б висіти дзеркало.

— Ні, я маю радіти, що тут немає дзеркала, бо якщо тут немає дзеркала, я не бачитиму своїх веснянок.

У Ненсі з вуст зірвався незрозумілий вигук. За хвилину Поліанна підійшла до вікна і раптом заплескала в долоні від захоплення.

— Ой, Ненсі, я такого ще не бачила, — видихнула вона. — Подивіться оно туди... дерева, будиночки, гарний шпиль церкви, сріблиться річечка. О, Ненсі, тут і картини не потрібні. Я рада, що вона мене тут оселила!

Але Ненсі зайшлася плачем. Дівчинка кинулася до неї.

— Що сталося, Ненсі? Чому ви плачете? — допитувалася вона.

— Ви справді таки маленьке янголятко з неба. І скільки ж іще впокорюватися... Ой лишенько! Це вона дзвонить. — Ненсі схопилася, побігла стрімголов з кімнати і подріботіла сходами вниз. [...]

Гра

[...] — О, міс Поліанно! — розчулилася Ненсі. — Бідне ягнятко! Ви ж, певне, зголодніли. Але, боюся, що зможу запропонувати вам лише хліб з молоком, та й то разом зі

мною на кухні. Ваша тітонька дуже розгнівалася, коли ви не спустилися до вечері... То вже вибачайте мене за хліб з молоком.

— Навпаки! Я маю радіти! Я люблю хліб із молоком, і мені подобається вечеряти з вами.

— Вам аби порадіти, — відповіла Ненсі. Поліанна розсміялася.

— Ну, це така гра. Називається просто радіти. Мене навчив гратися у неї тато, і мені подобається, — вела Поліанна. — Ми завжди гралися в неї, ще як я була малям. Все почалося з того, що якимось разом із місіонерськими пожертвами надіслали мілиці¹.

— Милиці?!

— Авжеж. Розумієте, я дуже хотіла ляльку, і тато їм так і написав. Але, коли надійшли чергові місіонерські пожертви, ляльки не виявилось. Тільки дитячі милиці. І ці милиці переслали до нас, бо вони колись можуть знагодитися якійсь дитині. З цього все і почалося.

— Щось я поки не бачу тут ніякої гри, — роздратувалася Ненсі.

— Суть гри в тому, щоб знайти щось таке, з чого можна радіти, не має значення, що саме. Ми почали гратися в цю гру саме з милиць.

— Чому ж тут радіти, коли хочеш ляльку, а тобі дають милиці!

— Отож-бо й воно! — вигукнула Поліанна. — Спочатку я думала так, як ви. Але тато мені усе пояснив. Радійте з того, що ці милиці... вам не потрібні, — тріумфувала Поліанна. — Усе дуже просто.

— Отаке вигадали, — пробурмотіла Ненсі.

— Це не вигадки. Це — чудова гра, — із запалом наполягала Поліанна. — Ми завжди гралися в неї. І що складніше завдання, то цікавіша гра. Щоправда, іноді в неї бу-

¹ *Мілиця* — кóстур, на який при ходінні опирається людина із травмою ноги або з якимись іншими хворобами.

ває дуже важко гратися... як-от коли тато відходить на небо і не лишається в житті нікого, крім Жіночої допомоги.

— Або коли тебе поселяють у затхлій та голій кімнатчині на горищі.

— Це було складно лише на початку, — погодилася вона, — коли я почувалася дуже самотньою. Але я подумала про те, як мені бридко дивитися на свої веснянки у дзеркалі, а ще я побачила чарівний краєвид з вікна! Отож я знайшла, чому радіти. Зазвичай це не відбирає багато часу, — зітхнула Поліанна. — А іноді взагалі виходить якось саме по собі. Нам із татом, — її голосок затремтів, — вона так подобалась. Хоча зараз буде важче, тому що немає з ким гратися. Хіба що, може, тітка Полі захоче.

— Хоч стій — хоч падай... вона? — пробурмотіла Ненсі. — Послухайте, міс Поліанно, я не великий мастак гратися у всілякі ігри, і я не надто добре зрозуміла, що й до чого. Але я буду гратися з вами в цю гру.

— Ой, Ненсі! — зраділа Поліанна й кинулася їй на шию. — Це буде просто чудово. У нас усе вийде.

— Побачимо, — невпевнено погодилася Ненсі. — У кожному разі буде з ким гратися, — завершила Ненсі.

Поліанна з величезним апетитом впоралася із хлібом та молоком. Тоді на пропозицію Ненсі пішла до вітальні, де її тітка сиділа й читала.

— Ти повечеряла, Поліанно? — Міс Полі холодно підвела на неї очі.

— Так, тітонько Полі.

— Мені дуже прикро, Поліанно, що довелося у перший же день змушувати тебе вечеряти на кухні хлібом із молоком.

— Що ви, тітонько Полі, я дуже зраділа. Я люблю хліб із молоком. І Ненсі мені дуже подобається. Тож не робіть собі з цього клопоту.

Раптом міс Полі випростала спину:

— Час лягати спати, Поліанно. У тебе сьогодні був важкий день, а завтра складемо твій розклад і передивимосся

твій гардероб, аби вирішити, що тобі ще необхідно придбати. Сніданок — о пів на восьму. Добраніч.

Наче так і годиться, Поліанна підійшла до міс Полі й ніжно обняла її.

— Мені так гарно у вас! — радісно зітхнула вона. — Я знаю, що ми житимемо у злагоді. Я знала про це ще тоді, коли їхала сюди. На добраніч, тітонько Полі, — вигукнула Поліанна весело і вибігла з кімнати.

— Помилуй, Господи, мою душу, — мовила міс Полі, коли дівчинка вийшла. — Що за незвичайна дитина? — І спохмурніла: «Вона рада, що я її покарала, і просить «щоб я не робила собі з цього клопоту».

— Вона сподівається жити зі мною «в злагоді», помилуй, Господи, мою душу, — знову вигукнула вона, повертаючись до книжки.

А чверть години по тому в кімнатчині на горищі самотня дівчинка ридала, притуливши до себе подушку:

— Я знаю, татку, ти зараз серед янголів, але, якби ти знав, як мені важко зараз грати в нашу гру. Дуже важко, — шепотіла вона крізь сльози. — Мені здається, навіть ти не зміг би знайти, чому радіти, коли лишаєшся зовсім сама в темряві. Якби поряд була Ненсі, тітонька Полі чи хоч хтось із Жіночої допомоги, мені було б набагато легше.

До питання про обов'язок

[...] — Принеси мені весь свій одяг, — велично сказала міс Полі, — я хочу його передивитися. Все, що тобі не підходить, я віддам.

Не дуже охоче Поліанна підійшла до шафи.

— Я боюся, ви можете подумати, ніби це найгірше, що було в Жіночої допомоги, бо навіть вони сказали, що то лахміття, — зітхнула дівчинка. — Але в останніх місіонерських пожертвах був одяг лише для хлопчиків... А ви коли-небудь отримували місіонерські пожертви, тітонько?

Шокована міс Полі глянула на дівчинку з таким гнівом, що та поспішила виправитися:

— Ой, звичайно ні, тітонько Полі! — квапливо вигукнула вона й зашарілась. — Я й забула, багатіям таке не потрібне. Розумієте, я іноді забуваю, що ви багаті... ну тут, у моїй кімнатчині.

Вона кинулася до шафи й обіруч витягла звідти все своє вбоге вбрання.

— Ці речі зовсім негарні, — затиалася Поліанна. — Взагалі-то, вони мали б бути чорними. Але це все, що у мене є.

Міс Полі кінчиками пальців перегорнула купу одягу і дійшла висновку, що все це анітрохи не пасує її небозі. Потім її увага перенеслася на полатану білизну.

— Усе найкраще — на мені, — зізналася Поліанна. — Жіноча допомога купила мені один комплект в уцінених товарах.

Міс Полі не слухала її. Вона завершила огляд білизни й несподівано повернулася до дівчинки.

— Ти ходила до школи, Поліанно?

— Так, тітонько Полі. А окрім того, я трошки навчалася вдома.

— Чудово. Восени ти ходитимеш у місцеву школу. А поки що ти щодня читатимеш мені уголос по півгодини.

— Я люблю читати. Але якщо вам набридне слухати мене, я із задоволенням почитаю про себе... особливо якщо є довгі слова.

— Ти навчалася музиці? — похмуро зупинила її міс Полі.

— Небагато. Я люблю слухати інших, а моє виконання мені не до вподоби. Я трішки вчилася грати на піаніно. Мене вчила міс Ґрей, що грає в церкві. Але, може, краще не треба, тітонько Полі?

— Це я розумію, — підсумувала міс Полі. — І все ж я вважаю своїм обов'язком, щоб тебе навчили хоча б основам музики. Ти шила?

— Так, мем, — зітхнула Поліанна. — Жіноча допомога навчала мене. Але це було жахливо.

— Я сама вчитиму тебе шити. Гадаю, готувати ти теж не вмієш?

— Я встигла навчитися лише готувати шоколадну помадку та кекс...

— Шоколадна помадка і кекс, отак! — осудливо сказала міс Полі. — Сподіваюся, ми це швидко виправимо. — Вона на мить замислилася, а тоді поволі повела далі: — Щоранку о дев'ятій ти мені читатимеш уголос протягом пів години. До цього часу ти маєш прибрати у цій кімнаті. У середу та суботу до обіду — від пів на десяту — ти вчитимешся в Ненсі готувати на кухні. В інші дні вранці я вчитиму тебе шити. Після обіду в тебе залишиться час на уроки музики. Я сьогодні ж домовлюся про це із викладачем.

— Тітонько! — злякано вигукнула Поліанна. — Коли ж я житиму?

— Житимеш? Що ти маєш на увазі? Хіба це не життя?

— Звичайно, під час усіх занять, тітонько Полі, я зможу дихати, але це ще не означає, що я житиму. Людина спить і дихає, але ж не живе. Для мене «жити» означає робити те, що хочеш: гратися надворі, читати книжки, видиратися на гори, роздивлятися людей, і ще тисячі інших дивовижних речей на цих прекрасних вулицях, якими я проїжджала вчора. Ось що я називаю жити.

Міс Полі роздратовано підняла голову.

— Поліанно, ти просто неймовірна дитина! Ти матимеш відповідний час для ігор. Але якщо я готова виконати свій обов'язок і дати тобі відповідну освіту та виховання, ти теж повинна докласти зусиль.

Поліанна була збентежена:

— Тітонько Полі, як ви могли подумати, що я можу бути такою невдячною до вас. Я ж вас люблю. Ви — моя тітонька!

— Тож не змушуй мене сумніватися в цьому, — промовила міс Полі і повернулася до дверей, коли за спиною пролунав неспівливий голос:

— Тітонько. Ви не сказали, які з моїх речей ви хочете... віддати.

Міс Полі стомлено зітхнула, але це зітхання долетіло до Поліанни.

— Тімоті сьогодні пів на другу відвезе нас до міста. Усі ті речі не пасують моїй небозі. І я вважаю своїм обов'язком купити тобі все необхідне, щоб тобі не соромно було з'являтися на людях.

Цього разу не стримала зітхання Поліанна.

— Але, тітонько Полі, — благально промовила вона, — хіба немає іншої можливості бути щасливим, як тільки виконувати свої обов'язки?

Поліанна йде в гості

Невдовзі життя у садибі Гаррінгтонів увійшло в колію, хоча новий порядок трохи відбігав від того, який передбачала спочатку міс Полі. Поліанна шила, грала на піаніно, читала вголос, а також вчилася готувати на кухні. Але це не відбирало в неї стільки часу, як гадалося спочатку, тож Поліанна мала час, як вона висловилася, «жити». Майже щодня з другої до шостої дівчинка займалася тим, що їй подобалося. Звичайно, крім того, що їй уже встигла заборонити міс Полі.

Майже кожної погожої днини Поліанна випрохувала якесь завдання, аби мати змогу кудись піти, і під час таких прохідок вона часто зустрічала одного Чоловіка. Чоловік був завжди вбраний у довгий чорний сурдут та шовковий циліндр — цього інші чоловіки не носили. Його бліде обличчя завжди чисто поголене, а волосся, що вибивалося з-під циліндра, було позначене сивиною. Ходив завжди сам, через що Поліанна йому співчувала. Може, саме це спонукало дівчинку одного разу звернутися до нього.

— Доброго дня, сер. Який чудовий сьогодні день, чи не так? — бадьоро запитала вона, підійшовши до нього.

Чоловік ковзнув по ній поглядом, а тоді нерішуче зупинився.

— Це ти — до мене? — різко запитав він.

— Так, сер, — розцвіла Поліанна.

— Гм? О! Гм, — витиснув із себе незнайомиць і пішов геть.

Поліанна розсміялася. «Який кумедний чоловік», — подумала вона.

Наступного дня вона знов його побачила.

— Сьогодні, звичайно, не так гарно, як учора, але нівроку, — весело повідомила Поліанна.

Чоловік різко зупинився.

— Хто ти, дитино, і чому ти щодня звертаєшся до мене?

— Я — Поліанна Вітьер. А ви видаєтеся таким самотнім. Я рада, що ви зупинилися. Приємно познайомитися. А тепер скажіть, як вас звуть.

— Ну, власне... — чоловік подався геть швидше, ніж раніше. Поліанна розчаровано, без звичайної своєї усмішки дивилася йому вслід. «Може, він не зрозумів. Але ж не личить знайомитися лише наполовину. Я ж досі не знаю, як його звати», — міркувала вона дорогою. [...]

Все про Чоловіка

Наступного разу, коли Поліанна зустріла свого незнайомця, падав дощ. Однак Поліанна привітала чоловіка щирою усмішкою.

— Сьогодні не такий гарний день, правда? — весело запитала вона, — але ми маємо радіти з того, що дощ іде не щодня.

Цього разу чоловік навіть не гмукнув і не повернув голови. Поліанна вирішила, що він просто не почув її. Тому наступного разу вона говорила голосніше. Тим більше, що

він наддавав ходи, опустивши очі додолу, що видалося Поліанні безглуздим, бо навколо сяяло сонце.

— Як ви ся маєте? — защебетала вона. — Я рада, що сьогодні не так, як вчора.

Чоловік різко зупинився. Обличчя йому викривила злість.

— Послухай, дівчинко, — роздратовано мовив він. — Мені є про що думати, крім погоди. Я ніколи не звертаю уваги на те, світить сонце чи ні.

Поліанна аж промінилася.

— Я помітила, сер. Тому й вирішила сказати вам про це... щоб і ви звернули увагу... ну, що сонце сяє. Мені здалося, що ви зрадієте, як тільки зупинитесь, аби подумати про це.

Чоловік кивнув з якимось невиразним жестом. Він пішов було далі, але за два кроки зупинився і похмуро повернувся.

— Чому ти не знайдеш собі однолітків, аби поговорити з ними?

— О, я б із задоволенням, сер, але Ненсі каже, що тут просто немає моїх однолітків. Але я не дуже засмучуюся. Я люблю розмовляти зі старшими людьми, бо я взагалі звикла спілкуватися з Жіночою допомогою.

— Гм! З Жіночою допомогою?! Ти хочеш сказати, що я схожий на Жіночу допомогу? — його губи ладні були усміхнутися.

Поліанна весело розсміялася.

— Звичайно ж ні, сер. Але, як на мене, ви такі ж добрі або й кращі за них. Мені здається, ви набагато ліпший, ніж здається на перший погляд.

Незнайомець, повернувшись, швидко подався геть. Коли наступного разу Поліанна зустріла чоловіка, він пильно подивився їй в очі, і через це — подумала Поліанна — його обличчя погарнішало.

— Доброго дня, — стримано звернувся він перший. — Хочу попередити: я знаю, що сьогодні світить сонце.

— Я здогадалася, що ви знаєте, щойно я глянула на вас, — сяючи, кивнула Поліанна. — Я побачила це за усмішкою і вогником в очах.

Відтоді чоловік завжди сам заговорював до Поліанни, і частіше за все він просто вітався. Але для Ненсі, яка одного разу пішла з Поліанною, привітання чоловіка стало великою несподіванкою.

— Заради усіх святих, Поліанно! — вичавила з себе Ненсі. — Чоловік справді привітався? Боже! Ви хоч знаєте, хто це такий?

Поліанна засмучено похитала головою.

— Я одного разу спробувала з ним познайомитися, але він забув назватися. Я представилася, а він — ні.

У Ненсі очі полізли на лоба.

— Але він ніколи ні з ким не розмовляє, він мовчить роками. Це — Джон Пендлтон. Він — найбагатша людина в місті. Але ж справді дивно, міс Поліанно, що він озався до вас. Він мешкає сам у великому домі, сповненому всякої пишноти. Хтось каже, що він несповна розуму. А інші натякають, що йдеться про якусь страхітливую таємницю. [...]

Знайомство з Джиммі

[...] Чудового ранку в четвер Поліанна несла холодець¹ із телячої ніжки місіс Сноу. Останнім часом вони дуже здружилися. Ця дружба почалася з третього візиту, коли дівчинка розповіла місіс Сноу про свою гру. Тепер місіс Сноу гралася в цю гру разом з Поліанною.

Поліанна розмірковувала над усім цим, коли раптом побачила хлопчика. Він, сіромашний, сидів край дороги і збайдужіло стругав паличку.

— Привіт! — приязно всміхнулася Поліанна.

— Привіт, якщо не жартуєш, — хлопчик, здивовано зиркнув на Поліанну, а тоді знову почав стругати паличку ножом зі зламаним лезом.

¹ У ті часи вважалося, що холодець дуже корисний для тих, хто хворіє.

Поліанна вместилася на траві поруч із хлопчиком. Дівчинка мріяла мати друзів серед однолітків. Тому вона вирішила не втрачати нагоди.

— Мене звати Поліанна Вітьєр, — мило почала вона. — А тебе?

— Джиммі Бін, — нелюб'язно і байдуже бовкнув хлопчик.

— Чудово. Я живу в домі міс Полі Гаррінгтон. А ти де?

— Ніде.

— Ніде! Так не буває. Кожен має десь жити, — наполягала Поліанна.

— Ну, я ... наразі шукаю собі нове місце.

— Справді? І де ж воно?

Хлопчик зміряв Поліанну презирливим поглядом.

— Дурепо! Як я можу знати, де воно, якщо я його ще не знайшов?

Поліанна трохи відхилила голову назад. Це не гарний хлопчик, а крім того, вона не любила, коли її називали «дурепою».

— А де ти жив досі? — допитувалася вона.

Хлопець хихотнув. То був дурнувятий сміх, нещирий. Але, коли хлопчик почав розповідати про себе, обличчя його погарнішало.

— Ну, тоді слухай. Я — Джиммі Бін, мені щойно минуло десять років. Торік я жив у сиротинці. Але нас таких там було багато, і тому їм за мене голова не боліла. І я пішов звідти. Тепер житиму деінде, але поки не знаю, де саме. Я хотів мати власну домівку... ну, звичайну — щоб була мама, а не доглядачка. Як є домівка, то є й родичі, а в мене нікого немає, відколи... татко помер. Ото й ходжу світами. Вже обійшов чотири будинки, але ніхто з господарів не схотів мене взяти, хоча я й казав, що відпрацюю. Що тобі ще сказати? — на цих словах голос хлопчика здригнувся.

— Як їм не соромно! — співчувала Поліанна. — Я розумію, що тобі довелося пережити, бо коли мій татко по-

мер і в мене не було нікого, доки мене взяла до себе тітонька... — Поліанна раптом урвала. Обличчя її осяяла чудова ідея. — О, я знайшла для тебе домівку, — вигукнула вона. — Тебе візьме тітонька Полі... я впевнена. Адже вона взяла мене! Ти навіть не уявляєш, яка вона добра.

Коли допнулися до будинку, Поліанна відразу припровадила свого супутника ошелешеній тітці перед очі.

— Ось, тітонько Полі, — тріумфувала вона, — тількино подивіться, кого я вам привела. Справжнісінький живий хлопчик. Він не проти спочатку деякий час спати в

кімнатці на горищі¹, і він обіцяє працювати. Але, думаю, він мені весь час буде потрібний, щоб гратися зі мною.

Міс Полі зблідла, а потім густо почервоніла.

— Поліанно, що це означає? Хто цей обшарпанець?

«Обшарпанець» відступив крок до дверей. Поліанна розсіялася.

— Невже я забула його представити? Авжеж, миття піде йому на користь. Ой, я знову забула про головне. Знайомтеся: — Джиммі Бін.

— І що він тут робить?

— Ну як же, тітонько Полі, я ж вам щойно все пояснила. Це — для вас. Я привела його, бо йому нема де жити. Я розповіла йому, якими ви були добрі до мене і, я знаю, будете до нього.

Міс Полі гепнулася на стілець. Ось-ось нею заволодіє знайоме відчуття безпорадності. Але вона перемогла себе і сіла прямо.

¹ До цього часу тітонька Полі вже переселила Поліанну з горища в гарну кімнату.

— Годі, Поліанно. Це твоя найдурніша витівка. Тобі не досить прибудних котів і дворняг, і ти приводиш обшарпаних маленьких жебраків...

Хлопчик від цих слів аж здригнувся. Його очі спалахнули, а підборіддя гордо піднялося. Він став визивно перед міс Полі.

— Я не жебрак, мем, і мені нічого не потрібно від вас. Я розраховував улаштуватися на роботу за харчі і дах над головою. І я ніколи не зайшов би до вашого старого будинку, якби ця дівчинка не притягла мене сюди. Вона розповідала, яка ви добра та чуйна. Ось так, — на цьому слові він розвернувся і вийшов із кімнати, сповнений власної гідності. [...]

У пендлтонському лісі

Вийшовши з каплички, Поліанна вирішила за найкраще прогулятися в зеленій тиші Пендлтонського лісу. У Пендлтонському лісі було чудово. Раптом дівчинка підняла голову й прислухалась. Десять попереду гавкав собака. За мить він із гавкотом вискочив до неї.

— Привіт, цюцю! — Поліанна вичікувально поглянула на стежину. Безперечно, вона цього собаку вже бачила: він тоді був з Чоловіком, містером Джоном Пендлтоном. Поліанна звернула увагу на собаку.

Він гавкав уривчасто, різко, як на тривогу, а також туди й назад метлявся по стежині. Щойно дійшли до бічної стежинки, собака рвонув по ній щодуху, але за мить прибіг, скиглячи й гавкаючи.

— Ой! Додому не туди, — засміялася Поліанна.

Собача, наче сказилося, метлялося туди-сюди між Поліанною й бічною стежкою, гавкало й скигло. Тремтіння маленького тільця, погляд його коричневих очей були сповнені відвертого благання... і Поліанна нарешті зрозуміла, звернула на бічну стежину й пішла за ним.

Собака щодуху кинувся вперед, і Поліанна зрозуміла причину такої поведінки: за кілька ярдів від бічної стежи-

нки біля підніжжя кручі лежав безрухом чоловік. Під ногою Поліанни тріснула галузка, і чоловік повернув до неї голову. Злякано скрикнувши, Поліанна кинулася до нього.

— Містере Пендлтон! У вас серйозна травма?

— Травма? Та ні, я просто вирішив погрітися на сонечку, — роздратовано ощерився чоловік. — Що ти можеш зробити?

Поліанні аж віддих запнуло, але вона послідовно відповіла:

— Ну, містере Пендлтон... я знаю і вмію ще не так багато. Але багато хто з Жіночої допомоги казав, що я дуже кмітлива.

Чоловік не міг стримати усмішки.

— Гаразд, мала, вибач мені. Це все через цю кляту ногу. А тепер слухай, — він зробив паузу, насилу дістав з кишені штанів в'язанку ключів, виокремив одного ключа. — Іди ось по цій стежині, хвилин за п'ять побачиш мій дім. Відімкни цим ключем бічні двері під дашком. Отже, коли зайдеш до будинку, іди просто через передпокій і коридор до дверей в кінці. Там, на великому письмовому столі посеред кімнати, побачиш телефон. Ти вмієш користуватися телефоном?

— Так, сер. Якось, коли тітонька Полі....

— Знайди там на телефонній картці номер лікаря Томаса Чилтона. Сподіваюся, ти знаєш, яка на вигляд телефонна картка?

— Так, сер, звичайно. У тітоньки Полі я часто любила...

— Скажи лікарю Чилтону, що Джон Пендлтон зламав ногу і зараз лежить біля підніжжя Малої Орлиної кручі, що в Пендлтонському лісі. Нехай він прийде сюди з ношами і візьме на допомогу двох чоловіків. Решту він і сам знає. Скажи, нехай іде по цій стежці, що веде від будинку.

— Ви зламали ногу?! Ой, містере Пендлтон, який жах! — здригнулася Поліанна. — Я така рада, що зустріла вас. Я можу вам допомогти?

— Звичайно, можеш... та, наскільки я бачу, не хочеш. Піди й зроби, про що я прошу, та припини базікати, — ледве простогнав він. [...]

Навіть зламана нога не завадила чоловікові помітити, як швидко повернулася Поліанна.

— Щось трапилося? Ти змогла зайти в дім? — запитав він.

— Я все зробила і повернулась, — відповіла вона. — Лікар ось-ось прийде з помічниками і усім необхідним. Він запевнив, що знає це місце, де ви лежите, тому я не чекала на нього. Мені захотілося побути з вами.

— Побути зі мною? — хмуρο осміхнувся чоловік. — Ти могла б знайти приємніше товариство.

— Це ви так кажете тому... тому, що ви такий... сердитий?

— Що ж, дякую за відвертість. Саме тому.

— Але ви тільки удаєте сердитого. В душі ви не такий.

До питання про холодець

Через тиждень після випадку в Пендлтонському лісі Поліанна якось уранці звернулася до міс Полі з проханням:

— Тітонько Полі, ви не заперечуватимете, якщо сьогодні я віднесу холодець не міс Сноу, а комусь іншому... Звісно, поламані ноги — це ще не інвалідність на все життя, а тому він лежатиме менше, ніж міс Сноу, тому через раз чи два... вона матиме всю решту холодців.

— Йому? Він? Зламана нога? Про що ти кажеш, Поліанно?

— О, я геть забула. Гадаю, ви ще нічого не знаєте. Розумієте, я знайшла його в лісі, а тоді довелося зайти до його будинку і подзвонити, аби прийшли лікар з помічниками, а ще тримала йому голову й допомагала. Звичайно, потім я пішла додому і відтоді його не бачила. І ось сьогодні, коли я побачила, що Ненсі приготувала холодець для міс Сноу, то й подумала, що було б доречно,

якби я віднесла цього разу холодець йому — один-однісінький раз, тітонько Полі... можна?

— Гадаю, що можна, — здалася міс Полі, — але про кого йдеться?

— Про Чоловіка. Його звати Джон Пендлтон.

— Джон Пендлтон?!! Ти з ним знайома?

— Так, — Поліанна кивнула. — Тепер... він завжди розмовляє і всміхається. Він лише видається сердитим.

— Я чула про нещасний випадок, — холоднувато промовила міс Полі, — але я не збираюсь надсилати холодець містеру Джону Пендлтону.

— Але я не скажу, що цей холодець від вас. Я йому скажу, що це — від мене.

Міс Полі раптом запитала на диво м'яким голосом:

— А він знає, хто ти, Поліанно? Він не знає, що ти моя небога?

— Думаю, що ні.

На хвилину запанувала тиша. Міс Полі дивилася на Поліанну невидючими очима. Аж от міс Полі рвучко підвелася.

— Гаразд, Поліанно, — промовила вона дивним, наче не своїм голосом, — можеш віднести холодець містеру Пендлтону від свого імені. Але зятям: я його не посилала. І він не повинен запідозрити, що це від мене.

Лікар Чилтон

[...] Поліанна лишилася сам на сам зі страшенно сердитим чоловіком, що лежав горілиць на ліжку.

— Слухайте, я ж просив... — пролунав сердитий голос. — А, це ти, — обірвав він неохочливо, коли Поліанна підійшла ближче до ліжка.

— Так, сер, — всміхнулася Поліанна. — Ой, я така рада! Я боялася, що зовсім не побачу вас. А лікар дозволив. Правда ж, він зробив чудово?

Губи чоловіка мимоволі розтяглися в усмішку.

— Ось, а я вам принесла холодець з телячої ніжки.

— Ніколи не їв його, — усмішки як і не було, і чоловік спохмурнів.

На обличчі Поліанни промайнуло розчарування, але воно зникло.

— Справді? Але якщо ви ніколи не їли, то не можете знати, подобається він вам чи ні, адже так? Тому я можу порадіти, що ви...

— Гаразд, досить. Поки що я знаю одне: я змушений лежати тут горілиць і приречений лежати тут аж до самого Страшного суду.

— Я хочу сказати, що ноги не залишаються зламаними... хіба що у таких інвалідів, як у

місіс Сноу. Тому й ви не лежатимете до Страшного суду. Мені здається, вам можна з цього порадіти.

— Авжеж, зараз... — понуро відповів чоловік.

— І зламали ж лише одну. Можете радіти, що не дві.

— Звичайно! Таке щастя. З цього погляду я міг би радіти, що я не сороканіжка і не переламав усі сорок ніг!

— Це вельми прикро. Але я вирішила, містере Пендлтон, що ви видаєтеся сердитим тільки зовні. Ненсі мені все розповіла.

Чоловік аж рота роззявив від здивування:

— Стривай, а хто така Ненсі?

— Наша Ненсі. Вона працює в тітоньки Полі.

— В тітоньки Полі? Гаразд. А хто така тітонька Полі?

— Тітонька Полі — це міс Полі Гаррінгтон. Я живу в неї.

Чоловік наче здригнувся.

— Міс... Полі... Гаррінгтон! — видихнув він. — Ти живеш у неї?!

— Так. Я — її небога. Вона взяла мене з почуття обов'язку перед моєю мамою, — затиалась Поліанна. — Вони були сестрами. А коли й татко пішов на небеса слідом за нею та моїми братиками і сестричками, й у мене не лишилося нікого, тітонька Полі взяла мене до себе.

Чоловік не відповідав. Обличчя його на подушці було таке бліде, що Поліанна аж перелякалася. Вона нерішуче підвелася.

Переклад з англійської Богдани Гори, ілюстрації Анатолія Слєпкова

Хто такі містер Пендлтон і лікар Чилтон, що пов'язує їх з міс Полі Гаррінгтон, а також про їхню роль у житті Поліанни ви дізнаєтесь, коли прочитаете продовження. Для цього скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/ZOVWdsc>.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ПОРТРЕТ

Портрет (від французького *portrait*) — зображення в художньому творі зовнішнього вигляду, рухів, виразу обличчя людини, її одягу тощо. Часто сам зовнішній вигляд розповідає про деякі риси вдачі людини, її спосіб життя.

Деколи письменники і письменниці створюють контраст між характером людини та її портретом. Наприклад, у казці Оскара Уайльда «Хлопчик-зірка» надзвичайна врода головного героя протиставляється його жорстокості.

1? ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

Граємо у гру «правильно/неправильно». Не забудьте обґрунтовувати свої відповіді («це правильно, тому що...», «це неправильно, тому що...»)

1. **Поліанна** приїхали до **тітоньки Полі** погостювати лише на два тижні.
2. Дівчинку на вокзалі зустріла служниця **Ненсі**, а не рідна тітка.
3. Міс Полі Гаррінгтон оселила небогу в найкращій кімнаті будинку.
4. Тітонька Полі, познайомившись із небогою, стала її підтримувати, втішати і радіти, що тепер вони обидві не самотні.

5. Поліанна була сиротою.
6. Вона привезла із собою мало речей, тому що була дуже бідною.
7. Дівчинка весь час плакала і скаржилася усім на своє життя в тітоньки Полі.
8. Із самого початку міс Полі Гаррінгтон керувалася у стосунках з небогою любов'ю.
9. Міс Полі Гаррінгтон та інших дорослих у поведінці Поліанни дивувала непривітність, вередливість, упертість, постійні вимоги щось їй купити.
10. Поліанна з батьком вигадали **гру в радість**.
11. Гра в радість почалася з того, що дівчинці подарували розкішну ляльку.
12. Дівчинка подружилася з похмурим і сердитим **містером Пендлтоном**.
13. Коли з Пендлтоном трапилося нещастя, Поліанна злякалася і втекла.
14. Поліанна відмовилася переїхати до багатія містера Пендлтона.
15. Поліанна впала з дерева і зламала ноги.
16. **Лікар Чилтон** і **тітонька Полі** не спілкувалися 15 років.
17. Лікар Чилтон і тітонька Полі так ніколи і не помирилися.
18. Щоб підтримати хвору Поліанну, мешканці міста влаштували святкові автоперегони.
19. Дівчинка одужала і поїхала на весілля лікаря Чилтона і тітоньки Полі.
20. Безпритульного і самотнього **Джиммі Біна** всиновив містер Пендлтон.

Міркуємо самотійно

21. Доведіть, що добро, яке зробила **Поліанна** для міста, повернулося до неї стократно.
22. Схарактеризуйте образ **Поліанни**. Чому дівчинку можна назвати **оптимісткою**? А ти — оптиміст / оптимістка чи песиміст / песимістка?
23. Чому дівчинці не подобається її зовнішність? Чи завадило це їй здобути друзів і стати улюбленицею всього міста? Чому?
24. Якби Поліанна була звичайною дитиною, як склалося б її життя в домі **міс Полі Гаррінгтон**?
25. Простежте, як змінився характер міс Полі Гаррінгтон до кінця роману. Поясніть чому.
26. Чому роман «Поліанна» називають **романом виховання**. Чого навчає нас цей твір?

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

27. Порівняйте образи **Поліанни** і **Хлопчика-зірки**.
28. Як до них можна застосувати вислів «*Чини з іншими так, як ти хочеш, щоб чинили з тобою*».
29. Знайдіть спільні риси в образах **Чарлі** із твору «*Чарлі і шоколадна фабрика*» і **Поліанни**.

30. Як ви розумієте прислів'я «Якби не було хмар, то ми не насолоджувалися б сонцем». Як стосується це **прислів'я** роману «Поліанна»?

Застосовуємо теоретичні поняття

31. Який зміст має в романі **протиставлення** «любов – обов'язок», «гра – заборона»?

32. Визначте **тему** та **ідею** роману Елеонор Портер «Поліанна».

33. У розділі «Приїзд Поліанни» знайдіть **портрет** дівчинки.

34. Що розповідає про міс Полі її **портрет**: «похмура, зі стиснутими губами», а також слова холодно, роздратовано, гнівно?

Що спитав у нас Згадайко?

1. Як служниця Ненсі впізнала Поліанну на станції?
2. Згадайте, що дівчинка жила в часи, коли не було мобільних телефонів та інтернету. Якби вас, як Поліанну, треба було впізнати на вокзалі за описом, за якими особливими ознаками мали б здогадатися, що це ви.
3. Опишіть свій **портрет** або портрет когось із однокласників чи однокласниць.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ.

ОПОВІДАННЯ, ПОВІСТЬ, РОМАН

Оповідання — невеликий розповідний твір, присвячений одній чи кільком подіям у житті героя чи героїні. Описи в оповіданнях стислі або ж їх зовсім нема. Розповідь часто ведеться від особи оповідача/оповідачки.

Повість — розповідний твір, який вважають проміжним жанром між оповіданням і романом.

На відміну від оповідання, повісті притаманні ширше охоплення подій життя головних героїв/героїнь, більша кількість персонажів, їх повніша характеристика, ширше використання описів.

Роман — один із найпоширеніших жанрів літератури. Так само, як *оповідання* і *повість*, *роман* є розповідним твором. У романі зображено велику кількість подій, які охоплюють долі багатьох героїв/героїнь упродовж тривалого часу.

Завдання від Фантазерчика

1. Застосуйте правила гри Поліанни до якоїсь ситуації із власного життя.
2. Пограйтеся в «Поліанну»: розкажіть про **«гру в радість»** вашим близьким і навчіть їх правил.
3. Розкажіть, чому ця **гра** підходить і дітям, і дорослим.
4. Доберіть 5 слів, якими можна було б схарактеризувати Поліанну. Запишіть їх у робочий зошит.
5. Що вам хотілося б бачити в убогій кімнатці Поліанни на горіщі? Намалюйте речі, якими б ви потішили милу диво-дівчинку.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

За сюжетом роману *«Поліанна»* американської письменниці **Елеонор Портер** створено декілька фільмів і телесеріалів. Перший фільм вийшов на екрани світових кінотеатрів у далекому 1920 — через 7 років після надрукування книжки. У ньому знялися найвідоміші тогочасні зірки Голівуду.

Останній фільм про диво-дівчинку був створений у Великій Британії і з'явився у 2003 році.

«Поліанна» також надихає театральних митців та мисткинь, вистави за сюжетом повісті ставляться в усьому світі, особливо її люблять дитячі театри.

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/PT6eOII> або QR-кодом і подивіться виставу *«Поліанна» Київського академічного театру юного глядача на Липках*.

Якою постає у виставі **головна героїня** твору? У чому ваше уявлення про неї збігається з баченням режисера вистави, а в чому — ні? Поділіться враженнями від гри акторів і акторок.

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/IYySm2D> і виберіть правильну відповідь у тестах.

У ВИРІ ЗАХОПЛИВИХ ПРИГОД

Марк Твен

(1835–1910)

Справжнє ім'я відомого американського письменника — Семюель Лєнгхорн Клеменс. Дитинство хлопчика минуло в маленькому містечку Ганнібал на півдні Америки. Згодом письменник змалював це містечко під назвою Санкт-Петербург у книзі про Тома Соєра.

У 12-річному віці Сем втрапив батька, який помер, залишивши сім'ю у великій скруті.

Хлопчик змушений був піти учнем у друкарню. Саме в період роботи в друкарні Сем захоплюється читанням книг, засиджується в бібліотеках і пише невеличкі гумористичні оповідання та статті до місцевих газет.

Згодом Семюель стає лоцманом і починає водити корабель річкою Міссісіпі. Юнакові була до вподоби ця робота, але через громадянську війну довелося залишити судноплавство. У 1861 році в пошуках срібла Сем із братом подався на Захід країни з надією стати мільйонером.

Скарбів юнак не знайшов, але саме тут, на Заході, він став письменником. 3 лютого 1863 року було надруковано перше його оповідання, підписане псевдонімом **Марк Твен**. Словосполучення «марк твен» (у перекладі «мірка два») є

лоцманським терміном, який означає рівень води, достатній для проходу судна.

З того часу Марк Твен багато пише і друкується. Його жартівливо-гумористичні твори стали надзвичайно популярними. У них відобразилися народний гумор і мова, повсякденне життя американців та неперикрашена історія країни.

У 1876 році вийшла перша книга Марка Твена для дітей — «*Пригоди Тома Соєра*». Цей твір — і туга за дитинством, і спроба зобразити маленьке містечко, в якому проходить життя звичайних людей, і пародія на добродесні нудні книжки про чемних хлопчиків і дівчаток.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте, в яких творах зарубіжної літератури змальовано образи *дітей-сиріт*.
2. Порівняйте образи падчерки, Мауглі, Пеппі Довгапанчохи та Поліанни.
3. Розкажіть, які надзвичайні пригоди пережили ці персонажі.

ПРИГОДИ ТОМА СОЄРА

(вибрані розділи)

Розділ 1. Том грається, воює, ховається

— Томе! — Ніякої відповіді.

— Томе! — Ніякої відповіді.

— І де дівся цей хлопець, хотіла б я знати... Томе!

Старенька зсунула окуляри на кінчик носа і оглянула кімнату поверх окулярів; потім вона підняла окуляри на лоба і глянула з-під них. На хвилинку вона розгубилась, а потім сказала не дуже сердито, але досить голосно, щоб меблі могли її почути:

— Ну, присягаюся, якщо я спіймаю тебе, я...

Вона не закінчила, бо саме в цей час нахилилась і почала штурхати щіткою під ліжком. Але з-під ліжка вона не витягла нічого, крім кішки.

— От препоганий хлопчисько! — Старенька, ставши на порозі, пильно вдивлялася в свій город — помідори, які заросли бур'янами. Тома не було.

— Ге-ей, Томе!

Легенький шелест почувся ззаду. Вона обернулась і тієї ж миті схопила за підтяжки хлопчика, що збирався втекти.

— Ну, от! Мені слід було б зазирнути до комори! Що ти там робив?

— Нічого.

— Нічого? Подивись на свої руки, подивись на свій рот. Що це таке?

— Не знаю, тітко!

— Ну, то я знаю! Це — варення! Сорок разів казала тобі: якщо ти не залишиш це варення в спокої, я з тебе шкуру здеру. Дай-но мені різку.

Різка свиснула в повітрі. Біда була неминуча.

— Ой, тітко! Що у вас за спиною?

Старенька злякано обернулась. А хлопець миттю переліз через високий паркан і зник. Тітка Поллі на хвилину остовпіла, а потім тихо засміялася:

— Оце то хлопець! Невже я ніколи нічого не навчусь? Хіба ж він мало мене дурив? Час би вже порозумнішати! Але, Боже ж мій, він завжди придумає щось нове. Він начебто знає, скільки можна мучити мене безкарно, а коли я розсерджуся, зараз же втече або розсмішить мене. І гнів мій проходить. Я не виконую свого обов'язку щодо цього хлопця. Сказано ж в Біблії: заощадиш різку — зіпсуєш дитину. Я страждатиму за гріхи нас обох. Він пустун. Але він же, бідолашний, син моєї покійної сестри. Щоразу, як я відпускаю його, совість мучить мене; і щоразу, як я б'ю його, жаль крає моє старе серце. У школу він сьогодні не повернеться і байдикуватиме до самого вечора. Але завтра мені доведеться покарати його — посадити за важку роботу. Жорстоко змушувати його працювати тоді, коли у всіх хлопців свято, але нічого не вдієш: роботу він ненавидить

над усе в світі, а мені треба виконати свій обов'язок, бо інакше я погублю дитину. [...]

Розділ 2. Чудовий маляр

Настала субота. Ранок видався ясний і свіжий.

...Том вийшов на вулицю з відром вапна і з довгою щіткою. Він поглянув на паркан, і відразу навколишня природа стала похмурою, глибокий смуток оповив його душу. Життя здалося йому безглуздом, а існування — важким тягарем. Зітхаючи, він умочив щітку в вапно і провів нею по верхній дошці. Знов умочив, знов помазав і спинивсь: яка мізерна ця біла смужка порівняно з неосяжним простором нефарбованого паркану.

Але Томової енергії стало ненадовго. Він згадав, як весело збирався провести цей день, і смуток його побільшав. Незабаром інші хлопці, вільні від усякої праці, вийдуть на вулицю гуляти й розважатися. Як вони глузуватимуть, що йому доводиться так важко працювати! Він витяг усі свої скарби і став оглядати їх: уламки іграшок, мармурові кульки, всякий мотлох — цього не вистачить і на те, щоб купити собі хоч півгодини цілковитої волі. Він відмовився від думки підкупити товаришів. У цю важку й безнадійну хвилину його раптом окрило натхнення, геніальна, блискуча думка.

Він узяв щітку і спокійно заходився працювати. Ось у далині з'явився Бен Роджерс. Кепкувань цього хлопця Том боявся найбільше. Бен не йшов, а підстрибував і пританцював. Це означало, що на серці в нього було легко і що він багато чекав від майбутнього дня.

Він гриз яблуко, а в проміжках протяжно гудів і дзвінко кричав: «Дін-дон-дон, дін-дон-дон», тому що вдавав пароплав. Наблизившись, Бен притишив хід і почав обережно повертатися. Він був одночасно судном, капітаном і сигнальним дзвоном.

— Стоп, правий борт! Дзелень-дзень! Стоп, лівий борт! Тихий хід! Стоп, машина! Віддай канат! Стоп! Гей, ти, на

березі! Чого стоїш? Приймай канат! Намотуй на стовп! Затяга-а-ай! Мащини зупинені! Дзелень-дзень! Шт! Шт! Шт! (Машина випускала пару).

Том білив і не звертав уваги на пароплав. Бен сторопів, а потім сказав:

— Гі-гі! Таки спіймався!

Ніякої відповіді. Том кинув погляд митця на свій останній мазок. Бен став поряд. У Тома слинка потекла, коли побачив яблуко. Бен сказав:

— Що, голубе, змусили працювати?

— Га, це ти, Бене! Я й не помітив.

— Слухай, я йду купатися, так, купатись! Либонь, і тобі хочеться! Але тобі не можна, доведеться працювати. Інакше ти пішов би купатися.

— Що ти звеш роботою? — Том зневажливо глянув на хлопця.

— А хіба це не робота?

— Може, робота, а може й ні. Одне тільки знаю: Тому Соєру вона до вподоби, — промовив недбало Том і оглянув паркан.

— Ну, ти ж не збираєшся казати, що це діло приємне.

— А що ж тут неприємного? Хіба хлопцям щодня щастить білити?

Це обернуло всю справу по-новому. Бен перестав гризти яблуко. Том м'яко водив щіткою, відходив трохи, щоб помилуватися ефектом. Бен стежив за кожним його рухом і дедалі більше зацікавлювався.

— Слухай, Томе, дай мені трохи побілити! — Том

задумався і, здавалося, ладен був погодитись, але потім змінив свій намір.

— Ні, Бене. Бачиш, тітка Поллі надто вже піклується про цей паркан: адже він виходить на вулицю. Коли б це було у дворі — інша річ, але тут треба фарбувати дуже і дуже дбайливо...

— Та ну? Дай мені тільки спробувати трішечки. Дай!

— Бене, я б залюбки, слово честі. Але тітка Поллі...

— Та що ти, Томе! Я буду старатись. Я дам тобі серединку яблука. Я дам тобі все яблуко. Все, що лишилось.

Том віддав щітку з неохотою на лиці, але з радістю в серці. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» працював, відставлений художник сидів в холодку, уминав яблуко і обмірковував, як ловити нових простаків. Цих простаків не бракувало: щохвилини з'являлися хлопці; вони приходили поглузувати, але залишалися білити. Тим часом Бен утомився. Том продав наступну чергу Білі Фішеру за нового повітряного змія. А коли і Фішер вийшов із ладу, Джонні Міллер купив собі місце за дохлого пацюка зі шворкою, щоб крутити його в повітрі. І так година за годиною. Опівдні Том зі злидаря перетворився на багатія, що буквально купався в розкошах. Крім тих речей, про які говорилося, він мав ще сюрчок, кусочок синього скла від пляшки, щоб дивитися крізь нього, ключ, який нічого не хотів одмикати, грудку крейди, скляну пробку, олов'яного солдата, мідну ручку від дверей, ручку від ножа, чотири апельсинові шкуринки і стару поламану раму од віконця з горища. Він прегарно провів час у великім товаристві, нічого не роблячи, а на паркані з'явилися аж три шари вапна! Коли б у нього вистачило вапна, він розорив би всіх хлопців у містечку.

Том подумав, що жити на світі не так уже й погано. Сам того не підозрюючи, він відкрив великий закон, що керує вчинками людей, а саме: для того, щоб хлопчику або дорослому захотілось чого-небудь, треба тільки одне — щоб цього було нелегко добитись.

Розділ 3. Заклопотаний війною і коханням

Том з'явився перед тіткою Поллі, яка сиділа біля розчиненого вікна в затишній кімнаті. Лагідне літнє повітря, запах квітів і заколисує дзижчання бджіл зробили своє: тітка Поллі заснула над шитвом. Вона звичайно, була певна, що Том уже давно втік, і тому дуже здивувалася, коли побачила, що він здався їй на ласку. Том сказав:

— Можна мені тепер піти погратись, тітко?

— Як! Уже? А скільки ти зробив?

— Уже зроблено, тітко!

— Томе, не бреши! Я цього не терплю.

— Я не брешу, тітко. Справді, зроблено все.

Тітка Поллі не повірила. Вона пішла подивитися. Вона була б задоволена, коли б двадцять відсотків того, що говорив Том, було правдою. Коли ж вона побачила, що весь паркан вибілений, і не просто вибілений, а вкритий кількома густими шарами вапна, її здивування було безмежне.

Вона була настільки вражена подвигом Тома, що повела його до комори, вибрала найкраще яблуко і дала йому, виголосивши лекцію про те, що після старанної роботи яблуко буде ще смачнішим. І поки вона закінчила промову висловом із Біблії, Том нишком поцупив пряника.

Том попростував до міського майдану, де, за попередньою угодою, вже зішлись для битви дві армії. Однією з них командував Том, а другою — його найближчий приятель Джо Гарпер. Обидва великі полководці не поганили собі рук, б'ючись особисто, а сиділи на пагорбку і керували воєнними операціями. Після довгого й важкого бою армія Тома здобула перемогу.

Потім обидва війська підраховали вбитих, обмінялися полоненими та призначили день наступного бою. Після цього армії вишикувались і церемоніальним маршем пішли геть, а Том подався додому сам.

Проходячи повз будинок, де жив Джеф Течер, він побачив у садку незнайому дівчинку — чарівне створіння з голубими очима, золотавим волоссям, заплетеним у дві

довгі коси, в білому літньому платтячку. Щойно увінчаний славою герой був переможений без жодного пострілу. Еммі Лоренс відразу зникла з його серця, не залишивши там навіть сліду. Він гадав, що палко любить її, а тепер побачив, що то було тільки мимовільне захоплення. Кілька місяців боровся він за Еммі, вона лише тиждень тому сказала, що любить його. Протягом цих семи коротких днів він вважав себе найщасливішим хлопцем у цілому світі. І ось за якусь хвилину вона залишила його серце, наче випадкова гостя.

Том милувався своїм новим ангелом, поки не помітив, що вона теж побачила його. Тоді він удав, ніби не помічає дівчинки, і почав, як це властиво хлопцям, кривлятись на всі лади, щоб викликати її захоплення. Деякий час він виробляв усякі безглузді штуки і посеред якоїсь карколомної гімнастичної вправи він побачив, що дівчинка, не дивлячись на нього, простує додому.

Том підійшов ближче і засмучений сперся на паркан. Том важко зітхнув, коли вона ступила на поріг. Але перш ніж зникнути за дверима, дівчинка обернулась і кинула через паркан квітку.

Том підбіг, зупинився за два кроки від квітки. Потім наступив на квітку босою ногою, захопив її гнучкими пальцями, пострибав на одній нозі геть і зник за рогом зі своїм скарбом. Він розстебнув куртку і сховав квітку на грудях, ближче до серця, а може, й до шлунка, бо Том був не дуже великим знавцем анатомії і мало розбирався в таких тонкощах...

Розділ 6. Том знайомиться з Беккі

[...] Незабаром Том зустрівся з Гекльберрі Фінном, сином п'янички. Всі матері в містечку боялися Гекльберрі, бо це був ледащо, поганий, невихований хлопчисько. І ще тому, що всі діти заздрили йому і намагалися наслідувати у всьому. Том, як всі хлопці з «порядних родин», заздрив Гекльберрі, що міг цілий день нічого не робити. І Томові теж було суворо заборонено гратися з цим голодранцем. Саме тому Том завжди грався з ним.

Гекльберрі одягавсь у недоноски з плеча дорослих людей. Гекльберрі був вільний птах, блукав, де йому хотілося. В хорошу годину він ночував десь на чужому ґанку, а в дощову — в порожніх діжках. Йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, йому нікого було слухатися. Він міг ловити рибу чи купатися, коли і де йому заманеться. Йому не треба було ні митися, ні одягати чисту білизну, а лаятися він умів напрочуд. Одне слово, цей хлопець мав усе, що надає ціну життю... Так думали всі «добре виховані» хлопці.

Том привітав романтичного волоцюгу:

— Агов, Гекльберрі! Здоров! Що це таке в тебе?

— Дохла кішка.

— Дай подивитися, Геку! Ач, зовсім уже залякла.

Слухай, Геку, а на що годиться дохла кішка?

— На що годиться? А бородавки виводити.

— Ну, а як же ти виводиш їх дохлою кішкою?

— А ось як: візьми кішку і йди з нею на кладовище у таке місце, де поховано злу людину. І ось опівночі прийде чорт, а може й два-три. І коли вони потягнуть чолов'ягу геть, жбурни їм кішку навздогін і приказуй: «Чорт за мертваком, кіт за чортом, бородавки за котом, геть від мене всі разом».

— Слухай, Геку, коли ти будеш пробувати з кішкою?

— Цієї ночі. Чорти напевно прийдуть цієї ночі по старого Вільямса.

— Можна й мені з тобою?

— Звичайно, якщо не боїшся.

— Боюсь! Отакої! Ти нявкнеш під вікном?

— Добре... І ти нявкни у відповідь. А то минулого разу я доти нявкав під вікнами, поки старий Гейс почав жбурляти в мене каменями й кричати: «Чорти побрали б цю кішку!»

— Тієї ночі я не міг нявкнути у відповідь, бо тітка за мною стежила.

— Гаразд, — сказав Гекльберрі. — Значить, по руках!..

Дійшовши до дерев'яного будинку, де містилася школа, Том швидко увійшов з виглядом людини, яка сумлінно поспішала на урок, повісив капелюха на гвіздок і з діловитим виглядом квапливо сів на лаву. Учитель, який сидів, як на троні, на високому плетеному кріслі, мирно куняв, заколисаний гудінням учнів. Поява Тома розбудила його:

— Томасе Соєре! — Том знав, коли вчитель називає його повним ім'ям, це не віщує нічого доброго. — Ну, сер, ви знову спізнилися?

Том уже ладен був збрехати щось, коли раптом побачив дві довгі золотисті коси, які він одразу пізнав завдяки електричному струмові кохання. Він побачив, що єдине вільне місце в тій половині класу, де сиділи дівчата, було біля неї, і миттю відповів:

— Я зупинився на вулиці поговорити з Гекльберрі Фінном.

Учитель скам'янів від здивування. Гудіння змовкло. Учні запитували себе, чи не з'їхав з глузду цей хлопець. Нарешті вчитель сказав:

— Ти... що робив?

— Зупинився на вулиці поговорити з Гекльберрі Фінном!

Помилитися в значенні цих слів було неможливо.

— Томасе Соєре, це найдивовижніше визнання, що я коли-небудь чув. За таку зухвалість лінійки мало. Знімайте куртку! — Рука вчителя працювала, поки не втомилась, запас різок помітно поменшав. Потім учитель наказав:

— Тепер ідіть і сідайте з дівчатками! І хай це буде застереженням.

Сміх, що чувся в класі, трохи ніби збентежив хлопця. Але це тільки здавалося. Насправді його більше бентежила близькість до свого незнаного божества і несподіване щастя, яке йому випало. Він сів на краєчок соснової лави. Дівчинка задерла носа і відсунулася. Усі довкола моргали, шепотіли, хихотіли. Але Том сидів смирно і нібито старанно читав. Помалу на нього перестали звертати увагу, і клас знову наповнився звичайним гудінням. Тоді хлопець почав нишком поглядати на сусідку. Та помітила це, скривила рота і на хвилину повернулася до нього спиною. Коли ж вона знов обернулася до нього, перед нею лежав персик. Вона відсунула його; Том тихенько поклав його на те саме місце. Вона знов відсунула, але вже не так вороже.

Том терпляче поклав персик знову на те саме місце, — і вона залишила його там. Том нашкрябав на грифельній дошці: «Будь ласка, візьміть, — у мене є ще». Дівчинка прочитала ці слова, але нічого не відповіла. Тоді він почав малювати на дошці, закриваючи малюнок рукою. Деякий час дівчинка вдавала, ніби не помічає цього, але потім в ній почала виявлятися людська цікавість. Хлопець малював собі далі, ніби нічого не помічаючи. Дівчинка спробувала подивитись, що це він малює, але так, щоб не дуже себе видати. Том знов-таки ніби не помітив її цікавості. Нарешті вона нерішуче прошепотіла:

— Покажіть мені!

Том відкрив частину карикатурного будинку з похилою покрівлею і кільцями диму, що виходив з димаря. Дівчинка так зацікавилась його роботою, що забула про все на світі. Коли Том закінчив, вона прошепотіла:

— Ох, чудово! Тепер намалюйте людину.

Художник поставив на підвір'ї перед будинком людину, схожу на підйомний кран. Але дівчинка задовольнилася з тієї потвори і прошепотіла:

— Як гарно! Хотіла б я вміти малювати!

— Це легко. Я вас навчу на великій перерві. Як вас звуть?

— Беккі Течер. А вас? Ага, я знаю, — Томас Соєр.

— Мене так звуть перед тим, як карають. Коли я добре поведжуся, мене звуть просто Том. Ви звіть мене Томом, гаразд?

Том знову почав щось писати на дошці, ховаючи слова від Беккі. Але тепер вона вже не відсувалася, а просила показати їй. Том казав:

— Там нічого нема.

— Ні, є!

— Ні, нема; та вам і дивитись не хочеться.

— Ні, хочеться. Слово честі, хочеться. Будь ласка, покажіть!

— Нікому в світі не скажете? До самої смерті?

— Якщо ви такі вперті, Томе, я все одно побачу.

І вона поклала свою маленьку ручку на його руку. Почалась боротьба. Том удавав, ніби чинить серйозний опір, але поволі відводив свою руку, і нарешті розкрились такі слова: «Я вас люблю».

— Ах, ви поганий хлопчисько! — дівчинка боляче вдарила його по руці, але почервоніла, і було видно, що їй приємно.

Саме цієї миті хлопець відчув, що хтось міцно схопив його за вухо і поволі піднімає з лави. У такий спосіб його було проведено через увесь клас на своє місце під загальний нестримний сміх. Потім учитель протягом кількох жахливих хвилин постояв над ним і нарешті рушив на свій трон. Та хоча вухо у Тома боліло, серце його було сповнене радістю...

Розділ 9. Трагедія на цвинтарі

Цього вечора Том і Сід, як і завжди, о пів на десяту пішли спати. Вони помолились на ніч, і Сід незабаром заснув. Але Том не спав, нетерпляче чекаючи сигналу. Нарешті він мимоволі став дрімати. Раптом крізь сон він по-

чув сумне нявчання кішки. У сусідів одчинили вікно, і цей шум розбудив його. Гекльберрі Фінн чекав його внизу зі своєю дохлою кішкою в руках. Хлопці рушили і незабаром зникли в темряві. Через півгодини вони вже пробиралися у високій траві цвинтаря.

Кладовище було старовинне. Розташоване воно було на пагорбку, милі за півтори від містечка. Тихий вітер жалібно стогнав між деревами, і Том боявся, що це, мабуть, душі померлих скаржаться, що їх потурбували. Хлопці говорили мало і тільки пошепки, бо час і місце, навколишня урочистість і тиша гнітили їх. Вони знайшли свіжу могилу, яку шукали, і стали за кілька кроків від неї, біля трьох великих ясенів.

Чекали вони, як їм здалося, досить довго. Десять кричала сова, і тільки ці звуки порушували мертву тишу. Томові думки ставали дедалі похмурішими, він відчував потребу щось сказати. Отже, він прошепотів:

— Геккі, як ти думаєш, мертвяки не розсердяться, що ми тут?

— А хтозна, не знаю! А моторошно тут. Правда?

— Слухай, Геккі, як ти думаєш, сліпий Вільямс чує, що ми говоримо?

— Звісна річ, чує. Принаймні душа його чує.

— Я навіть шкодую, що назвав його просто Вільямс, а не містер Вільямс. Але ж я не хотів його образити. Всі називали його просто сліпим.

— Треба бути дуже обережним, коли говориш про мертвяків, Томе.

Це приголомшило Тома. Раптом він схопив товариша за руку:

— Що таке, Томе?

Обидва тулились один до одного, серця у них так і тьохкали.

— Тсс! Ось знову! Невже не чуєш?

— Я... Боже, Томе, вони йдуть! Ідуть вони! Що ми будемо робити?

— Не знаю. Ти думаєш, вони нас побачать?

— Ох, Томе. Вони бачать в темряві, як кішки. І чого я поліз сюди!

— Ти не бійся... Може, вони нас не помітять і не чіпатимуть.

— Спробую, Томе. Але я весь тремчу!

Хлопці, ледве дихаючи, притулилися один до одного. Приглушені голоси долітали з іншого кінця цвинтаря.

— Дивись! Глянь туди! — прошепотів Том. — Що це таке?

— Це диявольський огонь! Ой, Томе, як страшно!

В темряві з'явилися якісь невиразні постаті. Перед ними гойдався старовинний бляшаний ліхтар. Гекльберрі, тремтячи, прошепотів:

— Це, напевно, чорти. Аж три! Ми пропали. Ти вмієш молитися!

— Спробую. Але ти не бійся, вони нас не зачеплять...

— Тсс! Це люди! Принаймні один із них. У нього голос Мефа Поттера.

— Та ні, невже?

— Лежи й не дихай. Він нас не помітить: він п'яний, як і завжди.

— Гаразд. Вони чогось шукають. Не можуть знайти. Ось йдуть сюди. Ідуть просто на нас. Геку, я знаю голос другого: це індіанець Джо!

— Ну, звичайно, це клятий метис¹! Мабуть, краще, якби були то чорти. І чого їм тут треба, хотів би я знати.

Шепіт урвався, бо три чоловіки дійшли до могили і зупинилися неподалік від того місця, де сховалися хлопці:

— Ось тут, — проказав третій і підняв ліхтар так, що світло впало на його обличчя.

Це був молодий лікар Робінзон.

Поттер та індіанець Джо несли ноші з мотузкою і двома лопатами. Вони поклали ноші на землю і почали розкопу-

¹ *Метис* — людина, батьками якої є представники різних рас: або білий чоловік та індіанка, або індіанець та біла жінка.

вати могилу. Лікар поставив ліхтар в головах могили, а сам сів на землю, притулившись спиною до одного з ясенів. Він був так близько, що хлопці могли доторкнутись до нього.

— Швидше, швидше, — тихо говорив він.

Деякий час нічого не було чути, крім стукоту лопат, які викидали землю і пісок. Нарешті одна лопата глухо вдарила об домовину, і за одну-дві хвилини копачі витягли домовину нагору¹... Вони скинули віко, витягли труп і зневажливо кинули його на землю. Місяць вийшов із-за хмар і освітив бліде обличчя мертвяка. Труп поклали на ноші, вкрили ковдрою і прив'язали мотузкою. Поттер витяг великого складаного ножа, відрізав кінець мотузки, що теліпався, і проказав:

— Ну от, костоправе, проклята робота готова. А тепер женіть ще золотого, а то ми так його тут і кинемо.

— Що це означає? — сказав лікар. — Я заплатив вам сповна.

— Заплатили, але в нас є ще й інші рахунки, — сказав Джо, підходячи до лікаря. Той підвівся на ноги. — П'ять років тому я прийшов на кухню вашого батька, я просив чогось поїсти, а ви вигнали мене, як злодія. І коли я присягнувся відплатити вам за це, ваш батько запроторив мене в тюрму, як волоцюгу. Ви думали, я це забув? Індіанська кров тече в мені не дарма. Тепер ми з вами поквитаємось!

Він, загрожуючи, підніс кулак до самого обличчя лікаря. Той несподівано випростався і одним ударом звалив індіанця на землю. Поттер від несподіванки впустив ножа й вигукнув:

— Гей, ви! Не чіпайте мого товариша! — І він кинувся на лікаря. Обидва вони зчепились. Індіанець Джо скочив на ноги; очі його палали ненавистю; він підняв ножа, впу-

¹ За тих часів в Америці з релігійних міркувань медикам заборонялося вивчати анатомію на людських трупах. Тому лікарі часто підкупляли грабів або волоцюг, щоб вони викопували їм мерців.

щеного Поттером, і крадькома почав бігати навколо, шукаючи нагоди, щоб завдати удару. Раптом лікар вирвався з рук Поттера, схопив важку дошку з могили Вільямса і так гепнув нею Поттера, що той повалився на землю. В цю саму хвилину метис встромив ножа по саму ручку в груди юнака. Лікар захитався і упав на Поттера, заливаючи його своєю кров'ю. Цієї хвилини на місяць насунули хмари і закрили це жахливе видовище. Перелякані хлопці притьмом кинулися тікати не оглядаючись.

Коли місяць знову виринув з-за хмар, індіанець Джо в глибокій задумі стояв над двома тілами. Метис тихо сказав:

— Ми поквиталися. Ну й чорт тебе забирай!

І він пограбував убитого. Після цього, вклавши злощасного ножа в розкриту праву руку Поттера, сів на пусту домовину.

Минуло три, чотири, п'ять хвилин... Поттер заворушився і застогнав. Він стиснув у руці ножа, підніс його до лиця, здригнувся і випустив додолу. Потім підвівся і сів, відштовхнувши од себе труп лікаря, глянув на нього, каламутним поглядом озирнувся навкруги і зустрів погляд метиса.

— Боже мій! Як це сталося, Джо?

— Нащо це ти зробив? — сказав той, не ворухнувшись.

— Я? І не думав. — Поттер пополотнів і весь тремтів. — Я думав, що вже витверезився. Не слід мені було пити ввечері. Я наче в тумані, нічого не пригадую. Скажи мені, Джо, по щирості скажи, друже, невже це я його ухекав? Я його не хотів убивати, душею й честю присягаюся.

— Ви зчепилися, він ударив тебе дошкою по голові. Ти впав, а потім підвівся, хитаючись, взяв ножа й штрикнув його в груди саме тієї хвилини, коли він знову вдарив тебе. Ну, ви обидва попадали і лежали, як мертві.

— Ой, я й сам не знав, що роблю. Щоб я крізь землю провалився, коли я брешу! Це все від горілки... А я ж і ножем орудувати не вмію. Це ж усі знають... Джо, голубе, будь другом, не видавай мене! Я завжди тебе любив, завжди стояв за тебе... Ти ж нікому не скажеш, Джо?

Нещасний упав на коліна перед убивцею і простягнув руки, благаючи.

— Гаразд, Мефе Поттере, ти завжди чесно й щиро поводився зі мною, і я відплачу тобі тим самим. Будь певний, слово моє вірне.

— Джо, ти прямо ангел. Я благословлятиму тебе до останнього дня свого життя. — І Поттер заплакав.

— Ну, годі! Тепер не час рюмсати! Іди он тією дорогою, а я піду цією. Та дивись, слідів за собою не лишай!

Поттер пішов, потім кинувся бігти. Метис стояв і дивився йому вслід: « Якщо він справді здурів від удару й горілки, то не скоро згадає про ножа; а коли й згадає, то буде так далеко!... »

Розділ 11. Том зазнає мук совісті

Годині о дванадцятій по всьому містечку пронеслася жахлива звістка.

Біля вбитого було знайдено скривавленого ножа, і хтось пізнав, що цей ніж належав Мефові Поттеру. Говорили також, що вночі, годині о другій, один запізнілий житель, повертаючись додому, бачив, як Поттер вмивався в струмку, і що Поттер, побачивши його, негайно втік, — обставина підозріла, особливо вмивання: це не було звичкою Поттера. Казали також, що поліція винишпорила все місто, розшукуючи вбивцю, але ніде не могла його знайти; але шериф певний, що злочинця спіймають до вечора.

Все місто зібралося на цвинтарі. Том приєднався до всіх, його тягла туди незрозуміла сила. Прийшовши на це

жахливе місце, він протиснувся вперед і знову побачив похмуре видовище. Хтось ущипнув його за руку. Він обернувся і зустрівся очима... з Гекльберрі!

«Бідолаха!» «Бідолашний хлопець!» «Це наука крадіям трупів!» «А Мефа Поттера повісять, якщо спіймають», — гомоніли навкруги.

Раптом Том затремтів, бо неподалік побачив непорушне обличчя індіанця Джо. Цієї миті юрба завирувала. Пролунали голоси:

— Ось він, ось він! Сам іде!.. Меф Поттер!

— Дивіться, він зупинився. Тримайте його, щоб не втік!

Юрба розступилася, і до могили урочисто підійшов шериф, ведучи Поттера за руку. У нещасного лице було сіре, а в очах — жах. Зупинившись перед убитим, він затрусився, закрив лице руками і заплакав.

— Це не я зробив, друзі мої, — схлипував він, — слово честі даю вам.

— Хто ж тебе обвинувачує? — прогрімів чийсь голос.

Поттер підняв голову і оглянувся навкруги з гіркою безнадійністю в очах. Він побачив індіанця Джо і вигукнув:

— О, Джо! Ти обіцяв мені, що ніколи...

— Це ваш ніж? — І шериф підніс до його обличчя знаряддя вбивства.

Поттер упав би, якби його не підтримали і не посадовили на землю:

— Скажи їм, Джо! Тепер уже байдуже... — Він махнув рукою.

Гекльберрі й Том виричили очі, коли цей нахабний брехун заходився розповідати вигадану ним сцену вбивства. Хлопці чекали, що ось-ось з ясного неба впаде грім на голову вбивці. А коли він закінчив і все ж стояв живий і цілий, їхній слабкий намір врятувати життя невинно обвинуваченого Поттера пропав: очевидно, цей мерзотник Джо продався дияволу, а сперечатися з дияволом небезпечно.

Хтось спитав Поттера:

— Чому ж ти не втік? Навіщо прийшов сюди?

— Я не міг інакше... я не міг! — простогнав Поттер і знову заридав.

За кілька хвилин на допиті індіанець Джо так само спокійно повторив свої свідчення під присягою; і хлопці, бачачи, що небесний грім так і не побив його, остаточно переконалися, що Джо продався дияволу. Він тепер став для них найцікавішою, хоч і найжахливішою істотою, яку вони бачили коли-небудь. Потайки вони вирішили стежити за ним уночі, коли нагодиться випадок, сподіваючись як-небудь побачити його жахливого хазяїна...

[...] Том прийшов до школи до початку уроків. Усі помітили, що це повторювалось з недавніх пір щодня. І сьогодні замість того, щоб гратися з товаришами, хлопець крутився на шкільному подвір'ї, біля воріт. Він одмовився від ігор, говорячи, що нездужає. Та й вигляд у нього справді був поганий.

Він удавав, що дивиться навкруги, а насправді весь час дивився на дорогу. Том увесь час чекав і чекав, підбадьорюючись щоразу, коли в далині з'являлося легеньке платтячко, і ненавидів ту, кому належало воно, як тільки переконувався, що вона не Беккі. Нарешті платтячка перестали з'являтися, і Том остаточно зажурився. Засмучений, увійшов він до порожнього класу і сів на своє місце, щоб мріяти і страждати. В цей час біля воріт майнуло ще одне платтячко, у Тома тельнякнуло серце. Мить — і він був уже на подвір'ї: він гукав, реготався, ганявся за товаришами, стрибав через паркан з небезпекою для життя, ходив на голові, — одне слово, робив усякі геройські подвиги і при цьому поглядав, чи помічає його Беккі Течер. Але вона, здавалося, навіть не дивилася в його бік. Невже вона не помічає його? Том переніс арену своїх подвигів ближче до неї. Він гасав навколо неї з войовничим покликом, зірвав з когось бриль і закинув його на дах, вдерся в юрбу школярів, розкидав їх в різні боки і розтягся на землі пе-

ред самим носом у Беккі, мало не збивши її з ніг. Вона відвернулася, задерла носа і сказала:

— Пхі! Деякі гадають, що вони дуже гарні... і завжди кокошаться...

У Тома запалали щоки. Він підвівся, і сумний, знищений, відійшов.

Том надумав, що тепер він може обійтися без Беккі Течер. Ну, і гаразд! Вона побачить, що він може бути так само байдужий і холодний, як і дехто. Том удав, ніби не помічає її. Незабаром Том побачив, що Беккі весело бігає туди й сюди, обличчя її палає, очі виблискують, — вона нібито цілком захопилась погонею за подругами і верещить щоразу, як їй удається спіймати одну з них. Але разом з тим він помітив, що вона намагалася весь час бути ближче до нього і, очевидно, стежила за ним. Це дуже тішило його честолюбність, але він і далі вдавав, ніби не помічає її. Тоді вона облишила бігати за дівчатками і почала нерішуче походжати, час од часу зітхаючи і потай поглядаючи на Тома. Раптом вона помітила, що Том найчастіше звертається до Еммі Лоренс. Все в ній затремтіло. Беккі поспішила відійти од подруг, сховатись і як слід поплакати на самоті, а потім сиділа там ображена й похнюплена, поки не подзвонили на урок. Тоді вона встала, труснула косами і, гнівно виблискуючи очима, сказала, що тепер вона знає, що робити.

Розділ 20. Героїчний вчинок Тома

Коли тітка Поллі поцілувала Тома, на її обличчі було щось таке, від чого смуток у хлопця раптом зник, а на душі знову стало гарно і легко. Він пішов до школи, і йому пощастило: на самому початку алеї він зустрівся з Беккі. Ні хвилинки не вагаючись, він підбіг до неї і сказав:

— Я вчинив дуже погано, Беккі, і шкодую. Я ніколи, ніколи в житті більше не буду так робити. Давай помиримося... хочеш?

Дівчинка зупинилась і зневажливо подивилась йому в лице:

— Я буду вам дуже вдячна, якщо ви дасте мені спокій, містере.

Труснула головою і подалася геть. Том був такий вражений, що навіть не встиг відповісти: «А кому ви потрібні, міс франтихо?» Він похмуро поплентався на шкільне подвір'я, шкодуючи, що Беккі не хлопець і її не можна побити.

Бідолашна дівчинка! Вона не знала, як близько біда до неї самої. Учитель цієї школи містер Доббінс замолodu мріяв про те, щоб зробитися лікарем, але бідність не дозволила йому піти далі

шкільного вчителя в цьому глухому містечку. Щодня, сидючи в класі, він виймав із шухляди якусь таємничу книжку і заглиблювався в читання. Що це за книжка? Кожен учень мав свої здогадки, але довідатися про істину не було змоги. І ось Беккі, проходячи повз кафедру, яка стояла біля дверей, помітила, що ключ стирчить у замку. Хіба ж можна було не використати такий рідкісний випадок? Дівчинка оглянулася — навколо ні душі. За хвилину вона вже тримала книжку в руках. Назва «Анатомія» нічого їй не пояснила, і вона заходилася перегортати сторінки. На першій сторінці вона побачила гарно намальовану людську постать.

Цієї хвилини тінь упала на сторінку: в дверях стояв Том. Беккі швидко згорнула книжку і так невдало, що роздерла малюнок до середини. Вона кинула книжку в шухляду і розплакалася від сорому.

— Томе Соєре! Яка підлість — стати за спиною людини і підглядати!

— Хіба ж я знав, що ти тут на щось дивишся?

— Ви, звичайно, підете скаржитися на мене... І що я тоді робитиму? Мене неодмінно відшмагають різками, а мене ніколи не били в школі... Ну і скаржтеся, якщо ви такий підлий! Я теж дещо знаю. Побачите, що буде. Гидкий, гидкий! — І, плачучи, вона втекла з кімнати.

Том остовпів, приголомшений її нападом. Потім він сказав собі:

— Які ці дівчата дивні й дурні! Подумаєш, відшмагають! Ці дівчата всі такі — тонкосльозі й боягузи. Зрозуміла річ, я не скажу Доббінсу про цю дурненьку... Але вона сама піймається. Доббінс спитає, хто розірвав його книжку. Ніхто не відповість. Тоді він почне — як завжди — перепитувати всіх по черзі. У дівчат про все можна довідатися з обличчя, — вони нічого не вміють приховати. Ну, і відшмагають її... Так їй і треба! Вона раділа б, коли б я спіймався, — то хай тепер сама спробує.

Минула ціла година. Містер Доббінс випростався, позіхнув, відімкнув шухляду і нерішуче потягся за книжкою. Більшість учнів дивилася на це байдуже, але двоє з них напружено стежили за кожним рухом учителя. Деякий час містер Доббінс крутив книжку в руках, потім поклав її перед собою і вмовився зручніше в кріслі, готуючись читати.

Том глянув на Беккі. Боже! Який у неї був жалюгідний вигляд! Том миттю забув свою сварку з нею. Треба зараз же щось зробити! Але сама неминучість лиха заважала йому зметикувати. Учитель розгорнув книжку. «Тепер для Беккі нема порятунку!» — сказав собі Том.

Ще хвилина — і вчитель перебіг поглядом по класу. Всі очі опустилися: було в погляді вчителя щось таке, що навіть невинні затремтіли від страху. Настала пауза. Учитель дедалі ставав лютішим. Нарешті він заговорив:

— Хто роздер цю книжку?

Анітелень. У класі така тиша, що можна було б почути, як упала шпилька. Всі мовчали. Учитель вдивлявся в кожне обличчя, шукаючи винного.

— Бенджамене Роджерсе, ти роздер цю книжку? — Заперечення. І знову тиша. — Джозефе Гарпере, ти?

Знову заперечення. Тривога Тома дедалі зростала. Ці запитання й відповіді були для нього повільними тортурами. Учитель допитав хлопчиків, подумав трохи і звернувся до дівчаток:

— Еммі Лоренс? — Та заперечливо похитала головою.

— Грессі Міллер? — Ні, не вона. Тепер черга дійшла до Беккі Течер. Том тремтить з голови до ніг: становище здається йому безнадійним.

— Ребекко Течер! (Том глянув на її обличчя: воно пополотніло з переляку). Глянь мені в очі... Ти роздерла цю книжку?

Блискавкою майнула в голові у Тома думка. Він скочив й гукнув: — Це зробив я!

Вся школа втупилась очима в божевільного, що зробив такий неймовірний вчинок. Том постояв хвилинку, аби зібрати свої розгублені думки, і пішов у той куток, де на нього чекала кара. Здивування і вдячність, які сяяли в очах бідолашної Беккі, нагородили б його й за сотню ударів. Захоплений величчю власного подвигу, він без єдиного крику витримав нещадну кару і так само байдуже сприйняв додаткове покарання — наказ залишитися в школі на дві години після уроків. Він знав, хто чекатиме його на подвір'ї, коли його випустять з ув'язнення, і воно не здавалось йому великим лихом.

Розділ 23. Порятунок Мефа Поттера

Нарешті призначено було день суду над убивцею. Тепер у містечку тільки про це й говорили. Том не знав, куди сховатися від розмов. Кожен натяк на вбивство змушував його тремтіти. Тома весь час кидало в жар. Він одвів Гека в затишне місце, щоб поговорити по щирості. Треба ж було хоч на деякий час дати волю своєму язикові і поділитися з товаришем. До того ж Том хотів ще раз довідатися, чи Гек не проговорився.

— Геку, ти кому-небудь казав про це?

— Звичайно, ні.

— Так. Я боявся.

— Ну, Томе Соере, нам і двох днів не прожити, якщо ми проговоримось. Ти ж це сам знаєш.

Томові полегшало. Помовчавши, він спитав:

— Геку, ніхто не може тебе змусити проговоритися?

— Е, ні. Коли б я хотів, щоб диявол-метис утопив мене, тоді либонь.

— Ну, все гаразд. Я так думаю, що ми можемо не боятися нічого, поки тримаємо язика за зубами. Але — заприсягнімось. Так вірніше буде!

І вони знов надзвичайно урочисто заприсяглися.

— А про що балакають, Геку? Я наслухався всячини.

— Про що балакають? Та все одне — Меф Поттер, Меф Поттер, Меф Поттер, та й годі. Мене аж в жар кидає. Хоч би сховатися кудись.

— Отаке й зі мною! По-моєму, він пропадає людина! Йому смерть! А тобі не буває шкода його... іноді?

— Дуже часто... так, дуже часто. Непутяця він людина. Але ж він і зла нікому не робить. Нікому ніколи. Ловить собі рибку — заробляє, щоб випити. А потім швендяє... Але він дуже добрий: одного разу він віддав мені піврибини, а сам голодний лишився. І частенько він мене визволяв з біди!

— А мені він лагодив повітряних зміїв і прив'язував гачки до вудочок. Хотів би я, щоб ми допомогли йому втекти з в'язниці.

— Як же ми допоможемо йому, Томе? Він утече, а його піймають.

— Так, піймають. Це правда. Але я прямо чути не можу, коли вони лають його казна-як, а він зовсім не винний.

— Я теж, Томе. Розумієш, я чув... говорять, що він найкровожерніший убивця в нашому штаті, і дивуються, як це його досі не повісили!..

Довго говорили хлопці, але розмова мало їх заспокоїла. У присмерку вони пішли вештатися біля маленької самотньої в'язниці. Хлопці зробили те, що робили й раніше: підійшли до ґрат і дали Поттерові трохи тютюну й кілька сірників.

Його вдячність за такі подарунки й раніше бентежила їхню совість. А цього разу вона вразила їх ще більше. Вони почували себе боягузами й останніми зрадниками, коли Поттер сказав їм:

— Дуже добрі ви були до мене, хлопці, ніхто в цьому містечку не жаліє мене. Лише ви самі. І я не забуду цього. Частенько я кажу собі: адже я колись лагодив усім хлопцям повітряних зміїв, показував їм, де краще ловиться риба, приятелював з ними. Тепер усі забули старого Мефа, коли він ускочив у біду. Але Том не забув і Гек не забув, і я не забуду їх... Ох, хлопці, я зробив жахливу річ — я був п'яний, з глузду з'їхав... А тепер мене за це на шибеницю поведуть... І це справедливо, справедливо... Ну, не будемо говорити про це. Я тільки ось що хочу вам сказати: ніколи не пийте цієї проклятої горілки, то ніколи за ґрати не потрапите... Приємно бачити обличчя друзів, коли ти вскочив у таку халепу, і ніхто не приходить сюди, крім вас... Милі, приязні обличчя... Дайте потисну руку — ваші руки пролізуть крізь ґрати. Маленькі рученята, але вони здорово допомогли Мефові Поттеру.

Том повернувся додому зовсім пригнічений, і сні його цієї ночі були сповнені жаху.

Наступні два дні він вештався навколо будинку суду. Якась непереможна сила тягла його всередину, але він змушував себе лишатися на вулиці. Те саме було і з Геком. Том уважно слухав усі новини, що їх приносили люди з залу суду, але весь час він чув лише погані вісті: петля зашморгувала дедалі тугіше шию бідолашного Поттера. На кінець другого дня в містечку говорили, що свідчення індіанця Джо були незаперечні і що не було жодного сумніву в тому, який буде вирок.

Том повернувся додому пізно ввечері і вліз до спальні через вікно. Він був страшенно схвилюваний і довго не міг заснути. Наступного дня все містечко зранку юрмилося біля будинку суду, бо це був вирішальний день.

Ввели Поттера, блідого й розгубленого, в кайданах. Його посадовили на лаву підсудних, звідки всі цікаві могли бачити його. На такому ж видному місці сидів індіанець Джо, спокійний і байдужий, як і завжди. Знову запанувала мовчанка, потім прибули судді, і шериф оголосив засідання відкритим. Викликали свідка, що бачив, як Поттер умивався біля струмка вранці того дня, коли виявлено було вбивство. Він засвідчив, що, побачивши його, Меф Поттер негайно кинувся тікати.

Прокурор звернувся до адвоката:

— Тепер ваша черга. Допитуйте свідка.

Підсудний підняв очі, але опустив їх знову, коли адвокат сказав:

— Я не маю ніяких запитань.

Наступний свідок засвідчив, що він знайшов ніж біля трупа. Третій свідок присягнув, що він часто бачив цей ніж у руках Поттера.

І знов прокурор звернувся до оборонця:

— Ви можете допитати свідка.

І оборонець знову відмовився ставити йому запитання.

На обличчях у присутніх з'явилось незадоволення. Невже цей адвокат так нічого і не зробить, щоб врятувати свого клієнта від шибениці?

Кілька свідків засвідчили, що Поттер, коли його привели на місце вбивства, повадився як винуватий. І цих адвокат відпустив, не поставивши їм жодного запитання. Публіка була здивована і так голосно ремствувала, що суддя закликав присутніх до порядку.

Після цього підвівся прокурор:

— Свідки встановили під присягою той факт, що цей страшний злочин зробив не хто інший, як нещасний, що сидить на лаві підсудних.

Бідний Поттер застогнав і затулив обличчя руками, похитуючись усім тілом. Гнітюча мовчанка панувала в залі суду. Багато чоловіків було зворушено, багато жінок плакало. Тоді підвівся адвокат і звернувся до судді:

— Ваша честь! На початку засідання я зробив заяву, що мій клієнт вчинив цей страшний злочин у несвідомому стані, у гарячці, яка була викликана алкоголем. Але я

змінив свій намір і не буду просити присяжних про полегкість. — І він звернувся до секретаря: — Покличте Томаса Соєра.

На обличчі у всіх, не виключаючи самого Поттера, видно було здивування. Всі погляди зацікавлено втупилися в Тома, коли той увійшов і став перед присяжними. У хлопця був розгублений вигляд, він страшенно боявся.

— Томасе Соєре, де були ви 17 червня, десь опівночі?

Том глянув на залізне обличчя індіанця Джо, і йому заціпило. Слухачі затамували подих, але Том не міг вимовити жодного слова. Проте за мить, другу хлопець трохи опанував себе й спромігся сказати:

— На цвинтарі...

Зневажлива посмішка промайнула на обличчі індіанця Джо.

— Чи не були ви десь поблизу могили Горса Вільямса?

— Так, сер. Так близько, як тепер від вас.

— Ви сховалися чи ні?

— Сховалися. За ясами, край могили.

Індіанець Джо ледь помітно здригнувся.

— Ви принесли з собою що-небудь на цвинтар?

Том вагався. Він був, очевидно, збентежений.

— Кажіть, мій друже, не бійтеся. Що принесли ви з собою туди?

— Дохлу кішку... — У залі пролунав сміх.

Суддя подзвонив у дзвінок.

— Ми покажемо суду скелет цієї кішки. А тепер, мій друже, розкажіть нам усе, що ви бачили, нічого не пропускаючи, і не бійтеся.

Том почав — спочатку нерішуче, потім поступово захопився. Мова його полилася жвавіше. Всі погляди були втуплені в нього. Роззявивши роти і затамувавши подих, публіка ловила кожне його слово, не помічаючи часу, зворушена й захоплена моторошним оповіданням. Загальне хвилювання дійшло краю, коли Том дістався до сцени вбивства:

— А коли лікар схопив дошку і гепнув нею Мефа Поттера і той упав, індіанець Джо кинувся на нього з ножом і...

Торох! Наче блискавка, метис стрибнув у вікно, розштовхав усіх, хто намагався його затримати, і тільки його й бачили!

Розділ 24. Величні дні — жахливі ночі

Том став уславленим героєм. Його пестили дорослі, йому заздрили малі. Ім'я його здобуло безсмертну славу: місцева газетка розхвалила його до неба. Хтось навіть запевняв, що він неодмінно буде президентом, коли його раніше не повісять.

Як і завжди, легковірна, нерозумна публіка схопила Мефа Поттера в свої обійми і ласкала так само гаряче, як колись лаяла і ображала його.

Томові дні були днями слави й радості, але його ночі були повні жаху. Індіанець Джо затьмарював усі його сни і загрожував йому лютою помстою. Ніякі спокуси не могли витягти хлопця з дому після заходу сонця. Бідолашний Гек перебував у такому самому стані страху, бо Том увече-

рі напередодні суду розповів усю історію адвокату Поттера, і Гек страшенно боявся, що його причетність стане відомою, хоча втеча індіанця Джо й звільнила його від гіркої потреби свідчити на суді.

Вдень, слухаючи слова подяки від Поттера, Том радів, що все розповів, а вночі він шкодував, що не втримав язика за зубами. То він боявся, що індіанця Джо ніколи не піймають, то боявся, що його піймають. Обшукали всю округу, обіцяли нагороду за голову злочинця, але так і не знайшли його. Дні минали поволі, і з кожним днем тягар тривоги, який пригнічував Тома, помалу зменшувався.

Розділ 29

Перше, що почув Том у п'ятницю вранці, була радісна новина: вчора ввечері родина судді Течера, що їздила на канікули, повернулася в містечко! Індіанець Джо миттю відійшов для Тома на другий план, і перше місце в його думках посіла Беккі.

Вони зустрілись і чудово провели час, граючи в усякі ігри разом з іншими своїми шкільними товаришами. В кінці дня Том довідався ще про одну приємну новину: Беккі умовила свою матір призначити на завтра пікнік...

Переклад з англійської Юрія Корецького, ілюстрації Вадима Челака

Чим закінчився пікнік і яка найжахливіша пригода в житті Тома сталася після нього, а також про долю індіанця Джо ви дізнаєтесь, коли прочитаєте продовження твору. Для цього скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/ROVQ657>.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Що вам відомо про родину **Тома Соєра**?
2. Розкажіть про тітчині **методи виховання**. Чому метод виховання працею зазнав невдачі?
3. Спостерігаючи за фарбуванням паркану, Том відкрив **закон**: «Для того щоб хлопчикові або дорослому захотілося чого-небудь, треба тільки

одне — щоб цього було нелегко добитись». Як **закон**, відкритий Томом, треба було б застосувати тітоньці Поллі щодо самого Тома?

4. Як Том познайомився у школі з новенькою дівчинкою **Беккі Течер**? Доведіть, що Том хороший психолог і вміє передбачати вчинки людей.
5. У чому полягає великодушність вчинку **Тома Соєра** в історії із зіпсованою книжкою?
6. Хто такий **Гекльберрі Фінн**? Чому «добре виховані хлопці» заздрили йому?
7. А як ви гадаєте, чи справді життя малого волоцюги Гека було таким привабливим і безхмарним, як його уявляли інші діти?
8. Перекажіть **розділ 9 «Трагедія на цвинтарі»**.
9. Знайдіть і прочитайте **опис** старого кладовища. Як за допомогою цього **пейзажу** автор створює у розділі похмурий настрій?
10. Як події на кладовищі характеризують **індіанця Джо**?
11. Що у свідченнях індіанця Джо вразило Тома і Гека?
12. Чому доля **Мефа Поттера** викликала у хлопців докори сумління?
13. У **розділі 23** знайдіть і прочитайте слова Мефа Поттера, що починаються «Добрі ви були до мене...». Чому Меф гостро відчуває самотність? Що він вважає причиною своїх нещасть?
14. Розкажіть про те, як Том врятував від шибениці бідолашу Поттера.
15. Поясніть значення назви **розділу 24 «Величні дні — жахливі ночі»**.
16. Доведіть, що розділ 24 побудовано на **антитезі**.
17. Перекажіть події дитячого пікніка. Що трапилося з **Беккі і Томом**?
18. Як Том повадився в печері, коли вони з Беккі заблукали?
19. Що, на вашу думку, спонукало малого бешкетника стати за цих обставин серйозним і відповідальним?
20. Розкажіть, як діти врятувалися. Доведіть, що без Тома дівчинка неодмінно загинула б.
21. Яка доля спіткала індіанця Джо в печерах?
22. Перекажіть про одну із пригод Тома або Гека, про яку ви прочитали самотійно (з повного варіанту повісті).

Міркуємо самотійно

23. Назвіть **риси вдачі** Тома, які вам подобаються, а які — ні. Поясніть чому.
24. Чи є у вашому характері риси, схожі на риси вдачі Тома? Які?
25. На конкретному прикладі покажіть, що Том — **благородна і великодушна** людина, яка вміє пробачати образи.
26. Доведіть, що Том здатен на **самопожертву** заради справедливості й добра.
27. Яка з **пригод** Тома Соєра вам сподобалася найбільше? Чи хотіли б ви самі стати учасником / учасницею цієї пригоди? Чому?

Застосовуємо теоретичні поняття

28. Визначте **головного**, **другорядних** та **епізодичних** персонажів твору.
29. Повторіть, що таке **сюжет**. Чи властивий повісті **«Пригоди Тома Соєра»** сюжет? Визначте ключові події твору.
30. Поміркуйте, чи є **сюжет** у вивчених вами на попередніх уроках **віршах**. Доведіть, що віршам властиве зображення **почуттів**, а не **подій**.
31. Визначте **тему** та **ідею** повісті **Марка Твена** «Пригоди Тома Соєра».

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

32. Порівняйте характери **Тома Соєра** і **Поліанни**, розкажіть про їхні найяскравіші риси вдачі.
33. Що є спільного в образах **Джиммі Біна** і **Гекльберрі Фінна**?
34. Визначте спільне і відмінне в **образах тітоньок** у романі «Поліанна» і в повісті «Пригоди Тома Соєра».

Завдання від Фантазерчика

1. Складіть невеличкий рекламний текст, який би заохотив і дітей, і дорослих прочитати повість **«Пригоди Тома Соєра»**.
2. Продумайте художнє оформлення до вашого тексту і намалюйте афішу чи постер до книги **Марка Твена**.
3. Усно придумайте останній розділ книги про те, як склалося життя дорослого **Тома Соєра**.
4. Проведіть прес-конференцію із **Томом Соєром** і **Мефом Поттером** (або іншими героями / героїнями твору). Підготуйте по 2 запитання для кожного із персонажів.

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/AT6sEyq> або QR-кодом і перегляньте німецький художній фільм **«Том Соєр»**, знятий у 2011 році.

Зверніть увагу на епізоди, яких не було у підручнику. Яким у цих епізодах постає Том та інші персонажі твору? Які події, зображені у фільмі, відомі вам із тексту підручника?

У чому ваше уявлення про відомі вам події збігається з баченням сценариста та режисерки фільму, а в чому — ні?

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Скористайтесь QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/kYySYse> і виберіть правильну відповідь у тестах.

Туве Янссон
(1914–2001)

Всесвітньо відома фінська художниця і письменниця шведського походження **Туве Янссон** народилася у Гельсінкі (столиці Фінляндії) в родині митців. Її батько був скульптором, а мама — відомою художницею.

З раннього дитинства дівчинку оточувала творча атмосфера. Будинок Янссонів був заповнений картинами і скульптурами, а в гості до батьків приходили представники творчої еліти Фінляндії.

Тож не дивно, що Туве рано відчула потяг до малювання. Батьки підтримали захоплення доньки — у родині приділяли багато уваги вихованню дітей (у Туве було двоє молодших братів), ставилися до них з повагою, цінували їхні творчі поривання. Навчала малювати талановиту юну художницю її мама, а головним радником став батько.

Своїх перших творчих успіхів Туве Янссон досягла ще в підлітковому віці — з 14 років її ілюстрації друкувалися в популярних журналах. Визначившись зі своїм майбутнім, дівчина вирушила на навчання до Швеції у мистецький коледж у Стокгольмі, згодом продовжила навчання у Франції, Італії, Німеччині. Жодних перешкод для цього не було, адже крім рідних для неї шведської і фінської мов, Туве володіла англійською, французькою і німецькою.

Після повернення на батьківщину Туве продовжила співпрацю з журналами, ілюструвала художні книги (зокрема *«Алісу в Країні Див»*), публікувала карикатури, створювала оригінальні картини і навіть розписувала церкви. І вже за кілька років творчої праці про неї заговорили як про найвидатнішу молодую художницю Фінляндії.

Однак світову славу Туве принесла література, а не живопис чи ілюстрування. У 24 роки вона написала і проілюструвала свою першу книгу про *мумі-тролів* — невеликих смішних істот, подібних на бегемотиків. Книга вийшла друком у 1945 році.

Родина мумі-тролів, зображена в книжках письменниці, — це мрія кожної дитини, там мумі-батьки дають дітям свободу, не повчають їх повсякчас, не контролюють кожен їхній крок. Однак діти натомість поводяться відповідально і чудово дають собі раду. За спогадами друзів і знайомих, саме такими були стосунки в сім'ї Янссонів.

Але це не єдине, що пов'язує мумі-тролів з родиною письменниці. За сімейними переказами перше зображення мумі-троля — це карикатура на її молодшого брата Ларса, якого Туве ще дівчинкою зобразила у вигляді незграбного бегемотика. Тоді вона вважала, що намалювала найнегарнішу істоту, яку змогла придумати, щоб покепкувати з хлопця.

Першим твором про муммі-тролів, який здобув світову популярність, стала третя повість Туве Янссон *«Капелюх Чарівника»*, видана в 1948 році. Після цього слава письменниці лише зростала. Загалом Туве Янссон написала про мумі-тролів вісім повістей, одну збірку оповідань, чотири книжки в картинках.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Родина мумі-тролів — це *Тато*, *Мама* і *Син*. Раніше звірятка-домовички жили в людських помешканнях за печами, але з появою сучасного опалення, вони втратили житло. Тепер маленькі істоти мешкають у Долині Мумі-тролів у збудованому Татом чудовому блакитному будиночку, в якому можуть оселитися всі, хто хоче приєднатися до їхньої сім'ї.

Серед величезної кількості друзів родини є *Чмих* — маленьке звірятко, подібне на щура; *Нюхмурик*, який живе в наметі і любить подорожувати; високоосвічений

Гемуль, який носить сукню, отриману в спадок від своєї тітоньки. Також у затишному будинку мумі-тролів живуть весела **Хропся**, її братик **Хропусь** та інші химерні істоти.

Найдобріша Мама Мумі-троля усіх годує своїми смачнучими оладками і завжди має біля себе сумку, в якій є усе необхідне для виховання дітей: сухі шкарпетки, ліки і цукерки.

Тато Мумі-троля, який власними лапами збудував у Долині чудовий будиночок, тепер пише спогади (мемуари) про свою буремну юність. Коли ж з'являються нові мешканці, він добудовує для них нові кімнати.

У домі мумі-тролів завжди пахне ароматною кавою, а серед мешканців панують взаєморозуміння та веселощі.

Готуємося до роботи з текстом твору

1. Прочитайте статтю про **Туве Янссон**. Випишіть у зошит **3 найцікавіші факти** із її біографії.
2. Об'єднайтеся у групи або пари і підготуйте проєкти-повідомлення про **творчість** Туве Янссон як художниці і як письменниці.
3. Зачитайте (або продемонструйте) ваші напрацювання на уроці.

КАПЕЛЮХ ЧАРІВНИКА

(скорочено)

Одного сірого ранку у Долині Мумі-тролів випав перший сніг. Він стелився м'яко і тихо, й за кілька годин усе стало білим.

Мумі-троль стояв на сходах ґанку, дивився, як Долина загорається у білу ковдру, й думав собі: «Сьогодні увечері ми вкладемося спати». (Усі мумі-тролі десь у листопаді починають у довгий зимовий сон. І це, власне кажучи, дуже мудре рішення для тих, хто не любить холоду й темряви). Мумі-троль зачинив двері й тихенько підійшов до Мами:

— Випав сніг.

— Знаю, — відказала Мама. — Я уже всім постелила найтепліші ковдри. Тебе й Чмиха покладемо в горішній кімнаті західного крила будинку.

— Ой ні, Чмих страшенно хропе! — запротестував Мумі-троль. — Можна, я спатиму з Нюхмумриком?

— Як хочеш, — не перечила Мама. — А Чмих ляже у східному крилі.

Родина Мумі-тролів, усі їхні друзі та знайомі ретельно готувалися до довгої зими. Мама Мумі-троля накрила обід на ґанку, але до горняток поклала лише ялинову глицю. (Дуже важливо наїстися ялинової глиці перед тим, як лягати спати на три місяці). Пообідавши (хай і не дуже смачно), усі чемніше, аніж звичайно, побажали один одному «На добраніч». Мама усім звеліла почистити зуби. Потім Тато Мумі-троля обійшов будинок, позачиняв усі двері та віконниці, а люстру під стелею обгорнув сіткою від комарів, щоб вона не припорошилася.

Кожен ліг до свого ліжечка, вимостивши собі затишне кубельце, наклався ковдрою по самі вуха і став думати про щось приємне.

Мумі-троль скрушно зітхнув:

— Скільки часу марнуємо...

— Зовсім ні! — заперечив Нюхмумрик. — Нам сняться сни. А коли прокинемося, настане весна!

— Угу, — промуркотів Мумі-троль — він уже поринав у м'яку сутінь дивовижних снів.

Надворі сипав сніг, густий і пухнастий. Він уже встелив східці, нависав важкими купинами з даху та віконних карнизів. Прийшла зима.

Розділ перший,

у якому йдеться про те, як Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих знайшли капелюх Чарівника, як несподівано з'явилося п'ять маленьких хмаринок і як Гемуль вигадав для себе нове захоплення.

...Мумі-троль прокинувся і довго лежав, дивлячись у стелю, — невтямки йому було, де він. Він проспав сто днів і сто ночей, сни все ще увивалися довкола нього, силкую-

чись знову загорнути в дрімоту. Однак, повернувшись на інший бік, аби зручно вмотися і додрімати, Мумі-троль враз побачив таке, що сон миттю розвіявся: ліжко Нюхмумрика стояло порожнє. Мумі-троль звівся на постелі.

О, Нюхмумрикового капелюха також не виявилося на місці.

— Ото вже трам-тарарам! — буркнув сам до себе Мумі-троль.

Він підійшов до відчиненого вікна і визирнув надвір. Нюхмумрик скористався мотузяною драбиною. Мумі-троль перехилився через підвіконня і, обережно перебираючи коротенькими ніжками, поліз униз. На вогкій землі виразно виднілися Нюхмумрикові сліди. Вони кривуляли то в один, то в інший бік, і було дуже важко ступати по них слід у слід. Інколи сліди робили великий стрибок убік або перехрещувалися. «Напевно, аж нетямиться від щастя, — розмірковував Мумі-троль. — Ось тут він беркицьнувся через голову, видно й неозброєним оком!»

Раптом Мумі-троль підвів голову і прислухався. Ген удалині Нюхмумрик вигравав на губній гармонії свою найвеселішу пісеньку «В усіх звірят

кокарди на хвостах». Мумі-троль побіг на звуки мелодії.

Унизу, біля річки, Мумі-троль угледів Нюхмумрика, який, нап'явши на самі вуха свій старий капелюх, сидів на поруччі містка й баламкав ногами над водою.

— Здоров! — гукнув Мумі-троль і сів поряд.

— Здоров! — відгукнувся Нюхмумрик, не уриваючи гри.

Сонце саме піднялося над верхівками дерев і засяяло їм у вічі. Друзі мружилися до теплих променів, баламкали

ніжками над стрімкою іскристою течією ріки, і на душі у них було радісно й затишно.

Водами цієї річки вони не раз уже раніше пускалися в мандри на пошуки неймовірних пригод. Під час кожної подорожі знаходили нових друзів і приводили їх додому, в Долину Мумі-тролів. Тато і Мама Мумі-троля прихильно ставилися до нових знайомств, лише доставляли кожного разу ліжечка та доточували обідній стіл. Отак будиночок Мумі-тролів став схожим на мурашник, де кожен робив усе, що йому заманеться, і ніхто не клопотався завтрашнім днем. Звичайно, там іноді відбувалися неймовірні і навіть страшні речі, зате ніхто й ніколи не нудився (а це, погодьтеся, має свої переваги).

Догравши до кінця останню строфу свого весняного гімну, Нюхмумрик заховав гармонію до кишені.

— Чмих уже прокинувся? — поцікавився він.

— Мабуть, ще ні, — відповів Мумі-троль. — Він завжди спить на тиждень довше, ніж усі.

— Час його розбудити, — рішуче мовив Нюхмумрик, зістрибуючи з поруччя містка. — Треба утнути щось надзвичайне, бо нині буде дуже гарний день.

Ставши під вікном мансарди у східному крилі, вони почали свистіти, закладаючи до рота лапу, за своєю потаємною системою умовних сигналів: три звичайні посвисти й один довгий (що означало: є справа!). Чмих перестав хропити, але в кімнатці ніхто не ворухнувся.

— Ще раз! — скомандував Нюхмумрик.

І вони засвистіли з подвійною силою.

Тієї ж миті вікно з тріском розчахнулося.

— Я сплю! — сердито закричав Чмих.

— Не сердься, ходи до нас! — гукнув Нюхмумрик. — Ми надумали утнути щось надзвичайне!

Чмих умить розгладив свої зім'яті від сну вушка і зліз униз мотузкою драбиною (напевно, варто нагадати, що мотузці драбини звисали з усіх вікон, бо ходити сходами було так марудно).

Надворі дійсно заповідався гарний день. Навколо роїлася причмелена зі сну розмаїта живність, що попрокидалася після довгої зими.

Де-не-де на вітті дерев гойдалися мавки, розчісуючи своє довге волоссячко, мишенята рили потаємні лази у латках снігу, що позалишалися іще з північного боку дерев.

— Веселої весни! — побажав поважний Вуж. — Як зимувалося?

— Дякуємо, добре! — відповів Мумі-троль. — Чи гарно спалося дядечкові Вужеві?

— Чудово! Вітання Татові і Мамі!

Отак вони обмінювалися вітаннями майже з кожним, хто стрічався їм дорогою. Але що вище підіймалися вгору, то безлюдніше ставало навкруги, лише інколи траплялися метушливі миші-господині, котрі наводили лад у своїх оселях. Під ногами хлюпало.

— Послухай, Мумі-тролю, — озвався Нюхмумрик, — я щось придумав. Ми зійдемо на вершину гори й складемо

там кам'яну піраміду на знак того, що підкорили її першими... Що скажеш?

— Чудово! — скрикнув Чмих і рвонув, аби випередити інших.

На вершині танцював вільний весняний вітер, а довкруги простягався неозорий блакитний обрій. На заході губилося у далечі море, на сході зникала річка, в'юнячись поміж хребтів Самотніх Гір, на

півночі, скільки сягало око, закосичились першою зеленню ліси, а на півдні з димаря будиночка Мумі-тролів клубочився дим — Мама Мумі-троля заварювала ранішню каву. Тільки Чмих нічого цього не бачив. Бо на вершечку гори лежав капелюх, високий чорний циліндр.

— Хтось тут побував до нас! — вигукнув Чмих.

Мумі-троль підняв капелюха, розглядаючи його з усіх боків.

— Який гарний. Може, тобі пасуватиме, Нюхмумрику?

— Ні-ні! — запротестував Нюхмумрик, який понад усе любив свого старого зеленого капелюха. — Він надто новий!

— Можливо, Татові сподобається, — міркував уголос Мумі-троль.

— Візьмемо його з собою, — запропонував Чмих. — Мені вже хочеться додому. Від голоду аж шлунок зводить! А вам?

— Ще й питаєш! — вигукнули водночас Нюхмумрик і Мумі-троль.

Отак друзі знайшли капелюх Чарівника і взяли його з собою додому, навіть не здогадуючись про те, що відтепер Долина Мумі-тролів стане місцем чарів та дивовижних подій.

Коли Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих піднялися на ґанок, усі вже поснідали, випили каву і розбрелися хто куди.

Лише Тато Мумі-троля сидів за столом і читав газету.

— Ага, — мовив він, — ви теж прокинулися.

— Поглянь, що ми знайшли! — похвалився Мумі-троль. — Чудового чорного капелюха для тебе...

— Мумі-тато прискіпливо оглянув капелюха і приміряв його перед дзеркалом у вітальні. Капелюх був трохи завеликий і налазив на очі, але загалом справляв враження.

— Мамо! — загукав Мумі-троль. — Ходи сюди! Подивись на Тата!

Мама визирнула з кухонних дверей і завмерла на порозі від подиву.

— Пасує мені? — запитав Тато.

— Гарно, — відказала Мама. — Ти у ньому маєш дуже мужній вигляд. Ледь завеликий на тебе, щоправда.

— А так ліпше? — Тато зсунув капелюха на потилицю.

— Гм, незле, але як на мене, без капелюха у тебе значно статечніший вигляд, — мовила Мама.

Тато крутився перед дзеркалом, розглядав себе спереду, і ззаду, і з боків, урешті відставив капелюха на столик.

— Твоя правда, — зітхнув він. — Не одяг красить...

— А краси тобі не займати! — добродушно усміхнулася Мама. — їжте більше яєць, дітоньки! Ви ж цілу зиму протрималися на самій лише глиці! — і знову зникла у кухні.

— Що з ним робити? — замислився Чмих. — Такий гарний капелюх...

— Буде нам замість кошика для сміття, — вирішив Тато Мумі-троля і з тими словами подався на другий поверх писати свої мемуари (велику книгу, в якій розповідається про бурхливу юність Мумі-тата).

Нюхмумрик примостив капелюха на підлозі між столиком та кухонними дверима.

— Маєте нову річ, — він поблажливо усміхнувся (бо ж Нюхмумрикові достатньо старого костюма, що дістався йому ще при народженні (коли і де народився Нюхмумрик, нікому не відомо), а єдиною власністю, яку він дуже цінує, є губна гармонія).

— Після сніданку поглянемо, що поробляють Хропусі, — запропонував Мумі-троль.

Та перш ніж зійти у сад, він викинув яєчну шкаралупу до нового кошика для сміття, бо був охайним (інколи) Мумі-тролем.

Вітальня спорожніла. У кутку між столиком та кухонними дверима стояв капелюх Чарівника з яєчною шкаралупою на дні. І враз сталося щось дивовижне. Яєчна шкаралупа почала перемінюватися на очак. Справа в тому, що речі, які досить довго лежали у капелюсі, міняють свою форму — на яку саме, передбачити неможливо. Ціле щастя, що капелюх не пасував Татові Мумі-троля, бо лише

Ангелові-Хоронителеві усіх крихітних звірят відомо, що би з ним сталося. Тато ж відбувся лише незначним головним болем.

Яєчна шкаралупа тривалий час пролежала у капелюсі й поволі стала набувати іншої форми. Вона зберегла своє біле забарвлення, однак збільшувалася в об'ємі, росла, росла, ставала м'якою та пухнастою, а за хвилю виповнила увесь капелюх. Урешті п'ять маленьких кругленьких хмаринок відірвалися від його крисів і попливли на ґанок; злегка підстрибуючи на сходах, вони зависли у повітрі над самою землею.

— Ото вже трам-тарарам! — стетерів від несподіванки Мумі-троль.

— Дім горить? — занепокоївся Хропусь.

Хмаринки непорушно завмерли перед ними, наче чогось чекали. Хропся сторожко простягнула лапку і торкнулася найближчої хмарки.

— Наче з вати, — мовила здивовано.

— Схожі на подушечки, — мовив Чмих.

Нюхмумрик легенько штовхнув одну з хмаринок.

Вона ледь відпливла убік і знову завмерла.

— Чиї вони? — поцікавився Чмих. — І звідки взялися на ґанку?

Мумі-троль похитав головою:

— Я ще такого в житті не бачив. Може, покликати маму?

— Ні-ні, — вихопилося в Хропсі. — Ми самі все з'ясуємо, — і з тими словами притягнула одну хмарку до землі й погладила її лапкою. — Яка м'якенька! — а вже за мить осідлала хмаринку, гойдаючись на ній угору та вниз.

— І я так хочу! — заволав Чмих, хапаючи хмаринку. — Гей-гоп!

Тільки-но він промовив «гей-гоп», як хмарка здійнялася вище й описала невеличке вишукане коло над землею.

— Ото вже! — знову не стримався Мумі-троль. — Вона рухається!

Тепер усі, горляючи «Гей! Гей-гоп!», кинулися сідлати хмаринки.

Хмарки, немов великі слухняні зайчики, злетіли в повітря, шугаючи то вгору, то вниз. Хропусеві першому спало на думку, що ними можна кермувати. Легкий потиск лапки — і хмарка повертає убік. Двома лапами водночас — летить на повних парах уперед. Ледь поколисати нею — хмаринка легко здіймається вгору.

Розвага їм страшенно сподобалася. Вони навіть наважилися злетіти понад верхівками дерев та дахом будиночка. Мумі-троль підплив на своїй хмаринці до вікна Мумітата і випалив:

— Кукуріку!

(Він був у такому захопленні, що нічого вдалішого утнути не зміг).

У Тата від здивування аж ручка випала з лапи, він притьмом кинувся до вікна.

— Клянуся своїм хвостом! — ото й усе, на що він спромігся.

— Ця подія стане чудовим розділом у твоїх мемуарах, — сказав Мумі-троль і скерував хмаринку до вікна кухні, гукаючи Маму.

Мама саме готувала запіканку, і їй було не до дитячих пустоців.

— Що це ти знову вигадав, любий Мумі-тролю? — мовила вона. — Обережно, не впади!

У саду Хропусь і Нюхмумрик захопилися новою забавою. Вони спрямовували свої хмаринки назустріч один одному і на повному лету зіштовхувалися. Хто впав першим, той програв.

— Ось я тобі зараз покажу! — репетував Нюхмумрик, стискаючи обома ногами боки хмаринки. — Уперед!

— Може, політаємо удвох? — запропонував Мумі-троль Хропсі.

— Радю! — погодилася Хропся, підпливаючи на хмарці до нього. — Куди полетимо?

— Пошукаймо Гемуля. Ото він здивується!

Вони зробили коло над садом, але на жодному зі звичних місць Гемуля не знайшли.

— Він ніколи не відходить далеко від дому, — мовила Хропся. — Востаннє я його бачила за сортуванням марок.

— Це було півроку тому, — нагадав Мумі-троль.

— Ай справді, — спохопилася Хропся. — Ми ж проспали всю зиму.

— Добре тобі спалося? — поцікавився Мумі-троль.

Хропся кокетливо злетіла понад верхівкою дерева і, перш ніж відповісти, на хвилюку замислилася:

— Мені наснився жахливий сон! Якийсь бридкий тип у високому чорному капелюсі недобре шкірився до мене...

— Дивно, — сказав Мумі-троль. — І мені таке наснилося. Він мав білі рукавички?

— Так, так, — закивала головою Хропся.

Якийсь час вони мовчки розмірковували над дивними сновидіннями, поволі пропливаючи лісом.

Раптом обоє угледіли Гемуля, котрий понуро брів, заклавши лапи за спину і похнюпивши носа. Мумі-троль із

Хропсею крадькома підлетіли до нього з обох боків і водночас зарепетували:

— Доброго ранку!

— Тьху! — розсердився Гемуль. — Як ви мене налякали! Не смійте налітати на мене зненацька!..

— Ой, вибач! — перепросила Хропся. — Поглянь, кого ми осідлали!

— Диво та й годі! — мовив Гемуль. — Але я звик до ваших дивовиж, і вже ніщо мене не здивує. До того ж, зараз мені невесело...

— Чому? — співчутливо запитала Хропся. — Подивись навколо — який розкішний день!

Гемуль скрушно похитав головою:

— Вам не збагнути...

— Ми спробуємо. Знову загубив цінну марку?

— Та ні, — зітхнув Гемуль. — Навпаки, усі марки на місці, жодна не пропала. Я маю найповніше зібрання поштових марок у світі.

Мумі-троль із Хропсею стурбовано презирнулися. Вони трохи пригальмували свої хмаринки і трималися позад Гемуля з поваги до його смутку. Гемуль почалапав далі, а Мумі-троль і Хропся не напосідали на нього, чекали, доки він сам розповість, що у нього лежить на серці.

— Овва! Усе намарно! — скрикнув урешті Гемуль, а за хвилю додав: — Жодного сенсу! Можете віддати мої марки на макулатуру!

— Не кажи такого! — схвилювалася Хропся. — Твоя колекція марок найгарніша у світі!

— Власне! — з відчаєм у голосі вигукнув Гемуль. — Вона довершена! Не існує жодної марки, яка б не увійшла до моєї колекції! Жодної! Що мені тепер робити?

— Здається, я починаю розуміти, — озвався Мумі-троль. — Ти вже не є колекціонером, а лише власником своїх марок, а це не так цікаво...

— Отож бо й воно, — пригнічено підтвердив Гемуль, обличчя його спохмурніло від смутку. — Зовсім нецікаво!

— Любий Гемулю, — озвалася Хропся, лагідно погладивши його по лапці. — А що як започаткувати цілком нову колекцію, збирати щось таке, чого ти ще ніколи не збирав?

— Непоганий помисел! — згодився Гемуль, однак обличчя у нього все ще не розпогодилося, бо ж не годиться одразу веселіти після такого глибокого смутку.

— Скажімо, метеликів... — запропонував Мумі-троль.

— У жодному разі! — ще більше насупився Гемуль. — Метеликів колекціонує мій двоюрідний брат. А я його й на дух не терплю!

— Що скажеш про кінозірок? — запропонувала Хропся.

Гемуль лише зневажливо пирхнув.

— Коштовності? — з надією в голосі продовжувала перелік Хропся. — їх можна колекціонувати вічно!

— Пхе! — тільки й мовив Гемуль.

— Тоді я й не знаю, що придумати... — розвела лапками Хропся.

— Не хвилюйся, — потішив Гемуля Мумі-троль. — Щось тобі підшукаємо. Як не ми, то Мама напевно! До речі, Ондатра не бачив?

— Напевно, ще спить, — з жалем у голосі відповів Гемуль. — Він казав, що не варто прокидатися так рано, і, мабуть, мав рацію.

З тими словами Гемуль побрів лісом на самоті зі своїми думками.

Повернувшись додому на обід, Мумі-троль і Хропся застали Гемуля на сходах ґанку. Той аж променився від щастя.

— Обрав? А що саме? — запитав Мумі-троль.

— Рослини! — нетямився від утіхи Гемуль. — Займуся ботанікою! Чмих підказав мені думку! Зберу найгарніший у світі гербарій! — і Гемуль розгорнув поділ своєї сукні¹, показуючи друзям свою першу знахідку. Серед грудок землі лежало тендітне стебельце гусячої цибульки.

— *Gagea lutea*, — гордо проголосив Гемуль. — Номер перший у колекції. Довершений екземпляр. — Гемуль попростував до їдальні і вигорнув усе з подолу на обідній стіл.

— Переберися, будь ласка, у куток, — попросила Мама. — Тут стоятиме зупа². Усі зійшлися? Гарний видався день?

— Розкішний! — дружно відповіла вся родина.

Наступного ранку Мумі-троль подався до дровітні, аби випустити хмаринки, але вони зникли — всі до одної. Ні-

¹ Гемуль завжди ходив у сукні, яку він успадкував від своєї тітки по матері. Маю таку підозру, що всі гемулі носять сукні. Дивно, але так воно є (прим, авторки).

² *Зупа* — рідка страва, суп, юшка.

кому й на думку не спало, що хмарки можуть мати щось спільного з яєчними шкаралупками, які тепер знову спокійнісінько лежали собі на дні чарівного капелюха.

Розділ другий,

у якому мовиться про те, як Мумі-троль перемінився на потвору, а також про таємничу нічну мандрівку Мумі-троля та Нюхмумрика.

Одного тихого теплового дня, коли над Долиною Мумі-тролів сіявся літній дощик, друзі вирішили погратися у хованки вдома.

Чмих став у куток, затуливши носа лапками, і голосно полічив до десяти, а тоді подався на пошуки. Спершу він зазирнув до звичних сховків, а потім і до незвичних.

Мумі-троль лежав під столом на ґанку і почувався дуже незатишно. Схованку він собі знайшов погану. Чмих неодмінно зазирне під скатертину — тут він і попадеться. Мумі-троль роззирнувся на всі боки і враз помітив чорного капелюха, якого хтось поставив у кутку на ґанку.

Ось чудове місце для схованки! Чмихові ніколи й на думку не спаде підняти капелюха. Мумі-троль порачкував у куток і натягнув капелюха на голову. Щоправда, той сягав йому лише до живота, але якщо скоцюрбитися і підібгати хвостика, то ніхто його не зауважить.

Мумі-троль хихотів, прислухаючись, як Чмих один по одному познаходив усіх решту. Гемуль — хто би сумнівався! — знову заповз під канапу — ніколи не може вигадати ліпшого місця для сховку. А тепер всі гасали по будинку, шукаючи Мумі-троля. Мумі-троль ще довго сидів би під капелюхом, якби не злякався, що друзям набридне його шукати. Він покинув свою схованку і, визирнувши з-поза дверей, гукнув:

— Ку-ку!

Чмих ошелешено витріщився на нього, а тоді мовив щось зовсім дивне:

— Сам ку-ку!

— Хто це? — прошепотіла Хропся.

Решта лише похитали головами, не зводячи погляду з Мумі-троля.

Бідолашний маленький Мумі-троль! У чарівному капелюсі він перемінився на чудернацьке звірятко. Усе, що в ньому було кругленького, стало тонким, а все маленьке розрослося до неймовірних розмірів. Та найкумеднішим було те, що тільки він сам не знав, який у нього тепер вигляд.

— О, як ви здивувалися! — вигукнув Мумі-троль, не впевнено роблячи крок на своїх довгих хитких ніжках. — Ніколи не здогадаєтеся, де я був!

Переклад зі шведської Наталі Іваничук, ілюстрації Туве Янссон

Скористайтесь посиланням https://cutt.ly/AOVWKS_C або QR-кодом і прочитайте про незвичайні пригоди казкових істот. Дізнайтеся, які ще перетворення сталися завдяки капелюху, кому він належав і як це вплинуло на мешканців Долини.

Працюємо над змістом твору

Вікторина «Продовжте речення»

1. Сім'я мумі-тролів мешкає в ...
2. Мумі-троль, Чмих і Нюхмумрик знайшли ...
3. Тато Мумі-троля застосував дивну знахідку як кошик для ...
4. Яєчна шкаралупа в чарівному капелюсі перетворилася на ...
5. Малий Мумі-троль перетворився на «чудернацьке звірятко» після того як сховався у ...
6. Мумі-троль зумів повернути собі звичний вигляд лише тоді, коли його впізнала
7. Нюхмумрик розказав друзям «страшну оповідь» про Королівський ...
8. Чупсля і Трясля носили коштовний камінь у ...
9. Коштовний камінь багато років шукав ...
10. За валізкою Чупслі і Тряслі полювала ...
11. Мумі-мама виміняла у Мари Рубін на ...

12. Усі в Долині Мумі-тролів шукали Мамину ...
13. Велике свято в Долині Мумі-тролів влаштували на честь того, що ...
14. Коли Чупсля і Трясля показували Королівський Рубін мешканцям Долини, його сяйво досягло аж ...
15. Чарівник прилетів в Долину Мумі-тролів на чорній ...
16. Чупсля і Трясля побажали, щоб Чарівник сам собі начаклував ...

Міркуємо самотійно

17. Назвіть мешканців і мешканок блакитного будиночка в Долині Мумі-тролів.
18. Які стосунки склалися між істотами, що мешкали в будиночку? Що ви хотіли би запозичити для себе із цих стосунків?
19. Доведіть, що діти цілком самотійні і дуже дружні.
20. Що свідчить про готовність сім'ї мумі-тролів з усіма ділитися домашнім затишком?
21. Підготуйте невеличке повідомлення «*Що ми знаємо про казкових тролів*». Зробіть висновок, чим відрізняються **мумі-тролі** Туве Янссон від **тролів** із скандинавських казок.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

22. Які чарівні події і чарівні предмети змальовано в цьому творі?
23. Порівняйте звірів із «Книги джунглів» Редьярда Кіплінга і повісті «Капельюх Чарівника» Туве Янссон. У чому відмінність у їх зображенні?

Завдання від Фантазерчика

1. Мумі-Мама любила готувати для своєї родини і навіть видала **книгу простих рецептів смачних страв**. Поміркуйте, який рецепт своїх мумі-батьків (або мумі-родичів) ви хотіли б запропонувати для цієї книги.
2. Запишіть у зошит цей рецепт і поділіться ним з мумі-класом та зі своїми мумі-вчительками чи мумі-вчителями.
3. Прочитайте «**Правила життя мумі-тролів**». Складіть не менше 5 правил життя свого мумі-класу.
4. Поясніть, чому для вас важливі ці правила.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ

Правила життя мумі-тролів

1. Завжди палко вітай усіх, хто заходить у твій дім.

2. Однаково важливо знати дві речі: як бути одному і як бути з іншими.
3. Молоко, троянди, булочки та ягоди — найкращий спосіб відсвяткувати чиєсь повернення додому.
4. Іноді хтось потребує тиші й усамітнення, і в цьому немає нічого поганого.
5. Іноді корисно поплакати — це те, що вам потрібно для дорослішання.
6. Відкриття становлять чверть серед найкращого у світі.
7. Насправді про все можна скласти пісню.
8. Буває, що все, що тобі потрібно, — це поговорити з другом.
9. Вночі може бути або страшно, або чарівно, залежно від компанії.
10. Кожен має потребу в тому, щоб йому час від часу розповідали гарну історію.
11. Щоденні злети і падіння — неодмінна частина життя.
12. Іноді все, що потрібно зробити, щоб заспокоїти когось, — це нагадати йому, що ви поруч.
13. Іноді безмірно важко бути самим собою.
14. Ми всі відповідальні за тих, хто менший за нас.
15. Той, хто любить млинці, не є небезпечним.
16. Життя прекрасне.
17. Ті, хто вас люблять, ніколи не звернуть увагу на вашу незграбність.
18. Мумі-мама може виправити все, що завгодно.
19. Щоб мати дім, вам потрібні друзі, а не речі.
20. Кожен має потребу в теплі та світлі.
21. Поки ви перебуваєте на природі, вам ніколи не буде нудно.
22. Ми живемо один раз.
23. Навіть найсумніше в житті перестає бути найсумнішим, якщо ставитися до нього правильно.
24. Ваші плани не обов'язково мають бути надзвичайними, щоб зробити вас надзвичайно щасливим.
25. Здебільшого кінець — це початок.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте, що Туве Янссон була художницею.
2. Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/2T3ryAc> або QR-кодом і перегляньте її ілюстрації до повісті-казки **«Аліса в Країні Див»**.
3. Прокоментуйте, які епізоди твору **Льюїса Керролла** проілюструвала художниця.

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

1. Зіставте зображення зі змістом твору Туве Янссон «Капельюх Чарівника». З якими персонажами та епізодами повісті пов'язані ці зображення?
2. Виберіть картинку і перекажіть пов'язаний із нею епізод повісті «Капельюх Чарівника».

ТВІР ЗА ВИБОРОМ

Пауль Маар (народився 1937 року)

МАШИНА ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАЖАНЬ, АБО СУБОТИК ПОВЕРТАЄТЬСЯ В СУБОТУ

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/dOVW5F7> або QR-кодом і прочитайте біографічну довідку про **Пауля Маара**, а також вибрані розділи з повісті **«Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу»**.

Опрацюйте текст твору з допомогою запропонованих запитань і завдань.

Навчальне видання

МІЛЯНОВСЬКА Ніна Равілівна
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Для оформлення підручника використано ілюстративний матеріал, що перебуває у вільному доступі в Інтернеті.

Ілюстрація американського художника Скотта Густавсона (Scott Gustafson) на сторінці 17; ілюстрації французького художника Едмунда Дюлака (Edmund Dulac) на сторінках 18 і 57; ілюстрація з українського сайту «Дерево казок» (<https://derevo-kazok.org/garna-druzhina-afrikanska-kazka.html>) на сторінці 20; ілюстрація російського художника Олександра Мисюка на сторінці 21; ілюстрація англійського художника Джона Пейшенса (John Patience) на сторінці 21; ілюстрація з книги Animals Tales From Panchtantra: Timeless Stories for Children From Ancient India by Wonder House Books (Author) на сторінці 24; ілюстрації українського художника Олега Кіналя на сторінці 26; ілюстрації латвійської художниці Олени Антимонової на сторінках 27, 28; ілюстрації італійської художниці Елени Паггер (Elena Pugger) на сторінці 32; ілюстрації американського художника Джоела Стюарта (Joel Stewart) на сторінках 34, 35, 36; ілюстрація британського художника Монро Скотта Орра (Monro Scott Orr) на сторінці 42; ілюстрації ірано-американської художниці Рашин Харіє (Rashin Kheiriyeh) на сторінках 44, 46, 48; фотографії з архіву німецького фотографа Карла Симона (Carl Simon, 1873–1952) на сторінках 53, 55; ілюстрації японського художника Йохісукі Куросакі (Yohisuke Kurosaki), художниць Ніккі Гембл (Nikki Gamble), Ліз Майлз (Liz Miles), Тельми Пейдж (Thelma Page) Мейло Со (Meilo So), російських художників Еріка Булатова і Олега Васильєва, мексиканської художниці Габрієлли Ісси Чакон (Gabriella Issa Chacón), індійського художника Панкаджа Гупти (Pankaj Gupta) на сторінці 57; ілюстрація російського художника Володимира Ненова на сторінці 62; ілюстрації українського художника Владислава Єрка на сторінках 64, 67, 70, 73; ілюстрації російського художника Дениса Гордєєва на сторінках 84, 88, 89, 91, 92, 95, 97, 99; ілюстрації англійського художника Квентіна Блейка (Quentin Blake) на сторінках 108, 112, 119, 123, 129; ілюстрації бельгійського художника Квентіна Гребана (Quentin Greban) на сторінках 143, 144, 147, 152, 157, 160; ілюстрації російського художника Вадима Горбатова на сторінках 167, 172, 181; ілюстрації японського художника Шу Мізогучі (Shu Mizoguchi) на сторінках 188, 194, 204; ілюстрації російського художника Анатолія Слепкова на сторінках 212, 216, 224, 228, 233; ілюстрації російського художника Вадима Челака на сторінках 242, 245, 253, 258, 264; ілюстрації фінської художниці Туве Янссон на сторінках 273, 275, 276. На сторінках 187, 190, 196, 197, 199, 203 як ілюстрації, використано кадри з фільму «Аліса в Країні Чудес» (2010 рік).

Для оформлення обкладинки підручника використано картину корейської художниці Еппол (Aerpol)

Фахове редагування *Ірини Дворницької*
Дизайн і комп'ютерна верстка *Марії Логош*
Художнє оформлення: *Мар'яни Дячинської*
Обкладинка *Інни Малявської*

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО ЗА РІК

Що спитав у нас Згадайко?

Згадайте твори, які ви читали на уроках зарубіжної літератури і в яких:

- ✓ звірі розмовляють;
- ✓ герої / героїні мандрують;
- ✓ описано солодощі;
- ✓ звірі допомагають людям;
- ✓ покарано жорстоких і невихованих дітей;
- ✓ добрих і сміливих героїв / героїнь чекає винагорода;
- ✓ згадано капелюх, брилик чи шапочку;
- ✓ герої / героїні змінюються у розмірах;
- ✓ грають в ігри;
- ✓ щось фарбують, малюють або пишуть;
- ✓ згадано сніг;
- ✓ герої / героїні їдять або п'ють;
- ✓ змальовано дивовижні фантастичні світи.

Потіште Знаюсю своїми знаннями!

Дайте відповідь на запитання

1. Поясніть, які твори називають **фольклорними**.
2. Які **групи народних казок** ви знаєте?
3. Пригадайте **назви** вивчених народних казок. До яких **груп** вони належать?
3. У чому відмінність між **фольклорними** та **літературними** творами?
4. Поясніть відмінність між **збирачами / збирачками фольклору і авторами / авторками літературних творів**.
5. Назвіть імена відомих вам **збирачів / збирачок фольклору**.

6. Імена яких **казкарів / казкарок** ви можете пригадати? Назвіть свої улюблені **літературні казки**.
7. Назвіть твори, у яких звеличується **доброта** і **працьовитість**.
8. У яких творах засуджується **жорстокість** і **владолюбство**?
9. У яких творах оспівується **вірність** і **дружба**?
10. Згадайте твори, у яких зображено **подорожі**.
11. У яких вивчених вами творах зустрічаються **образи дітей-сиріт**?
12. Поясніть значення **портрета** у художніх творах.
13. Згадайте назви творів, у яких протиставлено добро і зло.
14. У яких творах персонажі винагороджуються за добрі вчинки і гарну вдачу?
15. Назвіть твори, у яких оспівано **силу мистецтва**.
16. Розкажіть, у яких творах є **фантастика**.
17. Наведіть приклади зображення у творі фантастичних персонажів і подій.
18. Назвіть твори, в яких у заголовку є імена **головних героїв / героїнь**.
19. У чому відмінність між **головними** та **другорядними персонажами**?
20. Що таке **пейзаж**? Поясніть його значення у літературному творі.
21. Назвіть письменників / письменниць, які у своїй творчості зверталися до **теми природи**.
22. У яких вивчених вами **поезіях** оспівано красу природи?
23. Назвіть твори, у яких автори / авторки звертаються до **теми бідності**.
24. Поясніть, що таке **оригінал** і **переклад**. Назвіть імена відомих вам українських **перекладачів і перекладачок**.
25. Назвіть твори, вивчені у 5 класі, які найбільше вас вразили. Поясніть чому.
26. Згадайте назви **кінофільмів** і **мультфільмів**, створених на основі відомих вам **літературних** і **фольклорних** текстів.
27. Доведіть, що фольклор і література впливають на інші види мистецтва.
28. Поясніть, у чому виховне значення літератури.